

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Asım Bezirci
Bütün Eserleri

Sabahattin Ali

-yaşamı, kişiliği, sanatı, eserleri-

İnceleme
2. Basım

Asım Bezirci • Sabahattin Ali

EVRENSEL
BASIM
YAYIN

Sabahattin Ali
Asım Bezirci

Doğa Basın Yayın Tic. Ltd. Şti.
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Tarlabaşı Bulvarı
Kamerhatun Mah.
Alhatun Sk. Emek Apt.
No: 25/1 Beyoğlu / İstanbul
Tel: 0212 361 09 07 (pbx)
Faks: 0212 361 09 04
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com

Evrensel Basım Yayın-22

SABAHAATTİN ALİ

-yaşamı, kişiliği, sanatı, hikâyeleri, romanları-

Asım Bezirci

Genel Kapak Tasarım

Savaş Çekiç

Kapak Uygulama

Bahar Eroğlu, Fırat Çaralan

Birinci Basım: Ağustos 1997

İkinci Basım: Şubat 2007

ISBN 975-7837-63-6

© Evrensel Basım Yayın, 1994

Baskı

Ezgi Matbaası

(Emintaş Kütüphanesi PSDF No: 81/2291 Davutpaşa / İstanbul 0212 501 93 75)

Sabahattin Ali

yaşamı, kişiliği, sanatı,
hikâyeleri, romanları

Asım Bezirci

ASIM BEZİRCİ

Asım Bezirci 1927'de Erzincan'da doğdu. İlkokulu Erzincan'da, orta ve liseyi parasız yatılı olarak Erzurum'da okudu. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı yıl Gerçek gazetesinde yazarlığa başladı. Gazetede fıkraların yanı sıra çeviriler ve edebiyat üstüne denemeler yayımladı. Fikret Ariel takma adıyla 1955'te Forum ve 1956'da Yeni Ufuklar dergisinde birkaç eleştirisi basıldı. 1957'de Ankara'da yedek subaylığını yaparken Halis Acarı takma adıyla Seçilmiş Hikâyeler dergisi ile Pazar Postası gazetesinde sürekli yazmaya koyuldu. 1960'tan sonra asıl adıyla birçok dergide görüldü. Nurullah Ataç'ın öznel/izlenimsel eleştiri anlayışına karşı nesnel/bilimsel eleştiri çıkırının açılmasına, yerleşip gelişmesine uğraştı. Ayrıca, edebiyatımızın değişik dönemlerini, sorunlarını, olaylarını, şair ve yazarlarını ele alan deneme, eleştiri, araştırma, inceleme örnekleri verdi. Tevfik Fikret'in, Ahmet Haşim'in Nâzım Hikmet'in, Cahit Sıtkı Tarancı'nın, İlhami Bekir'in, Sabahattin Ali'nin, Orhan Veli'nin "bütün şiirleri"ni derleyip basıma hazırladı. 1963'te Otağ dergisinin, 1968'de Yeni Dergi'nin okurlarınca yaşayan eleştirmenlerin en beğenileni seçildi. "Rıfat Ilgaz", adlı monografisiyle 1989 Ferit Oğuz Bayır Kültür ve Sanat Ödülü'nü kazandı. 1954'ten Sivas'ta yakılarak katledildiği 2 Temmuz 1993'e kadar yazdığı, çevirdiği, derleyip düzenlediği kitaplarının sayısı 70'i aşmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu incelemeyi hazırlarken Sabahattin Ali'nin ailesinden, arkadaşlarından, tanıdıklarından ve hemşehrilerinden bazı kişiler verdikleri sözlü ve yazılı bilgilerle bana değerli yardımlarda bulundular. Bunlar arasında özellikle Sayın Aliye Ali, Filiz Ali, Ünsal Akpak, Talip Apaydın, Azamet Arsever, İsmail Hakkı Balamir, Pertev Naili Boratav, Hasan İzzettin Dinamo, Naci Erçevik, Mustafa Göksu, Orhan Şaik Gökyay, Rıfat Ilgaz, Cevdet Kudret, Muvaffak Şeref, Mustafa Niyazi, Nahit Hanım (Fıratlı), Yaşar Nabi Nayır, Rasih Nuri İleri, Aziz Nesin, Naşim Nezihi Okay, Mehmet Özgüçlü, Mehmet Faruk Toprak'ın adlarını anmayı ve kendilerine teşekkür etmeyi borç bilirim.

asım bezirci

ASIM BEZİRCİ'NİN BÜTÜN ESERLERİNİ YAYINLARKEN...

Edebiyat tarihçisi, eleştirmen, çevirmen ve yazar Asım Bezirci, yetmiş aşkın kitaba imza atmıştır. Bir karınca çalışkanlığı ile ve ince bir sabırla ortaya çıkardığı eserler, devrimci kültür dünyamıza yapılmış büyük katkının ifadesidir. Ancak onun katkısını, eserleriyle sınırlı görmek yanlış olur. Bezirci, eserleri ve çevirilerinin yanı sıra, büyük bir emek vererek başta Nâzım Hikmet olmak üzere, birçok önemli şair ve edebiyatçının eserlerini derleyip basıma hazırlamıştır. Bezirci'nin imza attığı eserler, sahip oldukları zengin içerikleriyle olduğu kadar, Bezirci'nin savunduğu ve geliştirmeye çalıştığı araştırma ve eleştiri yönteminin uygulanmasının örnekleri olmaları bakımından da dikkatle değerlendirilecek niteliktedir.

Bezirci'nin katkısını, araştırma ve eleştiri yöntemini kitlelere tanıtmayı devrimci bir kültür görevi olarak benimseyen Evrensel Basım Yayın, Asım Bezirci'nin çeviri ve telif bütün eserlerini yayınlıyor.

EVRENSEL BASIM YAYIN'DA YAYINLANANLAR

Eserleri

Orhan Kemal (1977, 4. basım 1994)
Bilimden Yana (1963, 4. basım 1995)
Sosyalizme Doğru (1975, 3. basım 1996)
Orhan Veli (1967, 9. basım 1995)
Pir Sultan (1986, 4. basım 1995)
Nâzım Hikmet (1975, 4. basım 1996)
İkinci Yeni Olayı (1974, 4. basım 1996)
Halkımızın Diliyle Barış (1986, 3. basım 1996)
Seçme Hikayeler (1981, 4. Basım 1997)
Seçme Romanlar (1973, 5. Basım 1997)
Sabahattin Ali (1974)

Çevirileri

Felsefe, Bilim ve Din, M. Cachin-R. Maublanc (1992)
Diderot, André Cresson (1994)
Halkın Ekmeği (A. Kadir'le birlikte, 1995)

YAŞAMI

KAYAN BİR YILDIZ GİBİ

ANA-BABA

Sabahattin Ali 25 Şubat 1907'de (Rumi 12 Şubat 1323) Bulgaristan'da, Gümülcine Sancağı'na bağlı Eğridere (şimdiki adıyla Ardino) ilçesinde doğdu.

Ayvalık nüfus kütüğüne kayıtlı olan Sabahattin Ali'nin soyadı "Ali"dır.⁽¹⁾

Babası piyade yüzbaşısı Cihangirli Ali Salâhattin, annesi Hüsniye'dir.

Ali Salâhattin 1876'da İstanbul'da doğmuştur. Bahriye alay emini Oflu Salih'in oğludur. Annesi Çerkes soyundan Kafkasya asıllı Saniye'dir. Harbiye'yi bitirince, 1903'te piyade subayı olarak Kütahya'ya, ardından Rumeli'nde Eğridere'ye atanır. 1906'da, otuz yaşında iken, Gümülcine'deki subay arkadaşlarından Mehmet Ali'nin on dört yaşındaki kızı Hüsniye ile evlenir. 1907'de ilk çocuğu dünyaya gelir. Adını Sabahattin koyar. Çünkü bu ad, dostu Prens Sabahattin'in de adıdır. İkinci oğluna da şair Fikret'in adını verir. Bundan anlaşılacağı gibi, Ali Salâhattin edebiyatı seven özgür düşünüşlü bir kişidir. Nitekim, Jön Türkleri tutarmış, o günün deyimiyle "Hürriyetçi" imiş. Tevfik Fikret'le arkadaşmış, şiirlerini coşkuyla okurmuş. "Sis"i ezbere bilirmiş. Servet-i Fünun, Şahbal, İctihad dergilerini izlermiş. Duygulu, alıngan, ince bir adammış. Mandolin ve flüt çalarmış. Erlere çok iyi davranırmış, ama askerlikle başı hoş değilmiş. Sabahattin birkaç aylıkken, Salâhattin Bey 1908'de Edirne'ye yollanmış. Daha sonra Balkan ve Trablusgarp savaş-

(1) Fakat Sabahattin Ali, bunun yerine babasının adı olan "Ali"yi kullanır. Üstelik, "Ali"yi "Ali" diye yazanlara da kızar. Kızı Filiz'in açıkladığına göre, babasının anası ve kardeşleri "Şenyuva" soyadını almışlar, fakat Sabahattin Ali sonradan bu soyadını sildirmiş. "Ali"yi soyadı almak istemiş. Nüfustaki memurun, özadın soyadı olamayacağını bildirmesi üzerine, "Ali" yerine "Ali"yi seçmiş, ama hiç kullanmamış. (Bak: Filiz Ali-Atilâ Özkırmı, *Sabahattin Ali*, 1986, S. 59-60).

ları ile Arnavutluk isyanında bulunmuş. Balkan Savaşı (1911-1912) sırasında yaralanmış, ordudan istifa etmiş. Gelip Edremit'e yerleşmiş. Müslüman Mahallesi'nde (şimdiki adıyla Bayram Yeri'nde) ufak bir bakkal dükkânı açmış. 1914 Birinci Dünya Savaşı başlayınca yeniden askere alınmış. Bir süre Divan-ı Harb-i Örfiye reisi olmuş. Ardından Çanakkale'ye gönderilmiş. Orada şube reisliği yapmış. 1918'de emekliye ayrılmış...

Sabahattin Ali'nin annesi Hüsniye Hanım Edremit nüfus kütüğüne kayıtlıdır. Alaydan yetişme mülâzım (teğmen) Mehmet Ali'nin kızıdır. Mehmet Ali'nin babası Yenice ilçesinin Avunya (Pazarköy) bucağından ve Kazdağı Yörüklerinden Dağlı Mehmet'tir, annesi Gönen'in Yortan (Bostancı) köyünden Hacı Mehmet'in kızı Asiye'dir. Hacı Mehmet, Gönen müftülüğü de yapmış, karısına Arap Asiye de denirmiş. Hüsniye Hanım'ın annesi ise soyadı Haktanır olan Hatice Hanım'dır, Bulgaristan'ın Lofça ilinin Borma ilçesinden Türkiye'ye gelmiştir.⁽²⁾

Hüsniye Hanım ilkokulu bitirmiş. Roman okumayı severmiş. Biraz da hafızlığı varmış. Oldukça güzel bir kadınmış. Süse, giyim kuşama düşkünmüş. Ayrıca, soyundan gelme histeri rahatsızlığı varmış. Melankoliye yatkınmış. Bu yüzden kocasıyla sık sık atışmış. İki de bir intihara kalkışmış. Birkaç kez hastanede tedavi görmüş. Oğullarından Fikret'i çok sever, şımartır, Sabahattin'e ise pek yüz vermezmiş. 1969'da, eşinden 43 yıl sonra ölmüş...

ÇOCUKLUK

Sabahattin Ali yedi yaşına basınca, önce İstanbul'da Üsküdar'da Doğancılar'daki Füyûzat-ı Osmaniye Mektebi'ne gönderildi. Sonra, ailesi Çanakkale'ye gidince, oradan Çanakkale İptidâî Mektebi'ne girdi. Fakat Birinci Dünya Savaşı yüzünden okul öğretmensiz kalarak kapandı. Neyse ki, babasının çabası ve öbür subayların da yardımıyla yeniden açıldı. Böylece, Sabahattin Ali öğrenimini sürdürebildi. Türkçe dersini Salâhattin Bey veriyordu.

Savaş boyunca Çanakkale'de geçirdiği korkulu günleri Sabahattin Ali, 1928 Ağustosunda yazıp, arkadaşı Mehpare Taşduman'a gönderdiği anı defterinde şöyle anlatır:

(2) M. Reşit Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 46

“Burada dört sene kaldık. Düşman hemen her zaman şehri bombardıman ediyordu ve biz bu esnada bin korku ile civar köylere kaçıyor, on gün kadar kaldıktan sonra, bombardıman biraz sükûnet buluyor, biz de dönüyorduk. Bazen yalımızda otururken karşımızda duran gemilere bombardıman başlıyor, vapurlar kaçmak isterlerken etraflarına düşen mermiler beyaz birer minare gibi su sütunları yükseltiyordu. Bazen bu mermilerden biri vapura gelir, o zaman canını kurtarmak için çırpınan, eline geçen şeylere sarılan bir insan kalabalığı suların üstünde görülürdü. Bazı geceler balkona çıktığımız zaman karşı sahilten top, el bombası, mitralyöz, tüfek sesleri, garip uğultular gecenin sessizliği içinde kulaklarımıza gelirdi. Bazen zırlılılar şehire iki üç (...) kadar sokulurlar, o zaman herkesi bir heyecan, bir telâş sarar, yaylı arabaları dört nala koşan beygirlerle zabıt ailelerini şehirden çıkarır, istihkâmlar birer yumruk gibi uzanan topraklarıyla bu siyah ölüm şehirlerini boğazdan içeri koymamak, İstanbul’a salıvermemek için çalışırdı. Bazen mehtaplı gecelerde rahat yatağımızda uyurken meş’um bir uğultu veya kulakları parçalayan bir tarraka ile uyanırdık. Tayyareler gelmiş ve bomba atmaya başlamıştı. O zaman biz çıplak vücutlarımıza giyebildiğimiz şeylerle şehrin dışındaki bahçelere kaçır, asker battaniyelerine sarınarak kardeşimle bekler dururduk.”⁽³⁾

Salâhattin Bey, ailesini 1918 sonlarına doğru Çanakkale’den İzmir’e götürür: “Dört sene sonra babam istifa ederek ayrıldığı zaman, annem de zaten büyükbabası tarafından irsen mahmul olduğundan histeri başlamış, babama kalp hastalığı gelmiş, erkek kardeşimin dili kekeme olmuştu. İçlerinde en sağlam bendim. Babam elindeki bir miktar para ile İzmir’e geldi. İş yapmak istedi. Bir tiyatro isticar etti. Karşıyaka’da gazino işletti. Hülâsa işleri iyice idi. Fakat Yunan’ın gelmesi hepsini altüst etti ve hepimiz on parasız olarak Edremit’e, annemin babasının ve annesinin yanına geldik. Burada da Yunan vardı ve babamın tekaüt maaşları bile çıkmıyordu. (...) Bu esnada annemin Çanakkale’de başlayan histerisi gayr-ı kabil-i tahammül bir hal aldı. Zaten İzmir’de bir kere bileklerini kesmek, bir kere de Edremit’e gelirken denize atlamak üzere yaptığı intihar teşebbüsleri burada da tekerrür etmişti. Her akşam yorgun argın eve gelen babamla muhakkak bir bahane bularak bir kavgaya çıkarı-

(3) Bak: Asım Bezirci, “Sabahattin Ali’nin Çocukluk Anıları”, Gelecek dergisi, 1.10.1971

yor, o adama yediğini içtiğini zehir ediyordu. Her akşam muhakkak bir şey tutturdu. Ya annesiyle babasıyla yahut da kocasıyla yani babamla bir gürültü çıkarmazsa yüreği rahat etmiyordu. Belki bunlar hastalıktandı, fakat yüzde doksanı da aldığı terbiyenin noksanlığıındandı. Evvelce İstanbul'da, filan babam kendisini ailesiyle çok görüştürmüyor, kendi büyüdüğü aristokrat muhitte bulunduruyordu. O zamanlar annem civarına uymak mecburiyetindeydi, fakat burada, bu adî ve popüler muhitte bütün basitliği, alelâdeliği, hatta görgüsüzlüğü ile açılmıştı. Zaten hastalığı da babama karşı (...) şeklinde tecelli ediyordu. Bir zamanlar 'sen benim hem kocam, hem babamsın' (...) çünkü babam annemden on altı yaş kadar büyüktü. Zavallı adamın her şeyine, ailesine dil uzatıyordu. Müddet-i ömründe kimseden ağır bir söz bile duymaya alışmamış bir adam olan babam bütün bunlara sırf bizim için, çocukları için tahammül etmekte idi. Bu esnada bir de kız kardeşim dünyaya geldi. para yoktu. Karnımızı doyurabilmek için çalışmak lâzımdı. Babam da Çanakkale'de iken bizim emir erimiz olan bir Edremitli dükkâncıdan otuz liralık kadar eşya aldı, tabî veresiye olarak. Bunlar çorap, mendil, fanilâ, makara, kuka iplik gibi tuhafîye şeyleri idi. Kurban Bayramı yaklaşıyordu. Babam çarşı yerinde bir sergi açtı, orada bunları satmaya başladı. Bayramdan sonra elinde birkaç kuruş parası vardı, tekrar başladı. Bu sefer ben de boynuma bir işporta taktım, içerisini öteberi doldurdum. Bizim iyi günlerimizi bilen Türklere görünmemek için bunları Rum mahallelerinde 'makaradis kovarikos' diye satmaya başladım. Akşamları babam benim boynumdan işportayı çıkarır, yaşaran gözlerini göstermemek isteyerek yanaklarımdan öper ve hesap görürdü. Bir müddet sonra bir dükkân açtı. Fakat geçinebilmek için yine Edremit'in civarındaki kasabalara gitmek, oralarda sergi açmak icap ediyordu. (...) Bu esnada ben iptidaiyi bitirdim."

Beyaz teni, elâ gözleri ve dalgalı saçlarıyla Sabahattin Ali güzel bir çocuktur. Evinin bulunduğu Müslüman Mahallesi'ndeki komşuları ona "Sabah Yıldızı" adını takmışlardı. Sokakta çok dolaşmaz, çocukların oyunlarına pek karışmazdı. Çekingendi. Şerif Ağa'nın oğlu Ali (Demirel) ile arkadaşlık ederdi. Ali bir konuşmasında o günleri şöyle anlatıyor:

"Sabahattin çocukluk arkadaşımdı. Mahallede ve okulda her zaman

birlikte olmamız sebebiyle samimiyetimiz çoktu. Kendisinden iki yaş küçük olmama rağmen, vücutça ondan daha iri bir yapıya sahip olmam sebebiyle, bana bir ağabey gözüyle bakardı. Ben de onu mahalledeki ve okuldaki arkadaşların kötü, rahatsız edici davranışlarından korurdum. Gerek okulda, gerek mahallede arkadaşlarla oynadığımız oyunlara hiç katılmazdı. Ya bizi kıyıda izler, ya da eve girip kitap okur, resim yapardı. Bazen de bana, mahalle oyunlarımızda kullandığımız tahtadan ok, yay gibi oyuncaklar yapardı. Aramıza sokulmadığı için öbür arkadaşlar onu dövmekle tehdit ederlerdi. Bu gibi durumlarda iri yapıma güvenerek onu korurdum. O da, buna karşılık ya bana oyuncaklar yapar ya da derslerime yardım ederdi. Okulun en çalışkan öğrencisi o idi. (...) Güzel, yakışıklı ve sessiz bir çocuktuk. Bu özelliklerinden dolayı, bir gün arkadaşlarımızdan Şakir'in saldırısına uğradı. Ve bir tesadüf eseri, olayı görmem ve müdahale etmem bu saldırıyı sonuçsuz bıraktı.”⁽⁴⁾

Annesi sinirli bir kadındı. Sabahattin Ali'den çok, kekeme oğlu Fikret'e (Şenyuva) yakınlık gösterirdi. Arada bir Sabahattin Ali'yi azarlar, hatta döverdi. Bu ayrıcalıklı davranış Sabahattin Ali'yi derinden yaralamıştı. Bundan dolayı, annesinin, hatta kimsenin kendisini sevmediğine ve sevmeyeceğine inanmış, babasına daha bir bağlanmıştı. Ailenin geçimini sağlamak için onun çektiği sıkıntıları üzümlere izliyordu. Salâhattin Bey ile Hüsniye Hanım arasındaki tartışmalar ve kavgalar da benliğini sarsıyordu.

Sabahattin Ali Edremit İdadisi'nin (şimdiki Gazi İlkokulu) başarılı bir öğrencisiydi. Gerçi sessizdi, sokulgan değildi, içine kapanıktı ama, çok zeki ve çalışkandı. Bu yüzden, öğretmenin gelmediği zamanlar, dersleri arkadaşlarına o anlatıyordu. Öğretmeni, babasının Gümölcine'den tanıdığı aile dostu Mehmet Şah Bey'di. Sabahattin Ali'yi beğeniyor ve seviyordu. Ayrıca, dayısı Nazmi (Aybek) Bey de onu sevenler arasındaydı. “Göreceksiniz, bu oğlan bir gün paşa olacak!” diyordu. Sık sık yeğenini görmeye geliyor, ona güzel kitaplar getiriyordu. Sabahattin Ali onları ya evde, ya da babası Havran, Burhaniye, Ayvalık pazarlarında sergi açıp öteberi satmaya gittiği günler dükkânda tutkuyla okuyor, işini ihmal ediyordu. Gerçi babası da okumasını istiyordu, ama çalışma sırasında Salâhattin Bey'in yanında da okumaya başlayınca sopayı yiyordu.”⁽⁵⁾

(4) Bak: Ünsal Akpak, *Sabahattin Ali Üstüne Anılar*, Yeni Ortam, 23.1.1975

(5) Ünsal Akpak, *Sabah Yıldızı*, Yansıma dergisi, Mart 1973

Berber Hüseyin Efendi'nin dükkânı da Sabahattin Ali'nin kitap okuduğu yerdi. Nazmi Bey ile bakkal Refik (Molvalı) Bey'in verdiği roman, hikâye, masal kitaplarını götürür, orada sesli olarak okurdu. Hüseyin Efendi medreseden çıkma, sevecen, bilgili, kalender bir adamdı. Sabahattin Ali'yi ilgiyle dinler, anlayamadığı parçaları açıklar, okuyamadığı yerde ona yardım ederdi.

(Yıllarca sonra, Sabahattin Ali'nin "Candarma Bekir" hikâyesini gazetede okumuş, pek sevinmişti. Çevresindekilere "Bakın, bizim Sabahattin neler yazmış!" diye övünmüştü. Bir gün Sabahattin Ali'yle Edremit'te karşılaşınca, hemen boynuna sarılmış, gözlerinden öperek onu yürekten kutlamıştı).

Sabahattin Ali'nin hikâyeciliğe başlayışında ve yazış biçiminde babasının uyarıcı etkileri olmuş. Bunu, sonradan, arkadaşı Sevgi Sanlı ile Vedat Günyol'a açıklamış.

Sevgi Sanlı'ya anlattığına göre, ilk hikâyelerinden birinin yazılışı şöyle olmuş:

Subaylıktan emekli olan babası, dünyalığı doğrultmak için Edremit'de çerçilik yaparmış. Sabahattin'i daha ufacıkken yanına alıp pazar pazar gezdirmiş. "Pazarda kadınlar tombul yanaklarından makas, önümdeki sepetten ibrişim yumakları alırlardı. Babam pazarda gördüklerimi yazmanı isterdi. Bir kez yazıya şöyle başlamıştım: 'Sabahın erken saatinde pederimin lâtif sesiyle uyandım.' Babam öfkelenmiş 'Haydi ordan, yalancı kerata. Sabahın köründe seni zorla yatağından kaldırıyorum. Babanın lâtif sesiymiş! Sesim sana lâtif gelir mi hiç! İçinden geldiği gibi yaz', demişti."⁽⁶⁾

ÖĞRENCİLİK

Edremit İptidâî Mektebi'ni 1921'de bitirince, Sabahattin Ali, İstanbul'a büyük dayısı Sait Bey'in yanına gitti. Fakat bir yere giremeyerek geri döndü. Bir yıl sonra Balıkesir Dâr-ül-Muallimin'e (Öğretmen Okulu) girdi. İkinci sınıfta yazdıklarını ucun ucun yayımlamaya başladı. Bunun için 1924 Şubatı'nda okulda arkadaşlarıyla bir gazetecik çıkardı. Şapoğrafla basılan gazetede şiir, hikâye ve yazılarıyla görüldü. Örne-

(6) Sevgi Sanlı, *Aydınlık Bir Baş: Sabahattin Ali* (Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkanlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 120).

ğin, 22 Şubat 1340 (1924) tarihli güncesinde belirttiğine göre, gazetede Sabahattin imzasıyla “Astiyag’ın Torunu”, Gültekin imzasıyla “Kırmızı Külâhlılar” başlıklı ürünleri yayımlandı. 15 Mart günlü sayıda ise “Kamer-i Mestûr” ve “Saçlarımın Türküsü” adlı iki şiiri çıktı.

Okul gazetesi dışında Yeni Yol dergisine de yazı yolluyor, anı defteri tutuyor, roman okuyor, fırsat buldukça tiyatroya, sinemaya gidiyordu. Hatta, bunun için cezalandırılmayı bile göze alarak okuldan kaçıyor-du. Güncesinde yazıyor:

“6 Mart 1340 (1925)

Bugün yine mektepte mahpus kaldık. Akşam sinemaya kaçtım. Sami, Mustafa, Atıf, Halit de vardı. Akşam yakalandık. Bir şey çıkmadı, bakalım...

10 Mart 1340

Bugün bize birer takdir cezası verdiler. Nusret’ten roman aldım, okumak için. Bir lira depozito verdim.”⁽⁷⁾

Bu dönemde öğretmenlerden birine büyük bir eğilim duymaya başlamıştı. On yıl sonra, arkadaşlarından Ayşe Sıtkı’ya yazdığı 15 Nisan 1935 tarihli mektubunda bunu açığa vuracaktır:

“Ben Balıkesir’de okurken Kız Muallim Mektibi hocalarından birine âşık olmuştum. (16 yaşındaydım, fakat bende âşıklık 11 yaşından beri devam eder.) Yolunu bekler, bu benden 10 yaş büyük hanıma laf atardım. O da dehşetli kızmış görünürdü, gel zaman git zaman benim bir imtihana mümeyyiz geldi. Ve fevkalâde yardım etti, bu imtihanda ahbap olduk. O kadar ki, kendisi İstanbul’da Validebağ Dâr-ül-eytâmı’na muavin olarak geldiği zaman ben de İstanbul’da idim ve her Cuma onu görmeye giderdim, beraber Validebağ korularında dolaşırdık.”⁽⁸⁾

Sabahattin Ali’nin okulda en yakın arkadaşı Naci (Erçevik) idi. O yıllara ilişkin anılarını bana şöyle özetledi:

“Edremit İptidâî Mektebi’nin son iki sınıfını Sabahattin’le birlikte okuduk. 1921’de Mekteb’i bitirdik. İkimizin de babaları subaydı. Biz de orduya katılmak, parasız yatılı okumak istiyorduk. Dilekçelerimizi verdik. Gelen cevapta Halife’nin emriyle o yıl askerî okullara öğrenci alınmayacağı bildirilmişti. Bunun üzerine, Balıkesir Dâr-ül-Muallimîn’ine başvurduk. Sabahattin 26, ben 27 numara ile 1922’nin

(7) Filiz Ali Laslo/Atilla Özkanlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 306

(8) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali’nin Özel Mektupları*, 1991, S. 239

Aralığı'nda okula yazıldık. Sınıfta yan yana oturuyorduk. Mert, zeki, dürüst, ince, onurlu bir arkadaşı. Derslere pek çalışmaz, öğretmenleri dinlemekle yetinirdi. Öyleyken sınavlardan hep pekiyi notlar alırdı. Roman okumayı çok severdi. Mütalaa saatlerinde arka sıralara çekilir, kabak çekirdeği yiyerek *Pardayanlar*'ı, *Sefiller*'i, *Devri Alem Seyahatî*'ni yutarcasına okurdu. İkinci sınıfta iken yazmaya da başladı. İlk ürünü bir hikâye idi: 'Horoz Mehmet'. Edebiyat öğretmenimiz Gazâlî Bey hikâyeyi beğenmişti. Sabahattin'i övdü, yüreklendirdi. Hikâyeyi şiirler izledi.

Sabahattin okulu ve öğretmenliği seviyordu. Aklımda kalan şu iki mısra bunu göstermeye yeter:

(...)

Erkek Muallim Mektebi lâıyk ulvî hürmete

Kız Muallim Mektebi gibi dalmaz gaflete

(...)

Yazık ki bir olaydan sonra bu okuldan soğudu: Dâr-ül-Muallimât'ın (Kız Öğretmen Okulu) gizlice bir müsamesesine gitti. Bunun için başına bir örtü, sırtına bir yeldirme geçirerek 1924 Martı'nda bir akşam okuldan kaçtı. Fakat kendisini çekemeyen çalışkan öğrencilerden Abdülkadir idareye bildirdi. Müdür Bey Sabahattin'i çağırdı. 'Paranı harcama, seni babana göndereceğim', dedi. Sabahattin inzibat meclisine verildi. Çok korkuyordu, okuldan atılacağını sanıyordu. Bir akşam bana bir zarf bıraktı. Sonra açmamı söyledi. Baktım, beline ip sarmış. Kuşku landım. Gizlice zarfı açtım. İçinden bir şiir çıktı. Şöyle diyordu:

Kardeşim Naci beni

Kovacaklar mektepten

Ya kovsalar seni

Ne yapardın acep sen

(...)

İşte ben karar verdim

Bu gece öleceğim

Üzülme sen çünkü ben

Göklerde gezeceğim.

(...)

Şiiri okuyunca durumu anladım: Sabahattin kendini asacaktı. Hemen nöbetçi öğretmene koştum. Bahçede bir çam ağacının altında onu yakaladık. Türkçe Öğretmeni Hamdi Bey ona okuldan atılmayacağını açıkladı.”

Sabahattin Ali, 9 Mart tarihli güncesinde olayı şöyle özetledi:

“Bugün akşam üzeri Müdür Bey bana: ‘Sen paranı harcama. Seni babana göndereceğim.’ dedi. Ben buna karşı bir intihar blöfү yaptım. Fakat o kadar müteessir oldum ki bu blöf âdeta hakikat oluyordu. Neyse, Hamdi Bey affettirecek. Fakat hürriyetimin yarısı gidecek.”⁽⁹⁾

Gerçi Sabahattin Ali’nin korktuğu başına gelmedi. Naci Erçevik’in de söylediği gibi, “Olay geçirtilirdi, ama Sabahattin’in hevesi kırılmış, okuldan soğumuştı. Üstelik, Abdülkadir ile birkaç arkadaşı kendisini tedirgin ediyorlardı. Artık dayanamıyordu. İstanbul’a nakledip öğrenimini orada tamamlamak istiyordu. Dileğini müdür yardımcısı Esat Bey’e açtı. Anlayışla karşılandı, çünkü seçkin, yetenekli bir öğrenciydi. Onun da yardımıyla 1926’da İstanbul’a gitti!”

İstanbul’da İbrahim Alâaddin’in (Gövsâ) aracılığıyla Muallim Mektebi’ne girdi. Burası Cağaloğlu’nda eskiden Bezm-i âlem Valide Sultanisi’nin bulunduğu binadır. Sabahattin Ali son sınıfı orada okudu. Malik Aksel’in anlattığına göre, “sınıfın en çalışkan, en zeki öğrencisidir. Üstelik okul müsamerelerinde bulunduğu gibi, dergilere de yazılar göndermektedir.”⁽¹⁰⁾ Şair ve yazar Ali Canip (Yöntem) de o sıra edebiyat öğretmenidir. Sabahattin Ali fırsat buldukça okuldaki havuzun başında onunla konuşur. Bir gün:

– Hocam, güzel yazı nasıl yazılır? diye sorar.

Ali Canip gülümseyerek:

– Çok okumak gerek, çok okumak... diye cevap verir. Bir hafta sonra da Hayat dergisinde “Edebiyat Meraklısı Bir Gence Mektup” başlıklı yazıyı yayımlar.

Sabahattin Ali hayatının bu dönemini yüreği burkularak anar:

“... Bu esnada babam da Pelitköylü Mehmet Bey işminde bir adamın Ayvalık’taki vekil-i umûrlüğünü almış, oraya gitmişti. Vaziyeti çok iyi idi, çok kazanıyordu. Büyük bir evde oturuyordu. Mini mini kardeşim büyümeye başlamıştı. Öteki kardeşim mektepte okuyordu. Fakat

(9) Filiz Ali/Atillâ Özkırmlı, *Sabahattin Ali*, 1986, S. 342

(10) Malik Aksel, *İstanbul’un Ortası*, 1977, S. 250

annem yine eskisi gibi idi. Yine her şeyden bir münazaa çıkarıyor, hayatımızı zehir ediyordu. Babam bizi hep beraber bir sandala bindirip dünya kadar masraf ederek motor tutar, gezmeye götürür, eğlendirir, fakat annem muhakkak bir kulpunu bularak, bu gezintiyi de bize yarısında zehir etmeye başlardı. (...) Ben Dâr-ül-Muallimin'in beşinci sınıfına terfi ettiğim zamanki tatilde annem büsbütün fenâlaştı. Nihayet babam kendisini İstanbul'a getirerek Fransız Hastanesi'ne yatırdı. Altı ay kadar yattıktan sonra çıktı, fakat tamamıyla iyi olmamıştı. Babam yevmiye altı lira hastane parası veremeyecek bir vaziyete gelmişti. Ankara'da bulunan annemin kardeşi iltimas ederek Zeynep Kâmil Hastanesi'ne meccani olarak yatırdı. Erkek kardeşim mektebi bitirememişti. (...) Artık o da babam için yeni bir dert membaı olmuştu. Halbuki babam küçük kardeşim Süheyla'ya da aynı zamanda annelik yapıyordu. O mini miniyi de ana yokluğunu hissettirmemek istiyordu. Fakat nihayet o da insandı, bilhassa kalbinden arızası olan yarım bir insan... Bu kadar şeye dayanamazdı. On beş dakikalık bir hamle neticesinde nasıl öldüğünü sana anlatmıştım. (...) Zavallı babacığım, tam sekiz sene bizim için, yalnız bizim için evliyaların bile sabredemeyecekleri şeylere tahammül ettiği halde, bütün bunların sebebi olan karısının iyileşmiş halini göremeden öldü...''⁽¹¹⁾

Güz sonuna doğru çok sevdiği, saydığı babasının Ayvalık'ta ölmesi Sabahattin Ali'yi adamakıllı sarstı. Bunun üzerine, 12 Kasım 1926'da "Babam İçin" başlıklı şiirini yazdı. Şiir, 15 Ocak 1927'de Orhan Seyfi'nin yönettiği Güneş dergisinde basıldı:

*Allahım!.. İşte bugün,
Şu zavallı ömrümün
En matemli bir günü*

*Elim böğrümde kaldım,
Ben bugün haber aldım;
Babamın öldüğünü.*

*Bitti hayatın tadı,
Bu haber bırakmadı
Dudağımda tebessüm.
Kalbim oyuldu yer yer,*

(11) Bak: Asım Bezirci, *Sabahattin Ali'nin Çocukluk Anıları*, Gelecek, 1.10.1971

*Aman yarabbi, meğer
Ne acıklı imiş ölüm.*

*Daha birkaç gün evvel,
Yüzümü okşayan el,
Şimdi toprak oluyor.*

*Kendi vücudum kadar,
Bana yakın olanlar,
Birden uzak oluyor.*

*Ah baba!.. Daha düne
Kadar senin göğsüne
Saklıyordum başımı.*

*İnan babacığım, inan,
Bu ateş membaından
Kuruttu gözyaşımı...*

Gelgelelim bu, Sabahattin Ali'nin ilk basılan şiiri değildi. Daha önce de birkaç şiir ve hikâye yazmıştı. Örneğin, 1925'te "Şarkı" ve 1926'da "Aşk Başlangıcı", "Gazel Naziresi", "İlk Beyaz Saç" başlıklı şiirleri Balıkesir'de çıkan Çağlayan dergisinde yayımlanmıştı. Çağlayan'ı Orhan Şaik yönetiyor; Esat Adil, Mansur Tekin, Arif Nihat, Hüseyin Avni, Kâzım Nâmi, Refik Ahmet destekliyordu.

Sabahattin Ali yalnızca Çağlayan'a değil, Servet-i Fünun dergisine de şiirler, hikâyeler gönderiyordu. Nitekim 1926'da "Gecenin Kemani", "Kümeşte Sabah", "Acaba", "Köprüünün Çocukları", "Buruşuklar", "Muallim" ile 1927'de "Köprüünün Geceleri", "Dere", "Ne kazandık", "Kalbimde Aşkıınız" ve 1928'de "Bedbin", "Bir Macera" şiirleri bu dergide çıkmıştı. 1926'da Akbaba dergisinde "Yangın", "Bekâr Kıracı", "Telefonu Olsaydı" başlıklı mizah hikâyeleri basılmıştı. 1927-1928 döneminde adına hem Servet-i Fünun'da, hem de Güneş, Hayat, Meşale ve Irmak'ta rastlanıyordu. Nitekim, şiirlerinden "Babam İçin", "Çakır" 1927'de Güneş'te; "Serserinin Ölümü", "Öksüz Kız Masalı" 1927'de "Beşik" 1928'de Hayat'ta; "Köprüde Sabah" 1928'de Meşale'de, "Hayat/Mefkûreci" 1928'de Irmak'ta yayımlanmıştı.

Hikâyelerinden “O Arkadaşım” 1928’de Irmak-ta, “Vi-yolonsel” 1928’de Meşale’de çıkmıştı.

AŞK VE ÖĞRETMENLİK

Sabahattin Ali 21 Ağustos 1927’de İstanbul Mualim Mektebi’ni bitirdi. Görev almak üzere Ankara’ya gitti. Dayısı Doktor Rıfat Ertüzün de oradaydı. 1920’den beri Numune Hastanesi’nde çalışıyordu. 1927 yazının sonuna doğru Yozgat Devlet Hastanesi Başhekimliği’ne atanmıştı. Yakın dostu Cevat Dursunoğlu’nun yardımıyla yengenin 1 Ekim 1927’de Yozgat Cumhuriyet Mektebi’ne atanmasını sağladı. Yozgat’a birlikte gittiler.

Büyük Cami’nin bulunduğu alana bakan bir eve yerleştiler.⁽¹²⁾

Sabahattin Ali, aşağı yukarı, bir yıl kadar Yozgat’ta ilkokul öğretmenliği yaptı. Arkadaşlarından Nahit Hanım’a gönderdiği 24 Kasım 1927 tarihli mektubunda Yozgat’taki yaşamını şöyle anlatıyordu:

“... Burası beni muhakkak çıldırtacak. Ne basit muhit Yarabbi... Düşün kardeşim, konuşulacak bir insan bile yok... Hepsi alalâde, hepsi dümdüz... Memleketin civarı hep bozkır, gözünün alabildiği kadar çıplak dağlar uzanıyor... Yalnız Yozgat’ın tam karşısında bir çam ormanı var... Ama o da dümdüz araziye yakışmıyor... Adeta kirli bir bakkal önlüğüne yamanmış yeşil bir kadifeye benziyor. Buraların dağları bile

(12) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 13

münasebetsiz. Üstlerinde bir ağaç, bir iri kaya bile yok... Yalnız toprak mı? Hayır, o da değil... Çakıltaşı gibi en büyüğü yumruk kadar taşlarla örtülü (...) Ahali fesat, dedikoducu. Kendimi yalnız okumaya verdim. Kitap, gazete, mektup okumakla vakit geçiriyorum...”

Sabahattin Ali'nin 1927'de yazdığı “Bir Siyah Fanila İçin” adlı hikâyesinde de Yozgat'taki bunaltılı yaşamından izler vardı:

“... Birkaç hafta zarfında şehri ve civarını gezdim. Ahalisini gözden geçirdim. Hayatımda bu kadar inkisara uğrayacağımı tasavvur edemedim.

Memleketin bende bıraktığı yegâne intiba basitlik oldu. Burada tabiat basit, muhit basit, halk basit, hulâsa her şey basitti... (...)

Konuşacak, dert yanacak bir adam!.. diye kendi kendime haykırdım...

Yoktu... Malûmat sahibi, derin, muğlak bir kimseye rastgelmek mümkün değildi.

Müthiş bir surette yalnız kaldığımı hissettim. Ah... Bilhassa bu kadar kalabalığın içinde yalnızlık ne acı oluyor Yarabbi!

İstanbul hasreti fena halde beni sardı. Evleri, sokakları, denizleri, insanları gözümden gitmiyordu...”

Bu özlemde aşk da vardı: Sabahattin Ali, İstanbul'daki kız arkadaşlarından Nahit'i seviyordu. Öğretmen olmak için açılan kursta tanışmıştı onunla, pek hoşlanmıştı. Hiç yanından ayrılmıyor, fakat bir türlü de içini açamıyordu. Herkes âşık olduğunu öğrenmişti. Nahit ise Sabahattin Ali'yi ancak bir arkadaş olarak seviyor, kendisini izlemesinden tedirgin oluyordu. Sabahattin Ali bunu sezmekte gecikmedi. Yozgat'a gidince kendini yalnız ve mutsuz duyması biraz da bundandı. Sözü geçen mektubunda da bunu itiraf ediyordu:

“... Ah Nahit, yalnızlık asıl böyle kalabalık yerlerde belli oluyor. Halbuki insan ıstıraplarını, tahassüslerini söylemek için mutlaka birisine muhtaç... Ne yalan söyleyeyim, beni senin kadar anlayacak kimse aklıma gelmiyor... Oradan gelirken aramız biraz şeker renkti... Fakat buraya gelince hissettim, anladım ki –hiçbir başka düşünce ve arzu olmamak şartıyla– seni kardeşim kadar seviyormuşum... Ah ayın on dördü Sultan, ne olurdu benim de senin gibi bir kardeşim olaydı...”

Sabahattin Ali bu açıklamasına karşın, mektubuna bir cevap alama-

dı. Artık umutsuzluğa kapılmıştı. Öyleyken aşkı sürüyor, özlemi ve acısı artıyordu. Nitekim, 2 Şubat 1928'de Servet-i Fünun'da çıkan "Bir Macera" şiirinde bunu dışavuruyordu:

*Neticesiz bir aşka verdim gençliğimi,
Ne ufak bir temayül, ne bir iltifat gördüm...
Önüde yalvararak söylerken sevdiğimi,
Gözlerinde yüzüme inen bir tokat gördüm...*

*Bu bir taraflı aşta hiç durmadan, Allahım;
Ümitsizlik sararken beynimi bir ağ gibi;
Ben yine seviyorum onu... Aman Allahım!..
Bir macera görmedim ben bu macera gibi...*

Sabahattin Ali, sevgisinin tek yanlı kalacağını kesinlikle anlayınca, Nahit Hanım'a 20 Şubat 1928'de bir mektup yazdı. Bundan böyle, ona âşık gibi değil, bir dost gibi davranacağını –buruk ve saygılı bir anlatımla– bildirdi:

"... Cevap vermediğini, vermeyeceğini bildiğim halde yine sana yazıyorum. (...) Seni tasavvur edemeyeceğin kadar çok sevdim Nahit. (...)

Seni çok kızdırdım, çok sükut-ı hayale uğrattım, beni de herkes gibi gördün... Bütün kabahatlerin bende olduğunu itiraf ederim. Sana bir kafa arkadaşı gözünden başka gözle baktım, münasebetimizi arkadaşlık hududunun haricine çıkarmak istedim... O zaman... O zaman seni kaybettim... Senin yokluğunun ne müthiş olduğunu seni kaybedince anladım...

Sana yalvarıyorum Nahit... Ve açıkça, terbiyesizce söylüyorum: Ben senden vücutlarımızın değil, kafalarımızın birleşmesini istiyorum..."

Sabahattin Ali, Yozgat'ta özlem, yalnızlık ve sıkıntı dolu günler geçiriyordu. "Yat ve Uyu", "Mefkûreci", "Bedbin" başlıklı şiirlerinde bu günlerin getirdiği duyguları yansıtıyordu. Örneğin, 3 Mart 1928'de yazdığı birinci şiirde şöyle diyordu:

*Bu karanlık bu uzun kış gecelerinde...
Soğuk, buzdan bir perdeyle süslerken camı,
Dolaşırken birçok siyah gölge odamı,
Damarımda kurşunlaşıp dolanırken kanım,*

*Yine seni düşünmekle geçer zamanım...
Bu kimsesiz... Bu mahzun kış gecelerinde...
(...)*

Bu üzüncüli dizelere karşın, Sabahattin Ali'nin günlük yaşamında sevinçli anlar da yok değildi. O sıra on yaşında bulunan yeğeni Reşit Mazhar anılarında buna da değiniyor: "Sabahattin Ali Yozgat gibi küçük bir il merkezindeki tekdüze hayatın verdiği iç sıkıntısından kurtulmak için akşam üzerleri arkadaşları ile birkaç kadeh atıp eve gelince, içki kokusunu duyacak olan dayısının sert bakışlarıyla karşılaşmamak için ağzına bir iki Sensen atmayı âdet edinmişti.

Yozgat'ta uzun ve soğuk kış gecelerinde haftanın belirli günlerinde o zamanki deyiimiyle 'vilâyet erkânı'nın evlerinde, bu arada bizim evde, şimdi hâlâ zevkle hatırladığım toplantılar yapıldı. Sabahattin bu toplantıların neşe kaynağı idi. Daha o günlerde Sabahattin'in girginliğini, hiç yabancılık çekmeden herkesle ahabplığı samimiyet derecesinde ilerletivermesini biraz da şaşkınlıkla gözlemişimdir. (...) Toplantıların başlıca eğlencesi fincan oyunu idi. Kaldırılan ilk fincanın altında yüzük bulunmazsa, yüzüğün hangi fincanın altında olabileceği tam bir psikoloji sorununu halini alır, bu arada heyecanlı dakikalar yaşanır, espriler yapıldı. İşte Sabahattin bu oyunlar sırasında yaptığı taklitler ve herkesin mizacına göre söylediği nüktelerle ortalığı gülmekten kırar geçirirdi. Bu yüzden, onun herhangi bir sebeple katılmadığı toplantılar, başkalarını bilmem ama, benim için renksiz ve anlamsız geçerdi."⁽¹³⁾

Sabahattin Ali, sözkonusu toplantıların yapılmadığı günlerde, akşam eve gelince, masanın başına oturuyor, yazmaya çalışıyordu. "Bir Cınayetin Sebebi" ile "Bir Siyah Fanila İçin" başlıklı hikâyeler bu çalışmanın ürünleriydi. Ayrıca *Tokat* adlı bir de romana başlamıştı.

ALMANYA'DA

1928 yaz tatilinde Sabahattin Ali İstanbul'a geldi. Yozgat'ta daha fazla duramamıştı. Erenköy'deki akrabalarının yanında kalıyor, bazı günler Yüksek Muallim Mektebi'nde arkadaşlarını görmeye gidiyor, öğrencilerden boşalmış yataklardan birine yatıyordu. Maarif Vekâleti yabancı dil öğretmenleri yetiştirmek için o sıralar Avrupa'ya öğrenci gön-

(13) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 15-17

deriyordu. Açılan sınava girdi. Kazandı. Çok sevinçliydi. Şair Faruk Nafiz de kendisiyle ilgileniyordu. Maarif Vekâleti hesabına okumak üzere Kasım sonlarına doğru Türkiye’den ayrıldı, Almanya’ya gitti. Orada dört yıl kalacak, Alman dil ve edebiyatını öğrenecek, dönüşte liselerde çalışacaktı. Hayrullah Örs, Nurullah Taşkıran, Zahide Nail de o sıralar Almanya’da öğrenim görüyorlardı.

Sabahattin Ali trende Melâhat Togar’la tanıştı. Sınavı kazanan beş kişiden (Osman Faruk, Ömer Lütfü vb.) biri de oydu.

Sabahattin Ali 300 liralık yolluğunun büyük bir bölümünü Sirkeci’den trene binmeden harcamıştı. Bu yüzden üçüncü mevkiye binmişti. Arkadaşlarını görmek için birinci mevkiye geliyor, kondüktör görünce gizlice yerine gidiyordu. Sonunda biletçi bavulunu alıp getirdi. Arkadaşları da bilet farkını ödediler. Böylece, bir daha onların yanından ayrılmadı.⁽¹⁴⁾

Sabahattin Ali istasyonlardan birinde gazeteciden Upton Sinclair’ın *Petroleum*’unu aldı. Romanı okuyup bitirdiğinde –yıllar sonra arkadaşı Rasih Nuri İleri’ye söylediğine göre– sosyalizme yakınlık duymaya başlamıştı.

Tren Edirne, Sofya, Belgrat, Budapeşte, Prag, Dresden üzerinden Berlin’e ulaştı. Sabahattin Ali arkadaşlarıyla on beş gün kadar burada kaldı. Yollukları tükendiğinden Elçiliğin yardımıyla Potsdam’a varabildiler.

Sabahattin Ali dil öğrenmek için bir kadının evine pansiyoner girdi. Ayrıca, Almancasını ilerletmek amacıyla bir özel okulda (Deutsches Institut Für Auslander) kurslara devam etti. Melâhat Hanım ise Hermanns Werder’deki bir yatılı okula yerleşmişti. Burası Havel ırmağı üzerinde güzel bir yarımada idi. Sabahattin Ali cumartesileri Melâhat Hanımı görmeye geliyordu. Koltuğunun altında kitapları vardı. Uzun uzun konuşup dertleşiyorlardı. Nahit Hanıma duyduğu sevgiyi, çektiği acıları anlatıyordu. Bir gün Melâhat Hanıma: “Sen Nahit’e benziyorsun. Yoksa sana da mı tutulacağım?” demişti. Fakat Melâhat Hanım, Mesut İzzet (Tolgar) ile sözlüydü. Bu yüzden hareketleri, ölçülü ve çekingendi. Öyleyken, Sabahattin Ali İstanbul’da yazmaya başlayıp Potsdam’da tamamladığı “Terkib-i Bend”in bir örneğini ona sunmuştu.

(14) Malik Aksel, *İstanbul’un Ortası*, 1977, S. 251

“Terkib-i Bend’de arkadaşlarından Mehpâre, Nahit, Sadiye, Belkis, Münevver ve Ulviye hatunlar ile Pertev Naili, Hüseyin Nihal, Orhan Şaik, Ekrem Reşit, Tahsin Mirza ve Münir efendiler için özel bölümler vardı. Örneğin, “Nahit Hatun Bendi”nde şöyle deniyordu:

(...)

*Müşkil olacak zâtını vasfetmesi gerçek
Ol müşkili yapmakta bile başkaca tad var*

*Mirrih misil duhter-i hurşid sıfat kim
Rahmetmesi yok âşıkâ lûtfetmesi âzâr*

*Yalnız onu bir gün görerek şöylece tenhâ
Açsam ona kalbimde duran ukdeyi tekrâr*

Kürk Mantolu Madonna romanında Sabahattin Ali’nin o günlere ilişkin anılarından bazı izler vardır:

“Lisan öğrenmeden bir işe başlanmayacağını düşünerek, Umumî Harp’te Türkiye’de bulunmuş ve biraz Türkçe öğrenmiş bir eski zabitten ders almaya başladım. Pansiyon sahibi madam da boş zamanlarını benimle gevezeliğe hasrediyor ve yardımda bulunuyordu.

... Gündüzleri müzelerdeki ve yeni açılan galerilerdeki tabloları seyrediyor ve pansiyona daha yüz adım uzakta iken burnumda lâhana kokuları hissediyordum. Fakat ilk aylar geçince eskisi kadar canım sıkılmamaya başladı. Yavaş yavaş kitap okumaya çalışıyor ve bu işten zamanla daha çok zevk duyuyordum. Bir müddet sonra bu âdetâ bir iptilâ halini aldı. Yatağın üzerine yüzükoyun yatarak kitabı önüme açar, yanı başıma eski ve kalın lûgat kitabını kor, saatlerce kalırdım. Çok kere lûgat aramaya bile tahammül edemez, cümlelere karine ile mânâ vererek geçerdim. Gözümün önünde yepyeni bir dünya açılır gibiydi. Bu sefer okuduklarım, çocukluğumun ve ilk gençliğimin tercüme veya telif kitapları gibi sadece kahramanlardan, fevkâlâde insanlardan ve görülmemiş maceralardan bahsetmiyorlardı. Hemen hemen hepsinde kendimden, etrafımdan, gördüklerim ve duyduklarımdan birer parça buluyordum. Evvelce içinde yaşadığım halde anlamadığım, görmediğim şeyleri birdenbire hatırlıyor, onlara şimdiki hakiki mânâlarını verdiğimi zannediyordum. Üzerimde en çok tesir yapanlar Rus muharrirleriydi. Turgen-

yef'in koskocaman hikâyelerini bir defada sonuna kadar okuduğum oluyordu.”

Sabahattin Ali yalnızca Turgenyef'i değil, öbür Rus yazarlarını da (özellikle Maksim Gorki'yi) okuyordu. Onların dışında, Heinrich Von Kleist, Teodor Storm, Yako Vaserman, A. E. A. Hoffman, Knut Ham-sun ve Thomas Mann en sevdiği yazarlar arasındaydı.

Sabahattin Ali 28 Aralık 1928'de Potsdam'da “Daüssıla” şiirini yazmıştı. Şiirde Almanya'da duyduğu yalnızlığı, yabancılığı ve yurt özlemini dile getiriyordu:

*Bugün de Potsdam'dan süzerken Potsdam'ı,
Yaktı yine içimi kimsesizliğin gamı.
Gözlerim inhinasız uzayan caddelerde,
Dedim: Bu soğuk şehir nerde, İstanbul nerde?
Ve istedim birazcık size de dert yanmayı,
Hayalen memlekete doğru bir uzanmayı...
(...)*

Bu özlem o denli büyüktü ki, Yozgat'ta geçen uzun, soğuk ve sıkıcı kış gecelerini bile aynı şiirde alaylı bir sevecenlikle anlatıyordu:

*...
İçim büsbütün sizler hatırlarsam Yozgat'ı:
Damağımdadır içki âlemlerinin tadı...
Soğuk yüzümü yakar, kar dizboyu olurdu;
Yine gözümde tüten imamsuyu olurdu...
Sürüklerdim yampiri sokaklarda mesleri;
Meyhanede okurdum yazdığım nefesleri...
İstemezdim odamda oturup sıkılmayı,
Âdet ettim her gece sokakta yıkılmayı,
–Bu cesareti yalnız insana rakı verir.–
Kendini sıcak, kara şöyle bırakıverir,
Kar üstümü örterken ben orda gecelerdim,
Ne de ılık bu akşam yattığımı yatak derdim.
(...)*

Sabahattin Ali Potsdam'da başka şiirler de yazmıştı. Bunları öteki şiirleriyle ve *Kurbağanın Seranadı* adıyla bir defterde topladı. Defterin

başında “Nahit’e, Yılbaşı Hediyesi” diye bir şiir yer alıyordu:

(...)

Ben de şimdi maziyi zihnimden atıyorum;

İşte, mahcubiyetle sana uzatıyorum:

İlk üç şiirden bir Yılbaşı hediyesi...

Potsdam, 1.1.1929

Sabahattin Ali *Kurbağanın Serenadi*’nı kısa bir mektupla Nahit Hanım’a gönderdi. Fakat yine bir cevap alamadı...

Potsdam’dan sonra Berlin’e geçti. Yatılı okula girdi. Burası çoğunlukla Alman aristokratlarının ve subay çocuklarının gittiği bir okuldu. Prusya geleneğine uyan sıkı, disiplinli, kışkırmacı bir yerdi. Şovenist bir havası vardı. Konuşkan, şakacı, neşeli, özgür yaradılışlı bir genç olan Sabahattin Ali burada bunalıyordu. Sonunda, bir olay okuldan kurtulmasına yardım etti. Öğrenimini tamamlayamadan 1930 yılı baharında Türkiye’ye dönmek zorunda kaldı. Bunun nedenini arkadaşı Nihal Atsız’a şöyle anlatmış:

“Okuduğu mektepte bir gün Alman talebelerinden biri Bu parazit Türkleri buradan kovmalı’ demiş. Sabahattin Ali hemen yerinden fırlamış: ‘Biz sizin hükümetinize hükümetimiz tarafından verilen para ile okuyoruz. Parazit değiliz. Sözüğü geri al’ demiş. Talebe sözüğü geri almayınca tokadı indirmiş. Alman hükümeti de böyle talebe istemediğini söyleyerek onu geri yollamış.”⁽¹⁵⁾

Sabahattin Ali yurda dönünce, bir süre, İstanbul’da Yüksek Mualim Mektebi’nde yatıp kalktı. O sıra Nihal (Atsız), Orhan Şaik, Nihal Sami, Pertev Naili de aynı yatakhane de idiler. Mektebin müdürü Hâmit Bey’in (Ongunsu) yardımıyla Sabahattin Ali, Orhaneli’nde (Bursa) ilkokul öğretmenliğine atandı. Bu atanma onun için yararlı oldu: Yazın tatil aylıklarını alarak sıkıntıdan kurtuldu. Bu arada Gazi Terbeyi Enstitüsü’nde açılan yabancı dil sınavlarına katıldı, üstün başarı göstererek yerlik belgesi aldı. 1930/1931 ders yılı başında Aydın Orta Mektebi’ne Almanca öğretmenliğine verildi.

(15) Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, 1940, S. 5

Aynı yıl “Bir Orman Hikâyesi” ile “Bir Gemicinin Hikâyesi” adlı ilk toplumsal gerçekçi denemelerini yazdı ve Resimli Ay dergisinde yayımladı (Eylül 1930, Ekim 1930).

Nâzım Hikmet o sırada Resimli Ay’da düzeltici ve sekreter olarak çalışıyordu. Sözü geçen hikâyelerden birincisinin yayımlanışını şöyle anlatıyor:

“Bir gün dergi idarehanesine kısa boylu, gözlüklü bir genç geldi. Almanca bildiğini, hikâyeler yazdığını ve isminin Sabahattin Ali olduğunu söyledi. Hikâyelerinden birini bıraktı, çıktı. Bu hikâye, orman sanayiinde çalışan işçilerin hayatına aitti. Alman romantizminin tesiri altında yazılmış olmasına rağmen, konu ve muhteva bakımından Türk edebiyatında bir yenilik teşkil ediyordu. Genç adamın istidatlı bir yazar olduğu daha ilk satırlardan hissediliyordu. Hikâye basıldı. (...)

Sabahattin’in ilk hikâyesini Resimli Ay dergisinde, o devirdeki Resimli Ay’da yayınlaması, yazarın o zamanki edebiyat, dolayısıyla politika cereyanları arasında belirli bir safta yer alması demekti. İlk yazısını bize getirişi Sabahattin’in antiemperyalist, demokratik temayülünü gösteriyordu. Gerek dostluğumuz, gerek Resimli Ay’ın o zamanki çevresine girişi, gerekse sonraları Sinop Cezaevi’nde parti üyelerinden bazılarıyla tanışması Sabahattin Ali’nin sosyalist idealleri benimsemesinde tesirli oldu.”⁽¹⁶⁾

Gerçi Sabahattin Ali Almanya’da öğrenci iken solcu hareketleri yakından görmüş, herhalde bazı yayınları da izlemişti, ama –arkadaşlarının (Hayrullah Örs, Pertev Naili Boratav, Muvaffak Şeref) söylediklerine göre– henüz sosyalizmi tam benimsememişti. Ancak Türkiye’ye döndükten, Resimli Ay çevresindeki ilerici aydınlarla tanıştıktan sonra iyice sosyalizme yöneldi. Sabiha Sertel’e göre, “Sabahattin Ali, Almanya’da ilerici edebiyatla temas etmiş, sosyalist eğilimleri olan bir gençti. Fakat kafasında sosyalizm henüz belirli bir şekil almamıştı. Nâzım, onu yalnız realist sanata değil, sosyalizme de çekmeye çalışıyordu. Sabahattin’i roman yazmaya teşvik eden Nâzım oldu.”⁽¹⁷⁾

Zekeriya Sertel de eşinin bu açıklamasını pekiştiriyor:

(16) Nâzım Hikmet, *Sabahattin Ali Üstüne*, Sanat Emeği dergisi, Nisan 1978

(17) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, 1969, S. 133

“1930 yıllarında Almanya’dan öğrenimden yeni dönmüştü. İstanbul’a gelir gelmez ilk işi Resimli Ay’a gelip bizlerle tanışmak olmuştı. Kısa boylu, sarışın, sevimli bir gençti. (...) Az zamanda hepimizin sevgisini kazanmıştı. Çok zeki, çok canlı, kabına sığmayan cıva gibi bir adamdı. Onu tanıyıp da sevmemek olanaksızdı. Matbaaya daima elinde bir kitapla gelirdi. O zaman en çok sevdiği adam, büyük Alman şairi Goethe ve Alman romancısı Thomas Mann’dı. Onların yapıtları elinden düşmezdi. Nâzım Hikmet, bu gençte yeni ve büyük bir cevher görmüştü, onu bir yandan kazanmaya, öte yandan da sanat hayatında yetiştirmeye başlamıştı.”⁽¹⁸⁾

1931 yılında Sabahattin Ali, çoğu eskiden yazılmış, romantik örnekler yayımladı. Sözelimi, “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi” ile “Rüzgâr”, “Nefes” adlı şiirleri Atsız Mecmua’da çıktı. Yazın, tatil dolayısıyla İstanbul’a geldi. Fakat, biraz sonra, gerisin geri dönmek zorunda kaldı, hem de tutuklu olarak: Aydın Erkek Sanat Mektebi’nde öğrencilerin dolaplarında gizli Türkiye Komünist Partisi’nin Kızıl İstanbul adlı gazetesi bulunmuştu. Ayrıca, bazı öğrenciler Sabahattin Ali’nin yıkıcı propaganda yaptığını ihbar etmişlerdi. Öğretmenlerden Baha, öğrencilerden İzzet ile eski mezunlardan Musa Oğuz, Bulgaryalı işçi Hüseyin, makinist Ali Cevat tutuklanmıştı.⁽¹⁹⁾

Sanıklar Mayıs sonunda İstanbul’a getirildiler. Fakat suç yeri Aydın olduğundan, Temmuz başlarında oraya gönderildiler. Neyse ki ihbarın asılsızlığı çabuk anlaşıldı. Sabahattin Ali’nin adı geçen gazeteyle de, partiyle de bir ilişkisi görülmediğinden yargılama aklanmayla (beraatle) sonuçlandı.

Sabahattin Ali üç ay kadar tutuklu kaldığı hapisanede boş durmadı. Çevresini dikkatle gözden geçirdi. Anadolu’nun insanlarıyla, halktan kişilerle ilişkiler kurdu. Bu arada Kuyucaklı Yusuf’la ve Jandarma Bekir’i öldüren Halil Efe’yle tanıştı. Hapisten çıkınca –aklandığı içinders yılı başında, 30 Eylül 1931’de Konya’ya atandı. Altınçeşme İlkokulu yanında bir ev tutup annesiyle kız kardeşini de yanına çağırdı. Bir yandan Almanca öğretmenliği yapıyor, bir yandan da şiirler, hikâyeler kaleme alıyor, bazılarını dergilere, gazetelere gönderiyordu. Örneğin, 1931 Eylülü ile 1932 Eylülü arasında Atsız Mecmua’da basılan “Dağ-

(18) Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım*, 1977, S. 276

(19) Vakıf, 27.5.1931

lar", "Karayazı", "Unutamadım" şiirleri ve "Kurtarılamayan Şaheser" bunlardandır. "Bir Iskandal" hikâyesi de 1932'de Yeni Anadolu gazetesinde "Bir Kadın Dalaveresi" başlığıyla çıkmıştır. Aynı gazetede Yefim Sosulya'nın "Bir İdealist ve Beşeriyet" hikâyesi ile Fritz Sternberg'in "Marksizm ve İhtibas, Marks ve Freud" incelemesinin çevirileri yayımlanmıştır.

Yalnızca arkadaş kalmaya söz verdiği Nahit Hanım'ı için için hâlâ sevmektedir. 1931 yılının sonuna doğru yazıp, 13 Şubat 1932'de Boratav'a yolladığı "Eskisi Gibi" şiirinde –ad vermeksizin– bunu içi burkularak itiraf eder:

(...)

*Başkalarına gülsem de,
Senden uzak kalsam da,
Sevmediğini bilsem de,
Ben sana gene vurgunum*

(...)

Öğrencilerinden Mehmet Baha, Sabahattin Ali'nin Konya'daki durumunu şöyle anlatıyor:

"Sabahattin Ali Bey Konya Karma Ortaokulu'nda öğretmenimizdi ama, Konya'daki bütün öğrenciler onun hayranıydı. (...) Almanca öğretmenimiz olmasına rağmen bütün öteki derslerimizle de yakından ilgilendirirdi. Kendisine başvurduğumuzda elinden geldiğince yardım etmeye çalışırdı bize. Tatil günleri, gece yarısı, sokak ortası demez, öğrencilerinin ya da halktan birinin sorduğu soruları yanıtlamaya çalışırdı. Konya halkı bu nedenle onu çok iyi bir insan ve öğretmen olarak tanımıştı. Çocukları ile arası çok iyi olduğu için veliler de çok severlerdi kendisini. Öğretmen arkadaşlarıyla da çok olumlu ilişkileri vardı."⁽²⁰⁾

Öğrencilerinden Melâhat Muhtar'la ilişkisi önemliydi. Bu, on beş yaşında, "kahverengi bereli, beyaz tenli, dalgalı kumral saçlı, ince, narin ve nazlı" bir genç kızdı.⁽²¹⁾ Sabahattin Ali kısa zamanda ona tutulmuştu. Nahit Hanım'a olan eski, umutsuz aşkının yerini yeni, umutlu bir sevgi almaya başlamıştı. Karşılık gören bir sevgiydi bu. Sabahattin Ali sevinç ve mutluluktan uçuyordu. 1932 Haziranı'nda İstanbul'da Bo-

(20) Bak: Celil Çoker, *Sabahattin Ali*, Politika, 18.2.1976

(21) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 39

ratav'a postaladığı bir mektupla bunu coşkuyla açığa vuruyordu:

"Ben burada yine şiddetle âşıkım. Sevgilim geçen Perşembe İstanbul'a gitti. Adresini gönderince ben de sana yazarım. Namıma ziyaret eder, telziz-i envâr eylersin. Bir de şiir gönderiyorum. Sevgilim daha on beş yaşında bir çocuk olduğu için şiirdeki çocukları filân hoşgör. Herhalde Enver size bu kızın hüsn-ü cemâline bahsetmiştir. Bu aşkın hususiyeti mütekabil oluşudur; hayatımda böyle bir şey ilk defa vâki oluyor."⁽²²⁾

Bu mektupta sözü geçen şiir, "Çocuklar Gibi" başlığını taşımaktadır, 10 Aralık 1931'de yazılmıştır.⁽²³⁾ Bir örneği Reşit Ertüzün'e de gönderilen şiirde Sabahattin Ali eski aşklarını "iki günlük iptidâlar" diye nitelemekte, artık "yorulup durulduğunu" belirtmekte ve "başkasını sevenin delilik" olduğunu söylemektedir:

(...)

*Hissedince sana vurulduğumu,
Anladım ne kadar yorulduğumu,
Sâkinleştigimi, durulduğumu
Denize dökülen pınar gibi.*

(...)

*Sözün şiirlerin mükemmelidir,
Senden başkasını seven delidir,
Yüzün çiçeklerin en güzeldir,
Gözlerin bilinmez diyar gibi.*

*Başını göğsüme sakla sevgilim,
Güzel saçlarında dolaşsın elim.
Bir gün ağlayalım, bir gün gülelim,
Sevişen yaramaz çocuklar gibi.*

Mutlu aşkın ve çevreyle olumlu ilişkilerin sağladığı elverişli ortam, Sabahattin Ali'nin verimliliğini artırdı. Nitekim, yukarda adları anılan ürünleri bu ortamda gerçekleştirdi.

Kuşkusuz, bunların en önemlisi *Kuyucaklı Yusuf* tur.

Kuyucaklı Yusuf, Konya'da Cemal (Kutay)'ın Yeni Anadolu gazete-

(22) Filiz Laslo/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 296-297

(23) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 39-43

sinde on beş sayı kadar tefrika edildi. Roman okurlarca sevilmiş, gazetenin satışı yükselmişti. Yazık ki, romancının ücreti ödenmeyince, tefrika yarım kaldı. Gazete sahibi buna pek içlerdi. Bir komplo düzenledi: Altı yedi ay önce, Sabahattin Ali'nin bir mecliste 'Memleketten Haber' adlı, güya Atatürk'ü taşıyan bir şiir okuduğunu –Mustafa adlı bir öğretmen aracılığıyla– jurnal etti. Akılabalarından Remzi ve ilköğretim müfettişi Mehmet Emin (Soysal)'in de tanıklığını sağladı. Oysa şiir Almanya'da yazılmış olup Sivas'taki bir Bektaşî hareketiyle ilgiliydi, bazı yerleri değiştirilmişti, üstelik, içinde Atatürk'ün adı da geçmiyordu:

*Hey anavatandan ayrılmayanlar
Bulanık dereler durulmuş mudur?
Dinmiş mi olukla akan kanlar?
Büyük hedeflere varılmış mıdır?*

*Asarlar mı hâlâ hakka tapanı?
Mebus yaparlar mı her şaklabanı?
Köylünün elinde var mı sabanı?
Sıska öküzleri dirilmiş midir?*

(...)
*Cümlesi belî der enelhak dese
Hâlâ taparlar mı koca terese
İsmet girmede mi hâlâ kodese
Kel Ali'nin boynu vurulmuş mudur
(...)*

Bir gün okuldan dönerken yolda annesi ve kız kardeşiyle karşılaştı. Birlikte eve kadar geldiler, ama o içeri girmede. Kapıda onlara:

– Bu akşam beni yemeğe beklemeysin, dedi. Biraz geç geleceğim, savcılıktan çağırılmışlar da...

Yazık ki bir daha eve gelemedi. Hüsniye Hanım'la Süheyla boşuna beklediler. Sonra, içleri kan ağlayarak, eşyalarını topladılar. Edremit'e dönmeden hapishaneyi ziyaret ettiler. Konya'dan ayrılırken Pertev Naili onları uğurladı...

Mahkeme salonu, öğrenciler ve dinleyicilerle hıncahınç dolmuştu. 7 Ocak 1933 günkü duruşmada Sabahattin Ali kendisini çok iyi savundu.

O kadar ki, İstanbul'dan gelen avukat ayrıca savunma yapmaya gerek görmedi. Öyleyken, Asliye Ceza Mahkemesi'ndeki yargılama, Sabahattin Ali'nin Cumhurbaşkanı'na "ima yoluyla hakaretten" bir yıla hüküm giymesıyla sonuçlandı. Öğrencileri gözyaşlarını tutamadılar.

Sabahattin Ali okul arkadaşı Ayşe Sıtkı'ya 1933 Nisanı'nda gönderdiği tarihsiz bir mektupta uğradığı iftirayı ve haksızlığı şöyle açıklar:

"Benim mesele senin zannettiğin gibi fiyakalı bir zamanımda ağzımdan kaçırdığım sözlerin neticesi değildir. Aramın açıldığı bir iki namussuz başıma bu işi getirdiler. Geçen sene Mayısında falanca yerde Gazi'yi ima ve telmihen tahriki tazammun eden bir şiiri falan yerde okumuştud dediler. Adli safahat lehimde olduğu halde müddei umumi yaranmak için mahkûmiyetimi talep etti, hakim de korktuğu için mahkûm etti. Temyiz davayı aleyhimde naksetti, cezama iki ay daha ilâve edildi. Şimdi 14 aya mahkûmum ve aşağı yukarı üç ayını yattım. 11 ayım kaldı demektir. Elbet biz de çıkarız. Başka kombinezonlar bulup çıkma ümidi çok kuvvetlidir. Şimdilik bekliyoruz. Harcadığım bu seneden ben de memnun değilim. Fakat bu sefer kendimi kabahatli bulacak bir sebep yoktur. Bu meselede düşmanlarım bile bana hak verdiler."⁽²⁴⁾

CEZAEVİNDE

Sabahattin Ali, 22 (26?) Aralık 1932'de başlayan hapisliğinin aşağı yukarı dört ayını Konya'da geçirir. Karşılaştığı sorunları ve göğüslediği güçlükleri 8 Ocak 1933 günlü mektubunda dile getirir:

"Dün Asliye Ceza Mahkemesi'nde tam bir seneye mahkûm edildim. Darısı dostlar başına kolay hazmedilir şeylerden değil, hele Konya Hapishanesi tahammül edilir gibi değil. Tam 800 mevcut. Benim vaziyetim ve gördüğüm muamele çok istisnai olduğu halde yine üzüliyorum. Bereket Pertev (Boratav) vesair birkaç arkadaş beni bırakmıyorlar. Hele Pertev bugünlerde dehşetli masraflara girdi ve giriyor. Hükümü temyiz edeceğim, netice ne olacak bilemem. Manen ne halde olduğumu tasavvur edebilirsin, tam bir sene, tam 365 gün hapishanede yaşamak, arkadaşların yardımıyla karnını doyurmak ve çıktıktan sonra ne olacağını bilmemek... İşin asıl feci tarafı, annem ile kız kardeşimi buraya getirmiştim, dört gün kadar bir otelde beraber kaldık ve beşinci günü ben

(24) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 55-56

tevkif edildim. Onları şimdi tekrar Edremit'e, geldikleri yere gönderiyorlar. Dün yanıma geldiler, ikisi de ağlarlar... Beni bile ağlattılar, hele kardeşim daha on yaşında olduğu halde her şeyi anlıyor, 'beni gönderme, ben senin yanında kalayım, isterse hapisane olsun, ben senden ayrılmam!' diye tutturdu, susturuncaya kadar çektiğini Allah bilir.

Mamafih ben kendime göre bir hayat felsefesine sahip olduğum için vaziyetime alışacağımı zannediyorum, fakat onlar o zavallılar ne yapacaklar, bu cihet beni oldukça müteessir ediyor.”⁽²⁵⁾

Sabahattin Ali cezaevinde yaşadıklarını, görüp duyduklarını bazı şiir ve hikâyelerinde işledi: “Kafa Kâğıdı”, “Katil Osman”, “Duvar”, “Bir Şaka”, “Çaydanlık” buna örnekler.

Bu hikâyelerde yer yer kendinden de söz açar. Söz gelişi, 1935'te yazılan “Bir Şaka”da Konya Cezaevi'ne girişini şöyle anlatır:

“Konya hapisanesine ilk girdiğim gün Cavit Bey'le tanıştım. Beni ihtilâttan menederek başgardiyanın yattığı odaya kapamışlardı. Gece olunca nöbetçi gardiyan kapımı açarak beni 'yüze gelen mahpuslar' koğuşuna götürdü.

Gaz lambalarının asılı durduğu duvarların kenarlarındaki mindere oturarak yavaş yavaş konuşan, mangalları karıştıran, fasulya ayıklayan, Kur'an okuyan mahpusların arasından geçerken hepsi sür'atle yerlerinden kalkıyorlar, 'geçmiş olsun beyim!' diye mırıldanıyorlardı.”

Hapishanede iken küme küme öğrencileri Sabahattin Ali'yi görmeye geliyor, hal ve hatırını soruyor, üzüntülerini dile getiriyorlardı. Sakal bırakmıştı. Kimi öğrencileri onu Nâmık Kemal'e benzetiyorlardı.

Hapishanede bazı akşamlar saz alemleri oluyordu. Mahpuslardan kimi saz, kimi ud çalıyor, kimi de yanık sesle türkü söylüyordu. Sabahattin Ali onları ilgi ve sevgiyle dinliyordu.

Bu tatlı olaycıklara karşın, cezası yargıtayca onaylandıktan sonra, hapislik gitgide ona dokunmaya ve gelecek kaygısı içini kemirmeye başlamıştı. Çıktıktan sonra ne yapacaktı, ne iş tutacaktı?

Mayıs başında Konya'dan Sinop'a götürülür. Bu olayı “Bir Şaka” hikâyesinde şu satırlarla belirtir:

“Ertesi gün akşama doğru jandarmalar nizamiye kapısına geldiler. Ben kitap sandığımı evvelce yollamıştım. Kolumdaki paltomla bahçede-

(25) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 48

ki mahpusların arasından geçtim. Fakirler yavaşça yanıma sokularak beş on kuruş istiyorlardı. Hepsine biraz bir şey uzattım. Ancak tahliye edilenlerin yaptıkları bu cömertlik bana onlarınkine benzer tatlı bir zevk veriyordu. En sonra Cavit Bey'i gördüm. Tekrar elimi sıkı ve ben ona da iki lira verdim... Tahliye edilen makhûmların birçoğu gibi...

Fakat ben tahliye edilmiyordum. Ve trene bindikten sonra jandarmasının elindeki sevk kâğıdına bakınca gördüm ki, İstanbul müddeiummiliğine, Sinop hapishanesine gönderilmek üzere teslim edilecektim. Bunu okuyunca çöker gibi oldum. Bir deniz kenarında yapayalnız duran bir hapishane gözlerimde canlandı ve içinde bir tek bile tanıdığım olmayan o yalı şehrini düşündüm... Gurbet hapishanesi! dedim...

Zorlukları, azapları anlatmakla tükenmeyecek bir yolculuktan sonra Sinop'a geldim..."

Sinop'a varınca, yörenin jandarma komutanı, çavuşu çağırır:

– Bir manga al, der, bugün vapurla azılı biri getiriliyor. Adı Sabahattin Ali. Aman gözünü dört aç...

Çavuş, "Peki" deyip vapura gider. İçerden gözlüklü, efendiden, ufak tefek biri çıkar. Elleri kelepçeli. Çavuş şaşırır. Yanındaki erlere buyruk verir:

– Çözün ellerini. Siz gidin, cezaevine ben götüreceğim...

Sabahattin Ali'yi götürüp ilgililere teslim eder. Sonra onunla dost olur.⁽²⁶⁾

Sinop'a varışından bir gün sonra Sabahattin Ali, arkadaşı Ayşe Sıtkı'ya yazdığı mektupta ilk izlenim ve duyuşlarını ayrıntılarıyla yansıtır:

"Bugün hava yağmurlu. Yerler ıslak, tıpkı geçen sene bugün gibi. Ayşe, ben tam bugün, 12 Mayıs gecesi saat birde Sinop'a çıkmıştım... Bir gece evvelsi gibi her şeyi, en ufak teferruatıyla hatırlıyorum: Bir gece evvel sana vapurdan uzun bir mektup yazmıştım, gece yarısına kadar uyumamıştım, ertesi gece biraz uyudum. Candarmalar bir müddet sonra uyandırdılar, Sinop'a geldiğimizi söylediler, bir motora binerek şehre çıktık. Bu gece o zamandan beri hiç hayalimde canlanmamıştı, bugün nedense akşamın alacakaranlığında birdenbire bir sinema gibi gözümün önüne geliverdi. Bir müddet evvelki yağmurun ıslaklığını taşı-

(26) Bu olayı çavuşun oğlu, Mustafa Ekmekçi'ye anlatmıştır. Bak: Mustafa Ekmekçi, *Ankara Notları*, Cumhuriyet, 2.4.1979

yan sokakları görür gibi oldum. Gece yarısından sonra çıktığımız bu küçük şehirde kimseler yoktu. Yalnız büyük surlar, ahşap evler, tahta kepenkli alçak dükkânlar vardı. Sağ tarafımızdan parkın rıhtımına vuran denizin hafif ve mırıltılı sesi geliyordu. Ve ben, yanımda iki candarma, ellerimde bavulum ve çantam, kalbimde dizlerimi bükecek kadar büyük bir ağırlıkla bu bilmediğim şehrin karanlığının içinde ilerliyordum. Nefes aldıkça içime rutubetli bir hava doluyordu. Bu havayı bu kadar nemli yapan şeyin madde haline giren karanlık olduğunu zannediyordum. Hafif kumlu bir yolda, bahçe gibi bir şeyin içinde yürüyordum. Burasının park olduğunu söyledilerdi. Etrafa bakıyor, hiçbir şey göremiyordum. Ağaçlar siyah gecenin üzerine siyah kalemle çizilevermiş resimler gibiydi. Ayaklarımızın kumda çıkardığı sesler, hafif fakat iniltili akisler yapıyordu. Kalbim göğsüme sığmayacak kadar büyüyor ve ağırlaşıyordu. Ah yarabbi, o akşam ne kadar ıstırap çekiyordum? Ne kadar kederli idim!.. İstanbul'da ve Konya'da, hatta yolda geçirdiğim çok daha fena günler benim içimdeki mukavemet damarlarını harekete getirmişlerdi, çektiklerimi istihfaf edebiliyordum, dudaklarımı ısıtıyor, hatta gülmeye çalışıyordum. Fakat bu gece, bu ıslak hava, bu hafif kumlu yol, bu tanımadığım, bir gece yarısı içine girdiğim garip şehir, bu bir tarafında yıldızlara karışan gri sular, bu ellerimde ağırlaşan çantalar birdenbire beni yumuşatmıştılar, içimde bir ağlamak ihtiyacı vardı. O gece, yalnız o gece, istediğim gibi ağlayabilmek için hür olmağı istemiştim, ama ne kadar şiddetli istemiştim; yalnız o gece istediğim gibi hür olabilmek için ertesi gün ölmeği kabul edebilirdim. Dudaklarım titriyordu. O gece annemi çok istemiştim, o yanımda olsa, benimle beraber yürüse, candarmalar beni candarma dairesine sokarken o boynuma sarılıp öpse ve yarın tekrar görmeye geleceğini söylese bu kadar yüreğim ağırlaşmazdı, diyordum. Sonra seni de çok düşünmüştüm. Şerif, Halide ve sen vapura gelmişsiniz. Üçünüzün de hayali, bilhassa seninki hep gözümün önündeydi. Seni adliyede yanıma geldiğin zamanki gibi de hatırlıyordum. Şimdi burada olsa muhakkak daha hafif olurdu, hiç olmazsa ona zayıf görünmemek için kendimi bu kadar koyuvermezdim diyordum. O zaman dünyada hiç kimsenin beni annem kadar sevemeyeceğini ve hiç kimsenin beni senin kadar anlamayacağını düşünüyordum. Elimde ağır çantalar, başım yıldızlara doğru kalkmış, kafamda bunlar dolaşı-

yordu. Cebimde sana vapurdan yazdığım mektup vardı.

Yarabbi, bu akşam o bir sene evvelki akşamdan ne kadar uzağım, ne kadar başkayım: Tam bir sene geçti o günden beri, halbuki ben ne kadar çok ihtiyarlamışım! Bir sene evvelki Sabahattin'e bir çocuğa bakar gibi bakıyordum.”⁽²⁷⁾

Sabahattin Ali, Sinop Cezaevi'nde Karadağ denilen üçüncü kısmın ikinci katında, denize bakan küçük bir koğuşa yerleştirilir. Aynı koğuştaki kalanlardan Hüseyin Kuşüzümü, Sabahattin Ali'nin gelişini, yıllarca sonra, şöyle anlatır:

“... Koğuşumuzdaki on beş kişinin hepsi de Sinoplu idi. Suçları da adam öldürmek, yaralamak gibi suçlar. O zaman ranza yoktu, yatakları-mızı yere seriyorduk. Aydınlatma lamba ile oluyordu. Cezaevi Müdürü Cevdet Bey'di. İstanbullu, efendi bir zat. Rivayete göre Abdülhamit zamanında sarayda çalışmış. (...) Yanında efendiden, gözlüklü bir zatla geldi. Mustafa Ağabeyimi çağırdı:

– Sabahattin Bey sana emanet, sizin koğuştaki kalacak, dedi.

Sonradan adının Sabahattin Ali olduğunu öğrendik. (...) Hemen koğuşa ısındı, arkadaş, dost olduk. Koğuştakiler hep hemşehri olduğumuz için yemekleri birlikte yiyorduk. Yemekleri ben yapardım. Ay sonunda yapılan masrafları adam başına taksim eder, paraları toplardım. İkimizden pek okuma yazmayla ilgilenen kimse yoktu. Onun için Sabahattin Ali gece geç vakte kadar lambanın ışığında kitap okurdu. Yanında çok kitap getirmişti. Her tarafı kitap doluydu. Almanca kitaplardı. Gündüzleri bir sandığın üstünde yazardı. (...) Kendiliğinden bizimle siyasetten falan konuşmazdı, sorunca konuşurdu, bir defasında Ankara'daki mebusların, büyük memurların yolsuzluklarından bahsetmişti. Mustafa ağabeyim de ona:

– Bak sana hükümet bu kadar para sarf etmiş, okutmuş adam etmiş, ayıp değil mi böyle fikirlere kapılmışsın, hükümetle uğraşırsın, deyince o da:

– Bana solcu diyorlar ama işte yaşayışımı görüyorsun, ya sana ne demeli Mustafa efendi, koğuştaki içki içersin, kumar oynarsın, on kuruş yevmiye ile fakir fukarayı çalıştırıp oturduğun yerde dışarıya mal satın para kazanırsın, diye cevap vermişti. (...)

(27) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 173-174

Sabahattin Ali cezaevine geldiğinde bekârdı. Dışardan pek geleni olmazdı. Sinop'tan bir ilkokul öğretmeni ziyaret ederdi: Bolulu Fatma Hoca. Müdür Cevdet Bey'in odasında ve Müdür beyin yanında görüşürlerdi. Posta ile kitap, mecmua gelirdi. Gelen parası ancak yemek parasına yetişirdi. (...)

Bizim koğuştaki hikâyeden, şiirden anlayan yoktu. Sinop'un yerlisi dört beş kişiydik, diğerleri köydendi. Biz içki içer, kumar oynardık. O yatağa çekilir, kitap okurdu. Yalnız türküyü beraber söylerdik.”⁽²⁸⁾

Sabahattin Ali, Sinop Cezaevi'nde duyduğu yalnızlık ve tutsaklık acısını “Duvar” hikâyesinde ayrıntılarıyla açıklar:

“Uzun zamanlar deniz kenarında ve surlar içindeki bir hapisanede kaldım. Kalın duvarlara vuran suların sesi taş odalarda çınlar ve uzak yolculuklara çağırırdı. Tüylerinden sular damlayarak suların arkasından yükseliveren deniz kuşları demir parmaklıklara hayretle gözlerini kırparak bakarlar ve hemen uzaklaşırlardı.

Bir mahpusu dünya ile hiç alâkası olmayan bir zindana kapamak ona en büyük iyiliği yapmaktır. Onu en çok yere vuran şey, hürriyetin elle tutulacak kadar yakında bulunmak, aynı zamanda ondan ne kadar uzak olduğunu bilmektir. On adım ötede en büyük hürriyetlere götüren denizi dinlemek ve sonra aradaki kalın kale duvarına gözlerini dikerek bakmaya, denizi yalnız muhayyelede görmeye mecbur kalmak az azap mıdır?”

Dağlar ve Rüzgâr adıyla 1934 yılında yayımlanan kitabında yer alan “Hapishane Şarkısı” başlıklı beş şiirinde de aynı tutsaklık duygusunu ve özgürlük özlemini dile getirir. Bu şiirlerden birincisini Aydın Hapishanesi'nden çıktıktan sonra 5 Eylül 1932'de Konya'da yazar. Geri kalanlardan üçünü Konya Hapishanesi'nde, sonuncusunu ise Sinop hapishanesinde kaleme alır, arkadaşı Boratav ile yeğeni Ertüzün'e gönderir. 7 Şubat 1933 tarihli ve II sayılı şiirde dışardaki uçarı ve mutlu günleri düşünür, bağı yanarak sevgilisini anar:

*Ey gönül kuşa benzerdin,
Kafesler sana dar gelir;
Bir yerde durmaz gezerdin,
Hapislik sana zor gelir.*

(28) Bak: Berrin Taşan, *Sabahattin Ali Sinop'ta*, Soyut, Ocak 1976

*Ey gönül, acayip huyun,
Boğazından geçmez tayın,
Acır testindeki suyun;
Aklına nazlı yâr gelir.
(...)*

Burada sözü edilen “yâr” Sabahattin Ali’nin hâlâ unutmadığı genç sevgilisi Melâhat Muhtar’dır.⁽²⁹⁾

26 Şubat günlü ve III sayılı içerde bir türlü geçmeyen zamandan ve gittikçe artan yalnızlıktan yakınır. Doğadan uzak kalışın acısını buruk bir duyarlılıkla yansıtır:

*Burda çiçekler açmıyor,
Kuşlar süzülüp uçmuyor,
Yıldızlar ıstık saçmıyor,
Geçmiyor günler, geçmiyor.
(...)*

Konya Hapishanesi’nde Nisan ayında yazılan, ama altına günü belirtilmeyen IV sayılı şiir de Melâhat Muhtar’la ilgili olsa gerekir:

*Ey yâr bu acı demlerde
Sen koru benim aklımı...
Karardım kaldım damlarda,
Aydınlat benim yolumu...*

Sinop Cezaevi’nde yazılan birinci “Hapishane Şarkısı”nın son dörtlüğünde sözü edilen sevgili de Melâhat Muhtar olmalıdır:

*(...)
Ellere soramadığım
Doyunca saramadığım
Görmesem duramadığım
Nazlı yârimden ayrıldım.*

23 Mayıs’ta yazdığı “Hapishane Şarkısı”nın beşincisinde Sabahattin Ali gizlice ağladığını belirtmekte, cezasının bir gün biteceğini düşünerek dayanmaya çalışmaktadır:

*Başın öne eğilmesin,
Aldırma gönül, aldırma;
Ağladığın duyulmasın,
Aldırma gönül, aldırma...*

*Dışarda deli dalgalar
Gelip duvarları yalar;
Seni bu sesler oyalar,
Aldırma gönül, aldırma...*

*Görmesen bile denizi,
Yukarıya çevir gözü:
Deniz gibidir gökyüzü;
Aldırma gönül, aldırma...*
(...)

Yine Sinop'ta 3 Temmuz'da yazdığı "Gurbet Hapishanesi"nden çıkacağı günlerin yaklaştığını söyleyerek avunmakta, sevgilisinden kendisini unutmamasını dilemektedir:

(...)
*Geniş ol, göklere bakın,
Çıkacağı günler yakın...
Yâr, beni unutma sakın
Gurbet hapishanesinde.*

Sabahattin Ali, Sinop Cezaevi'nde bir yandan okur, bir yandan şiirler, hikâyeler yazar, *Esirler* adlı oyununu tamamlar ve Jack London'un *Demir Ökçesi*'ni çevirirken bir yandan da koğuş arkadaşlarına el sanatlarını geliştirmeleri için yardım eder. Dışardan modeller getirerek hükümlülerin cevizden yaptıkları tavla, sigaralık, tepsi, kotra gibi eşyaların güzelleşmesine katkıda bulunur.

Bu uğraşlar onu biraz oyalar, acısını biraz azaltır, ama aydan aya artan iç sıkıntısını, özgürlük özlemini bastıramaz:

"Bu posta senden mektup çıkacağını ümit ediyordum. Canım çok sıkılıyor. Gerçi beni canı sıkılmasın, keyiflensin diye hapse atmadılar, fakat ne de olsa can sıkıntısı hoş bir şey değil. Şimdiye kadar hapishanedeki hayattan, hapishanede oluşumdan şikâyetçiydim, bugünlerde di-

şardan uzak oluşum ve dışarısını çok özleyişim beni üzüyor. Birçok tanıdık çehreler, gülerек veya ciddi gözümün önünden geçiyor, birçok yerler, birçok güzel ve benim üzerimde tesir icra etmiş mevkiler hayalimde canlanıyor. Dünyayı, bir zamanlar içerisinde alabildiğine başıboş dolaştığım dünyayı içim sızlayarak görüyorum. Bütün bunları bir daha göremeyecekmişim, dostlarıma ve dünyaya artık kavuşamayacakmışım gibi bir his var içimde... Bir zamanlar birçok yerlerde birçok insanla münasebette bulunan Sabahattin Ali'yi adeta tanımıyorum, o bana başka birisi gibi geliyor ve ben zannediyorum ki bugün mevcut olan Sabahattin Ali, hapishanede doğmuş ve büyümüştür. Kendisinin hapishane haricinde de bir hayatı olabilmesi imkânsız ve acayıptır.”⁽³⁰⁾

Bu olanaksızlık sanısına karşın, Sabahattin Ali yaşama isteğini köreltmez. Hapishanenin geçici bir dönem olduğunu unutmaz:

“Ben de hayatı çok severim, ben de ölünceye kadar hep gülsem yine gülmekten bıkmayacak adamım, şimdi muvakkat bir zaman için de olsa, istemediğim şeylere katlanmak zorundayım. (...) Hayat harikulâde bir şeydir, yaşamak kıymeti takdir edilemeyecek kadar büyük bir nimettir.”⁽³¹⁾

Yaşamaya verdiği bu değer dolayısıyla Sabahattin Ali, öngörüldüğü söylenen Af Kanunu'nu umutla bekler. Geleceğe yönelik tasarılar kurar:

“Aff-ı umumi olursa cezayı neticeleriyle birlikte kaldıracağından derhal bir memuriyet alırım zannediyorum. Çıkar çıkmaz Ankara'ya gitmek niyetindeyim. Ondan sonra da İstanbul'a.”⁽³²⁾

ÖĞRETMENLİĞE DÖNÜŞ

Sabahattin Ali, 29 Ekim 1933'te Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde çıkarılan Af Kanunu ile salıverildi. İstanbul'a geldi. Çok kalmadan Ankara'ya gitti. Dayısı Doktor Rıfat Ertüzün'ün evine konuk oldu. Ev, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bulunduğu binanın üst katındaydı. Bir odası ona ayrılmıştı. “Odadaki kütüphaneli divanda yatıyordu. Kitaplarını divanın arkasındaki çifte kütüphaneye yerleştirip tasnif etmiş, numaralamış, bir de demirbaş defteri yapmıştı. Kitapların üstüne titriyor-

(30) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 112

(31) Age. S. 88

(32) Age. S. 113

du. Pek çoğu Almanca olan kitaplarının, o vaktin tekniğine göre çok güzel ciltleri vardı. Bunlardan *Volga Hazer Denizine Dökülür* isimli Almanca kitabın nefis baskısı insanda hayranlık uyandırıyor.⁽³³⁾

Yeğeni Reşit Ertüzün'ün anlattığına göre, Sabahattin Ali "1933-1934 kışında, on aylık hapishane yaşamının acısını çıkarırcasına neşeli bir hayat sürüyor, her akşam yapılan aile toplantılarında espriler saçıyor, arkadaşlarıyla geziyor, hiçbir baloyu kaçırmıyordu."⁽³⁴⁾

Gerçi rahatı yerindeydi, ama işsizlikten sıkılıyordu. Bir an önce öğretenliğe dönmek istiyordu. Gelgelelim, mahkûmiyeti dolayısıyla, 29 Nisan 1933 tarih ve 1249 sayılı kararla memurluk kaydı silinmişti. Yeniden göreve alınması için dilekçe verdi. Müsteşar Yardımcısı Rıdvan Nafiz onunla ilgilendi. Kalem-i Mahsus Müdürü Nihat Adil'in aracılığıyla Sabahattin Ali, Maarif Vekili Hikmet Baybur'la görüştü. Vekil, Müdürler Encümeni'nin vereceği karara göre davanacağını bildirdi. Encümen, Sabahattin Ali'nin çalıştırılması gerektiğini belirtti. Öyleyken Vekil, "Eski zihniyet ve ruhî haletini değiştirdiği sabit olmadıkça istihdamı caiz değildir" diye diretti. Sabahattin Ali bunu "nasıl ispatlayacağını" sordu. Vekil "yazınız" dedi. Bunun üzerine Sabahattin Ali Varlık dergisinin 15 Ocak 1934 tarihli sayısında Atatürk'e sevgisini belirten "Benim Aşkım" başlıklı şiiri yayımlamak zorunda kaldı:

(...)

*Sensin, kalbim değildir, böyle göğsümde vuran,
Sensin "ülkü" adıyla beynimde dimdik duran,
Sensin çeyrek asırlık günlerimi dolduran,
Seni çıkarsam, ömrüm başlamadan bitiyor.*

*Hem bunları ne çıkar anlatsam bir diziye?
Hisler kambur oluyor döküldükçe yazıya.
Kısacası: Gönlümü verdim Ulu Gazi'ye,
Göğsümde şimdi yalnız onun aşkı yatıyor.*

Hikmet Baybur, "Gazi Hazretleri'den de müsaade istihsal edildiği için" Sabahattin Ali'nin dilekçesine "muvafıktır" anlamında "M" koyup imzaladı. Zaten daha önce Maarif Vekâleti Müdürler Encümeni

(33) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 70

(34) Age. S. 71

–Cumhuriyet’in onuncu yıldönümünde bağışlandığı gerekçesiyle– göreve alınması yolunda karar vermiş, Hukuk İşleri Müşaviri Hamit İnce bu kararı desteklemiş, Ortatedrisat Müdürü Hasan Ali de ilgisini esirgememişti. Öyleyken, atanma işlemi bir türlü gerçekleşmiyordu. Söylendiğine göre, “maaş faslında para kalmamıştı. Ancak Martta Meclis’te münakale yapılabilecekti.”⁽³⁵⁾ Bu yüzden Sabahattin Ali askere gitmeyi düşünüyordu.

1934 yazında Sabahattin Ali’nin dayısı Ankara Sıhhat Yurdu adlı özel kliniğini kapatmış, evini Yenişehir’de Demirtepe semtindeki Keres-teci Fahri Bey’in yeni yapılan apartmanına taşımıştı. Bu değişiklik ailede sevinç uyandırmıştı. İlk şiir kitabının, *Dağlar ve Rüzgar*’ın basılışı dolayısıyla Sabahattin Ali’nin de keyfi yerindeydi. Yeniden işe alınacağından umutluydu.

Yeğeni Reşit Ertüzün’ün anlattığına göre, “Hemen hemen her akşam üzeri eş ve dostlarla birlikte Gazi Çiftliği’ne gidiliyor, Merkez Lokantası’nın bugün hâlâ yerinde duran bahçesinde yemek yeniliyor, Darvaş’ın müziği dinleniyordu. Yahut, şimdiki Maltepe Havagazı Fabrikası’nın yerinde bulunan Bomonti Bira Bahçesi’ne gidiliyor, fıçı biraları içiliyor, dans orkestrası ile dans edenler seyrediliyor, eğleniliyordu. Sabahattin, neşe dolu bu akşam saatlerinin kahkaha kaynağı idi. Tanıdıkların taklitlerini yaparak konuşuyor, çeşitli şakalarla özellikle kadınları gülmekten kırıp geçiriyordu.”⁽³⁶⁾

Sabahattin Ali, Maarif Vekili Abidin Özmen zamanında ilkin Neşriyat Müdürlüğü Büro Şefliğine atandı. Ardından, 30 Eylül 1934’te, 25 lira aylıkla Talim ve Terbiye Dairesi ikinci sınıf mümeyyizliğine verildi. Eylül başında dayısı Rize Devlet Hastanesi Başhekimliğine atanmış ve Ankara’dan ayrılmıştı. Sabahattin Ali Ankara’da aynı evde yalnız kalmıştı. Artık evlenmeyi düşünüyordu. Nahit Hanım Ankara’da Halil Fıratlı ile evlenmişti. Bir ara Sabahattin Ali ile karşılaşmışlar, fakat her ikisi de eski günleri anmaktan özenle kaçınmışlardı. Bundan sonraki ilişkileri de arkadaşlık sınırlarını aşmadan sürüp gitmişti.

Sabahattin Ali hâlâ unutamadığı Melâhat Muhtar’la evlenmeye yeltenmiş, ama kızın ailesinin soğuk tutumu yüzünden başarıya ulaşamamıştı. Bunda sevgilisinin gevşekliği de rol oynamıştı. Kız daha sonra bir doktorla evlenip İzmir’e gitmişti. Bu vefasızca davranış Sabahattin Ali’yi derinden yaralamıştı:

(35) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali’nin Özel Mektupları*, 1991, S. 154

(36) Reşit M. Ertüzün, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985, S. 76

*Sevip sevip yârı ele kaptırmak
Kara bahtın bana eski işidir.
Ömrümdeki yıllar kadar yâr sevdim
Her biri bir başkasının eşidir.*

Bunun üzerine, mektuplaştığı ve beğendiği arkadaşlarından tarih öğretmeni Ayşe Sıtkı (Erince) Hanım'a evlenme teklifinde bulundu. Fakat 22 Şubat 1934 günlü bir mektupla ondan şu cevabı aldı:

"Deli Sabahattin,

Anladım artık, sen katiyen uslanmayacaksın... Hapisten çıktın... O kadar eziyetler çektin... Hâlâ da çekiyorsun... Şöyle bir işe yerleşip rahatına bakacağın zaman da başına koca bir belâ çıkarmaya niyet ediyorsun. Yazdıklarını daha çok şaka diye alıyorum, ama eğer bunları bir an için olsun ciddi düşündünse büyük bir çocukluk yapmışsın...

Öyle ya, artık yapacak şey kalmadı. Her işi tamamladın. Rahat da duramazsın, bunun imkânı yok... Dümdüz hayat seni deli eder çünkü... Dur, hiç olmazsa evleneyim bari dedin. İşe girer girmez bazı kimselere talepname göndereceğini söylüyordun zaten... Oturdun ve bir tane bana irsâl eyledin... Fakat ben, Akile müdire hanım, sana uymuyorum... Akıldan böyle şeylerin geçmediği sıralarda beni fesatlığa teşvik etme, anlıyor musun... Yoksa senin o Grek burnunu koparırım..."⁽³⁷⁾

Sabahattin Ali Ağustos başında Konya'ya yolculuğa çıktı. Orada eski tanıdıklarla görüştü, cezaevine gidip koğuş arkadaşlarıyla konuştu. Anılarını tazeledi. Fakat Ankara'da iken başlayan kırgınlık ve ateşi arttı. Baş ağrıdı, burnu kanadı. Tifo tanısıyla yirmi gün Memleket Hastanesi'nde yattı. On dokuz yaşındaki Fahriye adında bir hemşirenin özenli bakımı altında iyileşti. Beyşehir'e arkadaşı Pertev Naili'yi görmeye gitti. Onunla söyleşti, çevreyi gezdi. 12 Eylül'de oradan Konya'ya geçti, 18 Eylül'de Ankara'ya döndü.

EVLENME

Evlenme önerisini Ayşe Sıtkı'nın olumsuz karşılamasından sonra

(37) Bak: Filiz Laslo/Atilla Özkırnı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 149

Sabahattin Ali başka adaylar aramaya koyuldu. 1932 yazında amcası Salih Bey'in evinde karşılaştığı⁽³⁸⁾ Aliye Hanım'da karar kıldı. 1935 Ocağı'nda niyetini yengesi Müfide Hanım'a açtı. Ayrıca, Salih Beylere de kızı istemeleri için ricada bulundu. Onlar da bir mektupla durumu Aliye'nin ailesine bildirdiler. Mektuba olumlu cevap geldi. Sabahattin Ali buna çok sevindi.

5 Martta Ayşe Sıtkı'ya yazdığı mektupta nişanlısını şöyle tanıtıyordu:

"Mühim bir havadisim var: Evleniyorum. Hatta nişanlandım bile. Sen benim gibi kelepri kaçırdığınla kal.

Nişanlım şu '**masume**'ler sınıfına dahil, ne yazık ki... Erenköy'de oturuyor. Babası bir proleter. Kendisi sekizinci sınıfta Erenköy'ü bırakmış... Amcamın evi ile komşu... Kendisini pek iyi tanırım. Avrupa'dan geldiğim sene beraber denize falan girerdik. (Bu sözüm üzerine masumeliğinden şüphe etme o zaman ufaktı ve yengem, teyzem ve diğer komşularla beraber, şimdi Suadiye Plajı'nın olduğu yerde, yıkanırdık. Orası o zaman boş bir tarla idi.) Altın gibi sarı saçlı, fevkaledede güzel lacivert gözlü, beyaz tenli gözlerinin etrafında yazın beliren seyrek çilli ve uzunca boylu bir kızcağızdır (Uzunca boylu dediğim 1.60 boyunda kadınlara göre uzun. Ben 1.62'yim...) Gayet sessiz okumağa ve düşünmeğe meraklı; kendi halinde bir mahlûk... Yaşı tam 20... İsmi de Aliye...

Birisi sorsa: Niçin evleniyorsun? dese, vereceğim cevap şudur: Çalışabilmek için... Ben kendi kendimi her hususta idare edemiyorum. Halbuki muhakkak muntazam ve ölçülü bir hayata muhtacım ve ancak bu şekilde faydalı işler çıkarabilirim."⁽³⁹⁾

Sabahattin Ali o sıra Ankara'da, Aliye Hanımsa İstanbul'daydı. Bir süre mektuplaştılar. 20 Nisan'da Sabahattin Ali nişanlısına şunları yazıyordu:

"Çok sevgili Aliye'ciğim,

Ben de senin mektubunu alınca sevincimden yerimden sıçrayacaktım. Demek artık birleşmemiz bir gün meselesi oldu. Beni düşündüğü-

(38) Aliye Hanım bu tanışmanın 1933'te, Reşit Ertüzün ise 1932'de, tutuklanmazdan önce gerçekleştiğini öne sürer. Ertüzün'ün verdiği tarihin doğru olduğunu sanıyorum. Çünkü 1933 yazında Sabahattin Ali, Sinop Hapishanesi'nde yatıyordu.

(39) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 234

nü gösteren satırların kalbimin sana karşı olan bağlarını bir kat daha güçlendirdi. Benim için dünyada her şey sensin. Bunun için benim de her şeyim senindir. İlk günlerde pek lüks yaşamasak bile muhakkak ki seni dünyanın en mesut insanı yapmak için her şeyi yapacağım. Çünkü sen sevgin ile beni dünyada erişilebilecek saadetlerin en büyüğüne eriş-tirdin. Mademki annen istiyor, tabii seni gelin kıyafetinde görecektir. Bunu bende isterim. Ben ay başında sana gelinlik kumaşı yollarım, orada vücuduna göre diktirir ve hazırlatırsın. Ben İstanbul'da dört beş günden fazla kalamayacağım için bunların önceden tamamlanması daha iyi olur. Sonra ben gelirim, resmî işleri hallederiz, olur biter. Mayıs or-talarında herhalde gelmek istiyorum. O zaman mehtap da olacak, senin-le ay ışığı altında dolaşmayı o kadar istiyorum ki..."⁽⁴⁰⁾

Bu büyük istek kısa zamanda bir aşka dönüştü. Nikah öncesinde ni-şanlısına yazdığı bir mektupta bunu coşkuyla dile getiriyordu:

"Sana bugün çılgın gibi âşıkım. Senden ayrı geçen bu günleri cehen-nemde imişim gibi geçiriyorum. Evde resimlerine bakarak uyumaya ça-lışıyor, fakat uyuyamıyorum. Sana kavuşmadan sükûnet bulamıyaca-ğım. Nikâhı önümüzdeki hafta içinde, Pazartesi veya Perşembe günü yaparız."⁽⁴¹⁾

Gerçekten de Sabahattin Ali dediği tarihte İstanbul'a geldi. Askerli-ğini erteletmişti. Ankara'da bir apartmanın üst katını kiralamış, biraz eşya satın almıştı. 16 Mayıs 1935 günü Kadıköy'de nikâhlandılar. Bir-likte Ankara'ya gittiler.

Aliye Hanım Sabahattin Ali'yle tanışıp evlenmesini şöyle anlatıyor:

"Tahminen 1933 senesi. Eşim Sabahattin Ali İstanbul'da oturan Gülhane Hastanesi Başeczacısı Salih Başotaç'ın evine misafir olarak gelmişti. Sabahattin'le tanışmam o aile ile komşuluk dolayısıyla oldu. Grup halinde Suadiye'ye denize girmeye gittik. O zaman şimdiki Suadi-ye plajının olduğu yer açık denizdi. Bir defa da yine grup halinde İçe-renköyü'nde yapılan bir sünnet düğününe gittik. Bir iki saat düğünde kaldık, dönmek istediğimizde Sabahattin yanımızda yoktu. Giderken kullandığımız lüks lamba fenerle bir ağaç altında onu kitap okurken bul-duk. Gidiyoruz dendiği zaman kalktı ve feneri benim yüzüme tutarak

(40) Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*. 1986, S. 197-198

(41) Age. S. 204-205

gözlerimin içine uzun uzun baktı. Sabahattin beni ilgilendirmemişti. Salih Bey'in hanımının ağabeyi olan yüzbaşı bahriye mühendisi Muhittin ağabey benim hoşuma gidiyordu. Ona âşık değildim, benden yaşı oldukça büyüktü. (...)

O gece lüks fenerle eve döndük. Bir daha Sabahattin'i görmedim. Bir müddet sonra Salih Bey emekli oldu ve Ankara Hıfzıssıhha Enstitüsü'ne tayin olarak evlerini Ankara'ya taşıdılar. Aradan bir müddet geçtikten sonra 1935 senesi Şubat ayında Salih Beyin hanımından anneme bir mektup geldi. Sabahattin, Aliye ile evlenmek istiyor, her şey yapılacak, sevdiğimiz Aliye'ye yüzgörümlüğü de takılacak, sizden haber bekliyoruz diye. Sabahattin'i ilk gördüğüm günden sonra o Almanya'ya gitmiş, Almanya'dan dönüşünde evlenmeye karar vermişti. Anneme gelen bu mektubun üzerine, babam bu evliliğe razı olmak istemedi. Sabahattin'in polisçe fişli olduğunu, Salih Beylere gelişinde duymuştu galiba. Bunu sonradan öğrendim. Evlenmekte direndim. Ankara'ya gitmek bana cazip geliyordu. O sıra Ankara gözde bir yerdi. Annem evet mektubunu gönderdi. Kış olduğu için nişanın gelip gitmeden posta ile yapılmasına karar verildi. Ankara'dan nişan ile ilgili hediyeler geldi, düğünün de Mayısta yapılmasına karar verildi. Renkli güzel bir fotoğraf çektirerek göndermiştik. Sabahattin'den ilk mektubu aldım. Fotoğrafı beğendiğini güzel sözlerle yazıyordu. İkinci mektubu ile birlikte *Değimen, Dağlar ve Rüzgâr* kitabını gönderdi. Bu şiirleri ve hikâyeleri okuyunca Sabahattin'e körkütük âşık oldum, o da herhalde beni beğeniyordu ve bana güzel mektuplar yazmakta devam ediyordu.

1935 Mayıs'ında İstanbul'a geldi, bir gece bizde kaldı. 16 Mayıs günü Kadıköy Evlendirme Dairesi'nde nikâhlандık ve trenle Ankara'ya birlikte döndük. Bir hafta kadar amcasının evinde misafir edildik, onlar Yenışehir'deki Sıhhiye Vekâletinin lojmanlarında kaloriferli güzel bir dairede oturuyorlardı. 1935 senesi Ankara'da kaloriferli lüks daireler parmakla gösterilecek kadar azdı. Salih Bey'in hanımı zevkli, güzel, sevimli bir hanımdı. Hisar'da iyi bir Ermeni terzi buldular. Bana şık bir gelinlik dikildi. Bu bir hafta zarfında her şey tamamlandı. Bize güzel bir düğün yapıldı. (...)

Bize Ulus'ta Menekşe apartmanının çatı katını tutmuşlardı. Düğünün ertesi günü evimize döndük. İlk defa gördüğüm evimiz hiç de ho-

şuma gitmemişti. Basık tavanlı bir odasında tahta bir masa ile bir iki tahta sandalye, diğerinde ise yatak olarak geniş bir somya ve kırmızı bir yorgan, bir de komodin. Nişanlıken, mektuplaşmaya başladığımız zaman Sabahattin bir mektubunda özür diliyor, yüzgörümlüğü takamıyacağını, ilerde bana istediğim her şeyi yapmak istediğini, annemi de ikna etmemi yazıyordu. Bu dönüş annem için iç açıcı olmadı, ama ben aldırıyordum, çünkü samanlığın seyran olacağını sanıyordum. Salih Beylerin o güzel evinden ayrıldıktan sonra böyle bir yuva hayal etmemiştim. O gece müthiş bir tahtakurusu hücumuna uğradık. (...)

Hayatımızdan günler, haftalar ve aylar geçmeye başladı. Sabahattin, Almanya'dan dönerken oldukça yüklü kitapla dönmüştü. İki oda olan evimizde çatının bittiği yerde içinde ayakta durulamayan odamsı bir yer vardı. Kitapları, mecmuaları ve Almanya'dan getirdiği birtakım resimleri oraya yerleştirdi. (...) Vakit vakit o odaya girer, kitapları karıştırır, her zaman çok kitap okurdu. Tuvalette, parkta, konuşmadığı her yerde.”⁽⁴²⁾

Evliliğin yol açtığı sıkıntı ve yoksunluklara karşın, Sabahattin Ali mutluydu. Eşini çok seviyordu. O kadar ki, bir gün arkadaşı Melâhat (Togar) Hanım ve kocası Mesut Bey'le yemek yerken, gülerek, “Yine âşıkım!” demişti. “Bu kez karıma.”⁽⁴³⁾

Mümeyyizlik kadrosu kaldırılınca, Sabahattin Ali, 25 Haziran 1935'te –Saffet Arıkan'ın bakanlığı sırasında– Neşriyat Dairesi ikinci sınıf kalembaşılığına nakledildi. Ayrıca, aynı dönemde, ek görev olarak 40 lira aylıkla Ankara İkinci Ortaokul'da Almanca öğretmenliğinde bulundu. 1936'da “Alı” soyadını aldı, ama kullanmadı. 1936 Kasımı ile 1937 Ocağı arasında Tan'da *Kuyucaklı Yusuf* tefrika edildi. 1937 başında askere çağrıldı. Eşiyle İstanbul'a geldi. Çünkü o zaman yedek subay okulu İstanbul'da Harbiye'de idi. Sabahattin Ali okulda nakliye taburunda iki ay er, altı ay öğrenci olarak eğitim gördü. Aliye Hanımı Pangaltı'da Bilezikçi sokağında bir eve yerleştirdi.

Niyazi Ağırmaslı, Hüseyin Naili Kubalı ve Bülent Nuri Esen de yedek subay öğrencisi idiler. Sabahattin Ali çavuş çıkarılacağını duyunca hemen Ankara'ya gitti. Saffet Arıkan ile Afet İnan'ın yardımlarını sağladı. 30 Eylül 1937'de Filiz doğdu. Kızı yedi aylık iken, 1938 kışın-

(42) Bak: Filiz Ali Laslo/AtillaÖzkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 30-32

(43) Age. S. 65

da yedek subay olarak Eskişehir'e gönderildi. Ailesini de birlikte götürdü. Aşağı yukarı altı ay kadar orada kaldılar. Terhisten sonra Ankara'ya döndüler.

Sabahattin Ali, 3 Aralık 1938'de Musiki Muallim Mektebi Türkçe öğretmenliğine atandı. Ankara'da Kızılay Karanfil sokakta Kıbrıslı Salih Bey'in apartmanında iki odalı bir çatı katında oturuyordu. Alt katta da Muvaffak Şeref kalıyordu. Bir süre sonra tanışıp arkadaş oldular.

1939 Nisanı ile Haziranı arasında *İçimizdeki Şeytan* romanı Ulus gazetesinde yayımlandı.

O sıra Ulus'ta çalışan Mehmed Kemal anlatıyor:

"Sabahattin Ali gazeteye romanının tümünü vermediği için gelir, ar-dını gazetede yazardı. Bir masaya oturur, önüne bol bol müsvedde kâğıdı alır, dolmakalemle tefrikasını tamamlardı. Yazarken süratli çalışır, çevresindekilere aldırılmazdı. Yazısını daha çok Nurettin Artam, Hikmet Turan, Ahmet Şükrü Esmer'in çalıştıkları odada yazardı. Gözlerimin önünde Sabahattin Ali'nin güleç yüzü, çalçene konuşmaları, küçük büyük tanımaz şakaları geçiyor."⁽⁴⁴⁾

İkinci Dünya Savaşı başlayınca, 1939 sonuna doğru Sabahattin Ali yeniden askere alındı. Sarıklısla'da (şimdi Altındağ Adliyesi'nin bulunduğu yerde) Sekizinci Tümen'e katıldı. Ekmekçi koluna ayrıldı. Muvaffak Şeref topçu, Niyazi Berkes piyadeydi. Niyazi Ağırnaslı da ekmekçi kolundaydı. Tümen bir süre sonra Boğaz savunmasıyla görevlendirildi. Bir katarla Haydarpaşa'ya hareket etti. Ekmekçi kolu araba vapuruyla Kâhtane'de Haliç'e yakın bir yere taşındı. Oradan Eyüp'e ve baharda Büyükdere'ye geçti. Sabahattin Ali ordugâhta kibrit fabrikasının karşı-sındaki çamlığa doğru bir çadırdaki kalıyordu. *Kürk Mantolu Madonna* romanını orada yazmaya başladı. Bazı parçalarını Niyazi Ağırnaslı'ya okuyordu. Daha sonra Tümen, Çatalca-Kızılcaali-Örcünlü hattında görev aldı. Sabahattin Ali de ekmekçi koluyla birlikte Dursun köye yerleşti.

Dört aylık askerlik sona erince Ankara'ya döndü. 18 Aralık 1940/8 Şubat 1941 tarihleri arasında *Kürk Mantolu Madonna* romanı Cemal Hakkı Selek'in Hakikat gazetesinde yayımlandı. Fakat okurlarca tutulmadığı bahane edilerek parasının ödenmesi geciktirildi. Bu yüzden yazarla yayımcının arasında üzücü mektuplaşmalar oldu. .

(44) Mehmed Kemal, "Sabahattin Ali Üstüne", Cumhuriyet, 27.7.1980

Teyzesinin oğlu Mehmet Semerci'nin çağrısı üzerine Sabahattin Ali bir ara Edremit'e gitti. Semerci'nin anlattığına göre, orada başından şu ilginç olay geçti:

“1941 yılında, benim düğünüm için Edremit'e geldi ve birkaç gün kaldı. Yalnız, hakkında çıkarılan komünist dedikodularından dolayı evden pek çıkmıyordu. İşte, bugünlerden birinde şöyle bir olay oldu: Sabahattin bir sabah çok erken saatlerde şehri dolaşmaya çıkmış. Ortalığın daha yeni yeni ağarmaya ve ayaklanmaya başladığı bu saatte, Soğuk Tulumba dediğimiz yere gelmiş. Burada hem dolaşır, hem de bir yandan elindeki bir kâğıda bir şeyler yazarmış. Onun bu durumunu gören bekçi Ali Efendi şüphelenmiş ve başlamış Sabahattin'i izlemeye. Bakmış ki, Sabahattin elindeki bir kâğıda durmadan bir şeyler yazıyor. ‘Bu adam herhalde casusluk yapıyor’ diye düşünerek, apar topar yakalamış. Sabahattin'i karakola götürmüş. Karakoldan teyzemi çağırdılar. Gittik ve meseleyi öğrendik. İş gittikçe karışıyor, polisler Sabahattin'i bırakmak istemiyorlardı.

Öğleye doğru, durumu duyan ve ilgilenen o zamanki Belediye Başkanı Cevdet Denizer'in ve Sabahattin'in yakın arkadaşı olan Mustafa Sütüven'in çabalarıyla serbest bırakıldı. Eve döndüğümüzde bizlere söyledi ki, sabahın köründe elindeki küçücük bir deftere çiziktirdiği notları kitap yazmakta kullanırmış.”⁽⁴⁵⁾

Sabahattin Ali, Edremit'te iken çocukluk arkadaşı bakkal Ali Demirel'i de gördü. Ali, aynı zamanda, *Kuyucaklı Yusuf*'un olumlu kişile-rindendi. Romanda bir kavgada Şakir'e karşı Yusuf'u korurken öldür-rülmüştü. Bu yüzden Sabahattin Ali'ye kızgın ve küskündü. Onunla yeniden karşılaşmasını şöyle anlatıyor:

“Sabahattin bana da uğradı. *Kuyucaklı Yusuf* romanında sözünü etti-ği ‘Ali’nin dükkânı’ gerçekten benimdi. İşte bu dükkâna uğradı. Ona kızgın olduğumu bilmiyordu.

Her zamanki samimiyetiyle halimi, hatırımlı sordu. Mektuplarına cevap vermediğim için sitemler etti. Yüzünü görünce kızgınlığım yatış-mış, yumuşamıştım.

– Yahu Sabahattin, sen ne yaptın öyle? Sapasağlam olan beni öldür-dün ya? Bunca yıllık arkadaşlığımıza yakışır mı bu yaptığın? Bunun se-bebi nedir? diye sordum.

(45) Bak: Ünsal Akpak, “Anılar”, Yeni Ortam gazetesi, 23.1.1974

Romanından söz ettiğimi anlamıştı. Gülümseyerek:

– Bana bunun için mi kızıp mektup yazmadın. Çocuk gibisin be Ali. İnan ki, romanın gidişine göre öyle olması gerekiyordu. Senin ölmen daha bir özellik kazandırıyor. Buna senin kırılacağını hiç düşünmemiştim. Özür dilerim. Sana söz veriyorum, bir daha roman yazar da seni anlatacak olursam, o zaman öldürmeyeceğim seni, daha çok yaşatacağım. Sen benim, çocukluğumdan beri en çok sevdiğim bir arkadaşım-sın, hiç senin kötülüğünü ister miyim? diyerek gönlümü aldı.

Onun bu tatlı sözleri, aramızdaki buzları çözüvermişti. Çok güzel konuşuyordu. Yalnız, biraz çekingendi. Bu çekingenliği, adının komünist olarak çıkmasından geliyordu. Bunu konuşmamız arasında belirtti, hakkında söylenenlerin doğru olmadığına inanmamı istedi. Kendisiyle arkadaş olduğum, oturup böyle uzun uzun konuştuğumuz için, bana bir söz gelmesinden de endişeleniyordu. (...)

Onu, son olarak Ankara’da konservatuvarda öğretmenlik yaparken gördüm. Bir iş için Ankara’ya gittiğimde ona da uğradım. Saçları beyazlanmaya başlamıştı. Bunun üzerine şaka yollu takılarak:

– Ne o Sabahattin, saçları çabuk ağırttın ya? dedim.

Bu sözüme gülümseyerek:

– Hiç üzülme, benim yaşıma geldiğinde senin hiç saçın kalmamış olacak, kel olacaksın Aliciğim, diye cevap verdi.

Şimdi, şu çıplak başımı her görüşümde, Sabahattin ve sözleri aklıma gelir”⁽⁴⁶⁾

1936’da Devlet Konservatuarı kurulmuştu. Sabahattin Ali 10 Aralık 1939’da Karl Ebert’in asistanlığına atandı. Ardından dramaturgluğa yükseldi. Ayrıca, diksiyon dersleri de veriyordu. İşini çok seviyor, canla başla çalışıyordu. Ebert’in tam güvenini kazanmıştı. Onun sağ kolu olmuştu. O sıra Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü güzel sanatlar bölümü öğrencisi olan, konservatuvara ders ve konser dinlemeye gelen Talip Apaydın ara sıra onunla görüşüyordu. İzlenimleri şöyle:

“Bizim kuşağın üstünde büyük etkisi var.

Sonradan kendisiyle birkaç kez konuştum. Konservatuvarda görevliydi. Ben Hasanoğlu’nda öğrenciydim. Cumartesi günleri Ankara’ya geldik, gider kapısını vururdum. ‘Gel bakalım köylü’ derdi. ‘Otur şuraya’.

(46) Bak: Ünsal Akpak, *Anılar*, Yeni Ortam gazetesi, 23.1.1974

Açık seçik, aydınlık, dobura dobur bir adamdı. Hikâyelerindeki duygulu kişiliği ile bağdaştıramadığımı söylemeliyim. Kafamda daha başka kurmuştum demek. Oysa konuşkan, girgin, kavgacı bir adamdı. Dünyada insanlar aklıktan ölürken Brezilya'da binlerce ton kahvenin denize döküldüğünden tutun da, Cumhurbaşkanı İnönü'nün bencilliğine, küçük adamlığına kadar bir sürü konudan söz ederdi. Hem de yüksek sesle konuşurdu. Sanırım İnönü hakkında böyle sözleri ilk ondan duymuştum. Korkarak kapıya bakmış olacağım ki,

– Korkma, korkma! dedi. Ben bunları her yerde söylerim. Bunun böyle olduğunu bir gün siz de anlayacaksınız.”⁽⁴⁷⁾

O yıllarda Sabahattin Ali konservatuvarda Emin Türk Eliçin'le sıkı dosttu. Eliçin de Ebert'in asistanlığını yapıyordu. Eliçin'in eşi Asiye Hanım o günlere ilişkin bir anısında şöyle diyor:

“Bir Pazar günü Sabahattin Ali, Aliye ve on aylık bebek olan Filiz kucaklarında olarak bize bulgur pilavıyla hindi yemeye geldiler. Sabahattin Ali çok değişik ve sempatik göründü bana. Keyfi pek yerindeydi. Coşkuyla gülüyor, iştahla yiyor, sürekli konuşuyordu. Kalın dudaklı küçük ağzının yan tarafıyla dişine sıkıştırdığı piposunu yalnız yemek yerken ve kahve içerken bıraktı ağzından. Zeki bakışlı çekik gözlerinin dolgun olan gözkapakları altın çerçeveli gözlüklerle bir uyum içindeydi. Biçimli burnu, beyaz düzgün teni, geniş alnı üstündeki dalgalı beyaz saçlarıyla güzel bir insandı. Yalnız, yaşına göre biraz göbekli ve kısa boylu idi. (...) Güçlü bir belleği vardı. İki sıralı olan kitaplığında istenilen bir kitabı hiç aramadan buluverirdi –tabii götüresin diye değil, bakasın diye!– (...) Almanya'dan birkaç gazete ve dergiye abone idi ya da Haşet'ten onun için ayırıyorlardı. Bunları okur, elli kuruşa, otuz beş kuruşa Emin Türk'e satardı.”⁽⁴⁸⁾

Ankara'da Karanfil Sokak'ta oturan Sabahattin Ali'nin dostları arasında Eliçin'lerden başka Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Cevdet Kudret, Muvaffak Şeref, Niyazi Berkes, Mediha Esenel, Niyazi Ağırnaslı da bulunuyordu. Tatlı konuşmaları, nükteleri, şakaları ve taklitleriyle Sabahattin Ali hepsinin ilgisini çeker, sözleri zevkle dinlenirdi. Hazırcevaplığı yüzünden kimse onunla başa çıkamazdı. Sözlerine arada bir alay da katarak konuşur, konuşurdu. Öyleyken, kendisini dinletme-

(47) Bak: Yansıma, Mart 1973, S. 207

(48) Bak: Kemal Bayram, *Sabahattin Ali Olayı*, 1978, S. 158-159, 162

sini bilirdi. Çok ve çabuk konuşması kafasının hızlı çalışmasına ve bilgisinin genişliğine yorulurdu. Arkadaşlarından Niyazi Berkes'e göre, onda biri deli, öbürü akıllı iki yan vardı. O, bir yanıla "ak saçlı, altın gözlüklü, iyi giyimli bir efendi kılığına girmiş bir çocuk"tu. Öbür yanıla da "ağırbaşlı, bilgili, zeki ve anlayışlı" bir adamdı. "Gürültücü, hatta farfara denecek kadar oynak olan bu adam aynı zamanda bir filozof kadar ciddi"ydi.⁽⁴⁹⁾ Gerçi eş dost toplantılarında içtiği de olurdu, ama aşırı ve sürekli içmezdi. Bohem sanatçılara pek benzemezdi. Genellikle "evine, işine düşkün, çalışkan ve mazbut"tu.⁽⁵⁰⁾

Adı geçen dostları dışında da geniş bir çevresi vardı. Her yere girer çıkar, her yaştan, her uğraştan, her görüşten, her sınıftan insanla tanışıp konuşurdu. Bunlar arasında yüksek yöneticiler, hatta bakanlar, başbakanlar da bulunurdu. Hepsıyla içli dışlı olmaya çalışır, tatlı tatlı şakalaşır. Bir seferinde dönemin başbakanı Şükrü Saracoğlu'yla Ankara'nın ünlü Karpiç lokantasında karşılaşmıştı. Sırtında İngiliz kumaşından yeni bir elbiseyle görünce, başbakan ona takılmıştı:

– Bu ne şıklık Sabahattin, proleter böyle giyinir mi diye sormuştu.

Sabahattin Ali her zamanki nüktadanlığı ve hazırcevaplığıyla:

– Efendim, demişti, devrim olunca proleterlerin nasıl giyineceklerini göstermek istiyorum da...

Saracoğlu kendini tutamamış gülererek uzaklaşmıştı.⁽⁵¹⁾

1935-45 yılları Sabahattin Ali'nin en verimli dönemidir. Art arda birkaç kitabı ve dergilerle gazetelerde şiirleri, hikâyeleri, romanları, oyunları, çevirileri basılır. Örneğin, 1934'te ilk eseri, *Dağlar ve Rüzgâr* adlı şiir derlemesi çıkar. Eserde yalnızca 1931-34 yılları arasında yazılmış 28 şiir yer alır. (1926-30 yıllarının ürünleri dergilerde kalır.) Halk edebiyatını örnek alan şiirler dillerinin duruluğu ve özlerinin içtenliği ile dikkati çekerler. Özellikle Konya'da ve hapishanede geçen günlerini yansıtanlar yayın çevresinde olumlu yankılar yaratırlar. Sözelimi, Yaşar Nabi kitabı övgüyle karşılar:

"Müellifin son yazılarını bir araya toplayan bu kitabın mümeyyiz vasfı, halk edebiyatı tarzında bir deneme teşkil etmesidir. (...) Sabahat-

(49) Bak: Filiz Laslo/Atilla Özkırnımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 68

(50) Age. S. 77

(51) Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırnımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 124 / Mehmet Kemal, *Sabahattin Ali ve Geçmiş Anlamak*, Cumhuriyet, 13.5.1979

tin Ali'nin tecrübeleri muvaffak neticeler vermiş. Ve bize, şiirleri doğrudan doğruya bir halk şairi elinden çıkmamış olduklarını hissettirmekle beraber, o tanıdığımız ve sevdiğimiz samimî edayı tattırabiliyor. (...) Komplike imajlardan kaçınmış olması, bu şiirlere büyük bir sadelik vermiş. (...) Yapmacığa ve gülünce düşmeden halk tarzında şiirler yazabilmesi onun hesabına kaydedilecek büyük bir muvaffakiyettir.”⁽⁵²⁾

Dağlar ve Rüzgâr'dan sonra Sabahattin Ali'nin yine övgüyle karşılanan eserleri birbirini izler: *Değirmen* (1935), *Kağrı* (1936), *Ses* (1937), *Yeni Dünya* (1943) adlı hikâye kitapları Nâzım Hikmet, Nurullah Ataç, Sadri Ertem, Yaşar Nabi, Pertev Naili Boratav, Orhan Burian, Hüsametdin Bozok, Nahit Sırrı, Orhan Şaik gibi yazarların beğenisini kazanır. 1937'de *Kuyucaklı Yusuf*, 1940'ta *İçimizdeki Şeytan*, 1943'te *Kürk Mantolu Madonna* adlı romanları, 1936'da Max Memmerich'ten *Tarihte Garip Vakalar*, 1941'de Sofokles'ten *Antigone*, 1942'de Lessing'den *Minna Von Barnhelm*, 1943'te H. Von Kleist-A. V. Chamisso-E. T. A. Hoffmann'dan *Üç Romantik Hikâye*, Ignazio Silone'den *Fontamara*, 1944'te Fr. Hebbel'den *Gyges Ve Yüzüğü*, Puşkin'den (Erol Güney'le) *Yüzbaşının Kızı* adlı çevirileri yayımlanır. Bunların dışında, dergilerde kalmış, kitap haline gelmemiş daha bir sürü çevirisi vardır.

İçimizdeki Şeytan'da Irkçı ve Turancıları ele almış, onların içyüzünü ortaya koymuştu. Bu davranışı sağcıları çileden çıkardı. Gazetelerde, dergilerde ikide bir ona saldırdılar. Örneğin, Nihal Atsız *İçimizdeki Şeytanlar* (1940) adlı broşüründe saldırıya geçti. Ona bakılırsa, Sabahattin Ali kökence Türk değil, Rumdu. “Hiç sıkılmayan gayet serbest bir huyu vardı... Tabiatı daima mübalâğaya meyyal” idi. “Lüzumundan pek fazla ve gürültü ile konuşan, ağır sözlere bile kızmayan, herkesle hemen lâubalı olan bir çocuk”tu. “Bermutad irade zaafı dolayısıyla her konuştuğunun tesirinde kalan” bir insandı. “Sözde şövalyelik yapan bir zavalı”ydı. “İç sıkıntısından ve büyük bir iş yapamamaktan muzdarip”ti...

Bu kişisel aşağılamaları *İçimizdeki Şeytan*'la ilgili suçlayıcı yorumlar izliyordu:

“*İçimizdeki Şeytan*'ın dikkate değer taraflarından birisi de seciyesiz olarak gösterilmek istenen ediplerin ve milliyetperverlerin muhayyel tip-

(52) Hakimiyeti Milliye, 2.4.1934

ler değil, mevcut insanlar olmasıdır. Bunların arasında Profesör Hikmet diye gösterilen insan hakikatte tarihçi Mükrim Halil'dir... Muharrir İsmet Şerif de milliyetperver ve kafalı gözüktüğü halde boş, manasız, ahlâksız bir insan. Bunun da Peyami Safa olduğu anlaşıyor... Romanda adı söylenmeyen Tatar suratlı herif ise ya Profesör Zeki Velidi yahut Abdülkadir İnan olacaktır.”⁽⁵³⁾

Sabahattin Ali cevap vermedi. Bunun nedenini, yıllarca sonra şöyle açıkladı:

“Her yazısında muhakkak surette memlekette mevki ve şöhret sahibi olmuş kimselere tecavüzü itiyat edindiği ve bunu bir şöhret vesilesi saydığını bildiği suçluya kendi uslubu ile cevap vermek arzusuna hizmet etmeğe ne vaktim, ne de vaziyetim müsaitti.”⁽⁵⁴⁾

Gelgelelim, Atsız sözü geçen broşürle yetinmedi. Orhun dergisinde Başbakan Şükrü Saracoğlu'na bir jurnal yayımladı. Burada, Millî Eğitim Bakanlığı'na sızmış komünistlerden söz açıyor ve Hasan Ali Yücel'i kıyasıya eleştiriyordu:

“Sözü çok uzatmamak için bu ikinci mektubumda maarif sahasına girmiş olan komünistlerden bahsetmekte iktifa edeceğim. Bunlar, vatan düşmanlarına karşı pek kayıtsız davranan Maarif Vekâleti'nin galletinden faydalanarak mühim yerlere geçmişler ve oradan zehirlerini saçmaya başlamışlardı. (...) Bugün Maarif Vekâletine bağlı Dil Kurumu azasından ve Ankara'daki Devlet Konservatuarı'nın öğretmenlerinden bir Sabahattin Ali vardır. Hemen hemen bütün kendisini tanıyanların komünistliğini bildiği Sabahattin Ali, 1931 yıllarında Konya'da 14 ay hapse mahkûm edilmişti. Sebebi de başta o zamanki Reisicumhur Atatürk olduğu halde bütün devlet erkânını ve rejimi tehzil eden manzum bir hezeyanname yazmasıydı. (...) Bu hezeyanları yazan Sabahattin Ali, bugün kültür işlerinin mühim bir mevkiinde, Maarif Vekili Hasan Ali'nin şahsî sempatisi sayesinde, batırmak istediği Türk milletinin parasıyla rahatça yaşamaktadır.”⁽⁵⁵⁾

Mektubun yayımlandığı hafta içinde, 7 Nisan 1944'te, Nihal Atsız İstanbul Boğaziçi Lisesi'ndeki görevinden alındı. Adı geçen broşürü cevapsız bırakan Sabahattin Ali de, Atsız'ın aşağılama ve karalamalarını

(53) Nihal Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, 1940, S. 12-13

(54) Bak: Kemal Sülker, *Sabahattin Ali Dosyası*, 1968, S. 20

(55) Nihal Atsız, *Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye Açık Mektup*, Orhun, 1.4.1944

artırarak sürdürdüğünü görünce, mektup dolayısıyla 'hakaret davası' açtı. 7 Nisan 1944 tarihli dilekçesinde "Bu hakaret beni yalnız vatandaşlarımın kin ve husumetine maruz kalmakla bırakmıyor, aynı zamanda benim şahsî ve meslekî haysiyetimi de sarsacak, talebem üzerindeki şeref ve itibarımı da kıracak bir mahiyet taşıyor." diyordu.

İlk duruşma 26 Nisan'da Ankara 3. Asliye Ceza Mahkemesi'nde oldu. Davanın yargıç Saffet Ünan, savcısı da Hadi Tan'dı. Yargılama sırasında birtakım üzücü olaylar patlak verdi. Bunlar, Atsız'ın yandaşlarınca önceden planlanmıştı. Amaç, adaleti baskı altında tutmaktı. 18 Mayıs'ta İrkçılarla Turancılara karşı açılan kovuşturma için İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'nın hazırladığı ve savcının mahkemede okuduğu raporda bu gerçek ortaya konulacaktı:

"Çoğunluğu Siyasal Bilgiler Okulu öğrencisi olan sağcı bir topluluk, İrkçılarla Turancıların düzenledikleri plan mucibinde Adliye Sarayı önünde toplanan kitlenin 'Yaşasın İnönü, Yaşasın Türk Hakimleri, Yaşasın Türk Milleti, Kahrolsun Komünistler!' diye bağıştıkları, müteakiben maznun Cebbar'ın, Sabahattin Ali'ye ait kitapları yaktığı ve hep bir ağızdan İstiklâl Marşı söyledikten sonra ortaya atılan Cemal Oğuz'un 'Arkadaşlar! Ulus meydanına gideceğiz' deyip Cebbar ile birlikte öne düştüğü, millî marşları söyleyerek Ulus meydanına gittikleri, mani olmak isteyen polisleri durdurmak maksadıyla tekrar İstiklal Marşı'na başladıkları, burada elebaşılarından birinin 'Başvekâletin önüne gidelim' demesi üzerine Başvekâlet binası önüne gidilerek 'Başvekili isteriz' diye bağıştıkları, polisin müdahalesi ile dağıldıkları tanıkların ifadeleriyle sabittir."⁽⁵⁶⁾

Sabahattin Ali, olayların mahkeme salonuna kadar taşan kesimini, sonradan bir arkadaşına şöyle hikâye etmiştir:

"Yargılamanın görüleceği gün, mahkeme binasının bulunduğu yeri atlı polisler sarmıştı. Hâdise çıkmasından korkuyorlardı. Fakat İrkçılar bu mahkemeyi fırsat bilerek oyunlarını oynamaya karar vermişlerdi. Mahkeme salonuna sızan bir sürü sağcı faşist birdenbire salonda gösteri yapmaya başladı. Yargıç celseyi tatil etmek istiyordu. İrkçılar hemen İstiklâl Marşı söylemeye başladılar. Tabii yargıç da sesini çıkaramadı. İçeride, dışarıda müthiş bir gürültü vardı. Ben tehlikenin azametini anladım. Bereket versin mahkeme, binanın birinci katında idi. Pencereden atladım, zorbelâ kendimi kurtarabildim."⁽⁵⁷⁾

(56) Bak: Yalçın Küçük, *Aydın Üzerine Tezler IV*, 1986, S. 223-224 / Ayın Tarihi Eylül 1944, Sayı 130, S. 41

(57) Sabiha Sertel, *Roman Gibi*, 1969, S. 241

3 Mayıs'ta yapılan ikinci duruşmada da olaylar eksik olmadı. Salona giren bir grup öğrenci Osman Yüksel Serdengeçti'nin kışkırtmasıyla Atsız'ı alkışladı. "Kahrolsun komünistler!" diye bağırdı. Buna karşılık, Atsız'ın avukatı Hamit Şevket İnce vekillikten çekildi. Atsız'ın *Dalkavuklar Gecesi* adlı Atatürk'ü aşağılayan kitabını okuduktan sonra duyduğu üzüntüyle bu karara vardığını ve İrkçı-Turancı görüşe alet olmak istemediğini açıkladı.⁽⁵⁸⁾

Sabahattin Ali, "hiçbir şekilde ne vatana ihanetten, ne de herhangi bir şekilde komünistlikten zan altına alınmadığını ve mahkûm olmadığını, askerlik hizmetini de subay olarak yaptığını" belirtti. "Vatan aleyhinde tek satırım bulunursa davanıdan vazgeçer, ömrümün sonuna kadar yazı yazmamaya söz veririm." dedi.

Son duruşma 9 Mayıs'ta yapıldı. Mahkeme Atsız'ı suçlu görerek altı ay hapis ve yüz lira para cezasına çarptırdı. Ardından, cezanın üçte biri oranına indirilmesi ve sanığın başka bir suçtan mahkûmiyeti bulunmadığından infazın ertelenmesine karar verdi.

Öte yandan, 18 Mayıs'ta Anadolu Ajansı aracılığıyla bir resmî bildiri yayımlandı. Buna göre, Orhun dergisi hükûmetçe kapatılmıştı. Nihal Atsız ile Sabahattin Ali'nin yargılanması sırasında girişilen taşkınlıklar dolayısıyla bazı kişiler gözaltına alınmıştı. Gerek onların, gerekse Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkkan, Zeki Velidi ve Hasan Ferit Cansever'in evlerinde Sıkıyönetim'ce yapılan aramalarda önemli belgeler bulunmuştu. Bunlardan İrkçıllarla Turancıların yurdun çeşitli yerlerinde, özellikle eğitim kurumlarında ve gençler arasında ülkeye zararlı ideolojilerini gizlice yaymaya çalıştıkları anlaşılmıştı. Adli merciler işe el koymuş, birçok kişi tutuklanmıştı.⁽⁵⁹⁾

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs Bayramı söylevinde bu olaya değinmek gereğini duymuştu: "Turancılar Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şoursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. (...) Türk milletine yalnız belâ ve felâket getirecek olan bu fikirleri yürütmek isteyenlerin Türk milletine hiçbir hizmetleri olmayacağı muhakkaktır. Bu hareketlerden yalnızca yabancılar faydalanabilirler."⁽⁶⁰⁾

(58) Ulus, 7.5.1944

(59) Atilla Özkırmı, *İçimizdeki Şeytan Olayı*, Gösteri, Kasım 1984-Aralık 1984

(60) Cumhuriyet, 20 Mayıs 1944

İnönü'nün bu demeci vermesinde sağduyunun yanı sıra, dış dünya-daki olayların da etkisi olsa gerekti. Çünkü, ırkçı düşüncenin ana kaynağı olan faşist Nazi Almanyası İkinci Dünya Savaşı'nda yenik düşerek 8 Mayıs 1945'te teslim olmuştu. Savaşın bitimine bir hafta kala Türkiye de ona karşı savaş ilân etmişti. Böylece, dışta ve içte Irkçı-Turancılar yalnız kalmışlardı. Öyleyken, Sabahattin Ali'ye hınçla yönelttikleri saldırıların arkası kesilmedi. Bunun üzerine Sabahattin Ali 11 Aralık 1945'te bakanlık emrine alındı. Konservatuvardaki işinden de ayrılmak zorunda kaldı. Yaşamını yazarlıkla kazanmaya girişti. İstanbul'a giderek gazeteciliğe başladı. Gün dergisinde hikâyeler, La Turquie ve Yeni Dünya gazetelerinde siyasal fıkralar yazdı.

Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı gerek bu gazetelerin, gerekse Tan gazetesinin yayınlarından rahatsız oluyordu. Hem bu gazeteleri susturmak, hem de muhalefeti sindirmek amacıyla ünlü 4 Aralık 1945 hareketi düzenlendi. Hüseyin Cahit'in Tanin'de büyük puntolarla çıkan "Kalkın Ey Ehli Vatan" başlıklı yazısı üzerine yürüyüşe kalkan bir kalabalık Tan, Görüşler, Yeni Dünya, Gün ve La Turquie'nin yönetim ve basım yerlerine saldırdı. Kâğıtlarını yırttı, makinalarını kırdı, yazılarını dağıttı. Cağaloğlu'nda ABC, Beyoğlu'nda Berrak ve Beyazıt'ta Lena kitabevlerinin camlarını indirdi, kitaplarını paramparça etti.

Sabahattin Ali yeniden işsiz kaldı. Ama zorbalıkla savaşıma, kötülükleri eleştirme, halkı aydınlatma işinden vazgeçmedi. Önce, Türkiye Sosyalist Partisi'nin organı olan Gerçek gazetesinde yazdı. (Ama ne bu partiye, ne de Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ne girdi. Partiler üstü kalmayı yeğ tuttu.) Sonra Aziz Nesin ve Rıfat Ilgaz'la Marko Paşa, Malûm Paşa, Merhum Paşa, Mazlum Paşa, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Öküz Mehmet Paşa, Alibaba, Geveze gazetelerinde çalıştı (1946-1947)

Rıfat Ilgaz o günleri şöyle hikâye eder:

"Aziz'le bilfiil çalıştığımız Gerçek gazetesi Sıkıyönetimce kapatıldığı günlerde yeni neşriyat planları çiziyorduk. Unkapanı Köprüsü'nü yayan geçtiğimiz geceler Marko Paşa isimli bir mizah gazetesi de bu tasavvurlar arasında idi. Aziz bu gazetenin tutacağına hepimizi ikna etmiş bulunuyordu. Fakat hiçbirimizde yalnız bu işi destekleyecek değil, gün-

lük nafakamızı temin edecek para yoktu. Dedim ya Unkapanı Köprüsü'nü yayan geçiyorduk. Hastalığım dolayısıyla da arkadaşlarıma yük olduğumu anlayınca, imkân bulursam öğretmenliğe döneceğimi yakınlarıma bildirdim. Yol paramı denkleştirerek beni Ankara'ya yolladılar. Tayininin neticeleneceği akşamdı. Sabahattin'e rastladım. Yanında bizim Vekâletin ileri gelenlerinden bir arkadaş vardı. Beni bir kenara çekerek 'Aziz'le anlaştım Marko Paşa'yı çıkarıyoruz. Göreceksin nasıl tutacak!' dedi. Ben tasdik edince çok memnun oldu. Yanındaki zata benim durumumu anlattı. Telefonla tayininin neticesini sordu. Encümen toplanmış, muallığıme dönmemde bir mahzur görülmemiştir, Şemsettin Sırer yeni vekil olmuştu. Sabahattin gayet neşeli 'Hadi' dedi, 'Rıfat'ın yeni hocalığını ıslatalım!'”(61)

25 Kasım 1946'da yayımlanmaya başlayan ve mizaha ilk kez toplumcu siyaseti sokan Marko Paşa olağanüstü bir ilgiyle karşılanır. O dönemin en çok satan (60 bin) muhalefet ve halk gazetesi olur. Fakat ömrü uzun sürmez. 16 Aralık 1946 tarihli dördüncü sayısında çıkan "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu" başlıklı yazı dolayısıyla gazete Sıkıyönetimce toplatılır. Cemil Sait Barlas'la ilgili olan bu yazıyı Aziz Nesin yazmıştır, ama üstünde imzası bulunmadığından Marko Paşa'nın sahibi ve sorumlusu olan Sabahattin Ali içeri alınır. Ayrıca, *Nereye Gidiyoruz* adlı bir broşür yüzünden Aziz Nesin de tutuklanır. 17 gün kadar gözetime kalan Sabahattin Ali, 2 Ocak 1947'de salıverilir. Bir gün sonra da Aziz Nesin bırakılır.

16 Aralık 1946 günü İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi, İstanbul İşçi Sendikaları Birliği ve İstanbul İşçi Kulübü kapatılarak yöneticileri gözaltına alınır, onların çıkardığı öne sürülen Sendika, Ses, Nor Lor, Gün, Yığın, Dost gibi dergi ve gazetelerin yayımına son verilir. İçerde hücrede tutuldukları süre boyunca Sabahattin Ali ile Aziz Nesin'in, adı geçen partililerle ilişkileri araştırılır, fakat bunu gösterir hiçbir kanıt bulunamaz.

Marko Paşa'nın 28 Nisan 1947 tarihli 19. sayısında yayımlanan "Dediğin" başlıklı şiirden ötürü Mustafa Uykusuz için kovuşturma açılır, gazete de 16 Mayıs 1947 günü kapatılır. Bunun üzerine, Sabahattin Ali, 26 Mayıs 1947'de Merhum Paşa adlı yeni bir gazete çıkarır.

(61) Rıfat Ilgaz, *Sabahattin Ali Öldürüldü*. Başdan, 19.1.1949

BASKILAR, SIKINTILAR

Sabahattin Ali için Marko Paşa'nın 16 Aralık 1946 tarihli sayısında çıkan "Topunuzun Köküne Kibrit Suyu" başlıklı yazıyla Cemil Sait Barlas'a, 10 Mart 1947 tarihli sayısında çıkan "Biliyor musunuz" başlıklı yazıyla Falih Rıfkı Atay'a ve Merhum Paşa'nın 26 Mayıs 1947 tarihli sayısında çıkan "Genç Arkadaş" başlıklı yazıyla Nihal Atsız'a, "Hasan Ali-Kenan Döner Komedi" başlıklı yazıyla da İsmet Rasin Tümtürk'e "neşren hakaret"ten dava açıldı. Gerçi gazetenin "sahibi ve mes'ul müdürü" Sabahattin Ali'ydi, ama "Genç Arkadaş" başlıklı olanı sayılmazsa, sözkonusu imzasız yazılar onun değildi, Aziz Nesin'in, Şerif Hulusi'nin, Rifat Ilgaz'ındı. İki kişinin birden başı yanmasın diye sorumluluğu o yüklenmiş, arkadaşlarından hiçbirinin adını savcıya vermemişti.

Davalardan birincisi -Cemil Sait Barlas'la ilgili olanı- İstanbul Asliye 2. Ceza Mahkemesi'nin 10.3.1947 gün. 47/66 esas ve 47/130 kararıyla Sabahattin Ali'nin dört aya hüküm giymesiyle sonuçlandı. Nihal Atsız ile İsmet Rasin Tümtürk'le ilgili üçüncü dava ise, İstanbul Asliye 6. Ceza Mahkemesi'nde görüldü, 25.6.1947 günlü ve 47/265 esas sayılı hükümle Sabahattin Ali üç ay hapis cezasına çarptırıldı. Her iki hüküm de Sabahattin Ali'nin avukatlarınca (Mehmet Ali Cimcoz ve Mülhime Gökbudak) hemen temyiz edildi.

Sabahattin Ali 1947'de *Sırça Köşk*'ü çıkardı. Buradaki hikâyelerin çoğu Adımlar (1944), Görüşler (1945), Gün (1945-1946), XX. Asır (1947) ile Yeni Dünya (1945), Gerçek (1946) dergi ve gazetelerinde yayımlanmıştı. İçindeki "Sırça Köşk" hikâyesi bahane edilerek kitap, 1948 Ağustosunda Bakanlar Kurulu kararıyla toplatıldı. Yukarda adları anılan dergi ve gazeteler art arda kapatılınca, Sabahattin Ali, Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı Zincirli Hürriyet'te yazmaya başladı. Fakat bunun da sonu gelmedi. 5 Şubat 1948'de yazdığı "Asıl Büyük Tehlike Bugünkü İktidarın Devamıdır" başlıklı fıkradan dolayı kovuşturmaya uğradı. Ayrıca, Cemil Sait Barlas'la ilgili hüküm de kesinleşti.

28 Mayıs 1947'de içeri alındı. (30 Nisan 1947'de de Aziz Nesin tutuklanmıştı.) Bir süre poliste alıkonuldu. İlkın Sultanahmet, ardından Üsküdar Paşakapısı cezaevlerinde üç ay kadar yattı. Üsküdar'da hareketleri ve konuşmaları izleniyordu. Cezaevinde askerliğini yapan Mithat

Büyükdalgıç adında bir Edremitli vardı. Sabahattin Ali gibi ünlü bir solcunun hemşerisi olduğunu öğrenince şaşırmış, korkmuş, utanıp öfkelenmişti. Yıllarca sonra açıklandığına göre⁽⁶²⁾, “Sabahattin Ali ile samimî olmak ve dolaylı olarak, çaktırmadan ağzından laf almakla” görevlendirilmişti. Uğraşıp çabalamış, fakat bir türlü istediğini elde edememişti. “Sabahattin Ali sır vermemiştir.” Ayrıca, görüşme yerinin altında bir tünelden de konuşmalar dinleniyor, yine de bir sonuç alınamıyordu. Çünkü, ortada “sır” diye bir şey yoktu.

Sabahattin Ali içerdeyken kızını pek özlemişti. Enikonu âşıkta ona. Bir gün eski dostu Zekeriya Sertel ile Filiz hapishaneye ziyarete gelmişlerdi. Sabahattin Ali kızını kucağına oturtmuş, sevmiş koklamış, koklamış sevmiş, kimseyle konuşmamıştı. Hatta Filiz’le bile söyleşmemişti. Yalnızca onu sevmiş, sevmiş, ayrılınca kadar sevmişti. Zekeriya Sertel buna duygulanmış, gözleri yaşarmıştı.⁽⁶³⁾

Poliste kaldığı on beş günü de hesaba katarak Sabahattin Ali 10 Eylül’de çıkacağını umuyordu. Gerçekten de Eylülde salıverildi. Mehmet Ali Cimcoz’larla Mehmet Ali Aybar’larda kalıyor, onlardan aldığı borç parayla geçiniyordu. Öteden beri tasarladığı Ali Baba’yı çıkarmaya çabalıyordu.

Rıfat Ilgaz anlatıyor:

“... Bir gün habersizce Ankara’dan döndü. ‘Yeni bir hamle lâzım, ALİBABA isimli bir mizah gazetesi çıkaracağız,’ dedi. Bu isim çok hoşuna gidiyordu. Uzun uzun izah etti. Kırkharamilere karşı Alibaba! Mim Uykusuz’a resimler, yazılar ısmarlandı. Masamın üstüne oturarak ‘Hadi’ dedi, ‘Seninle bir manzume yazalım. Kırkharamilere karşı olsun!’ İki kıtasını ben yazdım, bir kıtasını da o çırpıştırdı. ‘Tamam’ dedi, ‘Çok güzel. Bu manzumenin adını birinci sayfeye manşet vereceğiz.’ Bir iki defa okutdu çok beğenmişti.

Alibaba çıkmış, gazetenin tenkidini Aziz cezaevinden göndermişti. Evvelâ işe manzumeden başlamıştı. ‘Nedir o manzume yahu! Karagöz’e benzettiniz gazeteyi!’ diyordu. O aldırmadı, ‘Aziz ne anlarmış şirden...’ dedi geçti.

Bir gün idarehanede oturuyorduk. *Sırça Köşk*’ün son müsveddeleri üzerinde çalışıyordu. ‘Bir hikâye daha yazmam lâzım’ diyor, odayı bir

(62) Bak: Ünsal Akpak, *Anılar*, Yeni Ortam gazetesi, 30.1.1974

(63) Filiz AliLaslo/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 178

uçtan bir uca arşınıyordu. Sonra geldi masanın üstüne oturdu: ‘Sen Müdüriyette kaldın değil mi?’ dedi. Tasdik ettim. Oraya ait uzun uzun sualler soruyor. Benim hiç ehemmiyet vermeden anlattığım teferruatı, yüzüme dalgın dalgın bakarak dinliyordu. Sözümü kesince tekrar beni konuşturacak bir soru daha yapıyor ve eski vaziyetine geçerek memnuniyetle dinliyordu.

Yeni bir cümleye başlamıştım ki masanın üstünden atladı. ‘Tamam,’ dedi. ‘Artık yazabilirim!’ Odanın öbür ucundaki masaya pürtelâş geçti. Yeşil mürekkepli stilosunu çıkararak iki saat kadar benimle tek kelime konuşmadan yazdı. Müsveddelerini toplarken çok memnundu. ‘Bitmedi ama iyi bir hikâye olacak...’

‘Müdüriyete ait bir hikâye... Kahraman da sensin, adı da doğrudan doğruya senin adın. Kusura bakma, sana bir polis tokatı yedireceğim...’ diyordu. Çantasını hazırlayıp yanımdan geçerken ‘Kurtla Kuzu’ nasıl isim?’ dedi. Ben güzel isim olduğunu söyledim. Bitince okuyacağını vaat etti ve her zamanki gibi telâşla çıktı, gitti.

Sırça Köşk’ün son yazılmış hikâyesi bu ‘Kurtla Kuzu’ idi. Onun son hikâyesi de bu oldu sanıyorum.”⁽⁶⁴⁾

25 Kasım 1947 günü piyasaya sunulan Alibaba ancak dört sayı çıkabildi. Kâğıt, basım, dağıtım konusunda karşılaşılan türlü engellemeler yüzünden 16 Aralık’ta kapandı. Üstelik, Merhum Paşa’nın 26.5.1947 tarihli sayısında yayımlanan “Mahkeme Koridorlarında” başlıklı yazıdan ötürü ‘adaleti tahkir’ suçlamasıyla yeni bir kovuşturma açılmış ve 14 Kasım’da tutuklama kararı verilmişti. Sabahattin Ali bunu duyınca İzmir’e doğru yolculuğa çıktı. Fakat aklanacağına inandığından geri döndü. 26 Aralık’ta tutuklandı. On bir gün Sultanahmet’te yattı. 30 Aralık’ta, ilk duruşmada aklandı.⁽⁶⁵⁾

Hapisten çıktığında durumu daha da bozulmuştu. İşsizdi, yazacak yer bulamıyordu. Sıkılıyordu. Nicedir yazmayı tasarladığı *Ankara* romanına bir türlü başlayamıyordu. Oysa, kafasında iyice hazırladığı bir şeyi eskiden ne kadar kolay kâğıda dökerdi! Arkadaşlarından Mediha Esenel’e birkaç kez, “Ankara için kafamda müthiş bir eser hazırlanıyor,” demişti. “Bu eser Ankara’nın yaman bir eleştirisi olacak. Bundan sonraki romanımın adı Ankara.”

Gelgelelim, ne bu romanı yazabiliyor, ne de bir iş tutabiliyordu. Te-

(64) Rıfat Ilgaz, *Sabahattin Ali Öldürüldü*, Başdan, 19.1.1949

(65) Cumhuriyet, 21.12.1947

dirgin ve aylak dolaşıyordu. Öyleyken, polis peşinden ayrılmıyor, sağcı basında karalama ve saldırmalar eksik olmuyordu. Bütün bunlar namuslu kalmanın, yurdunu ve halkını sevmenin, özgürlük ve kardeşliği savunmanın karşılığıydı. "Ne Zor Şeymiş" başlıklı yazısında bu acı gerçeğe parmak basmıştı:

"Bugünün itibarlı kişileri gibi, kese doldurmadık, makam peşinde koşmadık. İç ve dış bankalara para yatırmak, han, apartman sahibi olmak, sağdan soldan vurmak ve milleti kasıp kavurmak emellerine kapılmadık. Bütün kavgamızda kendimiz için hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarında taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik.

Bu ne affedilmez suçmuş meğer! Nerdeyse, yoldan geçerken mide uşakları arkamızdan bağıracaklar: 'Görüyor musun şu haini! İlle de namuslu kalmak istiyor ve ahengimizi bozuyor...'

Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?"⁽⁶⁶⁾

Olmamalıydı, ama oluyordu işte. Sabahattin Ali baskıdan iyice bunalmıştı. Çokça içiyor, kızı Filiz'in cüzdanındaki fotoğrafını çıkarıp öpüyor, Aziz Nesin gibi arkadaşlarının yanında bazen ağlıyordu. Ne çalışabiliyor, ne yazabiliyor, ne de yaşayabiliyordu. Dostlarından Rasih Nuri İleri'nin Nişantaşı'ndaki evinde saklanıyor, polise yakalanmamak için tebdil dolaşıyordu. Paltosunun yakasını kaldırıyor, kasketini öne eğiyor, boynuna eşarbını iyice sarıyor, öyle sokağa çıkıyordu. Boş zamanlarında durmadan okuyor, kitaplara yeşil kalemle notlar düşüyordu. Örneğin, Köprülüzade Mehmet Fuat'ın *Divan Şiiri Antolojisi*'nde ölçü ve uyak yanlışlarını bulup not etmişti günün birinde. Diğer bir özelliği de kızına, küçük Filiz'ine olan sonsuz aşkıydı. Bir gün radyoda, çocuk saatinde kızı konuşacak diye âdeta yerinde oturamaz olmuştu. O körpecik sesi işitince gözlükleri buğulanmış, onları çıkarıp silerken gözlerinden yaşlar boşanmıştı.⁽⁶⁷⁾

Ankara'da iken Filiz'le kırlarda dolaştığı, koşmaca ve saklambaç oynadığı günleri anıyordu. Efes harabelerini birlikte gezmişler, ona Afrodit'i, Zeus'u coşkuyla anlatmıştı. Bir gün evde daktilosunu dizlerinin

(66) Ali Baba, 25.11.1947

(67) Rasih Nuri İleri, *Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü*, Vatan, 13.3.1978

üstüne koyarak yazdığı “Ayran” hikâyesini okumuştur da kızı içini çeke çeke ağlamıştı. O sıra Filiz ilkokulun dördüncü sınıfındaydı. Daha sonra babası “Çirkince”, “Böbrek” vb. hikâyelerini de okumuş, ondan izlenimlerini öğrenmeye çalışmıştı.

Sabahattin Ali topluluktan hoşlanan, dostlarıyla söyleşmeyi seven, yaşama bağlı, bir yerde duramayan, cıvı cıvı, cıva gibi bir insandı. Kafeste yaşayamazdı. Hapishanede tutsak, hareketsiz yaşamaya yaradılışı elverişli değildi. Dayanamazdı. Onun için artık buralardan gitmeliydi. Arkadaşlarıyla çıkaracakları gazete için Amerika’dan getirttikleri, fakat gümrük resmini veremedikleri baskı makinasını Ocak sonuna doğru Rüştü Diktürk’e devren satmış, borçlarını ödemişti. Elinde kalan paradan dokuz yüz lirayı da Ankara’da karısına göndermişti. Fransa’ya gitmek amacıyla ilgili yerlere başvurduysa da pasaport alamadı. Bunun üzerine, kaçmayı düşünmeye başladı. Tasarısını Rasih Nuri’ye açtı: Ona iki mektup bırakacaktı. Sınırı geçtiğinde, işlettiği kamyonun hesapları ve faturalarıyla birlikte mektuplardan biri Mehmet Ali Cimcoz’a verilecekti. Öbür mektup ise eşi Aliye Hanım’a iletilecekti.

Rasih Nuri İleri’nin yıllarca sonra, 1978’de açıkladığına göre, plan şöyle idi: “Sabahattin Ali sınırı geçince Ali Ertekin’e yeşil kalemıyla imzalayacağı bir kartvizit verecekti. Ertekin ise onu berber Hasan’a verip ücretini alacaktı.” Rasih Nuri imzadaki noktalamalardan sınırı geçip geçmediğini anlayacak ve ona göre mektupları yerlerine ulaştırıp ulaştırma kararını verecekti.⁽⁶⁸⁾

Sabahattin Ali’nin Cimcoz’lara verilmesini istediği 28 Mart 1948 tarihli mektubunda şunlar yazılıydı:

“Bu mektubu aldığınız zaman ben bir müddet için ortadan yok olmuş olacağım. Herkesin beni geçen seferki gibi tebdil dolaşır bilmesi münasiptir. Bu kararı vermeden çok düşündüm. Fakat cephemi tayinde daha fazla tereddüt edemezdim. Yepyeni ve daha müsbet bir hayata başlamak kararını müthiş nefis mücadelelerimden sonra verdim. Dünya’da Filiz’le Aliye’nin yanında en sevdiğim insanlar sizlersiniz. Size karşı kötü olmamak için elimden gelen her şeyi yaptım. Elimden gelmeyen için de beni affedeceğinizi umuyorum. Benden tekrar haber alacağınızı sanırım. Tekrar ve başka şartlar altında görüşeceğimize de inanıyorum.

(68) Rasih Nuri İleri, *Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü*, Vatan, 13.3.1978

Çoktan verdiğim bu kararı tatbikte bu kadar geç kalışının sebebi, karım, çocuğum ve sizsiniz. Fakat bu şartlar altında bu mânasız hayatı devam ettirmekte mâna göremedim. Hepinizin beni affetmenizi ve tekrar buluşuncaya kadar sevgi ile hatırlamanızı isterim. Şimdiye kadar kendimden başka hiç kimseye kötülük etmemem için gayret ederdim. Artık kendime de kötülük etmemek için bu kararı verdim.”⁽⁶⁹⁾

Epey sonra eşinin eline geçen mektubunda ise şöyle diyordu:

“Sevgili karıcığım, bu mektubu aldığın zaman ben İtalya, Fransa ve Londra’da olacağım. Filiz’in okulu biter bitmez sizi yanıma aldıracağım. Mehmet Ali Aybar ve Mahmut Dikerdem sizinle ilgilenecek. Size İş Bankası’nda şu numaralı hesabımla para gönderiyorum. Rauf Çallılar da size matbaa parasından gönderecek. Sen benim tutumlu karıcığımınsındır, idare etmeye çalışırsın. Filiz’i ve seni hasretle ve binlerce defa kucaklar, dudaklarından öperim.”

Aliye Hanım akıl danışmak için mektubu, Sabahattin Ali’nin arkadaşlarından Cevdet Kudret’e göstermişti. Cevdet Kudret o günkü baskı ve kuşku ortamında yanlış yorumlanacağı düşüncesiyle mektubu yok etmeyi önermişti. Bunun üzerine mektup sobada yakılmıştı.⁽⁷⁰⁾

KAÇIŞ VE ÖLÜM

Daha önce, erkek kardeşi Fikret Şenyuva ile İstanbul’da karşılaşmıştı. Ona, “Benimle çok uğraşıyorlar, canıma tak dedi. Artık dayanamayacağım.” demişti. “Anneme yirmi beş lira gönderdim. Yine göndereceğim. Bir gün gelir de gönderemezsem, beni yok bilin!..”

Belki kimi dostlarına da “Bu memlekette yaşanmaz artık! Bu hava içinde insan boğulur!” anlamında bir şeyler söylemişti. Nitekim Bedri Rahmi Eyuboğlu o sıra Paris’te bulunan ağabeyi Sabahattin Eyuboğlu’na gönderdiği 28 Nisan 1948 tarihli mektubunda 20 gün kadar önce, Sabahattin Ali’nin resim sergisine uğradığını, çok votka içip sarhoş olduğunu, çıkışta kendisini dışarı çıkardığını, Ankara’ya gidip gitmeyece-

(69) Bak: *Sabahattin Ali Niçin ve Nasıl Öldürüldü?* (Kırklareli Sorgu Yargıçlığının Kararnamesi), Gerçek gazetesi, 22.2.1950, 1.3.1950

(70) Filiz Ali/AtillaÖzkırmlı, *Sabahattin Ali*, 1986, S. 388

ğini sorduğunu yazıyor. Eyuboğlu ona, “Sergimiz var, bırakamam,” demiş. Bunun üzerine Sabahattin Ali şunları söylemiş: “Senden başka kimse bilmiyor, bilmesini de istemiyorum. Ben artık bu memlekette yaşayamam. Çekip gideceğim. Belki bir gün ağabeyine uğrarım.”⁽⁷¹⁾

Arkadaşlarının belirttiğine göre, Sabahattin Ali çok konuşkan, açık sözlü, şen, iyimser, canlı, hareketli, taklitçi, şakacı (hatta zaman zaman alaycı) bir kişiydi. Geniş bir çevresi vardı. Solcu ya da sağcı diye ayırmadığı tanıdıkları arasında bakanlardan tüccarlara, avukatlardan savcılara, yazarlardan polisler kadar her çeşit insana rastlanırdı. Girişken, zeki ve ataktı, kendine pek güvenirdi. Nâzım Hikmet de bir yazısında onun bu son özelliğine parmak basmıştı:

“Bazen lüzumundan fazla telâşlandığı olurdu. Bazense kendine, sırf kendine, lüzumundan fazla güvenirdi. Yumruklarına değil, zekâsına. ‘Ben elbette, bizim polis hafiyelerinden, komiserlerinden, müdürlerinden, bizim işçileri bakanlarından zekiyim, akıllıyım’ derdi.”

Sabahattin Ali elbette onlardan zekiydi, akıllıydı. Ama onlar ‘(...) teşkilâtlıydılar. Oysaki Sabahattin hiçbir teşkilâta dahil değildi. (...) Parti üyesi olsaydı, bu onun hapslere girmesini yahut katledilmesini belki yine de önleyemezdi. Lâkin o kahrolası faşist provokasyonuna o kadar kolayca düşmez, bir ormanda öylesine kolayca katledilmezdi.”⁽⁷²⁾

Sabahattin Ali hapisteyken Hasan Tural adında biriyle tanışmıştı. Bu, 1928’de Bulgaristan’dan yurdumuza gelmiş bir göçmendi. Sovyet Konsolosluğu’na yolladığı bir mektupla onlara hizmet teklifinde bulunduğu bir buçuk yıla hüküm giymişti. Sabahattin Ali cezaevinden çıktıktan sonra ona gitti, dileğini açtı. Hasan Tural, Edirnekapı’da berberlik yapıyordu. Sabahattin Ali’yi kaçakçı Ali Ertekin’le tanıştırdı. Ali Ertekin soyca Yugoslavyalı idi. 1906’da Üsküp’ün Gratovalı kasabasında doğmuştu. 1925’te babası Yaşar ve annesi Ayşe ile Türkiye’ye göçmüşlerdi. 1933’te astsubay okulunu bitirmişti. Süvari olarak İstanbul’da, Ankara’da, Kırklareli’nde bulunmuştu. 1945’te ordudan ayrılmıştı Bir süre işsiz kalmış, çeşitli yerlere girip çıkmış, epey sıkıntı çekmişti.

Sabahattin Ali son aylarda nakliyeciliğe kalkışmıştı. Arkadaşlarından avukat Mehmet Ali Cimcoz’un tanıştırdığı Melek Celâl Sofu adında

(71) Bak: Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Kardeş Mektupları*, 1985, S. 277-279

(72) Nâzım Hikmet’in *Sabahattin Ali’ye Mektubu*, Sanat Emeği dergisi, Nisan 1978

zengin bir dulun kamyonunu işletiyordu. Fakat kadın bir solcuyla iş tutmaktan çekindiği için kamyonun kaydı Adalet Cimcoz'un üstüne yapılmıştı. Sabahattin Ali cezaevinden tanıdığı şoför Salim'i de yanına almıştı. Adana ve Urfa'ya onunla iki sefer yapmıştı. Gelgelelim, yolda –Bolu ile Gerede arasında– arabanın makası kırıldığından eline pek az para geçmişti. Başında kasketi, ayağında lastik çizmeleri, sırtında kamyoncu gocuğuyla dolaştığı yerlerden fotoğraflar çekmiş, ailesine postalamıştı...

28 Mart 1948 Pazar günü Cimcoz'lara uğrayan Sabahattin Ali, Türkiye'den kaçacağını onlardan gizledi. Edirne'ye peynir götüreceğini söyledi onlara. Ali Ertekin'i kamyonu şoför muavini olarak aldı. Anlaşmaya göre, 31 Mart'ta İstanbul'da Edirnekapı'dan Kırklareli'ne hareket edildi. Kızılcadere köyünde kamyonundan inildi. Salim geri gönderildi. Yola devam edildi.

Olayın bundan sonrasını Ali Ertekin, Sorgu Yargıçlığı'na şöyle anlatmıştır:

“Gece Üsküp ile Yündolan arasında Sazara köyü istikametine yürüyorduk. İşte bu sırada Ali Bey kendisinin Marko Paşa gazetesinin sahibi Sabahattin Ali olduğunu, şimdiye kadar herkesten, hatta şoför Salim'den dahi vaziyeti gizlediğini, gayesinin Bulgaristan'a gitmek olduğunu, evvelce Osman'ı benim kaçırdığımı Hasan Tural'dan öğrendiğini, bu sebeple artık bana açıldığını, hududu geçerken kartviziti üzerine adını yazarak bana vereceğini, bu kartı berber Hasan'a götürdüğüm takdirde ona bıraktığı 500 liradan 250 lirasını bana vereceğini, Bulgaristan'a geçtikten sonra büyük işler yapacağını, beni ihya edeceğini söyledi. Böylece konuşarak yolumuza devam ediyorduk. Üsküp nahiyesinin üzerindeki itepeden Sazara yoluna çıktık. Söylediği sözler bende nefret uyandırmaya başladı. Onu ele vermeyi düşündüm. İçime fenalık geldiğini, daha ileriye gidemeyeceğimi söyleyerek Sazara'ya gidecek yerde yanlış bir yola saparak dereye indirdim. Dereye indiğimiz zaman karşıda Sazara ile Hedye köyleri görünüyordu. ‘İşte şu gördüğün köylerin yakınında Bulgar hudut kuleleri var, artık yaklaştık, fakat içime bir fenalık geldiği için geceyi burada geçirelim, yarın akşam Bulgar kulelerini geçeriz’, dedim. Rızı oldu, ateş yaktık, geceledik. Ertesi sabah kendisiyle Üsküp merası ile Sazara merasını ayıran derenin Üsküp merası

mevkiindeki yamaçta Gürgen fundalıkları arasında bir yerde oturduk. Çantasını açtı, eline bir kitap aldı, ceketini yere serdi, kol saatini çıkarıp yanına koydu. Sırtüstü uzandı. Geceyi bekliyorduk. O yattığı yerde anlatmaya devam ediyordu: 'Ben şimdi Tırnavacığa gideceğim, oradan Sofya'ya ve Sofya'dan da uçakla Moskova'ya gideceğim. Orada bir Çek pasaportu çıkardıktan sonra Roma'ya ve Fransa'ya geçeceğim, oradaki Türkleri teşkilâtlandıracağım', dedi. (...) Bu sözleri işitince beynim attı. Vaktiyle Rusların '93 Harbi'nde dedelerime fena muameleler yaptığını babam bana söylemiş ve anlatmıştı. Bu sözlerden sonra Sabahattin Ali'nin Türklükle alâkası olmayan ve Türk milletine fenalık için harice kaçmak isteyen bir canavar olduğunu anladım. Zaten elinde de şişkin bir çantası vardı, bu çantada mevcut olması muhtemel olan evrakı düşündüm. Heyecanım teessüre inkılâp etti. Titremeye başladım. Elimde sopa vardı, ayağa kalktım, gezinmeye başladım. Her geçen saniye asabımı bir kat daha sarsıyordu. Gözlerim kararır gibi oldu. İşte bu millî düşünce ile birdenbire irademi kaybederek elimdeki sopa ile kitap okumakta iken kafasının sol tarafına yüzüne doğru şiddetle vurdum. Suratı, gözlekleri, kulağı kan içinde kalmıştı, arkasından aynı yere şiddetle bir daha vurdum. Bu iki darbeden sonra Sabahattin Ali sağ tarafına doğru yıkıldı. Ağzından, burnundan kanlar boşandı. Dikkat ettim. Hafif hafif nefes alıyordu. Bu defa üçüncü bir darbeyi ensesine vurunca nefesi tamamen kesildi. Ölmüştü."⁽⁷³⁾

1932'de yazdığı bir şiirinde anlattığı gibi:

*Göklerde kartal gibiydim,
Kanatlarımdan vuruldum;
Mor çiçekli dal gibiydim,
Bahar vaktinde kırıldım.
(...)*

2 Nisan 1948'de gerçekleştiği sanılan bu korkunç olayın arkası; sözü geçen sorgu yargıçlığı kararnamesinde şöyle açıklanmıştır:

"16 Haziran 1948 günü Kırklareli'nin Üsküp Nahiyesi halkından Çoban Şükrü, Nahiye Jandarma Karakolu'na müracaatla Sazara Köyü civarında hayvan otlatmakta iken Hedye köyü yoluna 50 metre mesafe-

(73) Gerçek gazetesi, 22.2.1950

de ormanda bir çatlak içerisinde 4-5 ay evvel öldüğünü tahmin ettiği bir ceset gördüğünü ihbar etmesi üzerine tahkikat açılmış ve Beypınar köyünden Şakir Kumral, Adapazarı'nın Selâhiye köyüne gitmek üzere 28 Nisan'da evden ayrılan Babası Mustafa Kumral'dan mektup ve haber almadığından bulunan cesedin babasına ait olması ihtimalini ileri sürmüşse de ceset üzerinde bulunan eşya ve altın dişin babasının olmadığı- nı beyan etmesi üzerine keyfiyet tahkikat edilerek, Mustafa Kumral'ın Adapazarı'nın Selâhiye köyünde berhayat olduğu anlaşılmıştır.

Gereken tahkikat yapıldığı halde cesedin hüviyeti tespit edilememiştir. Hükümet tabibi adlî muayene neticesinde, cesette adalât ve aksamı rihvenü kalmayıp iskelet haline inkılâp ettiğini, ancak sadır boşluğunda tamamen tefessüh ve inhilâl etmiş ahşâ bakiyeleri bulunduğunu ve iskeletin dağıldığını ve yüz kemiklerinin bazılarının eksik olduğunu ve kafada sağ cidarı kemikte bir çöküntü ve buna tekabül eden iç sahifada da bir muhaddebiyet görmüş, bundan maâda diğer kemikleri ezici, kesici, delici ve yakıcı yara izi tespit olunmadığını, ölüm sebebinin fennen tayinine imkân olmayıp adlî tahkikatla meydana çıkabileceğini beyan etmiştir.

Adlî tahkikat sahasında: Meçhulleri çözebilecek ve tahkikatı hakikat yoluna isâl edecek bir tek ışık görülmeden altı ay geçmişti. İstanbul zabıtası Bulgaristan'a adam kaçıran bir şebekeyi takip etmekte iken bu işle alâkalı olduğu şüphe edilen Ali Ertekin birinci şubeye celbedilerek 28.12.1948 tarihinde alınan ifadesinde, Sabahattin Ali'yi ne suretle öldürdüğünü itiraf etmiş ve Sazara köyü civarında bulunan cesedin Sabahattin Ali'ye ait olduğu anlaşılmıştır."

Kırklareli Memleket Hastanesi Başhekimi Cevdet Tan ile İç Hastalıkları Uzmanı Hükümet Tabibi Sait Atasöz 11 Ocak 1949'da ceset üzerine şöyle demişlerdir:

"Ceset sarımtırak saçlı, tahminen uzunca boylu izlenimini veren bir erkeğindir. Kafanın sağ cidar kemiğinde iç bölümünde görülen çöküntü ve bu çöküntünün aşağı bölümünde başlayan bir çatlak ve frontal kemik, orta kısmında bir kırık ve bunun üst bölümünde bir çatlak vardır. Sağ parteryal çöküntünün etrafında görülen kırmızı rengin bu kısımlarda nefze delâlet ettiği, yaşarken travmatik bir nedenle oluştuğu kuşkusuzdur. Ölçülen kemiklere göre ceset 1.64 veya 1.65 boyundadır."⁽⁷⁴⁾

(74) Bak: Kemal Sülker, *Bir Yazarın Sonu*, Yarn, Şubat 1984

Adli Tıpça incelenmek üzere alınan kafatası önce Memleket Hastanesi morguna götürülmüş, sonra oradan alınarak Eski Mezarlık'a konulmuştur. Ceset ise, davanın zabıt kâtibi Cemal Tuncer'in söylediğine göre, Beypınar ve Üsküp kazaları arasında kalan Sazara köyü yakınlarındaki Palamuttepe'de Öksüz Çatak mevkiinde, yani Ali Ertekin'in cinayeti işlediğini gösterdiği yerde gömülü kalmıştır. Çatağın karşısında Sivritepe ile Dolapüstü, ardında Palamuttepe bulunmaktadır. Köylüler sonradan buraya "Sabahattin Ali Çatağı" adını vermişlerdir.⁽⁷⁵⁾

Geleceği çok önceden görmüşçesine Sabahattin Ali, 1931'de yazdığı "Dağlar" şiirinde bu yeri şöyle anlatmıştı:

(...)

Bir gün kadrım bilinirse,

İsmim ağza alınırsa,

Yerim soran bulunursa:

Benim meskenim dağlardır.

Sabahattin Ali'nin öldürülürken üzerinde bulunan eşyası (kırk piposu, gözlüğü, dolmakalemi, yırtık not defteri, spor ceket, damalı pantolonu vb.) İstanbul'a Savcılığa gönderildi. Arkadaşlarından Esat Adil Müstecaplı, Aziz Nesin, M. Ali Cimcoz ve Adalet Cimcoz'a gösterildi, bilgileri soruldu. Savcı:

"– Bir cinayet üzerinde duruyoruz. Kovuşturmanın güvence altında yürütülebilmesi için, Sabahattin Ali'nin eşyasını gördüğünüzü ve burdaki konuşmanızı hiç kimseye söylemeyin..." dedi.⁽⁷⁶⁾

Öldürüldüğü aylarca sonra resmen açıklanınca, bütün burjuva basını en ağır karalamalar, sövgüler ve suçlamalarla Sabahattin Ali'ye saldırdı, onunla ilgili çirkin hikâyeler uydurdu. Öylesine bir baskı, korku ve yıldı havası yaratıldı ki kimse Sabahattin Ali'yi savunmayı göze alamadı, gerçeği açıklayamadı. Yalnızca Başdan⁽⁷⁷⁾ dergisinde arkadaşlarından Aziz Nesin, Rıfat Ilgaz, Abidin Nesimi, Saim Bağdallı ve Sabri Soran acı olaya yazılarıyla azbuçuk karşı çıkabildiler.

Sabri Soran dergideki "Sabahattin Ali'ye" başlıklı şiirde şöyle diyordu:

(75) Bak: Yurdakul Erkoca, *Sabahattin Ali Nereye Gömüldü?*, Cumhuriyet, 2.6.1988 / *Sabahattin Ali Çatağı'nda*, Cumhuriyet, 1.8.1988

(76) Bak: Aziz Nesin, *Son Anı*, Yansıma, Mart 1973

(77) Bak: Başdan, 28.1.1949, 4.2.1949

*Sessiz ısıtmaya başladı toprağı bu sefer altın gibi
ışıklarıyla Nisan güneşi;
Yeni bir bahar var tomurcuklarda,
Dallar yeşerecek nerdeyse
Ama sen derin uykulardasın,
Duymuyorsun şırıltısını yanı başında akan derenin.*

*Gözlüğün kırık,
Bir tarafta katil sopa,
Bir tarafta Puşkin,
Artık o kitap bir şey söylemez sana,
O rüzgâr esmez artık
Ve kan içinde bembeyaz saçların...*

*Geceler korkunç ve karanlık
Hüzünlü bir sessizlik çökmüş ormana,
Ayışığı çıksa da nafîle,
Artık gülümseyemezsin.
Yıldızlar başka bir dünyada
Ve kan içinde Puşkin.*

*Dallar yeşerdi,
Koskocaman bir mevsim geçti üstünden
bütün sıcaklığı ile,
Yağmur yağdı, kar yağdı,
Sen kalkamadın bir türlü yattığın yerden.*

*Bir varmış bir yokmuş sanki dünya,
Sahipsiz gibi hikâyelerin
Ama dostlar var arkada
vefalı dostlar
seni düşünecekler
karın ve kızın kadar.*

Katil Ali Ertekin'in adlî soruşturmasındaki sözlerinin doğruluk derecesi tam öğrenilemedi. İfadesindeki birçok çelişmenin kaynağı da karanlıkta kaldı. Ancak, cinayeti "millî duygularla" işlediğini öne sürmesine karşın, 1946'da erbaşlık yaparken tüfek hırsızlığından dört ay yirmi

güne mahkûm olduğu, ordudan kovulduğu bir süre Millî Emniyet'te çalıştığı duruşma sırasında anlaşıldı.⁽⁷⁸⁾

Tanıklardan Süvari Yarbay Tevfik Kılınç mahkemede buna değindi:

“Ali Ertekin'i alaydan tanırım. Alaydan üç tüfek çaldığı, bunları yüzer liraya Pomaklara sattığı anlaşıldı. Böyle bir adamın Sabahattin Ali cinayetinde millî hislerle hareket edeceğine kani değilim.”⁽⁷⁹⁾

Acaba Sabahattin Ali'yi gerçekten Ali Ertekin mi öldürdü, yoksa başkaları öldürdü de suç onun üzerine mi yüklendi? Bu başkaları kimdir? Emniyet'in olaydaki yeri nedir?

Bu sorulara öteden beri değişik cevaplar verilmektedir.

Örneğin, Sabahattin Ali'nin yakın arkadaşı Aziz Nesin şöyle demektedir:

“Sabahattin'i MİT öldürtmedi. Kişisel kusurlarının sonucu oldu başına gelenler. Devletin yetkili organlarının bir kişiyi öldürtmek için tuzak kuracağına inanmıyorum ben.”⁽⁸⁰⁾ “MİT öldürmüştü ne diye öldürecek? Marko Paşa'yı çıkarıyor diye... Marko Paşa'yı benim çıkardığımı herkes biliyordu, MİT de biliyordu elbet... Marko Paşa çıkmasını diye adam öldürmek gerekseydi, beni öldürürlerdi, ne diye Sabahattin'i öldürsünler... Nitekim, Sabahattin öldükten sonra da Marko Paşa yine çıktı.”⁽⁸¹⁾

Gerçekten de, Sabahattin Ali'nin kaçışından sonra, sahipliğini ve sorumlu müdürlüğünü Rıfat Ilgaz'ın üstlenmesiyle Marko Paşa yeniden yayımlandı. Öyleyken, ne Rıfat Ilgaz, ne de Aziz Nesin öldürüldü. Demek ki, Sabahattin Ali'nin başına gelenleri yalnızca Marko Paşa'nın çıkarılışıyla açıklamak yanlıştı, ama Aziz Nesin'i o dönemde Sabahattin Ali ile bir tutmak da doğru değildi. Bu yüzden, Marko Paşa'nın hem sorumlusu hem de yazarı olan Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin'i eleştirdi:

“Bu savın yüzde yüz doğru olması için bir koşul gerekiyor: Sabahattin ile Aziz'in 1947'de ün bakımından eşit olmaları. Düşünün bir: Henüz Aziz'in tek kitabı yok ortada. Sabahattin Ali ise dorukta bir yazar. *Kuyucaklı Yusuf* yazılmış. *İçimizdeki Şeytan*, *Kürk Mantolu*

(78) Bak: Kemal Sülker, *Sabahattin Ali Dosyası*, 1968, S. 131-132

(79) Bak: Kemal Sülker, *Bir Yazarın Sonu*, Yarın, Şubat 1984

(80) Bak: Kemal Bayram, *Sabahattin Ali Olayı*, 1978, S. 354

(81) Aziz Nesin, *Dünyanın En Borçlu İnsanı*, Edebiyat Cephesi, 1-15 Ağustos 1980, Sayı 35

Madonna yazılmış. Üç dört öykü kitabı yayımlanmış. *Fontamara* çevrilmiş. O dönemin faşist idaresini simgeleyen *Sırça Köşk* yeni çıkmış. Aziz, Sabahattin'i Marko Paşa içinde küçümsese bile okurlar ve egemen sınıfın temsilcisi bürokrat kadro ve faşistler bunu biliyorlar.”⁽⁸²⁾

Yalçın Küçük ise, Sabahattin Ali'nin öldürülmesi konusunda şu varsayımı öne sürer:

“Sabahattin Ali, polisin Bulgaristan'a sürekli olarak adam kaçırان bir şebekeyi yakalama çabalarında bir yem olarak kullanılırken ölmüştür. (...) Sabahattin Ali Bulgar sınırına ulaştı. Kartviziti imzaladı, Ali Ertekin'e verdi. Yanındakilerle vedalaştı. Bulgaristan tarafından Bulgar askerleri görüldü. Tam bu sırada Türkiye tarafından ateş başladı.

Şimdiki bilgilere göre başka çözüm yok. Bu çözümde mutlaka Millî Emniyet'le işbirliği var. Çünkü Sabahattin Ali kaçış planının Millî Emniyet tarafından bilindiğini biliyor. (...) Kendi kaçışına izin verilmesi karşılığında Bulgaristan'a adam kaçırان şebekenin yakalanmasında Millî Emniyet ile işbirliği yapıyor. (...)

Sabahattin Ali'nin öldürölüşüne kadar Ali Ertekin'in bir Millî Emniyet ajanı olması imkânı yok. Türkiye'de hiçbir gizli örgüt bir mensubunu katil olarak mahkeme önüne çıkarmaz. (...) Ali Ertekin Bulgaristan'a adam kaçırان şebekedendir. Yakalanmıştır. (...) Sabahattin Ali'yi öldürdüğünü kabullenirse daha hafif bir ceza ile kurtulacağına inandırılmıştır.”⁽⁸³⁾ Yalçın Küçük'e göre, mayıs sonlarında İstanbul'da görülen Sabahattin Ali, Haziran ortalarında Türk-Bulgar sınırında çıkan bir çatışmada arkadan vurularak öldürölümüştür.⁽⁸⁴⁾

Yalçın Küçük'e bakılırsa, kendisinden önce Sabahattin Ali'ye ilişkin araştırma ve inceleme yapmış yazarlar “kayıp put” a tapan kişilerdir. Sabahattin Ali ise solcuların yarattığı bir “fetiş” tir. “Polisle işbirliğine girişen, geveze, korkak, kolaycı, hep bir elinin yağda ve diğerinin balda olmasını isteyen bir tip” tir. “Hiçbir şair mayası taşımayan, hikâyeleri kalıcı olmayan” bir sanatçıdır.⁽⁸⁵⁾ Yalçın Küçük'ün belgelerle değil, spekülasyonlara dayanan bu yorumları ile aşağılayıcı, karalayıcı, kıyıcı yar-

(82) Rifat Ilgaz, *Ucundan Kıyısından*, Demokrat, 31.8.1980

(83) Yalçın Küçük, *Sabahattin Ali ve Ölümü*, Edebiyat Cephesi, 1-31 Temmuz 1980 / Bilim ve Edebiyat, 1985, S. 269-304 / *Aydın Üzerine Tezler IV*, 1986, S. 137-143, 218-228

(84) Yalçın Küçük, *Sabahattin Ali Bir Ajan mıydı?*, Erkekçe, Mayıs 1988

(85) Adı geçen yazı.

gıları basında tepkiler doğurdu. Sözgelimi, Kemal Bayram “Sabahattin Ali’yi Yeniden Öldürdüler” başlıklı eleştirisiyle⁽⁸⁶⁾ onu cevaplandırdı. Atillâ Özkırmımlı da Yalçın Küçük’ün yazılarında gördüğü çarpıtmaları, yanlışları, uydurmaları, suçlamaları teker teker çürüten belgesel bir eleştiri yayımladı.⁽⁸⁷⁾ Rasih Nuri İleri ise, Yalçın Küçük’ün kanıtsız savlarını “hasta bir zihniyet”le “tez üretme manyaklığı”nın ürünleri saydı.⁽⁸⁸⁾

Sabahattin Ali’nin yakın arkadaşlarından olan Rasih Nuri İleri öldürme olayını aşağıdaki biçimde açıkladı:

Rasih Nuri İleri, 1948 Nisanının ortalarında berber Hasan’a gidiyor, parolayı veriyor, Sabahattin Ali’den gelen imzalı kartviziti alıyor. Üzerindeki özel noktalamadan dostunun sınırı geçtiğine inanıyor. Kendisindeki iki mektubu ilgililere yolluyor. Fakat 12 Ocak 1949 günlü gazeteleri okuyunca şaşırıyor. Çünkü, Sabahattin Ali’nin öldürüldüğü bildirilmektedir! Aradan yıllar geçiyor. 12 Mart 1971 döneminde Selimiye Askeri Cezaevi’nde yatan yüksek rütbeli bir kurmay subaydan (Talat Turhan’dan) Sabahattin Ali’nin Emniyet’te öldüğünü duyuyor. 13/14 Mart 1978’de yayımladığı iki yazıda konuyu enine boyuna inceleyip yorumluyor. Vardığı sonuçlar şunlar:

- 1– Sabahattin Ali Bulgar sınırında Ali Ertekin tarafından öldürülmedi.
- 2– Elimizdeki belirtilere göre, sınırı geçtiğini sandığı bir anda Millî Emniyet tarafından yakalandı.
- 3– Kırklareli Emniyet Müdürlüğü’nde sorgusu sırasında işkence edilirken öldü, konuşmadan öldürüldü.
- 4– Mart 1948’in son günleri ile Nisan 1948’in ilk haftası arasında vuku bulan bu cinayet, kendisi ile birlikte kaçmak isteyen iki kişiyi yakalayabilmek için gizlendi, cesedi sınır civarında bırakıldı, çürüdü ve orada köylüler tarafından bulundu. Kendisi ile kaçacak iki kişi yakalanamayınca, Sabahattin’i yakalatan Millî Emniyet ajanı Ali Ertekin bu kez katil rolünü üstlendi, bu sıfatla kendisini yakalattı.”⁽⁸⁹⁾

1990’da araştırmacı Uğur Mumcu da Rasih Nuri İleri’nin yorumlarını pekiştiren ve Küçük’ün varsayımlarını yıkan şu açıklamayı yaptı:

“Ben de olayın bu yorumunu hem emekli kurmay yarbay Talat Tur-

(86) Tiyatro 80, 1980, Sayı 51

(87) Atillâ Özkırmımlı, *Yalçın Küçük Yalan Söylüyor*, Yeni Düşün, Haziran 1988

(88) Rasih Nuri İleri, *İstemeye İstemeye*, Yeni Gündem, 1-15 Ağustos, 1985

(89) Rasih Nuri İleri, *Sabahattin Ali Nasıl Öldürüldü*, Vatan, 13.3.1978, 14.3.1978

han'dan, hem de onun arkadaşı Adnan Çakmak'tan dinlemiştim. (...)
1973 yılında Ankara'da bir akşam Adnan Çakmak bu öyküyü uzun
uzun anlatmıştı.⁽⁹⁰⁾

(Adnan Çakmak, Mareşal Fevzi Çakmak'ın yeğenydi. Eski bir em-
niyet müdürüydü.)

Ali Ertekin, 1986'da kendisiyle yapılan bir konuşmada, cinayet son-
rasında başından geçenleri şöyle anlattı:

"Kırklareli'nden trene atladım, doğru İstanbul'a geldim. Birkaç
zaman sonra, Karaköy'de geziniyordum. Köprü'nün üstünde, eskiden
tanıdığım Millî Emniyet görevlisi Zeki'yle karşılaştım. Ona Sabahattin
Ali'yi öldürdüğümü anlattım. Beni alıp Sirkeci'deki binaya götürdü.
Orada da anlattım. 'Şimdi o işi unut, bundan böyle bizimle çalışacak-
sın', dediler. İstekleri azılı bir komünist olan berber Hasan Tural'ı da
yakalamaktı. Ben, berber Hasan'dan Sultanahmet Cezaevi'nde yatmak-
ta olan Ahmet Titiz'e verilmek üzere mektup alıyor, onu getirip Millî
Emniyet'e okutuyordum. (...) Bu böyle aylarca sürüp gitti. Bu arada
ceset bulundu. Bir akşamüstü Millî Emniyet'in Sirkeci'deki binasında
oturuyordum. İki sivil polis gelip koluma girdi. 'hadi gidelim' dediler.
Savcıya gittik, savcıdan tevkif müzekkeresi çıktı."⁽⁹¹⁾

28 Aralık 1948'de tutuklanan Ali Ertekin, yargılama sonunda, 15
Ekim 1950'de Kırklareli Ağır Ceza Mahkemesi'nce dört yıla hüküm
gıydı. Fakat aynı yıl Af Kanunu'yla dışarı çıktı.

Şimdi Kadıköy'de Anadoluhisarı Yenimahalle'de, Göksu deresinin
yanında çevresi güllerle kaplı, pembe boyalı, iki katlı, telefonlu şirin bir
evde oturmaktadır.⁽⁹²⁾

1947'den 1965'e kadar hiçbir eseri yayımlanmayan Sabahattin
Ali'nin ise hâlâ bir mezarı bile yoktur...

(90) Uğur Mumcu, '40'ların Cadı Kazanı, Cumhuriyet, 22.2.1990

(91) Söyleşi/Ali Ertekin, Nokta, 23 Mart 1986

(92) Bak: Kemal Bayram, Sabahattin Ali Olayı, 1978, S. 49, 394

Sabahattin Ali, eşi Aliye ile

HİKAYELERİ

Sabahattin Ali, 1937'de

HİKÂYELERİN YAZILIŞI VE YAYIMLANIŞI

Sabahattin Ali daha çok “hikâyecî” olarak ün kazanmıştır. Oysa, yayın yaşamına şiirle girmiştir. Hikâyeye biraz sonra başlamıştır. Üstelik, hikâyenin dışında romanlar, fıkralar, eleştiriler yapmıştır. Hatta bir de oyun yayımlamıştır. Öyleyken, bunlar onun “hikâyecî” diye ün salmasını önleyememiştir. Çünkü, yazarlığa şiirle başlamış ama sonunu getirememiştir: Hem 1935’ten 1948’e kadar şiir yazmamış, hem de eskiden yazdıklarıyla üstün bir başarıya ulaşamamıştır. Fakat hikâyeye şiirden sonra geçtiği halde, ölünceye kadar bırakmamış, art arda önemli ürünler vermiştir. Ayrıca, bir şiir kitabına ve üç romanına karşılık beş hikâye kitabı çıkarmıştır. İlk romanı *Kuyucaklı Yusuf* basıldığında üç hikâye kitabı çıkmış ve gücünü çoktan kabul ettirmiş bulunuyordu. Son eseri de *–Sırça Köşk–* yine bir hikâye kitabıydı...

Bundan ötürü ben de onun ilkin hikâyecilik yanı üstünde durmayı uygun görüyorum.

ESERLERİ

Sabahattin Ali’nin beş hikâye kitabı vardır: *Değirmen* (1935, 1943, 1965, 1973, 1983, 1994), *Kağrı* (1936, 1943, 1965, 1972, 1983), *Ses* (1937, 1943, 1965, 1972, 1983), *Yeni Dünya* (1943, 1966, 1982), *Sırça Köşk* (1947, 1966, 1975, 1980).

Değirmen’de 16, *Kağrı*’da 13, *Ses*’te 5, *Yeni Dünya*’da 13, *Sırça Köşk*’te 17, toplam 64 hikâye bulunur. Bu hikâyelerin çoğu, önce dergi ve gazetelerde yayımlanmış, sonra kitap halinde toplanmıştır.

Kitapların ilk basımları ile kapsadığı hikâyelerin adı, yazıldığı yıl, yayımlandığı yer ve tarih aşağıda gösterilmiştir:

Değirmen (1935):

“Değirmen” (1929)

“Kurtarılamayan Şaheser” (1929/Atsız Mecmua, 25.9.1932)

“Kırlangıçlar” (1933/Varlık, 1.3.1985)

“Viyolonsel” (1928/Meşale, 1.10.1928)

“Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi” (1929/Atsız Mecmua, 15.5.1931)

“Bir Delikanlının Hikâyesi” (1930)

“Bir Gemici Hikâyesi” (1930/Resimli Ay, Ekim 1930)

“Bir Orman Hikâyesi” (1930/Resimli Ay, Eylül 1930)

“Kazlar” (1933)

“Bir Firar” (1933)

“Kanal” (1934/Varlık, 15.7.1934)

“Candarma Bekir” (1934)

“Sarhoş” (1933)

“Bir Cinayetin Sebebi” (1927/Resimli Hikâye, Nisan 1928)

“Bir Siyah Fanila İçin” (1927)

“Komiki Şehir” (1928)

Kağı (1936):

“Kağı” (1935/Varlık, 15.9.1935)

“Kamyon” (1935/Ayda Bir, Eylül 1935)

“Kafa Kâğıdı” (1935/Ağaç, 14.3.1936)

“Gramafon Avrat” (1935/Resimli Herşey, 5.12.1935)

“Arap Hayri” (Varlık, 1.5.1935)

“Bir Şaka” (1935/Ayda Bir, Ekim 1935)

“Duvar” (1936/Ayda Bir, 1.5.1935)

“Pazarıcı” (1935/Varlık, 1.7.1935)

“Apartman” (1935/Ayda Bir, Kasım 1935)

“Arabalar Beş Kuruşa” (1935/Ayda Bir, Şubat 1936)

“Fikir Arkadaşı” (1935/Ayda Bir, Aralık 1935)

“Düşman” (1935/Ayda Bir, Ocak 1936)

“Bir Skandal” (1932/“Bir Kadının Dalaveresi” adıyla Yeni Anadolu gazetesinde, 8.5.1932-1.6.1932)

Ses (1937):

“Ses” (1937/Her Ay, 20.6.1937-20.7.1937)

“Köpek” (1937/Yedigün, 23.6.1937)

“Sıcak Su” (1936/Ayda Bir, 1.7.1936)

“Mehtaplı Bir Gece” (1937/Tan, 12-16.11.1937)

“Köstence Güzellik Kraliçesi” (1936/Ayda Bir, Haziran 1936)

Yeni Dünya (1943):

“Asfalt Yol” (1936/Oluş, 5.2.1939)

“Hanende Melek” (1937/Yedigün, 23.8.1938)

“Çaydanlık” (Herşey, 12.11.1935, sayı 6)

“Ayran” (1938/Oluş, 6.1.1939/Tan, 30-31 Ocak 1939)

“Isıtmak İçin” (1939/Oluş, 19.3.1939)

“Uyku” (1939/Yedigün, 23.1.1940)

“Selâm” (1940)

“Bir Mesleğin Başlangıcı” (1940/Yeni Edebiyat, 5.10.1940)

“Bir Konferans” (1941)

“Yeni Dünya” (1942/Yurt ve Dünya, Eylül 1942)

“İki Kadın” (1942)

“Sulfata” (1942)

“Hasanboğuldu” (1942/Yurt ve Dünya, Aralık 1942)

Sırça Köşk (1947):

“Portakal” (1944/Adımlar, Mart 1944)

“Beyaz Bir Gemi” (1945/Gerçek, 23-25.7.1946)

“Katil Osman” (1945/Görüşler, 1.12.1945)

“Böbrek” (1945/Gün, 17-24.4.1946/Yeni Dünya, 1-3.12.1945)

“Cıgara” (1945/Gün, 3.11.1945)

“Millet Yutmuyor” (1945/Gün, 1.7.1946)

“Bahtiyar Köpek” (1946/Gün, 8.5.1946)

“Çilli” (1947/XX. Asır, 1.11.1947)

“Dekolman” (1947)

“Hakkımızı Yedirmeyiz” (1947)

“Cankurtaran” (1947)

“Kurtla Kuzu” (1947)

“Bir Aşk Masalı” (1946/Gün, 27.3.1946)

“Devlerin Ölümü” (1946/Gün, 20.3.1946)

“Koyun Masalı” (1946/Gün, 10.4.1946)

“Sırça Köşk” (1945/Gün, 16.2.1946)

HİKÂYELERDE KONU

İlkin konularından başlıyorum. Eski bir yöntem olmakla birlikte, konuları çözümlemenin, özellikle Saba-hattin Ali'nin hikâ-yelerini tanımada ve yargılamada yararlı olduğuna inanıyorum. Çünkü hikâye-leri, hemen hemen, hep bir konuya yaslanırlar. Bu bakımdan, konular yazarın nelerle nasıl ilgilendiğini, hangi insanların ya-

şamını konu aldığını, hangi çevrelere yakınlık gösterdiğini, hangi sorunlara yahut temlere değindiğini, hangi gerçekleri ya da düşünceleri belirttiğini öğrenmemiz için bize birçok ipuçları sağlayacaktır. Daha da iyisi, bazı çözümleme verilerinin öbür bölümlerde tekrarını önleyecektir. Üstelik, her hikâye için yapacağımız ufak eleştiriler ve yorumlar ilerdeki genellemelere de temellik edecektir.

Sabahattin Ali'nin beş hikâye kitabı vardır ama, hikâyelerinin kucakladığı konular sayılıdır: Yazar belirli konular üzerinde durmuş, onları –bilinçle– tekrar tekrar işlemiştir. Aralarında kesin sınırlar bulunmasa da, bu konular, kabataslak şu dilimlere ayrılabilir: Aşk, düşkün kadınlar, köy ve köylüler, işçiler, hastane ve doktorlar, hapishane ve mahpuslar, aydınlar/yöneticiler, çocuklar...

AŞK

Aşk, Sabahattin Ali'nin sık sık ele aldığı konulardan biridir. Aşağı yukarı hikâyelerinin dörtte biri aşkla ilgilidir. Nitekim, *Değirmen*'deki "Değirmen", "Viyolonsel", "Kırlangıçlar", "Kurtarılamayan Şaheser", "Bir Cinayetin Sebebi", "Komiki Şehir", "Sarhoş"; *Kağrı*'daki "Arap Hayri", "Gramofon Avrat"; *Ses*'teki "Köstence Güzellik Kraliçesi"; *Yeni*

Dünya'daki "Hanende Melek", "Selâm", "Hasanboğuldu"; *Sırça Köşk*'teki "Bir Aşk Masalı" başlıklı hikâyeler genellikle aşk konusunu işlerler "Genellikle" diyorum, çünkü çoğu hikâyelerde aşkın yanı sıra ya da ona bağlı olarak başka konulara da değinilir, fakat ana eksen aşktır.

*

Değirmen'dekiler –son ikisi sayılmazsa– romantik aşk hikâyeleridir. Sabahattin Ali'nin gençliğinde, 1926/1929 yılları arasında yazdığı ilk denemelerdir. Çokluk bir dramla sona ererler. Eylemin üstüne çıkan renkli (hatta yer yer gerçekçi) doğa tasvirlerine duygulu, süslü bir anlatım ve temizce bir dil eşlik eder. Halk hikâyelerinden bazı motifler taşımakla birlikte, o yılların magazin hikâyelerine özgü hayalci, masalsı, olağandışı bir içerikleri vardır. Alman romantikleri ile Maksim Gorki, Knut Hamsun, E.T.A. Hoffmann, Bayron, Oscar Wilde, Guy de Maupassant, Edgar Poe gibi yazarlardan bazı etkiler taşırlar. Sözceliği, "Değirmen" hikâyesiyle Gorki'nin "Makar Çudra" hikâyesi arasında birçok benzerlikler bulunur.⁽¹⁾ Ayrıca, yazarın kendisi de bir mektubunda bunu açığa vurur:

"Ben en çok ikinci kısımdaki yazıları beğenirdim. Gorki'yi pek fazla okumuş değilim, onun "Makarçodra" isimli bir hikâyesine benim 'Değirmen' hikâyesini benzetmişlerdi, varit gördüm, çünkü 'Değirmen'i yazmadan bir ay evvel okumuştum Gorki'ninkini. Diğer hikâyeler de sahih olarak Anadolu'dur. Basit ve küçük adamları mevzu almışlardır. Mevzularını aynı 'milieu'den seçen Gorki'ye benzeyebilir. Fakir ve küçük insanları yazmakta o herkesin üstadıdır..."⁽²⁾

Duygulu doğa tasvirleriyle bezenmiş gereksiz bir girişle başlayan "Değirmen"de bir çingene delikanlısının dramatik aşkı anlatılır. Kız sakattır, bir kolu yoktur, bu yüzden çingeneyle evlenmekten kaçınmaktadır. Bunun üzerine, delikanlı bir kolunu değirmendeki çarka kaptırarak keser. Çünkü, ona göre, "sevgili bir vücutta bulunmayan bir şeyi kendisinde taşımaya tahammül etmeyerek onu koparıp atabilmek, yalnız bu sevmektir."

Görüldüğü üzere bu, maddesel değil, duygusal bir aşktır. Katıksız bir aşk. Halk hikâyelerinde olduğu gibi, seven sevdiğine kavuşmak,

(1) Bunlar için bak: Cevdet Kudret, *Sabahattin Ali Üzerine Notlar*, Varlık, 15.1.1966

(2) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 240

onunla bir olabilmek tutkusuyla dayanılmaz acıları, büyük özverileri (fedakârlıkları) göze almaktadır.

Bu göze alış, bazı hikâyelerde en aşırı, en olumsuz davranışlara yol açmaktadır. Örneğin, içindeki renkli doğa tasvirleri, duygulu havası ve dramatik bitişleriyle “Değirmen”i andıran “Kurtarılamayan Şaheser” böyle bir hikâyedir. Nitekim, şairane bir anlatımla yazılan hikâyede genç bir şair, sevgilisinin istediği şaheseri yazabilmek için “iki sene hiçbir insanın girmediği hudutsuz kum çöllerinde” dolaşır. Oralarda “maddî elemelerin en acılarını” tadar. “Birer kıvılcım olan kumlar derisini yırtarlar, güneşten su halinde akan alevler sırtını yalar ve ensesini delerek beynine kadar dökülürler.”

Romantik duyarlılığı, masalsı havası, süslü anlatımı, şairane tasvirleri, olağanüstü benzetmeleriyle “Kurtarılamayan Şaheser” Kenan Hulûsi’nin *Bir İçim Su*’daki bazı hikâyeleri çağrıştırmakta ve Bayron’un *Çayld Harold*’undan bazı esintiler taşıdığı sanılmaktadır. Pertev N. Boratav’ın açıkladığına göre, hikâye 1929 Haziranı’nda Templin’de (Berlin) yazılmıştır.⁽³⁾

“Bir Cinayetin Sebebi” hikâyesinde de Hüsamettin, kendisini önemsemeyen sevgilisinin ilgisini çekebilmek tutkusuyla suçsuz bir insanı, komisyoncu Nuri Efendi’yi öldürür. Fakat amacına ulaşamaz: Sevdiği kız onun mahkemesine bile gelmez...

“Değirmen”de sevişenlerin birleşmesini başkaları (toplum, aile, öbür âşık vb.) engellemez. Engel onların arasında, daha doğrusu içindedir: Kızın, sakatlığı dolayısıyla, benliğini kemiren aşağılık duygusu kendisini sevgilisinden uzaklaştırır. “Kurtarılamayan Şaheser” ile “Vi-yolonsel”de de buna benzer duygusal yorumlar ortaya konur.

Elbette, aşk alanında gerçekte böylesi öznel durumlar yok değildir, ama onları çevreleyen ya da etkileyen nesnel durumlar da vardır. Fakat yazar ilk hikâyelerinde bu durumları hep bir yana atar, aşkı onların dışında, soyut ve kişisel bir biçimde ve hep duygusal yanıyla ele alır. Bu ele alış, hikâyelere olduğu kadar, yazara da romantik bir kimlik verir.

Ancak “Kırlangıç”lar hikâyesinde gerçeğe biraz yaklaşır: Yazın, bir-biriyle tanışan iki kırlangıç sevişmeye başlarlar. Fakat güz gelince ayrılmak zorunda kalırlar: “... Birbirlerinin gözlerine baktılar; artık yuva kurmak zamanının geçtiğini, sonbaharın geldiğini, ayrılacaklarını anla-

dılar. İkisi de içini çekti. Tepelerden birçok kırlangıç geçti: Sıcak yerlere dönüyoldardı. Ayrıldılar... Ve bir daha birbirlerini görmediler...”

İçerdiği masalsı öğelere karşın “Kırlangıçlar”da sevişmek de, ayrılmak da doğal bir ortam içinde oluşur. Gerçekdışı ya da gerçeküstü bir durum görülmez. Sevgililerin ayrılmasına duygusal yahut düşsel bir öğe değil, doğal bir öğe, yani güzün gelişi yol açar.

“Kırlangıçlar”la aynı yılda, 1933’te yazdığı anlaşılan “Sarhoş”ta gerçeğe bağlı öğeler biraz daha artar. Yazar artık kişilerini “dar da olsa” bir çevre içinde canlandırmaya yönelmiştir. Romantik ya da düşsel oluşların yerini gerçek yaşamdan gelen oluşlar almaya başlamıştır: Kununî Kâmil, Hanende Muhsine’ye tutulur, fakat gazinocuyla karısı sevişmelerini önler, birtakım üzücü olaylardan sonra hikâyeye biter.

“Kırlangıçlar”da olduğu gibi “Sarhoş”ta da ayrılışa yol açan, kişilerin içindeki bir duygu değil, dışardaki varlıklardır. Bu da, yazarın yavaş yavaş içten dışa, romantik çizgiden gerçekçi çizgiye yöneldiğini göstermektedir.

Bu yöneliş “Komiki Şehir”de iyice su yüzüne çıkar. Gerçi bu hikâyede de romantik eğilimler büsbütün silinmez, ama onların yanında gerçekçi eğilimler de boy atmaya başlar. Olağanüstüden olağana, tasvir-den eyleme, soyuttan somuta doğru bir kayış sezilir.

Sabahattin Ali’nin açıkladığına göre, “Komiki Şehir”in konusu “Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Anadolu’da” geçer:

Bir tiyatro topluluğu Anadolu’da bir kasabaya gelir. Topluluğun komiği Rahmi, oyuncu kızlardan Viktor’u sevmektedir: “... Rahmi onu bir dakika yanından ayırmıyordu... Öteki aktörlerle konuşmasına bile razı değildi... Kendisinden başkasının onun sarı saçlarına, güzel yüzüne bakmasına dayanamazdı...”

Gelgelelim, tiyatroyu kabadayılar basar, orospu saydıkları Viktor’u ormana kaçıırırlar. Rahmi beyninden vurulmuşa döner. Kaymakam da, jandarma komutanı da ona yardımcı olmazlar. Rahmi, tek başına, Viktor’u aramaya çıkar, onu ormanda bulur. İyice hırpalanmış ve kirletilmiştir. Birlikte kasabaya dönerler. Bu kez kıza kaymakam askıntı olur. Kız reddedince, onu geneleve attırır, Rahmi’yi de kasabadan çıkartır. Rahmi, köprüden geçerken atları ırmağa sürer. Arabadakiler, jandarmalarla sulara gömülürler. Viktor genelevde vereme tutulur, oradan hastaneye götürülür...

Bu kısa özetlemeden de anlaşılacağı üzere, aşk konusu hikâyede günlük yaşama koşulları ve toplum çevresi içinde işlenmektedir. Aşkın bu koşullarla ve çevreyle çatıştığı yerler, kişisel dramın da kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla, kişisel dramı hazırlayan veriler, aynı zamanda, toplumsal bozuklukların belirtilerini de ortaya çıkarmaktadır. Böylece, hem aşk olgusu soyutluktan kurtulmuş, hem de bireyin haliyle toplumun hali bir “bütün olarak” yansıtılmıştır. Bundan ötürü, hikâyelerinin kişileri daha bir canlılık kazanmıştır. Dolaylı olarak eleştirilen taşra bürokrasisi ile toplumsal çevre gibi doğal çevrenin de kuvvetle ve sadelikle tasvir edilmesi bu canlılığı pekiştirmiştir.

*

Sabahattin Ali’nin ikinci kitabında, *Kağrı*’da aşkla ilgili iki hikâye bulunur: “Arap Hayri”, “Gramafon Avrat”.

Hikâyelerden birincisinde bir boyacının Beyşehir’e gelen Sahir Süha tiyatro topluluğunun oyuncularından Adalet’e duyduğu sevgiyi dile getirilir. Bu; temiz, derin, katıksız bir aşktır...

Hikâyeyi yazar arkadaşşı Pertev Naili Boratav anlatmıştır. Fakat Sabahattin Ali olayın sonunu değiştirmiştir. Ayrıca, hikâyenin başına gereksizce uzayan bir de giriş eklemiştir.

İkinci hikâye –“Gramafon Avrat”– konuca birinciye andırır. Ama hem kuruluşça ondan daha yoğundur, hem de kişileri ondan daha belirgindir. Boyacı Hayri’nin yerini burada Arabacı Murat alır. Murat, Konya çevresinde Gramafon Avrat diye çağrılan bir oyuncu/şarkıcı kadını derinden sever. Fakat bir türlü ona açılmaz. Bir oturak âleminde, kadın saldırıya uğrayınca, araya girerek onu kurtarır. Yaraladıklarından biri ölür. Bu yüzden hapse düşer. Kadın “her salı günü muhakkak hapishaneye gidip Murat’ı görür, ya birkaç kuruş para, yahut da yağ, bulgur, cigara gibi bir şey bırakırdı. Aralarında bir iki kelime bile konuşmadıkları halde kendi uğruna hiç düşünmeden adam vuran bu çocuğu, vücudunu satıp kazandığı paralarla besliyor, belki de artık yalnız bunun için çalışıyordu.”

“Gramafon Avrat” etini satarak yaşayan bir kadının gerçek sevgiye duyduğu büyük özlemi ve verdiği yüksek değeri göstermektedir. Kuşkusuz, bu özlem ve değerde toplumun “meta”ya dönüştürdüğü kadınların “insanca yaşama” isteği saklıdır. Yazar bu isteği dolaylı yoldan ser-

gilerken kadına (ve insana) ancak mülkiyet açısından önem veren kapitalist düzeni de aynı yoldan eleştirmiş olmaktadır.

Sabahattin Ali toplumun bozduğu, aşağıladığı, ezdiği düşkün kadınlara ilgi ve acıma, hatta sevgi ve saygı duyar. Gramafon Avrat buna bir örnektir. Böylesi kadınlara, en çok da oyuncu/şarkıcılara âşık olma konusu “Sarhoş”, “Komiki Şehir”, “Arap Hayri”, “Gramafon Avrat” hikâyelerinden sonra “Hanende Melek”, “Bir Mesleğin Başlangıcı”, “Selâm” hikâyelerinde de yeniden işlenir.

Ses’te bir tek aşk hikâyesi vardır: “Köstence Güzellik Kraliçesi”. Güzellik kraliçesi seçilen bir mağaza işçisi ile varlıklı bir ailenin öğrenci oğlu tanışıp sevişirler. Oğlan yüksekokula gideceğinden ayrılır. Kız yolunu bekler. Fakat –ailesi evlenmelerine izin vermediğinden– sevgilisi gelmez. Bunun üzerine küsüp memleketinden ayrılır. Barlarda çalışmaya başlar. Bir gün sevgilisiyle karşılaşır. Erkeğin aşkı yeniden alevlenir. Kadın derinden yaralanmıştır, hâlâ sevmesine karşın, aldırmaz. Ama onu kovmaz da. Sevişmeksizin birlikte oturmaya razı olur.

Kadının küskünlüğü, gerçekte, sevgisinin derinliğini gösterir. En büyük acılara katlanacak, yaşamını kendine zehredecek kadar temiz, soylu, onurlu bir sevgidir bu. *Kağnı*’daki Hayri’nin yahut Murat’ın sevgisi gibi katıksızdır, sessizdir, sınırsız bir özveri duygusuyla beslenmektedir. Her türlü gösteriş ve oyundan uzak, yalın ve doğaldır.

Hikâyede bu sevginin iç ve dış belirtileri iyi sergilenir. Yazık ki, “Arap Hayri”de olduğu gibi, “Köstence Güzellik Kraliçesi”nde de yazarla ilgili olup boş yere uzayan bir giriş bölümü bu sergilemenin yarattığı etkiyi biraz dağıtır, konunun birlik ve yoğunluğunu biraz yaralar.

*

Yeni Dünya’daki üç aşk hikâyesinden biri “Hanende Melek”tir. Kuruluşu sağlam ve dengeli, kişileri canlı ve gerçek, çevre tasvirleri güçlü ve ölçülü bir hikâyedir. Konu bakımından *Değirmen*’deki “Sarhoş”u andırır. Evli, üç çocuk babası, davavekili Hüseyin Avni kasabaya gelen şarkıcı kadınlardan Hanende Melek’e⁽⁴⁾ tutulur. Her akşam gazinoya gider, gözlerini iştahla sahneye diker. Açtır, parasızdır, öyleyken karısının bileziklerini, küpelerini zorla alıp Melek’e hediye eder. Fakat kadın

ondan hoşlanmaz, hatta tiksindir. Adam bir akşam iyice çamurlaşır, garsonlar dışarı atarak hırpalarlar. Bir çukura yuvarlanarak sızıp kalır. Çıkarken onu gören Melek acır, arabaya alarak evine götürür. Karısının hasta, yoksul, perişan halini görünce hediyeleri geri verir. Ayrıca, o günkü kazancını da kızının avucuna sıkıştırıp ayrılır.

Hüseyin Avni'nin buradaki tutkunluğu sevgiden çok şehvete, esirgemezlikten çok bencillığe dayanır; kirli ve onursuzdur. Bu yanıyla, şimdiye değin çözümlediğim öbür hikâyelerdeki aşklardan ayrılır. Yazarın da amacı herhalde böyle bir aşkı anlatmaktan çok, kadına satın alınacak "mal" gözüyle bakan taşralı kimi erkeklerin bencillliğini ve amacına ulaşamayınca nasıl yozlaştığını belirtmek, buna karşılık, kimi düşkün kadınların insancılığını ve en kötü koşullarda bile onurunu nasıl koruduğunu göstermektedir. Bu yönden, "Hanende Melek" ile "Gramofon Avrat" ya da "Köstence Güzellik Kraliçesi" ve "Çilli" arasında büyük bir yakınlık görülür.

"Selâm" adlı ikinci hikâyede gene bir şarkıcı/oyuncu kızı seven birinden söz edilir: Bu, evli, üç çocuk babası berber Yusuf'tur. Bir tiyatro topluluğu İznik'e temsiller vermeye gelir. Oyuncu kızlar saçlarını Yusuf'a yaptırırlar. Kızlardan biri Yusuf'la ahabap olur. Dostlukları ilerledikçe Yusuf kızı sevdiğini anlar. Bir akşam iyice içer, kahveye giderek sevgisini uluorta açığa vurur. Kız öfkelenir, kaşlarını çatır. Birkaç gün sonra da topluluk ilçeden ayrılır. Yusuf derin bir üzüntüye kapılır. Aradan epey zaman geçer. Gurbetten dönen bir arkadaşı kızdan selâm getirir. Bunu duyan Yusuf dükkânını kapatır, ailesini bırakarak kızı aramaya çıkar. Ailesinin yükünü arkadaşı üstüne alır.⁽⁵⁾

(4) Aşfe Sıtkı'ya 6 Temmuz 1933'te yazdığı bir mektupta Sabahattin Ali bu şarkıcıdan söz eder: "Bu yazının sonunda muallim olarak Yozgat'a gittim. Oradaki hayatım ömrümün en can sıkıcı bir devridir. Anadolu'daki küçük şehir hayatına alışmadığım için orada boğulur gibi oldum. Eğlence namına bir kahvede icrai ahenk eden kötü bir saz heyeti vardı, bu heyetin hanendesi Melek isminde genç bir kızdı. Şehirdeki bütün zabıtlar, mütekkait memurlar ve kasaplar bu kıza âşıktılar ve kızcağız bunların ısrarı ile gecede belki on defa kıntarak:

*Bahçede haşlama
Haşlamayı taşlama*

şarkısını söylerdi." (Aşfe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, S. 92-93).

(5) "Selâm"daki olaylar ve kişilerle ilgili araştırma yapan Orhangazili avukat ve yazar Ali

Yazar hikâyeyi şöyle bitirir: “Dört elle sarıldığımız birçok kıymetlerin; uğrunda sahici bir insan gibi kalbimiz ve kafamızda yaşamaya feda ettiğimiz binlerce sözde mühim şeylerin ne kadar kolay fırlatılıp atılabileceğini bana öğreten Yusuf! Benden sana selâm olsun...”

Yazarın bu sözleri aşka ne denli önem verdiğini, içtenliğe yaslanan davranışları nasıl kutsadığını gösteriyor. Gerçi Yusuf’un hareketinde –ailesine karşı– bir sorumsuzluk var, ama doğallığa aykırı kalıplara karşı bir başkaldırı da var. Herhalde yazar da yalnızca bu başkaldırışı alkışlamak istiyor. Eğer, Tahir Alangu’nun öne sürdüğü gibi⁽⁶⁾ “sorumsuzluk ve dengesizliği” övseydi, “Hanende Melek”teki Hüseyin Avni’nin içtenlikten ve sorumluluktan uzak kişiliğini o denli karartarak anlatmazdı. Onun olumsuz kişiliğinin karşısına Hanende Melek’in ve Gramafon Avrat’ın, Çilli Nigâr’ın olumlu kişiliğini dikemezdi. Onlardaki insanca acıma ve sorumluluk duygusunu yücelterek ortaya koymaz ve bu duyguyu paylaştığını sezdirmezdi.

Daha çok yazarla ilgili olup yine hikâyenin başında bulunan ve asıl konuya pamuk ipliğiyle bağlanan giriş bölümüne karşın, “Selâm” anlatımındaki yalınlık ve içtenlikle, yarattığı etkileyici havayla tatlı bir hikâye...

“Hasanboğuldu” Sabahattin Ali’nin aşk hikâyelerinin en güzellerindendir, belki de en güzelidir. Temiz bir dili, duyarlıklı bir deyişi, güçlü tasvirleri, ince çözümlemeleri vardır. Halk şiir ve hikâyelerinin anlatım verilerinden çok iyi yararlanılmıştır. Hikâyenin konusu Edremit’in Kazdağı yaylasında geçer: Zeytinli’de bahçıvanlık yapan Hasan, pazarda yörük kızı Emine’yle tanışır. Birbirlerini severler. Hasan, Emine’yle evlenmek ister, fakat kızın ailesi önce razı olmaz, sonra ağır bir şart koşar: Kırk okka tuzu Zeytinli’den Yüksekoba’ya bir yerde dinlenmeden getirebilirse Emine’yi vereceklerdir. Hasan tuzları yüklenir, Gökbüvet denen yere gelince dizleri bükülür, daha fazla gidemez. Emine çuvalı sırtına vurup yürür. Hasan yalvarırsa da dinletemez. Kendini dereye

Aksoy, Yusuf’un arkadaşlarından kâhya Eşref Durmuş’la konuşmuş. Bana gönderdiği mektupta yazdığına göre, hikâyede anlatılanlar gerçektir. Yusuf sevdiği kızı İzmir’de bulur, tiyatro topluluğundan ayrılıp onunla evlenir. Eskişehir’in Çifteler ilçesine yerleşirler. 1960’lı yıllarda orada ölürler. Öte yandan, Yusuf’un ailesini emanet ettiği arkadaşı da sonradan karısıyla evlenir.

(6) T. Alangu, “Sabahattin Ali Üzerine”, (Bak: Sabahattin Ali-Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr, 1965, s. 35

atar, boğulur. Emine yaylaya varır, ama orda duramaz. Geri döner Hasan'ı arar, ancak suda çevresini bulur. Onunla kendini bir çınara asar...

*

Sabahattin Ali'nin son hikâye kitabı olan *Sırça Köşk*'te bir tek aşk hikâyesi vardır: "Bir Aşk Masalı".

Adından da anlaşılacağı gibi, hikâye masal biçiminde yazılmıştır. Biçimce olgundur: Duygulu, yoğun, duru bir anlatıma yaslanır. İçerikçe masalsı, anlayışça romantik olması ve sevgide özveriyi yüceltmesi dolaısıyla *Değirmen*'deki ilk hikâyeleri andırır. O da onlar gibi toplumsal koşulların dışında oluşmakta, gerçeküstü bazı özellikler taşımaktadır.

Hikâyede halkın iyiliğinden başka bir şey düşünmeyen genç, güzel, iyi kalpli bir sultana âşık olan dervişin serüveni anlatılmaktadır. Sultan bir gün derviş katına çağırır. Derdini sorup öğrenir. Üzüntüyle, "Ne istediğini biliyorum, o da senin olacak!" der. Bunu duyan derviş sararıp kızarır. Yüreğinden derin bir ah çekerek düşüp ölür. Hikâye şu özdeyişle sona erer: "Asıl bahtiyar, bir ömür boyunca hasretini çektiği şeye kavuşan değil, ona erişeceği anda, saadetine en yüksek noktasında bir 'ah!' diyerek düşüp ölebilendir."

"Bir Aşk Masalı" şöyle yorumlanmıştır: "Bu masalda Anadolu halk kültüründen yansımalar vardır. Halk kültüründe, tam muradına ereceği sırada ölen ve böylece sonsuzluğa kavuşan birçok tip vardır: Kerem ile Aslı masalında Kerem'in yanarak ölmesi gibi. Tasavvuf edebiyatının aşktan yanıp kül olan 'femafillah' aşamasına ulaşmış tipi 'Bir Aşk Masalı'nda derviş tipiyle verilmek istenmiştir."⁽⁷⁾

Yazıldığı dönem göz önünde tutularak, "Bir Aşk Masalı" ideolojik, politik bir yoruma da bağlanabilir: Çok sevilen ve uğrunda bir şey beklemeyen ölünen sultanın herhangi bir ülküyü, örneğin demokrasiyi, bağımsızlığı ya da sosyalizmi simgelediği düşünülebilir.

SONUÇ

Aşk hikâyelerinin konuca, kuruluşça ve içerikçe kısaca çözümlenmesi burada bitiyor. Bu çözümlemeyen şu genel sonuçlar çıkarılabilir:

– Sabahattin Ali aşkı ilk hikâyelerinde toplumsal ortamın dışında, iki

(7) Ender Kâmil Boyacı, *Sabahattin Ali'nin Masalları*, Olgu, Eylül 1977

kişi arasında geçen romantik bir olgu gibi ele alır. Gerçekçi döneme geçince, aşkı toplumsal çevreye ve ekonomik koşullara bağlamak gereğini duyar.

– Aşk, özveri ve içtenliğe dayanır. Sevenler arasında beden ve zekâ, çevre ve sınıf bakımından ayrılık olmamalıdır.

– Bozuk toplum düzenleri, aykırı töre ve gelenekler aşkın oluşumunu baltalar. Nitekim, şimdiki düzen ve onun doğurduğu töreler insanların özgürce sevişmesini önlemektedir. Ayrıca, ekonomik koşullar ve ayrımlar da aşkın önüne aşılması güç engeller çıkarmaktadır. Bu yüzden, aşk olayları çokluk dramla sonuçlanmaktadır.

DÜŞKÜN KADINLAR

Sabahattin Ali bir önceki kesimde gözden geçirdiğimiz “Gramofon Avrat”, “Köstence Güzellik Kraliçesi”, “Sarhoş”, ve “Hanende Melek” başlıklı hikâyelerde aşkla birlikte, “Yeni Dünya”, “Bir Mesleğin Başlangıcı”, “Çilli” ve “Mehtaplı Bir Gece” başlıklı hikâyelerde ise ondan ayrı olarak toplumsal ortamın bozduğu, ezdiği, horladığı düşkün kadınlar konusuna el atar. Genelde kadınlara, özelde düşkün kadınlara (en çok da oyuncu/şarkıcı kadınlara) ilgi duyar, yakınlık gösterir. O kadar ki, yaşamlarını anlatırken, alttan alta onlara acıdığını sezeriz.

Nitekim, “Yeni Dünya”daki kadının yaşamını böyle insancıl bir duyarlılıkla hikâyeleştirdiği söylenebilir. Düğünlerde, şenliklerde türkü söyleyip oynayan, rakı dağıtıp hovardaları, konukları eğlendiren bu kimse-siz kadın zamanla yıpranıp çöker. İtilip kakılmaya başlanır. Sonunda, genç denecek bir yaşta hastalanıp ölür.

Sabahattin Ali kadının bu acıklı yaşamını ve çevresindekilerin ilgisizliğini dramatik havayı yoğunlaştırarak okuyanın yüreğini burkan nesnel bir tutumla dile getirir. Bunun için dış gözlemle iç gözlemi, ayrıntılarla tasvirleri, kişilerle davranışlarını ustaca değerlendirir. Bu arada köy ve köylülere ilişkin bazı gerçeklere de değinir. Bütün bu olumlu özellikleriyle “Yeni Dünya” onun en güzel hikâyelerinden biri olur.

Hikâyede adı geçen aydın, yazarın arkadaşı Muvaffak Şeref’tir. Onun açıkladığına göre, sözkonusu kadını Dikmen’den Kömürcü köyüne gelin götürülürken görmüşler. Kadın zayıf ve hastalıklı imiş. Arada bir öksürüyormuş. Yanında şişmanca bir oyuncu daha varmış. Araların-

da yarışma olmuş. Sıskası bitkin düşmüş. Ama, yazarın anlattığı gibi, öyle ağızdan kan gelerek ölmemiş, Sabahattin Ali hikâyesini daha etkili kılmak için kadını öldü göstermiş...

Yeni Dünya kitabında yer alan “Bir Mesleğin Başlangıcı” başlıklı hikâyede de oyuncu/şarkıcı düşkün kadınlardan söz edilir. Yazar hikâyeye ilkin kendini anlatmakla başlar, ardından asıl konuya geçer. Konuyu da hikâyeye özgü bir yapı ve sürece kavuşturmadan, bir röportaj/gezi havası içinde bitirir.

Hikâyede Recep Ağa diye anılan biri eğlenmek isteyen erkeklere kadın bulur. Geceleyin arabalarla şehir dışına ağaçlık bir yere gidilir. Hemen bir rakı sofrası kurulur. “Yaşlı ve harap çehreli, gümüş mecidiye büyüklüğünde kırmızı damgalı yanakları, rastıklı çatık kaşları, katmer katmer buruşuk boyunları ile zavallı bir manzara arzeden” kadınlar sazlarla birlikte şarkı söylemeye koyulurlar. “Seslerindeki garip hüznün, Orta Anadolu havalarına daha cana yakın bir eda veren o tatlı çatlaklık, suratlarının korkunç mahiyetini” gözlerden siler.

Sırça Köşk'te bulunan “Çilli” başlıklı hikâye Sabahattin Ali'nin Aydın'da öğretmenliği sırasında tanıdığı ve sonradan İzmir'deki bir barda karşılaştığı bir kız öğrencisinin yaşamıyla ilgilidir: Ortaokulu bitirince Nigâr'ı babası kırk beşlik biriyle evlendirir. Adam hem içkici, hem de iktidarsızdır. Bir kavga sonucu, kız evden kaçır. Bara düşer, okul arkadaşlarından Kemal, evlenme vaadiyle onu bardan alır. Bir süre birlikte yaşarlar. Kemal evlenmeye yanaşmaz. Bunun üzerine Nigâr ondan ayrılır. Yeniden bara girer. Şimdi Kemal'den olan çocuğunu yetiştirmeye çalışmaktadır: “Göreceksin Hoca, yemeyeceğim, içmeyeceğim, oğlumu büyütüp adam edeceğim. Sonra günün birinde oğlumla yolda giderken babasına rastgeleceğim. Oğluma ‘sen yürü!’ diyeceğim. Ondan sonra babasının yakasına yapışıp: ‘Bak pezevenk, diyeceğim, doğmadı sandığın oğlun büyüdü, arslan gibi oldu. Ama seni bilmeyecek, sana baba demeyecek.”

“Çilli” de iki ana düşünce var: Biri, genç kızların yaşlı erkeklerle evlendirilmesinin kötü sonuçlar doğuracağı. (Bu düşünce *Kuyucaklı Yusuf* romanında Salâhattin Bey'le Şahinde Hanım'ın evliliği dolayısıyla daha derinlemesine ele alınmıştır. Yazarın babası ile annesi arasında da büyük yaş ayrımı bulunduğu ve mutsuz bir evlilik yaşadıkları anım-

sanmalıdır.) Öbürü, erkeklerin düşkün kadınlara karşı bencilce davranmalarına karşılık onların daha olumlu hareket etmeleri. (Aynı konu Sabahattin Ali'nin "Hanende Melek", "Sarhoş", "Gramofon Avrat", "Köstence Güzellik Kraliçesi" adlı hikâyelerinde de işlenmiştir.)

"Çilli"de yazar yine kendini anlatarak hikâyeye girmektedir. Bu, konuyu dağıtıcı giriş bir yana bırakılırsa, insancıl duyarlık ve toplumsal eleştiriyiyle yoğrulan hikâyenin derli toplu bir kuruluştaki olduğu söylenebilir.

KÖY VE KÖYLÜLER

Türk edebiyatında sistemli ve yöntemli olarak köye ve köylüye en büyük ilgiyi ilkin Sabahattin Ali göstermiştir. Gerçi ondan önce bir hikâyesinde ("Kara Bibik") Nabizâde Nâzım ve birkaç hikâyesinde ("Koca Öküz", "Boz Eşek", "Yatır") Refik Halit köyü konu almışlardır. Fakat –"İçerik" bölümünde de açıklayacağım gibi– bunlar nicelikçe de, nitelikçe de Sabahattin Ali'ninkilerin düzeyine çıkamamışlardır.

Sabahattin Ali'nin konusu kentte geçen yahut kentlileri konu edinen hikâyeleri de vardır: "Portakal", "Bahtiyar Bir Köpek", "Beyaz Bir Gemi", "Dekolman", "Böbrek", "Hakkımızı Yedirmeyiz", "Mehtaplı Bir Gece", "Çilli", "Cigara", "Apartıman", "Kurtla Kuzu" vb... Fakat bunlar azınlıktadır. Çoğunluk köy ve köylüden söz açan hikâyelerdedir. O kadar ki, başka konuları işleyen bazı hikâyeler bile az çok köy ve köylüyle ilgilidir. Sözgelimi, aşk konusunu ele alan ve yukarıda çözümlenen şu hikâyeler buna örnektir: "Değirmen", "Komiki Şehir", "Hasan-boğuldu".

Doğayı çok seven ve içtensizliğe, yapmacıklığa, acımasızlığa, so-rumsuzluğa dayanamayan Sabahattin Ali, bu özelliklerin sık sık görüldüğü kentleri pek sevmez. Konusu kentte geçen hikâyelerinde bu duygusunu fırsat düştükçe açığa vurur. Ayrıca, kimi şiirlerinde de aynı duyguyu dile getirir. (Şiir kitabının adını *Dağlar ve Rüzgâr* koyması boşuna değildir.)

*Şehirler bana bir tuzak
İnsan sohbetleri yasak,*

*Uzak olsun benden, uzak,
Benim meskenim dağlardır.*

(“Dağlar”)

Sabahattin Ali’nin köy ve köylü hikâyeleri kabaca iki kümede toplanabilir:

- Bir ya da birkaç kişinin serüvenini anlatanlar,
- Bir topluluğun ya da toplu hareketin serüvenini anlatanlar...

Kesin bir sınır çizmemekle birlikte, şu hikâyelerin daha çok köy ve köylüyle ilgili oldukları söylenebilir: *Değirmen*’deki “Bir Orman Hikâyesi”, “Kazlar”, “Candarma Bekir”, “Bir Firar”, “Kanal”; *Kağrı*’daki “Kamyon”, “Kafa Kâğıdı”; *Ses*’teki “Sıcak Su”, “Ses”; *Yeni Dünya*’daki “Ayrar”, “Asfalt Yol”, “Sulfata”, “Bir Konferans”, “İki Kadın”; *Sırça Köşk*’teki “Çirkince”...

Sabahattin Ali bir gezgin gibi dolaşarak ya da masabaşında hayal ederek dışardan yazmamıştır bu hikâyeleri; içinde yaşadığı yerlerin ve aralarında bulunduğu insanların gerçek yaşamından çıkarmıştır. Üstelik, bunu edilgin bir gözlemci/yansıtıcı gibi değil, eleştirici/toplumcu bir tavırla yapmıştır. Böylece, gerçekliğin doğru olarak öğrenilip değiştirilmesine katkıda bulunmak istemiştir. Bu istek, onu, kendinden önceki köy hikâyecilerinden ayırmıştır.

Sabahattin Ali’nin, adı geçen eserlerindeki köy/köylü hikâyelerini kısaca gözden geçirelim:

Değirmen

(Sabahattin Ali, *Değirmen*’in 1935’teki birinci basımının sonuna koyduğu bir notta, “Bir Orman Hikâyesi, Kazlar, Bir Firar, Candarma Bekir, Komiki Şehir, Bir Siyah Fanila İçin” başlıklı hikâyelerin “Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki Anadolu’yu anlattığını” açıklar.)

“Orman bizim her şeyimizdir delikanlı, anamız, babamız, evimiz...” diye, yanımda oturan ihtiyar anlatmaya başladı. “... Köyümüz bir ormanın ortasındaydı, etrafını ağaçlar bir duvar gibi sarmıştı. Biz onun dışında da dünya olduğunu bilmezdik bile. (...) Sırtımızı o giydiriyor, karnımızı o doyuruyor, evimizin kerestesini o veriyordu. Ormansız yaşamak!.. Bunu aklımıza getiremiyorduk bile...”

“Bir Orman Hikâyesi” bu sözlerle başlar. Ormanın işletme hakkını

bir şirket alır. Ağaçları kestirmeye koyulur. Köylüler başkaldırır, baltacıları döverler... İdare, Şirket'ten yana çıkar. Jandarmalar gelir, köylülerini orman dışına atar, birtakımını da alıp götürür.

Bu kısacık hikâyede Sabahattin Ali orman köylüsü (emekçisi) ile malî sermaye arasındaki bir çatışmayı verir. Edebiyatımızda ilk kez ele alınan bir konudur bu. Yazar bu temel konunun yanı sıra ormanların durumunu, köylülerin yaşayışını, yönetimin halka sırt çevirmişliğini, jandarmanın kıyıcılığını yalın ve doğru bir anlatımla, halkçı ve gerçekçi bir bakışla ortaya koyar.

1930 Eylülü'nde Resimli Ay dergisinde basılan bu hikâye, Sabahattin Ali'nin romantizmden gerçekliğe yönelişinin ilk ürünlerindendir. Nâzım Hikmet hikâyeyi yayımlarken dergide şunları yazmıştır:

"... Benim kanaatımca bu yazı bizde örneğine az tesadüf edilen bir eserdir. Köylü ruhiyatının bütün muhafazakâr ve ileri taraflarını, iptidai sermaye terakümünü yapan sermayedarlığın inkişâf yolunda köylülüğü nasıl dağıttığını ve en nihayet, tabiatın deniz kadar muazzam bir unsuru olan ORMAN'ın muğlak, ihtiraslı hayatını, kımıldanışlarını zeki bir aydınlık içinde görüyoruz..."

"Kazlar" bir köylü hikâyesi olduğu kadar bir hapishane hikâyesidir de:

"Seyit, evlendikten bir ay sonra askere gider, teskere aldıktan yirmi gün sonra da hapsedilir." Bir düğünde çıkan kavgada birisini vurur. Daha doğrusu, kavga eden sekiz kişidir, kurşunun kimin tabancasından çıktığı belli değildir. "Seyit"le arkadaşı Durmuş'tan gayrisi kazadaki müstantiğe para yedirip meni muhakeme kararı alırlar. Vilâyet ağır cezası da bu ikisine onar seneyi dayar."

Seyit, hapishanede kötü bir yere konur. Orada hastalanır. Daha iyi bir yere nakli için karısı Dudu'dan iki kaz ister. Dudu komşunun bir kazını çalar, evindeki kazla birlikte dokuz saatlik yolu yürüyerek kente gelir. Fakat kocası ölmüştür. İçeri bırakmazlar. Kazları gardiyana vererek ayrılır. "Köye gelir gelmez Dudu'yu candarmalar yakaladı. Kaz çalıştığı için kasabada muhakeme edildi ve üç aya mahkûm oldu. Yalnız, kaza hapishanesinde yattığı için, harman zamanına kadar, Seyit'in ölümünden haberi olmadı."

"Bir Orman Hikâyesi" bir köylü topluluğunun hikâyesiydi. "Kazlar"

ise kişilerin, karı-koca iki köylünün hikâyesidir. Ama, bu iki köylünün kişiliğinde sanki bütün köylülerin acı yaşamı yansıtılmıştır. Nitekim, kısa ve sade örgüsü içinde bazı köy sorunları ve memleket gerçekleri ustalıkla yerleştirilmiştir: Köylülerin yoksulluğu, bazı yöneticilerin yiyiciliği, hapishanelerin bakımsızlığı vb...

“Kazlar”ın özlü ve ölçülü bir yapısı vardır. Yazar, sözü geçen acı gerçekleri nesnelliğe yaklaşan çıplak ve çarpıcı bir anlatımla sergiler. Bundan ötürü, hikâye, okuyanın üzerinde sarsıcı ve düşündürücü bir etki bırakır.

“Candarma Bekir”, adından da anlaşılacağı gibi, bir jandarmanın köylüye kötü davranışını konu alır. Sabahattin Ali hikâyeyi 26 Aralık 1932’de girdiği Konya Hapishanesi’nde hükümlü Halil Efe’den dinlemiş ve 27 Ekim 1934’te yazmıştır.

(Sabahattin Ali’nin yıllarca önce işlediği bu konu, 1946’da çok partili döneme girilince, muhalefetçe sık sık ele alınacak, CHP iktidarının hukuku ve demokrasiyi çiğneyişinin belirtilerinden biri diye gösterilecektir.)

Mahpuslardan Halil’in Denizli’den Çal’a gönderilmesi gerekir. Ellere arkadan kelepçe vurulur. Jandarma yedeğinde yola düzülür. Temmuz sıcaklığında günde yedi sekiz saat yol yürür. Jandarmalar karakoldan karakola değişirler. Fakat onun dinlenmesine izin vermezler. Hatta iter kakarlar. Sonunda, yorgun argın Kaklık köyüne varılır. Halil orda eski düşmanlarından Candarma Bekir’le karşılaşır. Bekir ona yolda eziyet eder, aç susuz bırakır. Artık canına yeten Halil, bir fırsatını bulur, Bekir’i öldürür.

Kuşkusuz, Halil bu cinayeti istemeden işler. Jandarmanın yasadışı, kıyıcı davranışı onu böyle bir yanlışlığa iter. Sabahattin Ali bazı jandarmaların bu türlü davranışlarına başka hikâyelerinde de değinir. (“Komiki Şehir”, “Bir Ormanın Hikâyesi”, “Bir Firar”, “Kağnı”, “Sıcak Su” vb.) Bunlar arasında “Bir Firar” özellikle anılmaya değer. Jandarmalar yakaladıkları bir köylüye (İdris’e) işlemediği bir soygun suçunu dayakla itiraf ettirirler, çaldıklarının kahveci Süleyman’da olduğunu söyletirler. Köye gelindiğinde köylünün söylediklerinin doğru olmadığını anlaşılır. Karakolda yeniden dayak faslı başlayacaktır. Köylü bundan kurtulmak için kaçmaya yeltenir, ama başaramaz, vurulurak ölür.

“Kanal” hikâyesinde bozkırda doğayla savaşıyan köylünün yüzyıllardır süregelen bir yarasına parmak basılır: Su ve toprak...

Dedemköylü Mehmet ile adaşı Zağar Mehmet çocukluktan beri sıkı dostturlar. Fakat büyüyüp de evlenince, ekmek kavgasına girince işler değişmeye başlar: “... Bir gün Zağar Mehmet tarlasını kanaldan sularken, arkin yavaş yavaş boşaldığını, meydana sarı bir çamur tabakası çıktığını gördü. Başını kaldırıp evvelâ kanala, sonra biraz yukardaki Dedemköylü Mehmet’in tarlasına baktı. Suyu orada önlediklerini ve kendi tarlalarını suladıklarını gördü. (...) O zaman iki Mehmetler, aralarında yüz elli adım mesafe olduğu halde, birbirleriyle şöyle bakıştılar. Bu bakış birçok şeyleri ve her şeyden evvel, o günden itibaren aralarında barışması olmayan bir dövüş başladığını söylüyordu. Bu bakışta kin yoktu, çünkü aralarında kin doğuracak bir şey geçmemişti. Bu bakışta yalnız toprak ve su kavgasının gölgeleri, insanların içini kapkaranlık yapan gölgeleri vardı. Hatta ihtimal biraz da teessür vardı: Yaşayabilmek, bu çatlak tarladan bir avuç ekin çıkarabilmek için birbirleriyle ölüme kadar dövüşmeleri lâzım geldiğini bilmekten doğan bir teessür.”

Nitekim, bu acı bilişle Mehmet dostunu öldürür.

Su ve toprak sorunu bugün de Türkiye’nin en önemli sorunlarından biridir. Sabahattin Ali bu sorunu kırk yıl önce gerçekçi bir görüşle ve hikâyenin kendine özgü yapısını zorlamadan, yoğun, yalın ve çarpıcı bir anlatımla ortaya koymuştur. Yürürlükteki bozuk toplum düzeninin, en sıkı arkadaşları bile nasıl birbirine düşürdüğünü insancıl bir duyarlık ve şiirsel bir anlatımla göstermiştir. Keskin bir gözlemciliğin beslediği somut tasvirler ile can alıcı ayrıntılar bu göstermeyi pekiştirmiştir.

Kağnı

Kitaba adını veren “Kağnı” hikâyesi birçok yönleriyle “Kanal”ı hatırlatır: O hikâye gibi bu da biçimce yoğun, çıplak ve sarsıcıdır. O hikâye gibi bu da içerikçe toplumsal kökenli bir trajediyi dillendirir: “Bir tarla meselesi yüzünden Savrukların Hüseyin arkbaşıda komşusu Sarı Mehmet’i vurur.”

Hüseyin’in babası Mevlût Ağa oğlundan davacı olmaması için İmam’ı Sarı Mehmet’in anasına gönderir. İmam: “Ülen kocakarı”, der, “dava edersen ne kazanacaksın? Kim gider de Mevlût Ağa’nın oğlu

adam vurdu diye şahitlik eder?”

Sonunda kadını kandırır. “İki tane sütlü keçi, bir torba un ve bir kesekâğıdı şeker”le olay örtbas edilir. Fakat Hüseyin’le kavgalı olan bir köylü (Garip Mehmet) cinayeti hükümete haber verir. Şehirden iki jandarma gelir. Ölü mezardan çıkarılır. Mehmet’in anası çağrılır: “Koş bakalım kağnyı! Oğlunu kasabaya götüreceksin... Doktor muayene edecek!” derler. Yola koyulurlar...

Bu kısa özetten de anlaşılacağı gibi, “Kağny”da toprak sorununun ardında ağanın gücü, onun karşısında yasanın geçersizliği, köylünün umarsızlığı ile bürokrasinin, jandarmanın dolaylı eleştirisi ve oğlunu yitiren bir ananın yürek burkucu dramı saklıdır.

Bireysel ile toplumsal öğeleri başarıyla birleştiren, ayrıntılar ile tasvirleri ustaca değerlendiren “Kağny” , Sabahattin Ali’nin en güzel, en çarpıcı hikâyelerinden biridir.

“Kamyon”, iş aramak üzere gurbete çıkan parasız bir delikanlının serüvenidir: “... Konya’ya bir saat ötedeki bir köyden olan bu delikanlı otomobile binmişti, İzmir’e gidecekti. Araba İzmir’e gelince şoför yolları selâmetlemeden evvel nedense yol parasının üstünü toplamak âdetindeydi. Bunu genç köylü de biliyordu, fakat yazık ki şoför’ün istediğini yerine getirecek vaziyette değildi. Yanında beş parası bile yoktu.” Bu yüzden, İzmir’e gelmeden, bir virajda arabadan atladı. Gelgelelim, bu tersine atlayış dengesini bozdu. “Olduğu yerde birkaç kere döndükten sonra aşağı boşa gitti ve eliyle çalılara tutunmaya çabalayarak, kafası sivri taşlara çarpa çarpa ve arkasında acı bir hışırtı ile akan topraklar ve ufak taşlarla birlikte yardan aşağıya, şimdi şırıltısı daha çok duyulan dereye doğru yuvarlandı.”

Anlatımdaki olumlu özelliklerle “Kağny”ya yaklaşan “Kamyon” (1935) bir soruna ilk kez parmak basışıyla da önemlidir: İş bulmak için köyden kente göç... Bu sorunu daha sonra Orhan Kemal “*Bereketli Topraklar Üzerinde*” (1950) ve Yaşar Kemal “*Ortadirek*” (1960) romanlarında ayrıntılarıyla işlemişlerdir.

“Kafa Kâğıdı”na hapishane hikâyesi de denebilir. Köyün ağası, 80 yaşındaki Mehmet’in tarlasına sahip çıkar. Mahkemeye düşerler. Ağa yalancı tanık dinletir, davayı kazanır. Yargılama sırasında nüfus kâğıdı istenir. Mehmet kendisinininkini kaybettiğinden, ölü torununun nüfus

kâğıdını verir. Onun da adı Mehmet'tir ve 29 yaşında görünmektedir. Sonra tahsildarlar gelir, nüfus kâğıdına bakarak yol parası isterler. İhtiyar "Ben 80 yaşındayım, vergiden muafım," derse de dinletemez. Parayı veremediğinden hapse girer.

Bu hikâyede bürokrasinin anlayışsızlığı, formaliteciliği dile getirilir. Ayrıca, taşrada ağaların adalet örgütünü nasıl kolaylıkla yanıltabildikleri ortaya konulur.

"Kafa Kâğıdı" ironik bir hava taşır. Hikâyeden çok eskize, röportaja kaçır ve mizah yönü ağır basar.

Ses

Sabahattin Ali'nin jandarmalarla ilgili hikâyelerinden biri de "Sıcak Su"dur. İsmail kavgada bir ağanın oğlunu vurur, sonra kaçır. Jandarmalar peşine düşerlerse de bulamazlar. Evine gelirler, karısını zorlarlar, fakat bir şey öğrenemezler. Ayak yolundaki sıcak sudan İsmail'in yakınlarında olduğunu, eğer karısını kirletirlerse ve kadın bağırırsa kocası dayanamaz geliverir diye düşünürler. Düşündüklerini uygularlar. İsmail gelmez. Onlar uzaklaşınca, kadın evden kaçır gider. Belki de kendini öldürür. Sabahleyin İsmail gelir ve onu bulamaz.

Yazar bu sarsıcı olayı serinkanlı bir gözlemcinin kuru, nesnel, açık üslubuyla anlatır. Bu çeşit bir anlatış okuru daha çok etkiler, yaşanan dramı daha derinden duymayı sağlar. Ayrıca, kadının ne olduğunun alakaranlıkta bırakılması insanı düşündürmeye, türlü yorumlar yapmaya götürür. Böylece, okurlar üzerindeki sarsıcı etki sürdürülmüş ve genişletilmiş olur.

"Ses", Sabahattin Ali'nin Ankara'da Devlet Konservatuvarı'nda öğretmenlik ettiği günlerde yazılmıştır. Hikâyede köylü ile şehirli, daha doğrusu, halk kültürü ile Batı kültürü arasındaki ayrılık ortaya konulmaktadır. Bir halkbilimci Anadolu'da güzel sesli, iyi saz çalan bir köylüye rastlar. Çok beğenir onu, opera sanatçısı olabileceğini düşünür. Köylü, konservatuvara getirilir. Sınava sokulur. Fakat doğal, toplumsal ve kültürel çevresinden ayrıldığı, kentte yabancılaştığı için Batı'ya özenen aydınların önünde sıkılıp şaşırır. Sınavı kazanamaz.

Ele aldığı konu ve dayandığı düşünce kadar akıcı anlatımı, temiz dili, güzel tasvirleri ve tutarlı kuruluşuyla da "Ses", Sabahattin Ali'nin ilginç ve başarılı hikâyelerinden biridir.

Bu kitapta köylülerden söz açan beş hikâye var: “Ayran”, “Asfalt Yol”, “İki Kadın”, Sulfata”, “Bir Konferans”, “Hasanboğuldu”. Bunlardan sonuncusu aşk hikâyeleri bölümünde gözden geçirilmişti, “Bir Konferans” aydınlarla ve “Sulfata” ise doktorlarla ilgili bölümde gözden geçirilecektir. Onun için burada yalnızca ilk üç hikâye üstünde durulacaktır.

“Ayran” kitabın en güzel, en etkileyici hikâyelerinden biridir. Babasız Hasan, annesi ve iki küçük kardeşiyle bir toprak damda oturur. Annesi “başka köylerde, el yanında” çalışmaya gider, iki üç günde bir ancak döner. Hasan köye iki saat uzaklıkta bulunan istasyona ayran götürür. Tren yolcularına satarak kazandığı birkaç kuruşla kardeşlerine ekmek alır. Gene bir kış günü istasyona gider, akşama kadar bekler, satamadan geri dönmek zorunda kalır. Karanlık basmıştır, müthiş bir rüzgâr ve kar vardır. Uzaktan kurtların uluyuşunu duyar. Korkudan, açlıktan ve yorgunluktan yere yığılıverir: “Küçük Hasan dizlerinin artık kendini taşıyamayacağını hissetti. Korku her tarafını bağlamıştı. Çıplak ayaklarının cıvık çamura her batışında çıkardığı ezik ses, sırtına bir kamçı gibi iniyor ve korkusunu birkaç misli artırıyordu. Boğazına bir şeyler tıkanmıştı. Çatlak elleriyle gözlerini silerek ileri bakmak isterken dizlerinin üstüne yuvarlandı.”

“Ayran” yoksul, topraksız, desteksiz köy insanlarının yalnızlığını, mutsuzluğunu, çaresizliğini belirtir. Yaşamak için doğayla yaptıkları çetin kavgayı gösterir. Hikâyede dış gözlem, iç gözlemle yan yana yürütülür. Can alıcı ayrıntılar ve yararlı tasvirler konunun oluşumunu bütünler. Çıplak ve ölçülü bir anlatım gerçekçi bir kavrayışla birleşerek içeriğin getirdiği dramatik havayı yoğunlaştırır.

Çocuk konusuyla ilgili hikâyeler bölümünde de belirtildiği üzere, “Ayran” insanı acımaya olduğu kadar düşünmeye de iteleyen sarsıcı, uyandırıcı bir hikâyedir.

“Asfalt Yol”u Sabahattin Ali Yozgat’ta 1927’de öğretmen iken edindiği gözlemlere dayanarak kaleme alır. Zaten hikâyenin başında da “Bir köy öğretmenin notlarından” diye yazılıdır.

Bir öğretmen yeni atandığı köye yol yapılması için dilekçe verir. Köylüleri de sıkıştırır. Fakat hükûmet aldırmaz. Hatta Maarif’ten kızan-

lar olur. Sonra kente büyüklerden biri gelir. Yolu beğenmez. Bunun üzerien Vali hemen yeni bir yol –hem de asfalt yol– yaptırmaya girişir. yol törenle açılır, fakat birkaç gün sonra, kağnıların geçmesi yasaklanır. Köylüler şaşırır. Boğazdan geçen eski yol asfaltlandığından, istasyona varmaları için altı saat fazla yürümeleri gerekmektedir. Bu yüzden, öğretmene kızarlar, dömeyi kurarlar. Bundan çekinen öğretmen köyden ayrılır.

Sabahattin Ali bu basit olay dolayısıyla birtakım gerçekleri ortaya koyar: Köyün ilkel durumu, köylünün umarsızlığı, bürokrasinin tutuculuğu, küçük yöneticilerin halkı umursamayıp büyüklere yaranma çabası, müteahhitlerin örtbas edilen yolsuzlukları, inşaat amelesinin açıkta yatması, yurt sorunlarıyla ilgilenen öğretmenlerin kötü karşılanması vb... Bu yan gerçeklere kısaca değinirken hikâyenin yapısı zorlanmaz, ana konunun dışına çıkılmaz, ancak can alıcı bazı ayrıntılardan zekice yararlanılır. Nitekim, hikâyenin ölçülü, dengeli bir kuruluşu vardır. Anlatım yine yalın ve “Bir Konferans”ta olduğu gibi yer yer alaylıdır. Tasvirler, içeriğin oluşumunu pekiştirmekte, dış gözlem iç gözlemi bütünlemektedir.

“İki Kadın”da köy ve köylünün toplumsal durumundan çok, cimri bir erkeğin ölümüyle karılarının içine düştüğü kötü durum yansıtılır. Kocaları yetmiş yaşında birden hastalanıp göçünce, iki kadın neye uğradıklarını bilemezler. Özellikle genç Esmâ perişan olur. Çünkü babasının zoruyla ve imam nikâhıyla evlenmiş, bir de çocuk doğurmuştur. Kerim Ağa ise geriye miras bırakmadan, sakladığı paraların yerini bildirmeden öbür dünyayı boylamıştır.

Hikâyede cimriliğin ve imam nikâhıyla evlenmenin doğurduğu olumsuz sonuçlar alaylı bir anlatımla ortaya konmaktadır.

Sırça Köşk

Sabahattin Ali’nin bu eserinde köy ve köylüden söz açan bir tek hikâyesi vardır: “Çirkince”.

Mehmet Işıksoy’un açıkladığına göre⁽⁸⁾ “Çirkince” 1945/1946 yıllarında yazılmıştır. Sabahattin Ali, Selçuk’ta yaptığı bir gezi sırasında Şirince’yi de dolaşmış, bilgi toplamıştır.

(8) Mehmet Işıksoy, Sabahattin Ali Ve Çirkince Öyküsü, Cumhuriyet, 29.5.1976

“Çirkince”, bir hikâyeden çok; uzun bir gezi yazısına, toplumsal, daha doğrusu, çevresel eleştiriyiyle yoğrulmuş bir röportaja benzemektedir. Yazar, çocukluğunda birkaç gün kalıp sevdiği Şirince’yi otuz yıl sonra görmeye gider. Burası eskiden Rumların oturduğu yeşil, temiz, güzel bir köymüş. Savaşın sonra zeytinci Rumlar gitmiş, yerine, Kavala’dan tütüncü göçmenler gelmiş. İşlemesini bilememişler, zeytinlikleri ucuza ağalara satmışlar. Bu yüzden köylü gittikçe yoksullaşmış, köy de çirkinleşmiş. Köylüler ağaçları kesip yakmış, pencereleri kapatmış, yollara gübre dökmüşler. Şimdi kentte oturan birkaç ağanın toprağında işçi olarak çalışıyorlarmış.

“Çirkince”de ağılık düzeninin yalnızca toplumu, insanı değil, doğayı da nasıl bozduğu anlatılmaktadır.

SONUÇ

Köy/köylü konusunu ele alan hikâyelerin özetlenmesi, yorumlanması ve kısaca yargılanmasından çıkan genel sonuçlar şunlardır:

– Sabahattin Ali köyü/köylüyü anlatan hikâyelerinde yerel ağızlara, söylem (şive) taklidine başvurmuyor. Kolay anlaşılan, yalın, temiz, sağlam, kıvrak, somut bir dil kullanıyor.

– Sabahattin Ali, hikâyelerinde en çok şu konular üstünde duruyor: 1. Köylülerin yönetimle ilişki ve çatışmaları; 2. Köylülerin toprak ve su kavgası çerçevesinde birbirleriyle ilişki ve çatışmaları; 3. Köylülerin ağalarla ilişki ve çatışmaları; 4. Köylülerin kentle ilişki ve çatışmaları.

– Sabahattin Ali bu konulardan birinci ve ikinci kümeye girenlere en büyük yeri veriyor. Üçüncü ve dördüncü kümedekilere az ilgi gösteriyor. Sabahattin Ali’den sonra gelen yazar (Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Samim Kocagöz, Talip Apaydın, Bekir Yıldız vb.) bu kümedeki konularla ondan daha çok uğraşmışlardır.

– Sabahattin Ali bu dört kümenin kapsadığı gerçeklere eleştirci, akılcı bir tutumla yaklaşıyor. Ama, onları doğurup besleyen temel gerçeklere pek inmiyor. Örneğin, toprak yüzünden köylülerin nasıl birbirlerini öldürdüklerini iyi anlatıyor ama niçin topraksız olduklarını pek anlatmıyor. Bazı jandarmaların köylüye nasıl kötü davrandıklarını iyi belirtiyor, ama niçin böyle davrandıklarını pek belirtmiyor. Hükümetin yoksul köylüye nasıl sırt çevirdiğini iyi açıklıyor, ama niçin sırt çevirdi-

ğini pek açıklamıyor. Başka bir deyişle, köy ve köylü sorunlarını çokluk toplum ve düzen sorunları haline getirmiyor. Yahut, getiriyorsa da az ve yüzeyden getiriyor. Yeterince derinleşmiyor. Bunun da ana nedeni, hikâyelerin yazıldığı tek partili dönemdeki aşırı baskıda aranmalıdır. Yine de, bu demokrasi dışı ortama karşın hikâyelerde köye ve köylüye o dönemde cesaretle en büyük yeri ilkin Sabahattin Ali'nin verdiğini söylemek haktanırılık olur. Nâzım Hikmet'in de vurguladığı gibi, "Sabahattin Ali, Türk edebiyatında ilk olarak, halkı onun alelâde bir seyircisi gibi değil, ona bağılı bir muharrir sıfatıyla anlatmıştır."⁽⁹⁾

İŞÇİLER

Sabahattin Ali, önce de belirtildiği gibi, daha çok köylüler, kasabalılar üzerinde durur. Gerçi, kentli işçilerden söz açan hikâyeleri de eksik değildir, ama bunlar azınlıktadır. *Değirmen*'deki, "Bir Gemici Hikâyesi", *Kağnı*'daki "Apartman", *Ses*'teki "Mehtaplı Bir Gece", *Yeni Dünya*'daki "Isıtmak İçin", "Uyku" ve *Sırça Köşk*'teki "Portakal", "Millet Yutmuyor"...

"Bir Gemici Hikâyesi", yazarın eşinden (Aliye Ali) öğrendiğine göre, Sabahattin Ali'nin kardeşinin başından geçmiştir. Yalnız, kardeşinin (Fikret Şenyuva) dediğine bakılırsa, olay biraz değiştirilmiştir. Hikâye bir genç ve kekeme ateşçinin yaşamından bir dönemi yansıtır. Genç, eski bir gemiye ateşçi olarak girer. "İş ağır, yemekler fena, kaptan sarhoş ve edepsizdir." Tayfalar dayanamayarak bir gün başkaldırırlar. Kaptan ilkin alttan alır, sonra da, gittikçe bilinçlenen "genç ateşçiyi hemen Port-Sait'te, diğerlerini İstanbul'da vapurdan atar."

"Bir Gemicinin Hikâyesi"nde çok ağır çalışma koşulları içinde bir işçinin geçirdiği bilinçlenme süreci yansıtılır. Biraz şematizme kaymak ve yüzeyde kalmakla birlikte hikâye, Sabahattin Ali'nin işçilerin sömürüye karşı çıkma ve haklarını koruma çabasına değinen ilk ürünlerinden biridir. Ve bu yönüyle önemlidir. Yazarın daha 1930'larda demokrasiye, halkçılığa, gerçekçiliğe bir eğilim duyduğunu belgelemektedir.

"Apartman" bir yoksul inşaat işçisinin trajik yaşantısıyla ilgilidir. Nesnel, çıplak bir anlatımı, sağlam, tutarlı bir kuruluşu vardır. Üç çocuk babası olan işçi, beş katlı apartmanın çatısında çalışmaktadır. Bir

(9) Yarına Doğru, Kasım 1975 / Ürün, Mayıs 1978

ara gözü aşağıya kayar. Küfecilik eden oğlunu görür. Ağır bir yükün altında bacakları titreyerek gelmektedir. Apartmanın basamaklarını çıkarırken ayağı sürçer, küfe yere düşer, içindeki şişelerden birkaçı kırılır. Uşak, azarlayıp döverek çocuğu sokağa atar. Parasını da vermez. Çocuğun ayağına camlar batmış, dizleri kana bulanmıştır. Yerde ağlamaktadır. Yukardan, olup bitenleri gören işçi dayanamaz, gözleri kararır, dengesi bozularak aşağı düşer.

Hikâyede apartman sahibinin katılığı, ustabaşının sertliği, uşağın yordakçılığı iyi belirtilmiştir. Üç gün iş bulup beş gün bulamayan, çocuğunu okuldan alıp küfecilik yaptıran işçinin dayanıksızlığı ve psikolojisi iyi anlatılmıştır. Bu özellikleriyle “Apartman” Sabahattin Ali’nin başarılı hikâyelerinden biri olmuştur. Ayrıntıları isabetle değerlendiren bir dikkatin, dramatik gerilimi kamçılayan soğukkanlı bir anlatımın, konunun etkisini artıran yoğun ve dengeli bir yapının da bu başarıya yardım ettiğini söylemek gerekir. Ayrıca, kişilerin belirli sınıf ve tabakaları temsil edecek biçimde yani “tipik” olarak canlandırılması da hikâyeye toplumsal bir nitelik kazandırır.

“Mehtaplı Bir Gece”de “çocuk denecek bir yaşta gurbete atılmış, her türlü işe girmiş” ve sonunda hastalığa yakalanmış bir işçinin kimsesizliği, umarsızlığı hikâye edilir: İşçi, hastalığı dolayısıyla fabrikadan çıkarılır. Günlerce iş arar, bulamaz. Aç kalır, hastalığı iyice ilerler: “Dermansızlığı arttıkça, ölecek تنها bir yer aramak ihtiyacı da çoğalır.” Artık hiçbir umudu kalmamıştır. Geceleyin deniz kıyısına doğru yürür. Bir sokak kadınıyla karşılaşır. Düşkün kadın önce onu tavlamaaya çalışır, sonra halini anlayarak alıp kulübesine götürür. Şekerli su ısıtarak içirir. İşçi birkaç kez nöbet geçirir. Bir ara gözlerini açar, kadının ağladığını görür: “Kadının esmer, yağlı ve çiçek bozuğu yüzü ona öpülecek kadar güzel geldi. Bu yüzde, şimdiye kadar hiçbir insanda rastlamadığı bir alâkanın izleri; bir kardeş, bir ana, bir sevgili alâkasının ifadesi vardı...”

Hikâye, bu üzüncü olay dolayısıyla şu iki gerçeğin sezilmesine yol açar:

– Sanayileşmiş büyük kentlerde (başka bir deyimle, kapitalist toplumda) insanlar birbirlerinden koparlar. Enikonu yabancılaşırlar. Birbirleriyle pek ilgilenmezler. Özellikle yoksulların, işsizlerin durumu bu bakımdan dikkate değer.

– Karşılık beklemeden birbirine yardım eden insanlar saygıdeğer kişilerdir.

“Mehtaplı Bir Gece”de gerçekçi gözlemlerin, acıklı yaşantıların insancıl (hümanist) bir duyarlılıkla ve güzel doğa tasvirleriyle kol kola yürütülmesi etkili bir hava yaratır.

“Isıtmak İçin” Sabahattin Ali’nin Konya’da bulunduğu günlerin gözlemleriyle örülmüştür. Nitekim, hikâyede (yazarın kendisini anlattığı iki sayfalık gereksiz bir girişten sonra) çamaşırlarını yıkayan yoksul bir kadından söz açılmaktadır. Kadının küçük, hasta bir kızı vardır. Kadın parasızlıktan, odun alamaz. İş arar, bulamaz. Kızını koynuna alarak ısıtmaya çalışır. Fakat çocukcağız dayanamaz ölür.

Hikâye dokunaklı bir dille yazılmıştır ve yazarın insanlara, en çok da halktan kişilere beslediği derin sevgiyi, duyduğu içten acımayı açığa vurmaktadır. Bu açığa vurmada özgeci, insancıl bir çağrı gizlidir. “Dünyada kendisi için hiçbir şeyi olmayan bir insanın bile başkalarına yardım edecek bir şeyi vardır... Hiç olmazsa bir tek sözü...”

Bu çağrı, yazarın sanatının direklerinden biri ve kişiliğinin önemli bir özelliğidir: “Bütün insanlar gibi, ıstıraba karşı zayıf olan bir insandım; merhamet, aciz ve korkudan mürekkep bir insan...”

“Uyku”da bir kamyon yolculuğu işlenir. Hikâyenin konusunu yazara, arkadaşı Pertev Naili Boratav anlatmıştır.⁽¹⁰⁾ Kamyon, Yıldızeli’nden Sivas’a gitmektedir. Şoför iki gündür uykusuzdur, bu üçüncü gecesidir. Yorgunluk ve uykusuzluktan direksiyonu güçlkle kullanmakta, sık sık uyumaktadır. Yolcular korkulu saatler geçirmektedir. Yazarla arkadaşı Sivas’a gelmeden inerler. Şoför de derin bir uykuya dalar.

Hikâye yedeksiz çalıştırılan, dinlenme olanağı bulamayan kamyon şoförlerinin ağır, tehlikeli iş yaşamını keskin çizgilerle yansıtmaktadır.

“Uyku”, belirli bir evrim sürecine yaslanmayan dokusuyla hikâyeden çok röportaja kaçmaktadır.

“Portakal”, vinççi İsmail’in çevresinde, bir vapurda oluşan nakliye

(10) Boratav’ın açıkladığına göre, sözkonusu “kamyon yolculuğunda Sabahattin Ali’nin kendisi bulunmamıştır; olayı ayrıntıları ile benden dinlemiş ve benim anlatımda bulunmayan bazı yan konularla (örneğin, kamyon yolcularının, aynı yolda daha önce geçmiş bir kaza üzerinde konuşmaları gibi) zenginleştirerek bir hikâye biçiminde geliştirmiştir. Gerçek olay Yıldızeli ile Sivas arasında, 1939 yılında geçmişti. Benim yanımda o tarihlerde Sivas Lisesi müdürü olan Faik Dıranas vardı.” (Filiz Laslo/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 286).

oyunlarını açığa vurur. Vapurun kaptanı ile süvarisi yüksek fiyatla yükledikleri portakalların bir kısmını fırtına çıktı gerekçesiyle denize döker sonra da hepsi dökülmüş gibi tutanak düzenlerler. Portakalların sahibi sigorta şirketinden parasını alır. Onlar da geri kalan portakalları rıhtımda hazır bekleyen bir toptancıya satarlar. Gemideki çileli deniz emekçisi ise düşük ücretiyle satın aldığı on portakalı evine götürmekle kalır.

“Portakal” aracılarn, bürokratların, sigortacıların birlikte çevirdikleri dolapların yükünü nasıl halkın sırtına bindirdiklerini göstermektedir. Bu yanıyla hikâyeden çok; bir eskize, bir toplumsal eleştiri yazısına yaklaşmaktadır.

SONUÇ

– Yukardaki açıklamaların da gösterdiği gibi, işçilerle ilgili hikâyeler hem sayılı, hem kısadır. Elbette, değişik üretim kollarındaki işçilerin tüm yaşantılarını bunlara sığdırmak olanaksızdır. Onun için, Sabahattin Ali de ancak bazı işçilerin bazı yaşantılarını ele almakla yetinmiştir. Örneğin, sanayi işçisinden yalnızca bir hikâyesinde (“Mehtaplı Bir Gece”) söz açmıştır. Öteki hikâyelerinde inşaat amelesi ile şoför, gemi ateşçisi ve vinççisi üzerinde durulmuştur. Fakat, bunu yaparken, yine de işçilerin temel sorunlarına değinmenin yolunu bulmuştur. Çünkü kişilerini belirli bir düzenin ve toplumsal durumun içine yerleştirerek anlatmıştır. Daha doğrusu, onların umarsızlığını, ezilişini, sömürölüşünü, yabancılaşmasını sınıfsal bir kavrayış ve gerçekçi bir görüşle ortaya koymuştur.

– Gerçi Sabahattin Ali, işçilerle birlikte işverenleri de canlandırmaya çalışmıştır. Yazık ki bu çalışma gereken genişlik ve derinliğe varmamıştır. Ancak bazı genel özelliklerin açığa vurulmasıyla kalmıştır. Bu yüzden de hikâyelerde kapitalistler –işçiler kadar– somut ve canlı birer tip olarak belirmemişlerdir.

– Hikâyelerin işçi kahramanları arasında öncü kimliği taşıyan, toplumcu bilince ulaşmış olanlara rastlanmamaktadır. Elbette, sayıları çok az ve çalışmaları gizli olmakla birlikte o yıllarda böyle işçiler de vardır. Herhalde Sabahattin Ali onlarla karşılaşma/tanışma olanağı bulamamıştır. Bunu da yadırgamamak gerekir. Çünkü sözkonusu dönemde ülkemizde sanayi gibi sanayi işçisi de nicelik ve nitelikçe pek zayıftı. Üste-

lik, demokratik örgütlenme (sendika, dernek, parti kurma) ile kendi ideolojisini öğrenip yayma özgürlüğünden de yoksundu. İtalyan faşist ceza yasasından aktarılan maddeler bunu önlüyordu.

Öte yandan, hikâye kişilerinden yalnızca birinin sanayi işçisi oluşu da doğal karşılanabilir. Türkiye’de sanayi hem geç ve güç gelişmiş, hem de birkaç kentin dışına taşmamıştı.

Bunları gözönünde tutan Sabahattin Ali, konuları gibi kişilerini de çoğunlukla kırsal kesimden, kasaba ve köylerden seçmiştir. Ülküsel konular, olaylar ve tipler yaratmak uğruna nesnel gerçekliği çığneme-ye yanaşmamıştır. Fakat gerçeklikte bulabildiği sayılı ve sınırlı verileri de toplumcu bir anlayışla sonuna kadar değerlendirmekten geri durmamıştır.

DOKTORLAR VE HASTANELER

Sabahattin Ali, doktorlarla hastaneler üstüne yazmaya 1940’tan sonra başlamıştır. Ancak 1942’de “Sulfata” hikâyesini yazmış, 1945’te “Böbrek” hikâyesini, 1947’de “Cankurtaran” ile “Hakkımızı Yedirmeyiz”i ve “Dekolman”ı kaleme almıştır. Sonra, bunlardan birinciyi *Yeni Dünya*’ya, geri kalan dördünü de *Sırça Köşk*’e koymuştur.

“Sulfata”, karısı sıtmaya yakalanmış bir köylünün başından geçen acıklı, gülünçlü olayların hikâyesidir. (Bu bakımdan, adı köylü hikâyeleri arasında da anılabilir). Köylü, hasta karısını kente getirir. Sıtma Mücadelesi Merkezi’nde kanını alırlar. “iki gün sonra gelin!” derler. Tekrar gidince, doktor: “Senin karnına baktık, bir şeyin yok! der. Oysa, kadın ateşler içinde yanmaktadır. Sulfata isteyince doktor kovar. Kadın bu kez Belediye’ye gider. Oranın doktoru: “Senin sıtman var. Mücadele’ye git!” diye başından savar. Üç gün sonra yorgan döşek yatan hasta, Mücadele’ye başvurur. Doktor onu görünce “Yine mi sen!” diye kızıp bağırır. Kadıncağzı kinini alamadan geri döner. Olay iki kez tekrarlanır ve sonuç değişmez.

Sabahattin Ali bu olayı alaycı bir anlatımla hikâye eder. Böylece doktorların (giderek bürokrasinin) halka uzaklığı ve anlayışsızlığı daha iyi belirmiş ve köylünün trajedisi, sahipsizliği daha keskince sergilenmiş olur. Yazık ki, hikâyenin başında yer alan ve gereksizce uzayan doğa tasvirleri bu sergilemenin etkisini biraz azaltır.

“Böbrek” hikâyesini Sabahattin Ali’ye öğretmen arkadaşlarından Mansur Tekin anlatmıştır. Fakat yazar hikâyesini kurarken, dayısı Doktor Rıfat Ali Ertüzün’ün Ankara Sıhhat Yurdu adlı özel kliniğinde yaptığı gözlemlerden de yararlanmışır.

Hikâyede özel sağlık yurtları ile özel doktorların ve simsarların halkı nasıl acımasızca dolandırıp soydukları gösterilir. Böbreğindeki taşı aldirmek için Niğde’den İstanbul’a gelen taşralı nüfus memuru Avni Akbulut’un başından geçen acı olaylar insanın içini burkan bir dikkat, gerçeklik, soğukkanlılık ve yalınlıkla hikâye edilir.

“Böbrek” yalnızca kusursuz bir hikâye değil, usta işi bir yergidir de. Bireyin üzüncü durumu dolayısıyla toplumun bozuk yapısını yansıtan buruk bir yergi... Okuyanı üzüp sarsan, öfkeliendirip düşündüren bir yergi...

“Cankurtaran”ın konusu “Böbrek”e yakındır. Bir yanıyla köylü hikâyesi de sayılabilir. Hikâyede, karısı tam doğum yapamayan bir köylünün doktorlar ile özel doğumevlerinde çektikleri anlatılır: Köylü, karısını kağıyla hastaneye getirirse de yatıramaz. Cankurtaran Doğumevi’ne başvurmak zorunda bırakılır. Doğumevinin doktoru çaresiz kalan köylüye önce 400 liralık senet imzalatır, sonra karısını ameliyat eder. Köylü arabasıyla öküzlerini ancak 270 liraya satar, borcunu tam olarak ödeyemez. Yalvarır yakarır, fakat doktor razı olmaz, üstelik karısını da bırakmazlar. Bunun üzerine, kadın geceleyin pencereden atlayarak gizlice kaçır. Ne var ki, atlarken dikişleri kopmuştur, köye varmadan kan kaybederek yolda ölür...

“Böbrek” gibi “Cankurtaran” da doktorların insafsızlığını, para düşkünlüğünü, bencilliğini, yönetimin bu soygunculuğa göz yumuşunu, köylülerin kimsesizliğini, umarsızlığını ortaya koyar. Gelgelelim, “Cankurtaran” konuca değil, biçimce de “Böbrek”e yaklaşır: Bunun da onun gibi nesnel, çıplak, yürek burkucu bir anlatımı ve sağlam, tutarlı bir kuruluşu vardır.

Gerçi “Dekolman” hikâyesinde aynı yetkin kuruluş görülmez, ama doktorların bilgisizlikleri, kıskançlıkları, kibirlilikleri, çıkarıcılıkları keskince göz önüne serilir. Metin içinde yeterince erimeyen düşünce ve taşlamalar hikâyenin örgüsünü gevşettiği gibi etkisini de azaltır.

“Hakkımızı Yedirmeyiz”de hastanenin ambarına bakan Hacı Lütfi

Bey'in yolsuzlukları hikâye edilir. Ambar kâtipliğine atanan yoksul genç, Hacı'nın döndürdüğü dolapları anlar. Payını ister. Hacı onunla anlaşır. Daha önce de müteahhit Karakaş'la anlaşmıştır. Birlikte durumu yönetirler: "Hacı Bey bana bir kere açıldıktan sonra, ambar işlerini ortaklaşa yapmaya başladık. Aman iki gözüm tasavvur edemezsin, herif ne kurt! Dünyanın müfettişleri gelse dalgasını çakamazlar..."

"Dekolman" gibi bu hikâye de alaycı bir dille anlatılmıştır. Hikâyenin başkişisi Hacı Lütfi, "Böbrek"teki dindar doktor simsarını andırır: O da onun gibi Müslümanlığı, yolsuzluklarını rahatça sürdürmek için bir maske olarak kullanır.

SONUÇ

– Sabahattin Ali, çıkarıcı kimi doktorları ve simsarları halkı soyan, aldatan, inleten acımasız birer olumsuz kişi olarak görmüş ve hikâyelerinde yermiştir. Fakat bu yergisini yaparken gerçeklerden ayrılmamış, duyduğu ya da gördüğü sahici olaylara yaslanmıştır. Ayrıca, bütün doktorları kötülememiş, arada bir iyilerden de söz açmış, ama yü-rürlükteki güçlü sömürü düzeninin onları nasıl yendiğini, kenara ittiğini ve kötülerini öne çıkardığını söylemekten de geri durmamıştır. "Cankurtaran" hikâyesindeki dürüst operatör bunun bir örneğidir.

MAHPUSLAR VE CEZAEVLERİ

Sabahattin Ali, biri 1931'de Aydın'da, öbürü 1932'de Konya'da ve 1948'de İstanbul'da olmak üzere üç kez tutuklandı. Bir süre Aydın, Konya ve Sinop cezaevlerinde yattı. Bu sırada birtakım mahpuslarla konuştu, başlarından geçenleri öğrendi. Cezaevindeki yaşamı yakından inceledi. Sonra, duyduklarını ve gördüklerini bazı hikâyelerinde kullandı. *Değirmen*'deki "Kazlar", "Candarma Bekir", *Kağrı*'daki "Kafa Kâğıdı", "Bir Şaka", "Duvar", *Yeni Dünya*'daki "Çaydanlık", *Sırça Köşk*'teki "Katil Osman" bu kullanışın ürünleridir.

Bu ürünlerden "Kazlar", "Candarma Bekir", "Kafa Kâğıdı"nı köy hikâyeleri bölümünde çözümlemiştim. Burada yalnızca geri kalan hikâyeler üstünde duracağım.

"Bir Şaka", anı ile röportaj arası bir hikâyedir. Gevşek bir dokusu ve dağınıkça bir konusu vardır. Hikâyede iki ayrı anı, pamuk ipliğiyle

birbirine bağlanmıştır. Olay Konya Cezaevi'nde geçer. Yazar, mahpuslardan muhasebe-i hususiye memuru Cavit Bey'e bir şaka yapar: Bir hafta önce saliverilen bir malmüdürünün ağzından ona bir tezkere yazar. Gardiyanla gönderir. Güya, malmüdürünün dışarda öğrendiğine göre, Cavit Bey'in sağlığı bozuk olduğundan tahliyesi düşünülmekte imiş... Samsun Cezaevi'ne naklini isteyen Cavit Bey bu habere inanır. Sevincinden uçar. Fakat sonradan işin aslını öğrenince çok sarsılır. İçine kapanır. Bu durum yazarı üzer...

Hikâyede bu basit olay dolayısıyla cezaevinin durumuna da değinilir.

“Bir Şaka” gibi “Duvar” da gevşek dokulu bir hikâye. Yeterince ayıklanmamış. İçinde fazlalıklara rastlanıyor. Fakat konunun ilginçliği ve tasvirlerin güçlülüğü insanı bağlıyor.

“Duvar”da Sabahattin Ali'nin Sinop Cezaevi'nde dinlediği bir kaçış olayı hikâyeye edilir. Duvarı delerek kaçmaya kalkışan iki mahpusun coşkuları, korkuları, umutları ve uğradıkları başarısızlık, okuyanı etkileyici bir anlatıyla belirtilir. Hikâye şaşırtıcı bir sonla biter.

“Çaydanlık”, arkadaşlarının söylediğine göre, Sabahattin Ali'nin en sevdiği hikâyelerinden biridir. Cezaevinde bulunduğu günlerdeki gözlemlerine dayanarak sonradan, 1938'de yazmıştır. Hikâyede, cezaevi revirinde yatan icra memuru Süleyman Efendi ile köylü Satılmış'ın ilişkileri ele alınmıştır. Süleyman Efendi yaşlı, geveze, ukalâ, çıkarıcı, fesatçı bir tiptir. Satılmış ise, tersine; sessiz, saf, iyi yürekli bir gençtir. Günde bir bardak çay karşılığında Süleyman Efendi'ye hizmet etmektedir. Süleyman Efendi bir gün ölüverir. Akrabaları cezaevine gelirler, çaydanlığını ararlar, eşyalarını toplayıp giderler, ölünün gömülmesiyle de ilgilenmezler. Satılmış buna çok üzülür. Uzun zamanda biriktirdiği 30 kuruşun 20 kuruşunu alarak hademe İsmail'e uzatır: “Al şunu da, sevaptır bir testi aliver. Rahmetliyi mezarda kefensiz yatacaklar, hiç olmazsa toprağına iki testi su döküver...” der.

Yazar burada, yoksul bir köylü ile kasabalı bir aydını (memuru) karşılaştırıyor. Aydının çürümüşlüğüne karşılık köylünün temizliğine, insancılığına dikkati çekiyor. Aynı davranışı başka hikâyelerde de buluruz. Söz gelişi Şarkıcı Melek, kokuşmuş bir kişi olan dava vekili Avni'ye acır, karısına yardımda bulunur (“Hanende Melek”). Kimsenin

el uzatmadığı hasta işçiye bir sokak kadını evine götürür ("Mehtaplı Bir Gece"). Aşk uğruna gurbete çıkan Yusuf'un ailesine berber arkadaşı bakar ("Selâm"). Çevresiyle anlaşılmadığı için bulunduğu taşra kentinden ayrılan öğretmeni yalnızca bir kişi uğurlar: Marangoz Fazıl ("Bir Skandal").

"Çaydanlık"ta, kişiler gibi cezaevi ortamı da başarıyla canlandırılmış, ayrıntılar ustalıkla değerlendirilmiştir.

"Katil Osman", Sabahattin Ali'nin Sinop Cezaevi'nde tanıdığı, serüvenini dinlediği kişilerden biridir. Gerçekte katil filan değildir. "Vururum, keserim!" diye haraççılık eden biri olduğundan adı katile çıkmıştır. Bu yüzden de herkes "Osman'da adam vuracak hal ne gezer!" diyerek eğlenmektedir onunla. Sonunda, bu alaylardan kurtulmak için, Osman gerçekten bir adam öldürür.

Sabahattin Ali, Osman'ı katillğe götüren psikolojik süreci ve cezaevindeki durumunu iyi belirtir. Fakat hikâyeye asıl olayla ilgisiz ya da az ilgili birtakım öğeler ve kendinden söz açan parçalar sokarak yer yer bütünlüğü yaralar.

Sabahattin Ali'nin cezaevi arkadaşlarından Hüseyin Kuşüzümü, hikâyeye üstüne şu açıklamalarda bulunuyor:

"Sonradan okuduğum (Katil Osman) hikâyesi aynen olmuştur. Osman biz içerde iken kahvede bir adam öldürüp gelmişti. Çelimsiz bir çocuktuk, iddia üzerine adam vurmuş. Belediyeden emekli Necmi Tahmas'ın ağabeyi. Osman rahmetli olalı on beş sene kadar oldu."⁽¹¹⁾

Katil Osman'ın serüvenini Kerim Korcan'da "Batsın Bu Dünya" adlı hikâyesinde değişik bir biçimde işlemiştir.⁽¹²⁾

SONUÇ

– Sabahattin Ali'nin cezaeviyle ilgili hikâyeleri iki çeşittir: Birinci çeşit hikâyelerde mahpusların dışardayken başlarından geçenler anlatılır. ("Bir Firar", "Kafa Kâğıdı", "Candarma Bekir", "Katil Osman"). İkinci çeşit hikâyelerde ise mahpusların cezaevi içindeki serüvenleri ele alınır ("Kazlar", "Bir Şaka", "Duvar", "Çaydanlık"). Bu serüvenlerde yer yer yazardan da söz açılır. Fakat yazar genellikle bir dinleyici ya da gözlemcidir: Hikâyedeki ana olayın dışındadır, yalnızca "Bir Şaka"

(11) Bak: Berin Taşan, *Sabahattin Ali Sinop'ta*, Soyut, Ocak 1976

(12) Yansıma, Mart 1973

hikâyesinde onun da olaya katıldığı görülür.

– Sabahattin Ali, ikinci çeşit hikâyelerde arada bir cezaevinin durumuna da değinir. Ama bu değinme –“Çaydanlık” sayılmazsa– çokluk derinleşmez, genişlemezp köy hikâyelerinin çoğunda olduğu gibi belli bir çevrenin örgüsünü ayrıntılarıyla göstermez. ancak bazı noktaların yüzeyden saptanmasıyla (tespitiyle) kalır. Bu yüzden de cezaevinin hem iç yaşayışı, hem de toplum düzenindeki yeri yeterince aydınlanmamış olur.

– Gerçi cezaevi konusu Sabahattin Ali’den sonra gelen bazı yazarlarımızca (Kemal Tahir, Orhan Kemal, Kerim Korcan vb.) genişliğinde ve derinliğinde işlenmiştir. Ama bu yolla ilk örnekleri veren öncü yazar Sabahattin Ali olmuştur.

AYDINLAR

Türkiye’de aydınlara Sabahattin Ali çoğunlukla güvenmez. Fırsat düştükçe onları eleştirir. Sözgelisi, “Yarı Münevver” başlıklı bir yazısında birtakım aydınlar için şöyle der:

“Bizde birkaç sahifeden fazla yazı okumaya tahammülü olmayan bir ‘yarı münevver’ zümresi vardır. Bunlar ruhları hasta, iradeleri gevşek, kafalarını bir nokta üzerine uzunca bir zaman tutmak kabiliyetinden mahrum birtakım psikopatlardır. Bu tip insanların kafası hayatın bütün ciddi meseleleriyle alâkalarını kaybettiği için hiçbir şey onları sahiden sarsmaz. Bir çocuk tecesüssü ile her şeye şöyle bir dokunurlar ve derhal daha ne olduğunu anlamadan bırakırlar... Kütleşmiş ve hassaslığını kaybetmiş alâkalarını bir an uyandırmak için daima başka şeylere muhtaçtırlar. Konuşmaları bile böyledir. Fevkâlade merakla sordukları bir şeyin cevabını dinlerken zihinleri avuçlarının içinden gidiverir, daha siz üçüncü cümleyi söylemeden o, mevzuunuzdan şaşılacak kadar uzaklardadır. Ne dediğinizin farkında bile olmadan size, bütün o zavallı saflığı ile, kendisine yeni hediye edilen bir tablodan, dün falanca ile ettiği kavgadan veya maaşına hâlâ zam yapılmadığından bahsediverir. (...)”

Ömürlerinde asla bir fikir sahibi olamayacak kadar ruhları tembeldir, bugün şu fikir, yarın öteki fikir kırpıntısını beraberlerinde gezdirmek suretiyle münevver insan olduklarını kendilerine isbata kalkarlar. On dakika içinde maddî ve manevî her çeşitten en aşağı on mevzuya dokunup geçtiklerini görmek insana âdeta dehşet verir. Bir meseleyi başından

alıp sonuna kadar götüremeyecek derecede uyuşuk oldukları ve 'ideop-hobie' diyebileceğimiz bir nevi 'fikri faaliyetten korkma' illetine tutulmuş bulundukları için düşünmeye lüzum kalmadan ortaya sürülebilecek salâhiyetli kararları vardır ve bunlar üzerinde asla münakaşa kabul etmezler. Her türlü itirazı, yine dağarcıkta hazır olarak bulundurdıkları bir bayat nükte, istihfaf dolu bir hayret pozu ile önlerler.

'Yarı münevverler' arasında salgın bir halde bulunan bu hastalığın malûllerine her zaman, her yerde rastlarız..."⁽¹³⁾

Sabahattin Ali'nin birtakım hikâyelerinde de aydınlarla ilgili parçalara rastlanır. Bunlar, doğal olarak, ancak konunun gerektirdiği sınırlar içinde kalırlar. Ama, bu parçalar bile yazarın birtakım aydınlar için pek de iyi düşünmediğini sezmemize yeter. Özellikle doktorların ve memurların durumunu yansıtan hikâyeleri ilgi çekicidir. Ayrıca, başka hikâyelerde (Örneğin "Hanende Melek"te, "Çaydanlık"ta vb.) canlandırılan aydınların kişiliği de düşündürücüdür.

Sabahattin Ali'nin doğrudan doğruya aydınlarla ilgili hikâyeleri şunlardır: *Değirmen*'deki "Bir Siyah Fanila İçin", *Kağrı*'daki "Fikir Arkadaşı", "Düşman", "Bir Skandal", *Ses*'teki "Köpek", *Yeni Dünya*'daki "Bir Konferans", *Sırça Köşk*'teki "Beyaz Bir Gemi", "Kurtla Kuzu"...

"Bir Siyah Fanila İçin" hikâyesi İstanbul'dan Anadolu'nun geri kalmış bir kasabasına atanan bir genç kaymakamın törelere sınırsız bağlı çevresiyle uyuşmazlığını konu alır. Kaymakam, gördüğü aşırı ilkelik karşısında hayal kırıklığına uğrar. Ona göre, "ahali manasız ve fesat"tır. "Doğa basit, muhit basit, halk basit, hülâsa her şey basit"tir. Bilgisiz, kıskanç ve tembel memurlar birbirlerini çekiştirip dururlar. Kaymakam kendini yalnız ve yabancı duyar bu ortamda. Uçarı ruhlu, özgür yaradılışlı bir insan olduğundan sıkılır. Dayanamaz, sonunda, bir gün İstanbul'a kaçıverir.

"Bir Siyah Fanila İçin" Sabahattin Ali'nin ilk dönem hikâyelerinden biridir. *Yozgat*'taki öğretmenlik yaşantısından geniş izler taşır.⁽¹⁴⁾ Nite-

(13) Sabahattin Ali, *Yarı Münevver*, Yurt ve Dünya, Haziran 1943

(14) Pertev Naili Boratav bu konuda şu açıklamayı yapıyor: Hikâyeci kendi kişiliğini, kahramanı genç kaymakamın kisvesine bürümüş. Sabahattin Ali 1928 yaz tatili başında Yozgat'tan İstanbul'a döndü. Erenköyü'ndeki akrabalarında kalır, ama kimi geceleri, Yüksek Muallim Mektebi'nde 'kaçak misafir' sıfatıyla geçirdiği de olurdu. İşte, hikâyesinde önemli rolü olan 'siyah fanila'yı biz, onun Yüksek Muallim Mektebi'ndeki arkadaşları, o tatil aylarında tanıdık. Sabahattin, zaman zaman, o devrin külhanbeyi modasına kaçan, yukarı-sı dar, paçaları bol pantolonlu, gri bir elbise ile bu 'siyah fanila'yı giyer, öyle dolaşırdı. Langa bostanlarında, köprü altında ya da sabahçı kahvelerinde bu kılıkta daha rahat gecele-diğini söylerdi. (Bak: Filiz Laslo/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 284-285).

kim, yazılışı da aynı yıllara rastlar: 1927... Hikâyede yalnızca kaymakamın huzursuzluğuna değil, toplumsal ve doğal çevrenin tanıtım ve eleştirimine de yer verilir. Bu arada doğanın çıplaklığı, memleketin geriliği, köylerin ilkelliği, memurların bilgisizliği, dedikoduculuğu, halkın yoksulluğu, gelenekçiliği de hikâyenin yapısını zorlamayan kısa ve keskin çizgilerle belirtilir.

“Fikir Arkadaşı”, yazarın Konya’da öğretmen iken başından geçenlerle ilgili olsa gerekir. Çünkü, hikâyede ileri düşüncelerinden ötürü çevresinde yadırganan ve birinin gizli ihbarıyla tutuklanan bir öğretmen-den söz edilmektedir. Öğretmen hapse atılınca, işi bir başkasına ek görev olarak verilir. Eline eskisinden çok para geçen bu arkadaş, öğretmenin avukatına bir gün ziyafet çeker. Olaya üzüldüğünü bildirir. Ama öğretmenin de suçlu olduğunu ve içerde kalıp olgunlaşması gerektiğini söyler. Hatta, sarhoşluğu ilerleyince, onu kendisinin ihbar ettiğini açıklar. Eğer öğretmeni mahkemede iyi savunmazsa, kendisine ondan çok ücret ödeyecektir. Ne de olsa, ek görevi dolayısıyla geliri artmıştır...

Hikâye, monolog biçiminde düzenlenmiştir ve yergi yanı ağır basmaktadır. Yoğun bir kuruluşu ve etkili bir anlatımı vardır. Taşradaki bürokrat aydınların bilgisizliğini, gerginliğini, kıskançlığını, korkaklığını, çıkarıcılığını, ikiyüzlülüğünü, halka sırt çevirmişliğini alaycı bir üslupla ortaya koymaktadır. Yazarın ayrıntıları yakalamadaki gözlem gücü ile karşıtlıkları değerlendirmedeki taşlama yeteneği ilgiyi çekmektedir.

“Bir Skandal”, yazarın Konya’daki öğretmenliği sırasında (1932) kaleme alınmış ve Yeni Anadolu gazetesinde “Bir Kadın Dalaveresi” başlığıyla tefrika edilmiştir. Hikâyede gene Anadolu’nun geri kalmış bir taşra kentinde çevreyle uyumsuzluğa düşen özgür düşünüşlü bir öğretmenin (Nurullah) gülünç olduğu kadar üzüncü de olan aşk serüveni anlatılır. Zeki, çapkın, uyanık, geniş görüşlü Nurullah; tutucu, dedikoducu, dar görüşlü çevresiyle çatışmasında yenilir ve sonunda, bulunduğu kentten ayrılmak zorunda kalır. Memleket gerçeklerine dokunan konuşmalarından ötürü önce adı “muhalif’e çıkar. Sonra, kendisine kur yapan Şükufe adlı bir öğretmenin iftirasına uğrar: Güya Nurullah ona askıntı olmuş, hatta bir toplantıda –dansa kalkmadığı için– tabanca çekmiştir! Müfettişlerin biri gidip biri gelir. Gerçi Nurullah’ın tabanca taşımadığı anlaşılır, ama artık orada kalması da olanaksızlaşır. Ayrılırken, istasyonda kendisini yalnızca marangoz Fazıl uğurlar.

“Bir Fikir Arkadaşı” ile “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyelerinde olduğu gibi “Bir Skandal”da da taşradaki aydınların, özellikle memurların durumu taşlanır. Gelgelelim, yazarın sorumsuz, bilgisiz, tutucu aydınlarla duyduğu aşırı öfke, yer yer hikâyesinin yapısını zorlar. Bu yüzden, hikâye biraz uzar ve metinde iyice erimeyen eleştirilerle, düşüncelerle biraz şişer. Ayrıca, Nurullah’ın yeteri kadar sağlam ve tutarlı bir kişi olmayışı da sözü edilen eleştirilerle düşüncelerin etkisini azaltır.

“Düşman”da polisçe aranan bir sanığın varlıklı bir arkadaşının evine sığınması hikâye edilir. Ev sahibi bahçede karşılaştığı eski okul arkadaşını içeri alır. Biraz konuşunca onun solcu olduğunu anlar. Yatacağı yeri gösterir. Ama gözüne uyku girmez. İkircikler, kaygılar içinde bocalar: “Evet, kuvvet kendisinde idi ve bütün bir devlet polisleri, jandarmaları, mahkemeleri, hatta bankaları, mektepleri ve gazeteleri ile kendisini koruyordu. (...) Bir düşmanı evimde saklamak beni koruyan kuvvetlere ihanet etmektir.” diye düşünür. Üstelik, arkadaşının ülküsü gerçekleşirse kendi zenginliği, rahatı yok olacaktır. Telefonu açarak polise haber verir. Polisler gelir, arkadaşını götürürler.

Sabahattin Ali “Düşman”da toplumsal/sınıfsal ayrımların beslediği çıkarların dost kişileri bile nasıl bencilleştirdiğini, gitgide düzenin bir parçasına dönüştürdüğünü, insanlık ve ahlâk dışı edimlere sürüklediğini göstermektedir. Bunun için, kahramanını ihanete kadar götüren ruhsal süreci çok iyi belirtmekte ve ayrıntılardan zekice yararlanmaktadır.

Nâzım Hikmet, “Düşman” için “Kanaatimce, ustalık bakımından, Sabahattin Ali’nin en güzel hikâyesi budur,” der.

“Düşman”daki varlıklı kişi ‘olumsuz tip’i, solcu ise ‘olumlu tip’i temsil eder. Fakat Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde olumlu tip çok azdır ve bu, Türkiye’nin o dönemdeki durumuna da uymaktadır. Belki de bu yüzden, Sabahattin Ali, olumlu tipler yaratmaktansa, gerçekliği eleştirici görüşle yansıtmayı, kişilerini toplumsal/sınıfsal koşullara bağlayarak –tipik/karakteristik yanlarıyla– canlandırmayı yeğ tutmuştur.

“Köpek” hikâyesi ayrı sınıftan kişilerin dil, psikoloji ve dünyaya bakış açılarının da ayrı ve uzlaşmaz olduğunu açığa vurur. Varlıklı burjuva aydınlarının köylüye nasıl yabancılaştıklarını –bir mühendisle bir çobanı karşılaştırarak– ortaya koyar. Bu karşılaşmada çobanın yalın,

doğru, saf sözleri mühendisin “köylü efendimizdir” özdeyişiyle beslenen sözde halkçı söylevini bir balon gibi söndürür. Kendi içtensizliğini, kofluğunu, aldaticılığını sezen mühendis sinirlenir, suçluluk duygusuna kapılır ve hıncını çıkarmak için çobanın çok sevdiği köpeğini tabancayla öldürür.

Bu hikâye, aslında CHP iktidarının biçimsel/popülist halkçılık ülküsünün sözde kaldığını, köylünün yaşamında hiçbir şey değişmediğini, ağalık düzeninin süregeldiğini, kentli burjuva aydınlarının köylüyü tanımadıklarını, sevmediklerini, hor gördüklerini bütün acılığıyla gün ışığına çıkarır.

“Köpek” yer yer abartılmış, hatta gülünçleştirilmiş de olsa, içeriğinin doğruluğu ve anlatımının yetkinliği ile ilginç, uyarıcı, sarsıcı bir hikâyedir.

Kentli aydınlarla köylüler arasındaki kopukluğu alaycı bir anlatımla yansıtan bir başka hikâyeye de “Bir Konferans”tır. Yeni bir okulun açılışı dolayısıyla köye gelen topluluktan bir iktisatçı, kooperatifçilik üstüne bir konferans verir. Fakat köylüler hiçbir şey anlamazlar. Konferansçı “Anladınız mı?” diye sorunca da, “Anladık,” derler. Adam gittikten sonra, nahiye müdürüne “Aslını ararsan bir şey anlamadık” diye durumu açıklarlar. Niçin bunu söylemediklerini sorunca, kıs kıs gülererek, “Anlamadık diyelim de bir daha baştan mı anlatsın?” diye cevap verirler.

Bir hikâyeden çok röportaja, gezi yazısına yakın bir biçimde sergilenen bu olayın yanı sıra köyün ve köylünün durumundan, müteahhitlerin yolsuzluğundan, yöneticilerin halka uzaklığından da kısaca söz açılır.

Köylüler ile memleketi, halkı tanımayan kentli aydınlar, bürokratlar arasındaki yabancılaşmaya “Ses” hikâyesinde de değinilir.

“Beyaz Bir Gemi” halkı da, memleketi de, hatta sanatın onurunu da umursamayıp, yalnızca parayı düşünen ve bu uğurda gerçeği “tatlı bir yalan bulutunun arkasından göstermeye” çalışan birkaç çıkarıcı, sorumsuz ressamın gülünç serüvenini dile getirir.

Hikâyeye alaycı bir anlatımla yazılmış olup bir sürprizle sona ermektedir. Kişiler siliktir ve yazarın ana düşüncesini doğrulayan birer kukla gibidir.

SONUÇ

– Sabahattin Ali’nin genellikle aydınlara (daha doğrusu, “yarı aydınlar”a), özellikle de küçük burjuva aydınlara, bürokratlara pek güveni yoktur. Onun gözünde aydınlar –hepsi olmasa bile, çoğu– halktan uzak, hatta ona karşı olan, onu hor gören ve memleket sorunlarına sırt çeviren sorumsuz, bencil, çıkarıcı, kıskanç, dedikoducu, korkak, inançsız, ikiyüzlü kimselerdir. Son çözümde, kurulu düzenin parçası ve savunucusudurlar. Sürdükleri yaşamın bu savunuculuğun sonucu olduğuna inanırlar. Bu yüzden, etliye sütlüye karışmamayı yahut tutuculuğa bağlanmayı uygun görürler. O kadar ki, bu görüşte bazıları arkadaşlarını bile ele vermekten çekinmezler. Gerçi içlerinde az ya da çok yürekli, dürüst ve halktan yana olanları vardır, ama bunların hem sayısı azdır, hem de etkileri sınırlıdır. Üstelik, bunlar, sürekli olarak baskı ve gözetim altında yaşarlar, çevreleriyle önünde sonunda çatışmaya girerler.

– Daha önce de değindiğim gibi, Sabahattin Ali aydınlardan çok, halktan kişilere inanır. En güç koşullar altında bile onların çokluk olumlu, insancıl davranışlardan kaçınmadıklarına dikkati çeker. Ayrıca, onların bilgilerinin de “gerçeğe dayandığını” ileri sürer.

ÇOCUKLAR

Gerçi Sabahattin Ali “Apartman” (*Kağrı*), “Selâm” (*Yeni Dünya*) ve “Isıtmak İçin” (*Yeni Dünya*) hikâyelerinde ‘dolaylı olarak’ çocuklardan da söz eder. Ama ‘doğrudan doğruya’ çocukları konu alan hikâyeleri sayılıdır: “Arabalar Beş Kuruşa” (*Kağrı*), “Ayran” (*Yeni Dünya*), “Cıgara” (*Sırça Köşk*).

Bunlardan “Arabalar Beş Kuruşa” başlıklı hikâyede aynı okuldan biri yoksul, öbürü varıl iki çocukla annelerinin pazarda karşılaşmaları anlatılır: Kara çarşafli sıska bir kadınla sekiz yaşındaki çelimsiz oğlu çarşıda tahtadan yapılmış oyuncak arabaları satmaya çabalarken karşıda mağazanın önünde bir otomobil durur. İçinden “süslü ve şişmanca bir kadınla sekiz dokuz yaşında beyaz bereli ve tozluklu, lâcivert paltolu” bir çocuk iner. Birlikte mağazaya girerler. Az sonra çocuk dışarı çıkar, yöreye bakınırken “arabalar beş kuruşa” diye bağırarak sınıf arkadaşını görür. Yanına gider, onunla konuşmaya koyulur. Tam o sıra mağazadan elinde paketlerle annesi çıkarılır. Oğlunu öfkeyle kolundan çeker.

Öbür çocuğu aşağılayarak azarlar: “Pis, baksana, senin konuşabileceğin insan mı bu?” Çocuklar ağlamaya başlarlar.⁽¹⁵⁾

“Arabalar Beş Kuruşa” insanları birbirinden uzaklaştıran toplumsal/sınıfsal ayrımların doğurduğu olumsuz görüş ve davranışları sergilemektedir. Bunun için, varlıklı çevreye bağlı büyüklerin varlıksız insanlara, hatta çocuklara bile nasıl dışlayıcı/bölücü gözle baktıklarını, buna karşılık küçüklerin birbirine nasıl sevgiyle yanaştıklarını ayrıntıyı kaçırmayan yalın, yoğun ve gerçekçi bir anlatımla göstermektedir.

“Ayran”da küçük Hasan biri iki, öteki beş yaşında olan kardeşlerine bakmak zorundadır. Çünkü annesi kentte hizmetçilik yapmakta, ancak haftada bir köye gelip onlara biraz yiyecek getirmektedir. Bu yüzden Hasan yaşlı keçiyi sağarak ayran yapmakta, götürüp uzaktaki tren istasyonunda satarak ekmek almaktadır. Bir kış akşamı tipi altında köye dönerken yolda kurtların saldırısına uğrar. Kısa bir koşudan ve boğuşmadan sonra aç kurtlara yem olur. Ölerken, “Ana... Anacığım... Ana!” diye mırıldanır.

Yeni Dünya’nın en güzel hikâyelerinden biri olan “Ayran”da yaşam kavgası veren yoksul bir köylü çocuğun umarsız direnişi başarıyla yansıtılır. Hikâyede iç ve dış gözlem ile tasvir ve ayrıntı sınıksız içeriğe bağlanır. Acıklı olay, ölçülü ve uyumlu bir yapı içinde nesnel ve gerçekçi bir tutumla anlatılır. Bundan ötürü hikâyenin dramatik konusu ilgiyle izlenir ve okur üzerinde sarsıcı, düşündürücü, iç sızlatıcı bir etki yaratır.

(Köy ve köylülerle ilgili hikâyeler bölümünde “Ayran” üstünde geniş biçimde durmuştum.)

“Cigara” yalınayak, yırtık gömlekli, on yaşında bir sokak çocuğunun yaşamından bir kesit verir. Kemal, geceleyin Beyoğlu’nda gazete satarken, bir kız yüzünden arkadaşıyla kavgaya tutuşur. Gazeteleri yere savrulup çamura bulanır. O sıra oradan geçen yazar onları ayırır. Olup bitenleri öğrenir. Acıyarak çocuğun eline elli kuruş sıkıştırır. Karşı tarafa geçerek çocuğu gözler. Kemal yerden bir izmarit alarak içine çeker.

(15) Arkadaşı Sevgi Sanlı’nın açıkladığına göre, “Sabahattin Ali yazdıklarının inandırıcı olmasına özen gösterirdi. (...) ‘Arabalar Beş Kuruşa’ adlı öyküsünde zengin bir kadın küçük oğlunun yoksul bir çocukla oynamasına kızar. El ele tutuşan çocukları şemsiyesiyle vurarak ayırır. Bunu abartmalı bulduğumu söyleyince şöyle karşılık almışım: ‘Gerçekte o şirret kadın, yoksul çocuğu pataklamakla kalmadı. Çocuğun annesini de bir güzel dövdü. Gerçekten olup bitenleri yazsaydım kimseler inanmazdı.’” (Filiz Ali/Atilla Özkırmı, *Sabahattin Ali*, 1986, S. 137-138).

Yanından geçerken yazar: “Ne o, bu yaşta cıgara mı içiyorsun?” diye sorunca, öfkeyle “Hastir lan!” diyerek diklenir. Sigaranın dumanını sertçe üfler. Tenha sokaklardan birine dalarak kaybolur.

Bu özetten de anlaşılacağı gibi, “Cıgara,” hikâyeden çok, kısa bir röportaja benzemektedir. Olayın ve sürecin yerini izlenimler, tasvirler almıştır. (bu yanıyla Sait Faik’i anımsatmaktadır.) Dış gözlem ağır basmış, çocuğun iç dünyası yeterince belirtilmemiştir.

SONUÇ

Sabahattin Ali çocukları toplumsal konumları içinde ele alır. Gerçi çoğunlukla halk çocuklarından söz eder, ama ona göre öteki çocuklar da genelde iyidir. Birbirlerini çıkar gözetmeden, içtenlikle sever, arkadaşça konuşur, kaynaşıp oynayırlar. Ancak aykırı bireysel/toplumsal koşullar altında bozulurlar. Bunların başında da yoksulluk, eğitimsizlik ve kimsesizlik gelir.

ÖTEKİ KONULAR

Sabahattin Ali’nin yukarıdaki sınıflamanın dışında kalan hikâyeleri de vardır: *Değirmen*’deki “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”; *Kağrı*’daki “Pazarcı”; *Sırça Köşk*’teki “Millet Yutmuyor”, “Kurtla Kuzu”, “Bahtiyar Köpek”, *Devlerin Ölümü*”, “Sırça Köşk”, “Koyun Masalı” vb...

“Viyolonsel”, “Kurtarılamayan Şaheser”, “Değirmen” gibi “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi” de yazarın romantik döneminin ürünlerindendir. 1929’da yazılmıştır. Gerçeküstü, esrarlı ve korkulu konusuyla Poe ile Maupassant’ın bazı hikâyelerini anımsatır. Yayımlandığı yılların aynı çizgideki magazin hikâyeleri arasına sokulabilir.

“Pazarcı”da çeşitli cephelerde savaşır Birinci Cihan Savaşı’ndan sonra emekliye ayrılan bir subayın çektiği geçim sıkıntısı ve yaptığı ekmek kavgası anlatılır. Emekli, ilkin bakkal dükkânı açar, yürütemeyince işi pazarcılığa çevirir. Gelgelelim, bir gün pazarı eşkıyalar basar. Herkes gibi onu da soyarlar. Neyse ki, çetenin başı subayın eski erlerindendir. Komutanını tanır, utanç ve özürle elini öper, adamlarının aldığı parayı geri verir. Kasabaya dönenler karakola haber verirler. İçlerinden biri Pazarcı’nın arkada kalıp eşkıyalarla konuştuğunu, onların

habercisi olduğunu ileri sürer. Bunun üzerine, Pazarcı kasabaya girerken yakalanır, ceplerinden çıkan paralar alınır ve kendisi içeri atılır. Yırtını gün sonra da cezaevinde kahrından ölür.

Hikâyenin kahramanı, çocukluk anılarından da çıkarılacağı gibi, yazarın Edremit'te bir ara bakkallık ve pazarcılık eden babasıdır. Sabahattin Ali babasının yaşantısından bir kesiti hikâyesine konu yapmış, fakat bazı yerleri değiştirmiştir: Sözelimi, babası Selâhattin Bey hapse düşmediği gibi orada da ölmemiştir. Sabahattin Ali, hikâyesine dramatik bir hava verebilmek amacıyla böyle bir değiştirmeyi gerekli görmüştür. Ne var ki, özellikle başlangıç bölümündeki tasvir çokluğu ve hareket azlığı bu havayı yaralar. Ayrıca, hikâyenin belirgin bir sürece yaslanmayışı da bunda rol oynar.

Sırça Köşk'te yer alan "Millet Yutmuyor", bir bakıma, "Cıgara" hikâyesini andırır: Onun gibi bu hikâyenin de belirli bir olay süreci yoktur. İzlenimler, tasvirler ve dış gözlemler ağır basmaktadır. Üstelik, hikâyenin kişileri de siliktir. Alaylı bir anlatımla yazılan hikâye, bir panayırda küllüstür bir eğlence yerinin çığırtkanının gülünç ve üzünç durumunu yansıtır. Çığırtkan büyük palavralarla müşteri çekmeye çalışırsa da başarıya ulaşamaz. Çünkü içeri bir giren bir daha gelmez.

"Cıgara" gibi "Millet Yutmuyor" da bazı yanlarıyla Sait Faik'in hikâyelerine benzer.

Gün dergisinde yayımlanan bu yergi hikâyesiyle Sabahattin Ali, artık milletin güvenini yitiren CHPlı politikacıları kasdetmiş olsa gerektir...

"Kurtla Kuzu" aydınlarla ilgili hikâyeler arasına da sokulabilir. Çünkü hikâyede bir solcu aydının enmiyette sorguya çekilişi anlatılmaktadır. Hikâyenin konusunu Sabahattin Ali'ye arkadaşı şair Rıfat Ilgaz vermiştir. Yazar, arkadaşının anlattığı olayın bir yerini –gerçeği daha iyi yansıtabilmek amacıyla– değiştirmiştir. 1947 yılında yazılan "Kurtla Kuzu" o dönemdeki demokrasi dışı yöntemleri dile getirir. Özellikle bazı siyasî şube görevlilerinin soruşturma sırasında sanıklara yaptığı yasa dışı davranışları ortaya koyar.

Dengeli ve tutarlı bir örölüşü olan hikâyede sanığın psikolojisi ile polisin davranışı çok güzel belirtilir. Bunun için yazar gerilimli bir anlatım kullanır. Olayı kendisi yaşamışçasına anlatır. Gelgelelim, bu "kendi-

si yaşamışçasına” deyiminden kalkarak Tahir Alangu’nun şu yorumuna varmak yersiz olur: “... Her ân karşılaşabileceği, içine düşebileceği bu mekanizmadan duyduğu yılgınlığı, heyecanlanarak, hikâyeye kişinin yaşıntısını kendine malederek tasvir ediyor. (...) İşte bu şartlar altında ‘Kurtla Kuzu’ hikâyesinde tedirginliklerini ve korkularını yansıtmaya yolunu bulmuş oluyor...”⁽¹⁶⁾

1946-1947 yılları Sabahattin Ali’nin Marko Paşa, Merhum Paşa, Malûm Paşa, Mazlum Paşa, Öküz Paşa, Yedi Sekiz Hasan Paşa, Ali Baba, Zincirli Hürriyet, Gerçek gibi muhalif gazetelerde kovuşturma konusu olan siyasal yazılar, taşlamalar yayımladığı yıllardır. En eleştirci hikâyelerini kucaklayan *Sırça Köşk’ü* çıkardığı yıllar... Koyu bir baskı altında korkmadan demokratik, yurtsever, halkçı eylemini sürdürdü yıllar...

Merhum Paşa’nın 16 Ekim 1947 günlü sayısında çıkan şu satırlar bunun kanıtlarından biridir:

“... Memleketin ve milletin hayrına olduğuna inandığımız fikirleri her zaman ortaya dökeceğiz, hiçbir şeyden yılmayacağız. Çünkü halkın bizimle beraber olduğunu biliyoruz. Şimdiye kadar bu uğurda nasıl savaştığımızı herkes gördü, anladı. En sinsi iftiralara, en barbarca taarruzlara uğradık, matbaalarla, mürettephanelerle, bayilerle uğraştık. İnsanı canından bezdirecek zorluklarla karşılaştık, fakat devamızdan bezmedik. Tehditler bizi yıldırmadı, zorluklar yolumuzdan döndürmedi...”

Bu parçanın da gösterdiği gibi, yazarı korkaklıkla suçlamak ve “Kurtla Kuzu” hikâyesinde kendi yılgınlığını öne sürmek yanlış bir yorumdur. Nitekim, hikâyenin yazıldığı günleri yazarla birlikte yaşayan Rıfat Ilgaz, Sabahattin Ali’nin o sıralarda hiç de korku duymadığını ve dolayı “olduğu gibi” anlattığını, yalnızca bir yerini (tokatlama sahnesini) değiştirdiğini sonradan yazmıştır.⁽¹⁷⁾ Aslı aranırsa, o baskılı dönemde “Kurtla Kuzu” gibi polisi eleştiren bir hikâyeyi yazmak bile başlı başına bir cesaret örneğidir.

Hep yoksullardan, köylülerden, işçilerden söz açtığı, hep hayatın kötü yanlarını açığa vurduğu için eleştirilen Sabahattin Ali, “Bahtiyar Köpek” hikâyesini yazar. Hikâyeye başlarken şunları söyler:

(16) Tahir Alangu, *Sabahattin Ali Üzerine*, (Bak: Sabahattin Ali, *Değirmen-Dağlar ve Rüzgâr*, 1965, S. 51-53).

(17) Türk Solu, 9.4.1968 / Yansıma, Mart 1973

“... Bu memlekette yüzü gülen, bahtiyar insan yok mu? Hiç olmaz olur mu? Arayıp, bulup görmek lâzım. Bunun için de kenarı köşeyi araştırmak istemez. Her şey apaçık ortada, göz önünde. Sade güler yüzlü, bahtiyar insanlar değil, bahtiyar köpekler bile var. Ben de karar verdim, bu sefer açlıktan, ıstıraptan, nefretten değil, rahattan, tokluktan, sevgiden bahsedeceğim.”

Gerçekten de “Bahtiyar Köpek”te varlıklı bir ailenin mutlu köpeğinden söz açılır. Aslında, yazarın amacı, bu mutlu hayvanın yaşayışı dolaısıyla zengin kişilerin durumunu göz önüne sermektir. Bu bakımdan, “Bahtiyar Köpek” alegorik bir hikâyedir. İronik bir anlatımla kaleme alınmıştır.

Sırça Köşk’ün son bölümünde “Masallar” başlığı altında toplanan “Devlerin Ölümü”, “Sırça Köşk”, “Koyun Masalı” başlıklı hikâyeler de “Bahtiyar Köpek” gibi alegorik bir anlayışla yazılmışlardır. Alegorinin altında yazarın toplumcu dünya görüşü yatmaktadır. Örneğin, “Devlerin Ölümü”nde ilk çağlarda yaşayan çok büyük, çok güçlü hayvanlardan söz edilmektedir: “... İlk bakışta yeryüzünün bu tembel, fakat doymak bilmez, bu aptal, fakat kuvvetli, bu korkak, fakat zalim devlerden kurtulacağı akla bile gelmezdi. Sular onların, karalar onlarındı... Ama yeryüzünde hiçbir şey, ne kadar uzun ömürlü olursa olsun, sonsuz değildir.” Nitekim, doğa ve yaşama koşulları zamanla değişince, sular kuruyunca bu devler de kuraklıktan ölüp giderler.

“Devlerin Ölümü”nde “aptal fakat kuvvetli, korkak fakat zalim hayvanlar” anlatılır. “Hayat ve tabiat şartlarının önüne geçilmez sebeplerle” değişmesinden (suların zamanla çekilmesinden) ötürü bu dev gibi hayvanlar birbirini yemeye girişir, gitgide zayıflar ve ortadan kalkarlar.

Sabahattin Ali’nin bu masalıyla çağımıza egemen olan büyük kapitalist ve emperyalist güçleri –söz gelişi tekelleri, çokuluslu şirketleri– ya da “dev” gibi görünen zorba, faşist rejimleri ve önderlerini –örneğin Hitler’i, Mussolini’yi– simgelediği düşünülebilir.

“Sırça Köşk” adlı hikâyeye de halka, adalete ve özgürlüğe dayanmayan kokuşmuş bir düzenin ya da yönetimin çürüklüğünü, küçük bir vuruşla yıkılabileceğini –alegorik yoldan– belirtmek istediği söylenebilir.

“Koyun Masalı”nda bir koyun sürüsünün özgürlüğüne kavuşma serüveni hikâye edilir. İtilip kakılan koyunlar zamanla uyanırlar. Sütlerini

içen, etlerini yiyen ve kendilerini celebe satan aylak ve asalak çobanlarını bir gün başlarından atarlar. Ardından, onun bıraktığı köpekleri de kovarlar. Gerçi bu uğurda çok kayıp verirler, ama sonunda çobansız ve köpeksiz yaşamının yolunu da bulurlar.⁽¹⁸⁾

“Masallar” CHP’nin baskıyı, sansürü iyice artırdığı yıllarda yazılmışlardır. Bilindiği üzere 1945 Aralığı’nda iktidarın kışkırttığı bir kalabalık Tan, Yeni Dünya, La Turquie gazeteleri ile Gün, Görüşler dergilerinin basım ve yönetim yerlerine saldırıp yıkar. 1946’da kurulan sol partiler altı ay sonra kapatılır. Bunu Ant, Yığın, Gün, Söz, Görüşler gibi toplumcu dergilerin ve Gerçek, Sendika, Hür, Zincirli Hürriyet, Marko Paşa, Merhum Paşa, Mazlum Paşa gibi gazetelerin kapatılması izler. Toplumcu yazarların çoğu ya sürgüne gönderilir ya da kovuşturmaya uğrar. Bu arada Sabahattin Ali için de birkaç dava açılır.

Elbette, demokrasinin boğulduğu böyle bir ortamda açık eleştiri yapmak güçtür. Bundan ötürü, Sabahattin Ali örtülü eleştiri yolunu seçer: Alegorik masallar yazar.

“Masallar” yoğun kuruluşları, yalın söyleyişleri, temiz dilleri ve çeşitli yorumlara yatkın konularıyla ustalaşmış bir kalemin ilginç ürünleridir.

KONULARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Konulara ilişkin bu açıklamalardan şu sonuçlar çıkarılabilir:

Sabahattin Ali’nin hikâyeleri çoğunlukla acı çeken “küçük insanlar”ın “gündelik yaşam”ıyla ilgilidir.

Hikâyelerde işlenen konular sayılıdır, zengin ve çeşitli değildir. Bunların belli başlıları şunlardır: Aşk, düşkün kadınlar, köy ve köylüler, jandarmalar, işçiler, hapisane ve mahpuslar, hastane ve doktorlar, aydınlar, memurlar ve çocuklar...

Sayıları az olmakla birlikte, Sabahattin Ali bu konular dolayısıyla bozuk düzenli bir toplumun belirgin tiplerini, temel gerçeklerini, önemli sorunlarını, ana çelişkilerini yansıtmayı bilmiştir. Başta köylüler olmak üzere işçilerin, memurların, jandarmaların, doktorların, aydınların, yöneticilerin yaşayış ve düşüncelerini sınıfsal bir kavrayış, toplum-

(18) Ender Kâmil Boyacı’nın yorumuna göre, “Koyun Masalı, 1919-1945 dönemi Almanya’sını anlatmaktadır. Masaldaki çoban, ihtiyar, bunak derebeyi başbuğu Mareşal Cumburbaşkanı Hindenburg ya da İmparator II. Wilhelm’dir. (...) Çoban köpekleri de Hitler ve Nazi eşkiya tayfasıdır.” (Olgu dergisi, 1977 / Yazko Edebiyat, Haziran 1982).

cu bir görüş ve gerçekçi bir yöntemle gün ışığına çıkarmayı becermiştir. Üstelik, bu işin hikâyeciliğimizde ilk ve önemli bir öncüsü olmuştur.

Bu bakımdan, Nâzım Hikmet'in şu yargısı yerindedir:

“Evet, Türkiye orta sınıflarının, köylüsünün, fukarasının hayatını bizde anlatan ilk yazar Sabahattin Ali değildir. Fakat bunu büyük bir ustalıkla ve inkılâpçı, halkçı, gerçekçi bir görüşle yapan ilk hikâyecimiz, romancımız odur.”⁽¹⁹⁾

Sabahattin Ali halkı derinden sevmesine karşın, konularını işlerken duygularını gizlemiş, nesnel denilebilecek yalın bir anlatım kullanmıştır. Popülizme kapılmadığı gibi halka yaranmaya da çalışmamıştır.

Eserlerinde bu tutumla işlediği konuların çeşidi ve niteliği kısaca şöyle özetlenebilir:

Değirmen'in “birinci kısım”ında yer alan ilk hikâyeler romantiktir. Gerçeküstü, uydurma olaylar duygulu bir dille anlatılır. Çoğunlukla “aşk” konusu ele alınır, kişisel serüvenler hikâye edilir. “ikinci kısım” ile “üçüncü kısım” da yavaş yavaş romantizmden gerçekçiliğe doğru kayılır. Aşk konusu eski önemini yitirir, köy ve köylü ile jandarma ve hapishane konusu öne geçmeye, duygulu, süslü anlatımın yerini yalın bir anlatım almaya başlar.

Kağrı'da aşk konusu daha da geriler, ama büsbütün silinmez. Buna karşılık köylülerin yaşamını anlatan hikâyeler daha bir ağırlık kazanır. Onların yanı sıra aydınlar ve çocuklar ile hapishane ve mahpuslardan söz açan hikâyeler de ön sıraya geçerler. Anlatım yalınlaşmaya, dil sadeleşmeye, kuruluş yoğunlaşmaya devam eder. Romantik eğilim, yerini gerçekçi kavrayışa bırakır. Hikâyeler duygu ve izlenimlere değil, olay ve gözlemlere dayanır.

Ses daha sonra yayımlanmasına karşın, *Kağrı*'dan pek ayrılmaz. Genellikle onun özelliklerini sürdürür. İçinde beş hikâye bulunur. İki köylü, biri jandarma, biri işçi, biri de aşk konusunu ele alır.

Yeni Dünya, yazarın ustalaştığı bir dönemin ürünüdür. Gerçi hikâyelerin bazıları kasabada ya da kentte geçer, ama çoğu gene köy ve köylüyle ilgilidir. Sonra aşk konusu gelir. (Bunların da kişileri çoğunlukla köylüdür.) Aşkın yanı sıra şarkıcı/oyuncu ve düşkün kadınların yaşamını anlatan hikâyeler önemli bir yer tutar. *Kağrı*'ya oranla işçiler, mahpuslar, doktorlar ve aydınlara ilişkin hikâyeler azınlıktadır. (Aşağı

(19) Yanna Doğru dergisi, Aralık 1975; Sanat Emeği dergisi, Nisan 1978

yukarı her biri için bir hikâye vardır kitapta.)

Sırça Köşk'te hastane ve doktorlarla ilgili hikâyeler ağır basar. (Dört hikâye yalnız bu konuyu işler.) Öte yandan köylülerin, mahpusların halini anlatan hikâyeler azalır. Yazarın köyden kente doğru kaydığı görülür. Nitekim –kitabın sonundaki dört masal sayılmazsa– 14 hikâyeden 11'inin konusu kentte, kentliler arasında geçer.

“Masallar” alegorik biçimde yazılmış hayvan hikâyeleridir. (Yalnızca “Bir Aşk Masalı”nın kişileri insandır.) Ama, değişik yorumlara açık bir kuruluşları olduğundan, toplumsal birer yergi diye de okunabilirler.

Şimdiye değin yapılan özetleme ve açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, hikâyelerin konuları arasında kesin sınırlar yoktur. Nitekim, aşk konusunu işleyen “Komiki Şehir” memurlarla, “Bir Skandal” aydınlarla, “Hasanboğuldu” köylülerle, “Gramofon Avrat” ve “Hanende Melek” düşkün kadınlarla, “Kırlangıçlar” havyanlarla ilgilidir. Aynı şekilde, köy/köylü konusuna eğilen “Kazlar” ile “Kağrı” Jandarmalarla; “Bir Orman Hikâyesi” yöneticilerle; “Kafa Kâğıdı” hapishaneyle; “Ayran” çocuklarla; “Ses” ve “Bir Konferans” aydınlarla da ilgili sayılabilir.

Aradaki bu geçişmelere karşın, hikâyelerde konulardan birinin ağır

Konular	Değirmen	Kağrı	Ses	Yeni Dünya	Sırça Köşk	Toplam (Hikâye)
Aşk	7	2	1	3	1	14
Köy/Köylü	3	2	2	4	1	12
İşçi	1	2	1	2	2	8
Hasta/Doktor	–	–	–	1	4	5
Hapis/Mahpus	1	3	–	–	1	5
Aydın/Memur	1	3	–	–	3	7
Jandarma	2	–	1	–	–	3
Çocuk	–	1	–	1	1	3
Düşkün kadın	1	–	–	2	1	4
Hayvan (Masal)	–	–	–	–	3	3
Toplam	16	13	5	13	17	64

bastığı da söz götürmez. Buna göre bir döküm çıkarılırsa, aşağıdaki sonuçlar elde edilir:

HİKÂYELERDE İÇERİK

Sabahattin Ali'nin beş kitabını dolduran hikâyelerindeki içerik (muhteva) nedir? Yazar bu hikâyelerde bize neyi anlatmıştır? Hangi gerçekleri, düşünceleri, duyguları ortaya koymuştur? Hangi sorunları kurcalamıştır? İşlediği başlıca temler nelerdir?

Bu sorulardan bazıları önceki bölümde az buçuk cevaplandırılmıştı: Konuların dökümü ve çözümü yapılırken bu sorulara da zaman zaman kısaca karşılık verilmişti. Ne var ki, bunlar çoğunlukla tekildi, parçalıydı, belirli bir sınırın dışına taşamıyordu. Burada sınırların genişletilmesine ve tümel karşılıklar bulunmasına çalışılacaktır. Konuların incelenmesi sırasında var olan sonuçlar ve saptamalar (tespitler) bu çalışmada bize kaynaklık edecektir.

GERÇEKLER

Sabahattin Ali "Bahtiyar Köpek" hikâyesinin başında şöyle der:

"Niçin hep acı şeyler yazayım? Dostlar, yufka yürekli dostlar bundan hoşlanmıyorlar. 'Hep kötü, sakat şeyleri mi göreceksin?' diyorlar. 'Geceleri gazete satıp izmarit toplayan serseri çocuklardan; bir karış toprak, bir bakraç su için birbirlerini öldürenlerden; doktor bulamayanlardan; hakkını alamayanlardan başka yazacak şeyler, iyi güzel şeyler kalmadı mı? Niçin yazılarındaki bütün insanların benzi soluk, yüreği kederli? Bu memlekette yüzü gülen, bahtiyar insan yok mu?"

Bu sözler, Sabahattin Ali'nin en çok hangi konuları ele aldığını göstermekle kalmaz, en çok hangi gerçekleri ortaya koymaya çalıştığını da gösterir. Gerçi bu sözlerle karşılık yazar "Bahtiyar Köpek" hikâyesini kaleme alır. Fakat, tek başına bu hikâye, geri kalan hikâyelerin yöresinde döndüğü büyük eksenı değiştirmez.

Bu eksene bağlanan gerçeklerin belli başlıları ana çizgileriyle şunlardır:

KÖYÜN KÖYLÜNÜN DURUMU

Sabahattin Ali, köylüleri anlatırken arada bir köylerin durumuna da değinir. Gerçi sorumluluk ve içtenlik duygusuyla beslenen bu değinmeler hikâyenin oluşumuyla sınırlıdır ya, gene de birtakım gerçeklerin –kabataslak da olsa– göz önüne serilmesine engel değildir. Nitekim, hikâyelerden öğrendiğimize göre köylüler çoğunlukla ışıksız, okulsuz, yolsuz, susuzdur: “Bozkırlarda mahsul, tınakla kazıyarak alınır. Saban işlemez topraklar devedikeninden ve iki santimlik otlardan başka bir şeyi üzerlerinde yaşatmak istemezler, susuzluktan yana göğüslerini, çıırçıplak gökyüzüne açmak isterler.” (*Değirmen*, “Kanal”).

Köylerde yollar çoğunlukla bozuk, evler çoğunlukla birer kerpiç kümesi halindedir: “... İçi tozla karışık ter kokan kamyon, dünyanın en bozuk yolunda bizi birbirimize vura vura sersem etmişti. (...) Gideceğim köyü şoför göstermişti. Burası oturduğum yerden yarım saat kadar uzakta, kül rengi bir kerpiç yığını idi. Bir kenarda ince ince yükselen yine kül rengi birkaç kavak orada, ufacık da olsa, bir su bulunduğunu anlatıyordu...” (*Yeni Dünya*, “Asfalt Yol”).

Daracık sokaklardan tezek ve gübre kokuları duyulur: “Köyün kenarındaki birkaç evin önüne gelince burnuma yanmakta olan tezek kokusu geldi. Gözümün önünde, saç üzerinde yufka pişiren bir ocak ve bekleyen yalınayak çocuklar canlandı. (...) Gitgide daha kuvvetlenen keskin bir gübre kokusu beni daha çok buraya yaklaştırdı.” (*Yeni Dünya*, “Asfalt Yol”).

Bazı ilkel yerlerde yaşayan köylülerin durumu da köylerin durumuna yakındır: “Ovadaki uyuz ağaçlı, kül yığınınına benzeyen köylerde insanlar parça parça elleri, yanık derili yüzleri, kenarları çok kırışık gözleriyle çalışarak inatçı topraktan bir lokma ekmek söküp almaya uğraşıyorlar. (...) Hayat yüzyıllardan beri devam ettiği gibi, katı topraktan bir lokma bir şey sökmek için, sessiz bir dövüş halinde” ilerler. (*Değirmen*, “Kanal”).

Doğayla dövüş, sık sık insanlar arasında dövüşe dönüşür. Su ve toprak yüzünden köylüler en sevdikleri kişilerle kavgaya tutuşmak, birbirini öldürmek zorunda kalırlar. (Örneğin, “Kanal” hikâyesinde Mehmet en iyi dostunu öldürür).

Çünkü köylünün toprak sahibi olması çok güçtür: “Az buçuk mahsul verir bir tarla almak için on sene, bir çift öküz sahibi olmak için ise,

beş sene çalışması lâzımdı; ve ondan sonra da hayatın daha tatlı bir şekil alacağı şüpheli idi. Bir tarlası ve bir çift öküzü olanların hali kendinin-
kinden pek farklı değildi. Bir sene kuraklık olunca onlar da bütün köy-
lüler gibi dağlara ot yemeye gidiyorlar, üstelik öküzlerinin açlıktan öldü-
ğünü veya onda bir fiyatına satıldığını görüyorlardı.” (Ses, “Köpek”)

Köylü kimseden yardım görmez. Umarsızlık içinde kıvranıp durur. Aralıksız çalışır, aralıksız üretir, ama karşılığında yok denecek kadar az şey elde eder: “Fakat sorarım size: Köylü verdiğine mukabil ne alır? Yo-
lunu kendi yapmaya mecburdur, sokakları zavallı talihinden daha karan-
lıktır ve mektep, yüz köyün birinde bile yoktur. Jandarma oralara asayiş-
ten ziyade vergi tahsilini temin için gider. Kendimizi aldatmayalım, köylü
mütemadiyen vermiş, buna mukabil hiçbir şey, kelimenin bütün
mânasıyla hiçbir şey alamamıştır. Bunları itiraf etmek belki, eğer bir
parça vicdanımız varsa, yediğimiz bir lokma ekmeğin boğazımızda kal-
masına sebep olacaktır ve ihtimal vicdanımızın sadasını duymamak için:
‘Köylü efendimizdir!’ gibi cümleler güzel birer morfındır. Fakat hiçbir
cümle hakikati değiştirmek iktidarında değildir.” (Kağnı, “Bir Skandal”).

Köylü, ağa karşısında yalnızdır. Bürokrasi ağadan yanadır: “Mec-
bur olduk hükümet kapısına düşmeye. İki sene mahkememiz sürdü.
Bizim tapumuz filan yoktu ama, bütün köylü o tarlanın bize dededen
kaldığını bilirdi. Bunu soran olmadı, ağa yalancı şahit dinletti, mahke-
meyi kazandı.” (Kağnı, “Kafa Kâğıdı”)

Bu alıntıların da gösterdiği gibi Sabahattin Ali, köyün ve en çok
yoksul köylülerin durumuyla ilgili temel gerçekleri –can alıcı yanlarıy-
la– dürüstçe ortaya koymaktadır. Fakat zengin köylülerin (ağaların)
köydeki durumunu ve emekçi köylülerle ilişkilerini biraz gölgede bırak-
makta, daha doğrusu yeterince aydınlatmamaktadır.

Buna karşın, köy ve köylü gerçeğine hikâyelerinde zamanında en
büyük yeri veren yazarın Sabahattin Ali olduğunu söylemek gerekir.
Gerçi, ondan önce *Kara Bibik*’le (1890) Nabizâde Nâzım ve *Memleket
Hikâyeleri*’yle (1919) Refik Halit köy gerçeğine değinmişlerdir. Ne var
ki, bu değinme çok sınırlıdır: Nabizâde Nâzım’ın yalnızca bir, Refik
Halit’in ise üç hikâyesi (“Koca Öküz”, “Yatır”, “Boz Eşek”) köyle ilgi-
lidir. Üstelik, bunlar derine ve bütüne inmekten uzaktırlar. Kişilerinin,
ekonomik altyapıya ve onun belirlediği sınıf ve mülkiyet ilişkilerine de-
ğinmezler. Toplumcu görüşten de yoksundurlar. Gözlemciliği aşama-

dıkları gibi bilimsel bir yöntem ve anlayışa da yaslanmazlar. Onlardan sonra, Sadri Ertem *Silindir Şapka Giyen Köylü* (1933) ve *Bacayı İndir Bacayı Kaldır* (1933) adlı toplumcu kitaplarındaki kimi hikâyelerle bu sakıncaları gidermeye yönelir. Gelgelelim, onda da gözlemin yerini çoğunlukla kuram (teori) alır. Yaşantı ve duygu eksikliği ile bilgidен gerçeğe varma eğilimi bu “masabaşında yazılmış” hikâyeleri çoğun şematizme ve mekanizme götürür. Dildeki özensizlik ile anlatımdaki kuruluk ve yapıdaki zayıflık bu sonucu daha da belirginleştirir.

Sabahattin Ali bütün bu eksiklikleri ve kusurları geniş ölçüde ortadan kaldırır. Yöntem, görüş ve kapsam bakımından Nabizâde Nâzım ile Refik Halit’i; dil, biçim, duyarlık ve gerçeklik bakımından Sadri Ertem’i geliştirir, daha doğrusu aşar...

İŞÇİLERİN DURUMU

Sabahattin Ali’nin işçilere ilişkin hikâyelerinin sayısı beş altıyı geçmez. Bunlar da işçilerimiz için henüz sosyal sigortaların kurulmadığı, grev yapma ve sendika yahut parti kurma hakkı ile kendi ideolojisini öğrenip yayma özgürlüğünün tanınmadığı bir dönemde, CHP’nin demokrasiye aykırı uygulamalarda bulunduğu baskılı yıllarda yazılmışlardır.

Gerçi bu çeşit hikâyelerin sayısı düşüktür. Öyleyken yazar, işçilerin içinde yaşadığı koşulları, yüzeyden de olsa, ana çizgileriyle belirtmeyi başarır. Hikâyelerinden öğrendiğimize göre, işçilerin durumu emekçi köylülerinkinden iyi değildir. Köydeki ağanın yerini şehirde sermayeci almıştır. O da onun gibi işçiye sömürmekte, işine gelmediği zaman kolundan tutup atmaktadır. (“Bir Gemici Hikâyesi” ile “Mehtaplı Bir Gece”de olduğu gibi.) İşçiler de köylüler gibi yalnız ve desteksizdir: Hastalandığı gibi fabrikadan çıkarılan, günlerce işsiz ve aç kalan işçinin can çekişirken hırpalanmaktan ödü kopuyordu. Kendisine herhangi bir şekilde yardım edilip kurtulabileceği düşüncesi kafasından o kadar uzaktı ve dünyada kendisiyle meşgul olabilecek bir insan bulunabileceği ihtimali ona öyle yabancı idi ki, bu bitip tükenmez yürüyüşte onun kütleşen sinirlerini ne bir ümit, ne bir hiddet kıvılcımı harekete getirebiliyordu.

“Ölüm ona hiçbir zaman fevkalâde bir şey gibi görünmemişti. Etrafında, küçükten beri, en çok gördüğü şey ölümdü. Yalnız ölümün bir şekli vardı ki, düşündükçe tüylerini ürpertiyordu.” (Ses, “Mehtaplı Bir Gece”)

İşçilerin yarını güven altında değildir: “Genç ateşçi ara sıra süngüsü-
ne dayanıyor, bir an için kapadığı siyah kapağa gözlerini dikerek düşü-
nüyordu:

Üç dört sene sonra ne yapacak? Bu öyle bir işti ki, en sağlam adamı
birkaç senede tamamlardı. Ondan sonra makine yağcılığına, vinççiliği-
ne, hattâ hammallığa geçmek, yarı sakat ve çürük bir vücudu birkaç gün
daha yaşatabilmek için uğraşmak icap edecekti. Ve daha sonra? Allah
bilir...” (*Değirmen*, “Bir Gemici Hikâyesi”)

İşyerleri çokluk sağlığa aykırıdır: “Son senelerde bir küçük fabrika-
da motorcu yamaklığı yapıyordu, hastalığı orada iken başladı. Daha
doğrusu küçükten beri zaman zaman kendisini yoklayan nefes darlığı,
bu fabrikanın havasız, küçük motor dairesinde boğucu bir illet haline
geldi.” (*Ses*, “Mehtaplı Bir Gece”)

İşçiler genellikle bilinçsizdir. Ancak içlerinden bazıları ara sıra kendi
kendilerine şöyle sorular sorarlar: “Peki kendisinden her şeyi niçin al-
mışlardı? Birçok yerlerde birçok adamların konuşmalarına kulak ver-
miş, onlardan daha az akıllı olmadığına kanaat getirmişti. Kuvveti de
yerindeydi; şu halde sırf bir tasadüf onu böyle, ötekileri öyle yapmıştı
ha? O zaman birdenbire farkına vardı ki, kendisini ve arkadaşlarını,
hatta bütün kendisine benzeyenleri bir hareketten, bir kabarıştan mene-
den; bu ‘tesadüfe inanma’dır.” (*Değirmen*, “Bir Gemici Hikâyesi”)

AYDINLARIN DURUMU

Köylülerle işçilerin bu iç sızlatıcı yaşayışı karşısında aydınların dav-
ranışı hiç de iç açıcı değildir.

Sabahattin Ali, önce de açıklandığı gibi, genellikle aydınlara, daha
çok küçük burjuva aydınlara ve yarı aydınlara inanmaz. Onların
bencilliğini, çıkarıcılığını, kıskançlığını, dönecliğini, halka sırt çevirmiş-
liğini fırsat düştükçe eleştirir. Özellikle doktorların soygunculuğunu, za-
limliğini, bilgisizliğini ayrıntılarıyla ortaya koyar (“Böbrek”, “Dekol-
man”, “Cankurtaran”, “Sulfata”). Taşradaki bürokrat yarı aydınların
kofluğunu, dedikoduculuğunu, ülküsüzlüğünü taşlar: “Erkekler belki
mühendis, belki doktor, belki avukat veya muallim olmuşlardı. Fakat
bunu bir fikir ihtiyacı olarak değil, karnını iyi doyurmak, iyi giyinmek,
güzel karı alabilmek için yapmışlardı. Yani dimağ gibi en asil bir uzuv-

larını midelerine ve tenasül cihazlarına uşak olarak kullanıyorlardı. Yalnız ekmek parası düşünen ve asıl vazifelerini: Tefekkür kabiliyetlerini, tamamiyle unutarak basit birer makine haline giren bu kafalarda akıl, saf ve maddiyetin dışına çıkabilmiş akıl, artık lüzumsuz bir şeydi. Münevverlerimizde dimağların rolü kör bağırsağınkinden daha fazla değildi.

“Dünya, millete, devlete, vatana dair muayyen ve ezberlenmiş fikirleri vardı ve bunların suya sabuna dokunmasına âzami derecede dikkat ediliyordu. (...) Hatta birçokları için bir fikir ve kanaat sahibi olmak yalnız lüzumsuz ve mânasız değil, aynı zamanda tehlikeli ve ayıp bir şey, muayyen fikirleri olan, yani kendisine düşünmek için bir kafa verilmiş olduğunu unutmayan bir adama cemiyetin sükûnetine bomba koymaya gelmiş bir anarşist nazarıyla bakıyorlar.” (Kağnı, “Bir Skandal”).

Sabahattin Ali’nin Konya’da başından geçenlerin etkisiyle yazdığı “Fikir Arkadaşı” hikâyesinde Anadolu’daki küçük burjuva, bürokrat aydınların korkaklığı, ikiyüzlülüğü, çıkarıcılığı bütün çıplaklığıyla ve alaycı bir anlatımla göz önüne serilir: “Bizim dairede on kişi varız... Hep münevver, tahsilleri yerinde, zeki adamlar; fakat hiçbirisi ile kafa dengi olamıyorum. Halbuki şöyle candan, kardeş gibi bir arkadaşlığa dünyalar feda... Koca dairede bir bizim şu oğlan vardı. Hani canım başına bir felâket geldi... İşte o... Galiba avukatlığını da sen almışsın... Çok insan çocuktu doğrusu, pırlanta gibi bir kalbi vardı. Samimi arkadaş, diye bir onu tanırdım. Ne yaparsın? İnsanlar böyle işte... Bir iftira, haydi kodese... Hani hiç kabahati yok değildi, çenesini tutmaz, ileri geri söylenirdi. Kaç kere dedim: Oğlum, devir değil, dünyayı sen mi ıslah edeceksin? Al üç buçuk kuruş maaşını otur bir köşede... Değil mi efendim? Biz de fikir sahibiyiz... Ben kendi nefsimi ondan çok daha ileriyim... Evet, bu dünya böyle yürümez, fakat her şeyin sırası var... Bak, ben ağzımı açıyor muyum? İnsan karda yürüyüp izini belli etmemeli... Fakat cahil çocuk, dinlemez ki... Hep burnunun doğrusuna giderdi. Sanki tek başına dünyanın mihverini değiştirecek...” (Kağnı, “Fikir Arkadaşı”).

Sabahattin Ali aydınların neden bu duruma düştüklerini pek açıklamaz. Aydınlar ile toplumsal sınıflar, düzen ve devlet arasındaki ilişkileri pek göstermez. Daha doğrusu, tek parti yıllarının baskısı altında buna

yeterince olanak bulamaz. Ancak, “Düşman” adlı hikâyede bu ilişkileri örten perdeyi biraz kaldırabilir: Hikâyenin kahramanlarından biri zengin bir insandır. Polisçe aranan eski bir arkadaşı bir geceliğine evine sığır. Biraz konuşunca anlar ki arkadaşı solcudur, bozuk düzene karşıdır. Oysa, kendisinin rahatı bu düzene bağlıdır. Arkadaşı yatar, fakat o uyumaz, düşünür:

“Evet, kuvvet kendisinde idi ve bütün bir devlet, polisleri, candar-maları, mahkemeleri, hattâ bankaları, mektepleri ve gazeteleri kendisini koruyordu. Bir an içinde bütün bu müesseselerle olan yakınlığını ve arkadaşının kendisinden hızla uzaklaşıp sisler, karanlıklar içinde kaybolduğunu hissetti. Kendisine daha çok emniyet vermek için pencereye gidip sokağa baktı. Tâ ilerideki köşede bir polis dolaşıyordu. Hemen pencereyi açıp onu çağırmak istedi; çünkü aşağıdaki orada kaldıkça burada rahat uyuyamayacaktı. Fakat bağırın sesin onu uyandırabileceğini düşündü ve geri döndü. Gazeteyi tekrar karıştırdı. Demin bulunduğu yeri bir daha okudu ve söylendi: ‘Polis izi üzerinde imiş... Ya benim evimde bulunursa?..’ O zaman gözünün önünden karakollar, hapisaneler, mahkemeler geçiverdi. Etrafına bakındı... Bu sıcak odadan, bu alıştığı eşyalardan ayrılmayı düşündü ve bunun korkusuyla bütün etrafındaki şeylere âdeta yapıştı. Hayır, daha fazla duramazdı. Bir eli yavaşça telefona gitti; öbür eliyle de rehberi karıştırıp numarayı bulduktan sonra telefonu açtı.” (Kağrı, “Düşman”)

Köy ve köylü bölümünde de açıklandığı gibi, “Ses” hikâyesi Anadolu halkı ile Batıcıl aydınlar arasındaki uzaklığı ortaya koyar. Aydınların halkı tanımadığını, onun yaşamına, kültür ve sanatına yabancı kaldığını gösterir.

HAPİSHANELER VE MAHPUSLARIN DURUMU

Sabahattin Ali’nin doğrudan doğruya hapishanenin durumunu ya da mahpusların içerdeki yaşamını yansıtan hikâyeleri azdır. (“Kazlar”, “Bir Şaka”, “Duvar”, “Çaydanlık”) Üstelik bu hikâyelerde hapishanenin ve mahpusların durumu yüzeyden ele alınmış, yeterli genişlik ve derinliğe varılmamıştır. Ama bu yüzeydenlik birtakım acı gerçeklerin ilk kez Sabahattin Ali’nin kalemıyla gün ışığına çıkarılmasını önlememiştir.

Örneğin “Kazlar”da mahpuslardan Seyit, karısına yazdığı mektupta, “kendisinin pek o kadar iyi olmadığından, koğuştaki yerinin pisliğinden ve bittten şikâyet” eder. “Dudu gelirken bir iki kaz getirirse başgardıyanla müdüre vererek yerini değiştireceğini” söyler. Seyit, “koğuşun en fena tarafında, aptestliğin yanında yatıyordu. Hem de yarı aç. Hasta olduğu için çalışmıyor, kimseye hizmet edemiyor, su filân taşıyamıyor ve bir tayınla kalıyordu.” (*Değirmen*, “Kazlar”)

Bu parçalar hapishanelerin ne denli bakımsız ve mahpusların ne denli perişan bıkarıldığını –kabataslak da olsa– göstermektedir.

Başka hikâyelerde de yer yer buna benzer parçalara rastlanır. Sözgelemi, şu parça mahpusların desteksizliğini, bırakılmışlığını birkaç satırla belirtir:

“Mahpuslar yalnız paralılara ve zorbalara itibar ettikleri halde Cavit Bey’e merhametle karışık bir hürmetleri vardı. Bazen istidalarını ona yazdırıp beş on kuruş verirlerdi. Hiçbir yerden on parası gelmeyen ve devletin verdiği bir tayına kalan bu adama hali vakti yerinde mahkûmlar para, erzak vererek yardım ederlerdi. Bu da onlara akşamları gene o hafif sesiyle dinî ve mistik dersler verirdi. Ve onlar bu karmakarışık ve içine Arapça cümleler serpiştirilmiş sözleri hiçbir şey anlamadan derin bir alâka ile dinlerlerdi.” (*Kağrı*, “Bir Şaka”)

Hapishanede en küçük olaylar bile önem kazanır: “Hapishanenin hareketsizliği, vukuatsızlığı, yeknesaklığı içinde hayatın ufak hadiseleri bile o kadar ehemmiyet alır, o kadar büyür ki, meselâ mahpusların bir köpeğinin ölmesi insan ruhları üzerinde, dışarda iken ancak bir yangının, bir zelzelenin yapabileceği tesiri bırakır.” (*Kağrı*, “Bir Şaka”)

Hapishane, örneğin Sinop hapishanesi, insanlara özgürlüğün yokluğunu derinden duyurur: “Fakat benim kaldığım hapishanede her şey, her ses, hürriyeti gözlerinin önüne kadar getirmek, sonra birdenbire çekip götürmek için yapılmış gibiydi. Surların üstünde büyüyen ufak ağaçlar, yosunlu taşlardan aşağı sarkan sarı çiçekler bir bahar havası içinde eli kolu bağlı olmanın bütün acılarını içime dökerdi. Uçsuz bucaksız gökte bir kuğu gibi ağır ağır yüzen küçük beyaz bulutlar benden bir tek teselli: Unutmayı alırlardı. Ve burada konuşulan şeyler hep eskiye, dışarıya ait şeylerdi. Sanki hiç kimse buraya girdikten sonra yaşamıyor, yahut hafızası bunu zaptetmiyordu. Buradaki hayattan bahsetmek lâzım gelince de o kadar isteksiz anlatılır ki, insanda, söyleyene

azap veren bu şeyleri susturmak arzusu uyanırdı.” (Kağrı, “Duvar”)

Çoğu hapishanelerin doktoru ve reviri yoktur: “Hapishanenin doktoru ve reviri olmadığı için hasta mahpuslar ağırlaşınca kadar koğuşlarında kalırlar ve araba parası tedarik edebilirse belediye doktorunu getirirlerdi.” (Yeni Dünya, “Çaydanlık”)

JANDARMALARIN VE YÖNETİCİLERİN DURUMU

Sabahattin Ali’nin özellikle jandarmaların Osmanlı İmparatorluğu zamanı ile “tek parti, tek şef” yıllarında köylüyle ilişkilerini ele alan hikâyeleri vardır: “Bir Firar”, “Jandarma Bekir”, “Sıcak Su” gibi. Ayrıca, bazı hikâyelerinde de jandarmalara değinmekten geri durmaz: “Bir Orman Hikâyesi”, “Komiki Şehir” ve “Kağrı”da olduğu gibi. Fakat doğrudan doğruya bürokrasiyi konu alan bir hikâyesi yoktur. Ancak, kimi hikâyelerinde (“Komiki Şehir”, “Asfalt Yol”, “Kafa Kâğıdı”, “Bir Orman Hikâyesi” vb.) yer yer birtakım memur ve yöneticilerin davranışlarından söz açar.

Sabahattin Ali’nin hikâyelerinde belirtildiğine göre, kimi jandarmalar köylüye iyi muamele etmezler: “Temmuz ortasıydı. Sıcakta yedi sekiz saat yol alıyorduk. O yarlarda karakollar birbirine yakındır, günde iki candarmaya üç beş saat yol koyar mı! Çabucak öbür karakola ulaştırıp geri döneyim diye beni koşturur, ‘Aman, bir kıyıda biraz oturalım, hiç dermanım kalmadı!’ deyince dipçiği basardı. En kötüsü, güneş ortalığı kavurduğu zamanlar yanından geçtiğimiz harmanlara uğrar, göğsüne bağrına döke döke ayan bakracını başına diker, köylüler verse bile bana bir yudum içirmezdi.” (Değirmen, “Candarma Bekir”)

Jandarmaların köylüye haksız yere dayak attığı, işlemediği suçları zorla kabul ettirdiği bile olur: “İki candarma, İdris’i aralarına almış götürüyorlardı. İdris ayaklarına basamayacak haldeydi. Candarmalar çok dövmüşlerdi, fakat seke seke yürümeye çalışıyordu. Bayram namazında İmamköy camiini bastığı ve orada namaz kılanları soyduğunu en nihayet itiraf etmişti. Halbuki böyle bir şeyden haberi bile yoktu... Ne çare?... Dayak bu... Her şeyi söyler.” (Değirmen, “Bir Firar”)

Hatta, bir hikâyede jandarmalar katil İsmail’in yerini söylemediği için karısı Emine’yi kirletmeye kalkarlar: “Dolaşan candarma birdenbire durdu, arkadaşını eliyle çağırarak yavaş, fakat kadının duyabileceği bir

sesle: 'İsmail herhalde uzakta değildir, bize teslim olmaya gelmezse, karısının ırzını kurtarmaya da gelmez mi?..' dedi, sonra daha yavaş bir sesle ilâve etti: 'Ben şimdi Emine'yi yakalayıp mindere atarım, bağırırsa, nasıl olsa İsmail dayanamaz, nerdeyse çıkar gelir. O zaman kapının yanında bekler, ya ölüsünü, ya dirisini yakalarsın... Bağırmazsa... Eh, ne yapalım... Bir kere de sen denersin!'" (Ses, "Sıcak Su")

Sabahattin Ali en çok Osmanlı, biraz da tek parti döneminin kimi jandarmaları için olduğu gibi kimi yöneticileri için de pek iyi düşünmez. Hikâyelerde yer yer onların halktan yana olmadıklarını, varlıklıyı tuttuklarını, zaman zaman yasadışı hareketler yaptıklarını göstermeye çalışır. Örneğin, "Komiki Şehir" hikâyesinde kaymakam "mülkiyeden yeni çıkmış, İskodralı bir gençtir. Emsalinde bulunan her şey kendisinde de var: Ukalâ, kendini beğenmiş, kötücül..." Nitekim, kendisinden yardım dilemeye gelen Viktor'a sarkıntılık eder, kadın yanaşmayınca geneleve attırır. Örneğin, jandarma kumandanı, "Kaymakamın hemşerisi... Bilseniz ne habistir. Memlekete gelen memurlara her türlü kolaylığı gösterir... Sırf onlarla ahbap olarak gece toplanmaları yapmak, böylece aile kadınlarıyla çeşmi çerez geçinmek için..." Rahmi'nin sevgilisini kabadayılar kaçırdığında, takip için jandarmaları çıkarmaz.

Sabahattin Ali aynı hikâyede hususî muhasebe memuru, savcı ve belediye üyeleri içinde iyi şeyler söylemez. Başka hikâyelerde de birkaç satırla bazı bürokratların kötü davranışlarına parmak basar: Söz gelişi "Kazlar"da "Seyit"le arkadaşı Durmuş'tan gayrisi kazadaki mustantiğe para yedirip men-i muhakeme kararı almışlardı." diye yazar. Bir başka hikâyesinde polisin soruşturma sırasında siyasal sanıklara yaptığı baskıyı açığa vurur: "... Bir haftadan beri minimini bir hücreye atılmıştım, arasına ordan alıp ifadeye götürüyorlardı. Amma en şiddetli işkenceler asla bana yapılmamıştı. Ben şöyle arada bir yoklananlardandım. Günde bir, en çok iki defa beş on sopa... Sonra o tepesinde bin mumluk ampul yanan ve insanın beynini cıvık bir çamur yığını haline getiren hücre... Eminim ki, koridorda, tepedeki kırık camekândan dökülen karın altında, kuru bir bank üzerinde iki haftadır büzülüp oturan altmışlık sendikacı benden çok daha fazla azap çekiyordu... Sadece orada pineklemekle..." (Sırça Köşk, "Kurtla Kuzu")

Hapishanelerin, hastanelerin, köylülerin, idarecilerin, jandarmaların, polislerin durumu 1946'da çok partili yaşama geçildikten sonra

muhalafetçe sık sık ele alınır. CHP iktidarının bu konudaki sakat tutumu kıyasıya eleştirilir. Gerçi Sabahattin Ali de eleştiriye başvurur, fakat –bazı hikâyeleri sayılmazsa– eleştiricilikten çok, gösterici olmayı yeğ tutar. Ama muhalif politikacılardan çok önce –ta 1930 yıllarından başlayarak– sözkonusu durumun getirdiği acı gerçeklere cesaret ve dürüstlikle ilkin o parmak basar. Üstelik, bunu da politikacılar gibi oy toplamak, ikdidara geçmek için değil, kendi deyimiyle, “cefa-keş milletine ve memleketine” beslediği derin sevgiden ötürü yapar: “Bütün kavgamızda kendimiz için hiçbir şey istemedik. Yalnız ve yalnız, bu yurdun bütün yükünü omuzlarda taşıyan milyonlarca insanın derdine derman olacak yolları araştırmak istedik. (...) Meğer ne büyük günah işlemişiz! Kanunlu, kanunsuz baskılar altında ezile ezile pestile döndük...”⁽²⁰⁾

Sabahattin Ali bu baskılara karşı sözü edilen gerçeklere dikkati çekmekle kalmadı. Bu gerçeklerle birlikte yurdun doğal ve yerel görünümünü, ulusunun toplumsal ve kültürel durumunu da sanat ölçüleri için de yansıttı. Bu durumun kavranmasına, değişmesine, gelişmesine uğraştı. Çünkü, ona göre, milliyetçilik buydu: “Mensup olduğu milletin dünyanın en mesut, en müreffeh, hayat ve kültür seviyesi en yüksek topluluğu haline gelmesi için yorulmak bilmez bir gayret ve tükenmez bir feragatle, her şeye rağmen çalışmak...”⁽²¹⁾ Milleti sevmek, onun refahı için çalışmak, onun haklarını müdafaa etmek.”⁽²²⁾ “Bu memlekette yapılan her işin, üç beş kişinin çıkarına değil, bu toprakları dolduran milyonların yararına olmasını” istemek.⁽²³⁾ “Vatanımızın istiklâli üzerine en küçük bir gölge düşürmemek... Bin bir hileli yoldan bağrımıza soku-lup bizi tekrar yarı müstemlekeliğe sürüklemek isteyen sömürücü yabancı sermayeye karşı uyanık” olmak.⁽²⁴⁾

Olumlu anlamda milliyetçi olan Sabahattin Ali, düşüncelerinden ötürü saldırılara, iftiralara, kahrılara uğramış,⁽²⁵⁾ fakat yılmamış ve yolundan dönmemiştir.

Bütün bu çabaları göz önünde tutulunca Sabahattin Ali’yi gerçek anlamda bir “ulusal/millî yazar” saymamak haksızlık olur.

(20) Ali Baba, 25.11.1947

(21) Tan, 11.2.1944

(22) Yeni Adam, 6.1.1938

(23) Marko Paşa, 10.2.1947

(24) Marko Paşa, 16.12.1946

(25) Bak: *Fikir ve Küfür*, Merhum Paşa, 1.11.1947

TEMLER

Sabahattin Ali gözlerini çoğunlukla toplumsal gerçeklere çevirmiş bir yazardır. Onun için işlediği temler de çoğunlukla bu gerçeklerin çevresinde oluşur. Ancak, ilk dönemde (1926/1929) yazdığı romantik hikâyelerde bunun dışına çıktığı görülür.

Konular gibi, Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde de yer alan temler de sayılıdır: Aşk, çocuk sevgisi, acıma, arkadaşlık vb...

ASK

Aşk, köy ve köylü konularından sonra, Sabahattin Ali'nin en çok üzerinde durduğu bir temdir. Özellikle ilk hikâyeleri hemen hemen hep bu temle yoğrulmuştur. Sonraki hikâyelerinde de aynı tem, sınırları küçülmekle birlikte, önemini sürdürmüştür.

Aşk temi ilkin toplumsal ortamın dışında platonik, romantik ve kişisel bir duygu olarak işlenmiştir. Sonradan toplumsal çevreye bağlanmış, somut ve gerçek bir olgu gibi ele alınmıştır.

Romantik dönemde de, gerçekçi dönemde de aşk çokluk engellerle karşılaşmıştır. Ya sevenler arasındaki duygusal ayrılıklar ya da toplumsal çevreden, ekonomik koşullardan gelen güçlükler aşkı kösteklemiştir. Ama aşk her şeye karşın yolundan şaşmamış, bu da –bazen ucu ölüme varan– birtakım dramatik sonuçların doğmasına yol açmıştır. Böyle bir sonucun doğmaması ancak büyük özveriler ve acılarla sağlanmıştır. Örneğin, “Değirmen” hikâyesinde çingene delikanlısı kolunu kesmek pahasına sevgilisiyle birleşebilmiştir. “Gramofon Avrat”ta arabacı Murat bir kişiyi öldürerek hapse düştükten sonra sevgilisinin ilgisi- ni kazanabilmiştir. Fakat bunlar seyrek görülen durumlardır. Çoğu hikâyelerde çekilen acılar, gösterilen özveriler de bir şeye yaramamış, sevenler bir türlü birleşememiştir. “Kurtarılamayan Şaheser”, “Bir Cınayetin Sebebi”, “Komiki Şehir”, “Köstence Güzellik Kraliçesi”, “Hasanboğuldu”, “Bir Aşk Masalı”, “Selâm” buna birer örnektir. Bunlar bir bakıma, *Kerem ile Aslı*, *Leylâ ile Mecnun*, *Ferhat ile Şirin* adlı halk hikâyelerini andırırlar. Onlarda olduğu gibi bunlarda da sanki uğursuz bir el, enikonu bir alınyazısı aşkın yolunu kesmiş, büyük çilelerden sonra bile sevenler birbirlerine kavuşamamıştır. Bu yüzden aşk genellikle dramla birlikte yürümüş, genellikle mutlu bir sona ulaşamamıştır.

Aşkı, Sabahattin Ali insanı yücelten bir duygu olarak işlemiştir.

ÇOCUK SEVGİSİ

Çocuk sevgisi temi ancak iki hikâyede, “Apartman” ile “Isıtmak İçin”de ele alınır. O da, bir tem olarak değil de, yoksul halkın yaşayışının bir yanı olarak...

Nitekim, “Apartman”da bir inşaat işçisinin oğluna duyduğu sevgi, ekmek kavgasıyla birlikte çalışma yaşamı içinde belirtilir. İşçi, oğlunun başından geçen acı olayları yüreği yanarak seyrederek. Ama çaresizdir, elinden bir şey gelmez. Oğlunun sırtındaki yükün altında ezilerek yürüdüğünü, merdivenleri çıkarken düştüğünü, küfedeki şişeleri kırdığını, camlar batan dizlerinden kanlar sızdığını apartmanın çatısından görünce daha fazla dayanamaz: “Çatıdaki adam gözlerinin büsbütün karardığını ve güneş vurmuş gibi beyninin içinde gürültüler olduğunu hissetti. Çatının kenarına dayanan ayakları titriyordu. Yavaş yavaş dizlerinin gevşemeye ve bükülmeye başladığını fark ederek elleriyle başının üst tarafındaki tahtalara tutunmak istedi. Fakat parmakları da gevşemişti ve hiçbir şeye sıkıca yapışamıyordu. Vücudu yaş tahtaların üstünde hafif bir gıcirtı çıkararak ağır ağır kaydı. Çatının kenarına kadar gelip orada bir an takılır gibi olduktan sonra, aşağıya, sokağın ortasına içi toprak dolu bir çuval gibi boğuk bir ses çıkararak düştü.” (Kağı, “Apartman”)

Görüldüğü üzere, yaşama koşulları, dolayısıyla sınıf ayrımları babanın oğluna duyduğu sevgiyi bir dramla sonuçlandırıyor. Baba, oğluna sevgisine uyan bir yaşam sağlayamıyor. Onu okuldan alarak küfeciliğe veriyor. Ayrıca, oğluna kötü davranıldığı zaman da ortaya çıkamıyor. Apartman sahibini kızdırmaktan, işten atılmaktan korkuyor. Böylece, içinde bulunduğu güç durum ve ideolojik bilinçsizlik kişisel eğilimlerini ezmekle kalmıyor, onu bir dramın da kucağına atıyor.

Sabahattin Ali bütün bu çelişkileri küçük hikâyelerine ustalıkla yerleştiriyor. Sonunda, “Apartman” yalnızca insancıl duyguların (çocuk sevgisinin) boğulduğu bir yer değil, toplum yapısının da –dolaylı yoldan– eleştirildiği bir sahne oluyor.

“Isıtmak için” adlı hikâyede de buna benzer bir durum söz konusudur. İnşaat işçisinin yerini burada çamaşırcı kadın alır. Çamaşırcının sekiz yaşında bir kızı vardır. Kadın evlere çamaşır yıkamaya giderek çocuğuna ekmek getirmektedir. Kış geldiği halde odun alamaz. İş arar bulamaz. Çocuk soğuktan ağlamaktadır. Kadın kızını koynuna alarak ısıtmaya çalışır: “Girdim yanına yattım. Dünyada varıp halimi dökecek

kimsem yoktu, kimselerden bir umudum kalmamıştı. Elim ayağımla kızcağızımı sardım. Bir daha yanından çıkamadım. Yavrumun her yanı buz olmuştu. Ben ona sokuldukça: ‘aman ana, daha sarıl, içim çekiliyor!’ diye yalvarırdı. Isıtacak yeri kalmamıştı ki, her tarafı kuru kemikti. Ama ne de olsa biraz sesi kesildi. Birkaç kere uyur gibi oldu. Ondan sona aralıkta uyanıp: ‘Aman ana, ısıt beni!’ dedi, hemen uykuya daldı. Ne yiyecek istedi, ne içecek istedi; uyudu, uyandı ısıt beni dedi. Ben ondan kuru, nesini ısıtayım ki... Ama kızım rahat etti. Artık bilemiyorum, üç gün mü oldu, dört gün mü, hep sarılıp yattık. O gözünü açtıkça ben sarıldım. Başcağızını bağrıma bastım, ayaklarını bacaklarımın arasına aldım, onu gene uyuttum. Bugün öğleye kadar bir daha gözlerini açar gibi oldu. Garip garip yüzüme baktı... Bir daha da gözlerini kapamadı.” (Yeni Dünya, “Isıtmak İçin”)

Çamaşırcı kadın da inşaat işçisi gibi çocuğunu sevmekte, fakat onu kurtarmak elinden gelmemektedir. Çünkü toplumda yalnız ve desteksiz kalmıştır. Yoksulluk ve umarsızlık belini bükmüştür. Toplumun bozuk, insancıl olmayan yapısı bu sevgisinin oluşumunu engellemiştir.

Sabahattin Ali bu engellemeyi nesnelce, soğukkanlılıkla ortaya koyar. Böylece, okurda, adaletsiz düzenin halk yararına değiştirilmesi düşüncesini uyandırmış olur.

ARKADAŞLIK

Aşk gibi, çocuk sevgisi gibi arkadaşlık duygusu da genellikle insancıl olmayan toplum düzeniyle yaralanır. Bu düzen arkadaşlığı güçleştirmekle kalmaz, bazen insanları birbirine de düşürür. O kadar ki, birbirini en çok seven dostlar bile gün gelir dövüşmek zorunda kalırlar. Sözceliği, “Kanal” hikâyesindeki Mehmet’in başından geçenler bunun güzel bir örneğidir:

“Dedemköylü Mehmet’le Zağar Mehmet kapı bir komşuydular. Aralarında yaş farkı da yoktu. Küçükken köyün harman yerinde beraber emeklemişler; sokağın gübrelili torzlarında beraber yuvarlanmışlar; sıksa inekleri, ellerinde boylarından büyük bir değnekle, köyün kıyısından geçen sığırtmaca beraber götürmüşler; kanalda beraber kurbağa taşlamışlardı... (...) Delikanlılıklarında beraber düğünlere gitmişler, avrat oynatmışlar, kadın kaldırmışlardı. Bütün orta Anadolu insanlarında olduğu gibi bunlarda da lâkırdı haline gelmeyen bir dostluk vardı. Bu

dostluk pek delikanlı zamanlarında, yan yana giderken birbirlerinin elini tutup sallamak şeklinde görünürdü. Biraz sonra topraktan ekmeği dişiy-le sökenlere mahsus ciddilik onları da ağırlaştırdı. Ev yükü üstlerine çö-künce, daha az buluşur oldular. Zağar Mehmet evlenmişti; Dedemköylü Mehmet'in babası öldüğü için anası, bacası, bir de on sekiz yaşında oğlan kardeşi onun başına kalmıştı." (*Değirmen*, "Kanal")

Fakat su yüzünden bu iki arkadaş kavga ederler. Zağar Mehmet iste-meyerek, yüreği sızlayarak arkadaşını vurur. Çünkü tarlasını sulaması, yani yaşayabilmesi için başka bir yol bulamamıştır.

"Düşman" hikâyesinde, evine sığınan arkadaşını polise ihbar eden kişinin davranışı da düşündürücüdür. Gerçi bu, çirkin bir davranıştır, nitekim muhbir de bilir bunu, acı çeker bu yüzden, ama korkarak ve düşünerek polise telefon eder. Toplumun sınıflı yapısı ve onun bu yapı içindeki mutlu yeri kendisini buna doğru iter. Eğer, arkadaşının düşünceleri gerçekleşirse, bu yerin sarsılacağını düşünür. Bu düşü-nüşle -kötülüğünü bile bile- arkadaşını harcar.

Aynı şekilde, "Fikir Arkadaşı"nda bir öğretmen düzene ilişkin "mu-halif" düşünceler taşıyan arkadaşını gizlice ihbar eder. Arkadaşı tutukla-nınca onun işini de ek görev olarak üstlenir. Böylece, aylık gelirini arttır-mış olur.

Çoğunlukta olan bu olumsuz örneklere karşılık olumlu örneklere de rastlanır: "Selâm" hikâyesinde berber, aşk uğruna evini bırakıp giden arkadaş Yusuf'un ailesine bakmayı üstüne alır: "Çoluğu çocuğu ortada kaldı, dedi. Bu kadar sene karşı bekarşı esnaflık ettik. Aynı zaanatin ek-meğini yedik. Onlara bakmak bize düştü artık! Sonra, gözlerini karşı dükkâna dikti. Biraz düşündü. Hakikatleri olduğu gibi görmekten ve söylemekten hiçbir korkusu olmayan insanlara mahsus bir açıklıkla ilâve etti: Hem Yusuf dükkânını kapatıp gidince onun müşterisi de bana kaldı. Çocuklarının nasibi bana devroldu. Onların nafakası boynumuza borçtur." (*Yeni Dünya*, "Selâm")

"Mehtaplı Bir Gece"de yoksul bir sokak kadını aç, işsiz ve hasta bir emekçiyi kulübesine götürür, günlerce ona bakar. Besleyip iyileştirir.

"Gramofon Avrat"ta da yine bir düşkün kadın kendisi uğruna adam öldürüp hapse giren Murat'ı yıllarca besler.

Bu örnekler şunu gösteriyor: Sabahattin Ali'ye göre, aydınlar (özel-likle küçük burjuva kökenli olanlar) çoğunlukla çıkarlarına düşkündür-ler. Birbirlerini çekemezler. Kıskanç ve gammazdırlar. Tehlike karşısın-

da tanıdıklarını, hatta dostlarını bile harcamaktan çekinmezler.

Gelgelelim, küçük burjuvalar ile aydınlar arasındaki bu çürük arkadaşlığa karşılık, halktan kişiler arasındaki arkadaşlık çoğunlukla sağlamdır. Düşkünlere en çok yardım edenler de yine düşkünlere.

ACIMA VE SEVGİ

Sabahattin Ali ezilen, aşağılanan, aldatılan, yoksul, arkasız, umarsız, işsiz insanları sevdiği kadar acır da onlara. Fakat sevgisini olduğu gibi acımasını da pek açığa vurmaz. Daha doğrusu, çok az açığa vurur. Sözelimi, “Isıtmak İçin” hikâyesinde, çamaşırcı kadının çocuğunun açlık ve soğuktan öldüğünü duyunca sarsılır. Suçlu ve sorumlu duyar kendini:

“Deli gibi olmuştum. Kafamın içi uğultular, zonklamalarla doluydu. Yatağın bir kenarına yığılmış duran yorganı çekerek orada yatan çocuğu kucağına almak ve öpmek; önümde dizleri üzerinde sallanan kadının boynuna sarılarak beraber ağlamak istiyordum. Sonra aklımı başıma toplamaya çalıştım. Boğazımda düğümlenen bir sesle: ‘Sen burada bekle, ben lâzım gelenlere haber verir ve yine gelirim!’ dedim. Evden dışarı fırladım. Biraz daha yükselen ayın yarı aydınlattığı sokaklarda bütün kuvvetimle koşuyordum. Gözlerimden süzülen yaşlar rüzgârın yüzüme savurduğu tozlara karışarak çamur oluyor ve yanaklarımda donuyordu. Ben, içimde dayanılmaz bir acı ile önüme çıkacak bütün insanları yakalarından tutup oraya götürmek arzusuyla, artık uyumaya hazırlanan şehrin ortasına doğru koşuyordum.” (*Yeni Dünya*, “Isıtmak İçin”)

Bu koşmanın sebebini hikâyenin bir başka parçasında şöyle açıklar:

“Bütün gece kafam böyle şeylerle uğraştı. Kadından ve çocuğundan ziyade kendi zavallılığım ile meşguldüm. Aylardan beri içinde boğulduğum rahat ve alâkasızlık bir anda süpürülüp gitmişti. Bütün insanlar gibi, ıstıraba karşı zayıf olan bir insandım; merhamet, aciz ve korkudan mürekkep bir insan...”

“Merhamet ve ıstıraba karşı zayıflık” Sabahattin Ali’nin sanatının temel taşlarından biridir. Ne var ki, önceki bölümlerde de değindiğim üzere, yazar bu acıma duygusunu genellikle gizler. Bunun için, kişilerinin iç sızlatıcı yaşantılarını yansıtırken, nesnel sayılacak bir anlatıma başvurur. Onları çoğunlukla çıplak, yoğun, soğukkanlı görünen bir üs-

lupla sergiler. Bu tutum, sözü edilen kişilere karşı bir acıma ve sevgi doğurur içimizde.

Bu acıma ve sevgi, aslında, acımasız ve sevgisiz bir toplumun ürünüdür. İşte, yazarın amacı da bu önemli gerçeğin okurlarca sezilmesidir. Hakçasını söylemek gerekirse, Sabahattin Ali çoğunlukla varır amacına. “Ayrar”, “Aparman”, “Kanal”, “Kağrı”, “Fırar”, “Kamyon”, “Sulfata”, “Böbrek”, “Isıtmak İçin”, “Jandarma Bekir” bunun önde gelen tanıklarıdır.

Gelgelelim, Sabahattin Ali yetinmez bununla. Şefkatli, yardımsever, iyi kalpli kişileri –alttan alta da olsa– sevgiyle canlandırır. Böylece, onlardan yana olduğunu –dolaylı biçimde– belirtmek ister. “Mehtaplı Bir Gece” bu isteğin ilginç bir örneğidir. Önce de değinildiği üzere, hikâyenin ikinci kahramanı çirkin ve düşkün bir kadındır. Bir orospudur. Sokakta rastladığı aç ve hasta bir işçiyi evine taşır. Karşılığında hiçbir şey beklemeden ona bakar:

“Genç adam, başının üst tarafında bir insan kalbinin hızla çarptığını duydu. Gözlerini büsbütün açarak yukarıya baktı. Kadının esmer, yağlı ve çiçek bozuğu yüzü ona öpülecek kadar güzel geldi. Bu yüzde, şimdiye kadar hiçbir insanda rastlamadığı bir alâkanın ifadesi vardı. Hiç tanımadığı, ne olduğunu, kim olduğunu bilmediği bir insanın üzerine eğilerek böyle perişan, böyle acı gözyaşları dökabilen bu kadın ona harikulâde bir mahlûk gibi görünüyordu.” (Kağrı, “Mehtaplı Bir Gece”)

Bu görüşün altında yazarın öteden beri savunduğu “insancı/özgeci” mutluluk duygusunun ve yardımlaşma özleminin de yattığını söylemek uygun olur. Nitekim, Sabahattin Ali 28 Şubat 1935’te Aliye Hanıma gönderdiği bir mektupta bencillığe ve kötülüğe karşı bu duygu ve özlemi dile getirir:

“Dünyadaki bütün felâketlerin, uygunsuzlukların, bayağılıkların sebebi işte bu her şeyden evvel kendini düşünmek illetidir. İlk bakışta insana kurnazlık ve akıllılık gibi görünen bu hal hakikatte aptallıktır. Çünkü dünyada bir insanın başka bir insanın yardımı ve alâkasına muhtaç olmadan yaşaması mümkün olamayacağına, hatta en kötü hayvanlarda bile birbirine yardım hissi mevcut bulunduğuna göre, sadece kendini düşünmek ve başkalarının da böyle yapmasını istemek kendi kendisinin

kuyusunu kazmaktır. İnsan başkalarına yardım ettiği, başkalarını sevdiği kadar yükselir. Dünyada hayatın tek bir manası varsa o da sevmektir. Hatta mukabele edilmesini bile beklemeden sadece sevmek. Başka bir insanı bahtiyar edebilmek, kendini bahtiyar edebilmekten daha güç fakat daha insancadır. (...) Hayatta en büyük vazife ve saadet olarak şunu almak lâzımdır: Bize yakın ve uzak bütün insanlara yardım, bütün insanların iyiliğine çalışmak...”⁽²⁶⁾

ÖLÜM

Sabahattin Ali'nin doğrudan doğruya ya da başlı başına ölüm temini işleyen bir hikâyesi yoktur. Ama 64 hikâyesinden hemen hemen yarısında ölüm olayı vardır.

Ölüm bu hikâyelerde aşk, sevgi, sevgisizlik, acımasızlık, bilgisizlik, duyarsızlık, zorbalık, yetersizlik gibi temlere bağlı bir öge ya da onları belirtmeye ve sevgiyi, yaşamı, özgürlüğü savunmaya yardım eden bir araç olarak görülür.

Mustafa Durak bu konuya ilişkin ayrıntılı incelemesinde⁽²⁷⁾ hikâyelerdeki ölüm türlerini şu kümelerde toplar:

Aşk hikâyelerinden bazılarında ölüm, sevginin özveri ölçütü olarak yer alır. “Kurtarılamayan Şaheser”, “Aşk Masalı”, “Hasan boğuldu”, “Gramofon Avrat” buna birer örnektir.

Bazı hikâyelerde (“Ayrar”, “Kazlar”, “Çaydanlık”, “Kadın”, “Can-kurtaran”, “Apartman”, “Komiki Şehir”, “Kanal”, “Kamyon”, “Çirkin-ce”, “Isıtmak İçin”) ölüm kimi insanların acımasızlığının, bencilliğinin, çıkarıcılığının, ilgisizliğinin, sevgisizliğinin, kısacası duyarsızlığının ürünü olarak belirir.

“Bir Firar”, “Sıcak Su”, “Arap Hayri”, “Kağrı”, “Pazarcı” adlı hikâyelerde ölüm haksız yere sıkıştırılan, suçlanan çaresiz, zayıf kimi kişilerin başvurduğu bir kaçıştır, ters çözümdür. Kendilerini buna itele-yenlerin yanlışlığını, suçluluğunu ortaya koymaya yaramaktadır.

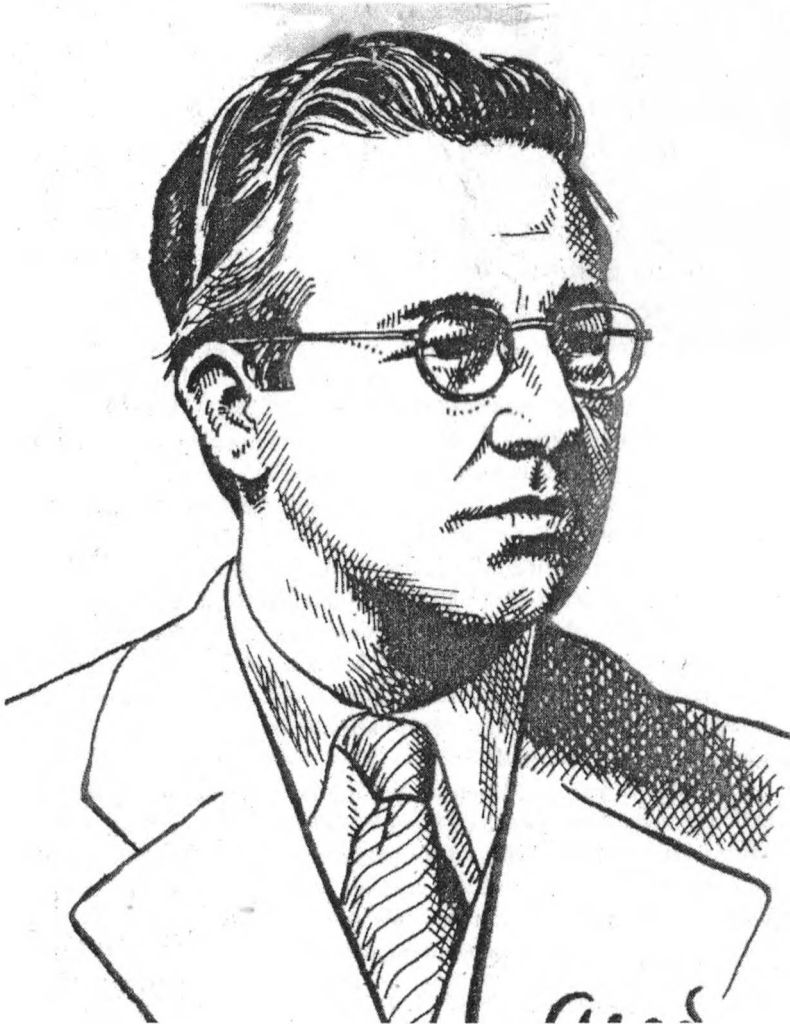
“Bir Cinayetin Sebebi”, “Viyolonsel”, “Katil Osman”, “Köpek”, “Duvar” hikâyelerinde ölüm; kişilerinin varlaşma, gücünü gösterme,

(26) Bak: Filiz Ali/Atillâ Özkırımlı, Sabahattin Ali, 1986, S. 192-193

(27) Mustafa Durak, Sabahattin Ali'nin Öykülerinde Ölümle Gelen Anlam”, Karşı dergisi, Ocak-Şubat 1990

kendini kanıtlama, ilgi çekme isteğini gerçekleştirme yoludur.

Bazı hikâyelerde (“Candarma Bekir”, “Katil Osman”, “Yeni Dünya”) ölüm, kendileri ve çevreleri yeterli bilgileri olmayan, gerçekleri ve olayları iyi çözümlemeyen bilinçsiz kişilerin eylemi olarak sergilenir.

HİKÂYELERDE BİÇİM

Hikâyelerinin biçimini çözümlemenden önce Sabahattin Ali'nin 'yazış biçimi' üzerinde biraz durmakta yarar var.

YAZIŞ BİÇİMİ

Yakınlarının anlattığına göre, Sabahattin Ali, hikâye ve romanlarını yazmadan önce araştırmalar, gözlemler yapar; notlar alır, konuyu kafasında iyice oluşturur, ondan sonra masaya otururmuş. Çabuk ve kolay yazarmış. Yazdıklarını dostlarına okur, görüşlerini alırmış.

Eşi söylüyor: "Sabahattin roman ve hikâyelerini çok rahat yazıyordu. Oturma odamızda radyo çalarken eserlerini

yazmak onu rahatsız etmezdi. Kendisini bir işe verdiği zaman gürültüyü ve etrafı unutabiliyordu. Gazeteye günlük tefrika yetiştirirken, evde misafir de olsa, aynı odada bir kenara çekilip yazar, gazeteye yetiştirirdi. Yalnız roman ve hikâyelerini yazmaya başlamazdan evvel beş altı ay not alır, kafasında onları hazırlardı."⁽²⁸⁾

Kızı söylüyor: "Babam yazacaklarını uzun zaman kafasında planlar, evirip çevirir, kısa notlar alırdı. Böyle zamanlarda çok dalgın olur, yanında top patlasa duymazdı. Sonra günün birinde Hermes marka yazı makinasını aceleyle bazen dizine alır, bazen de yemek masasına koyup hızla yazmaya koyulurdu. Yazdıkları bitince de mutlaka okumak isterdi. Anneme, bana ya da dostlara okur, yazdıklarının dinleyeni nasıl etkilediğini merak eder, gözlerdi."⁽²⁹⁾

Arkadaşı söylüyor: "Uzun uzun yürümeyi, yanında yürüyene yazmayı tasarladıklarını anlatmayı severdi. 'Bir öyküyü değişik kişilere anlatırım. Her anlatışında biraz daha gelişir. Kafamda hazır olunca da oturur yazarım,' derdi. (...) Yazı yazmak için sessiz bir köşe aramaz, kalabalık, gürültülü bir kahvede bile çalışabilirdi. Doğal bir akılcılık

(28) Aliye Ali, *Birlikte Olduğumuz Günler*. (Bak: Filiz Ali/Atilla Özkırımlı, *Sabahattin Ali*, 1986, S. 33)

(29) Filiz Ali, *Anımsayabildiklerim*, (Bak: Age, S. 54)

vardı anlatışında. İkına sıkına bir şeyler doğurmaya çalışanlar kıskanırlardı onu.”⁽³⁰⁾ Kendisi söylüyor: “Dünyada irademi bütün şiddetiyle kullandığım bir tek saha vardır: Yazı yazmak... Bu hususta benden şiddetli adam azdır. Nerede olursa olsun, ne zaman olursa olsun yazı yazabilirim. Ne soğuk, ne sıcak, ne rahat, ne sıkıntı, ne keder, ne sevinç, ne sükûnet, ne gürültü, hiçbir şey benim yazı yazmama tesir etmez. Yazı yazarken tamamen yazdığım şeyle beraber yaşarım, kendime uygun, tamamen hakîki âlemde yaşarım. Zaten bütün aksaklığım buradan doğuyor: Yazıların ve kitapların âlemini beni ihata eden âlemden daha hakîki buluyorum. (...) Ben çok kolay yazı yazarım. Evvelâ beş on dakika düşünür, sonra sanki bir yerden istinsah ediyormuş gibi süratle ve çok kere bir kelime bile çizmeden saatlerce yazarım.”⁽³¹⁾

YAZMA SANATI

Sabahattin Ali ‘yazma sanatı’na ilişkin ilk dersini babası Salâhattin Bey’den alır:

İlkokulda öğretmen bir kompozisyon ödevi verir. Pazar günü yaptığınızı anlatın diye. O pazar, Sabahattin Ali ile babası, sabahın er saatlarında ava çıkarlar. Daha güneş doğmamıştır. Hava alacakaranlıktır. Akşam Sabahattin Ali kompozisyon ödevine şöyle başlar: ‘Sabah, güneşin ilk ışınları penceremize vururken, babamla ben av tüfeklerimizi alıp çıktık yola.’ Sonra avı anlatır heyecanlı yanlarıyla. Ertesi sabah, ödevini babasına okur. Babası paylar onu: ‘Ulan,’ der, ‘Biz ava çıktığımız zaman daha güneş doğmamıştı. Sen, nasıl olur da, güneşin ilk ışıklarından söz edersin? Bu bir aldatmacadır. Yalancısın sen! Kimi aldatıyorsun? Yazacaksan doğru dürüst yaz. Yalan dolan istemez.’⁽³²⁾

Babasının öğüdünü yıllar boyu unutmayan Sabahattin Ali, 1945’te gönderdiği bir mektupla kendisi de bir gence şu öğüdü verir:

“Çocuğum,

Hikâyelerinin üçünü de okudum. Hakiikatleri ve hadiselerin inceliklerini görmekte ve göstermekte, şimdiden kendini belli eden bir kabiliyetin var.

Hikâyecilikte en büyük meziyet olan bu vasfı kuvvetlendirmek

(30) Sevgi Sanlı, *Aydınlık Bir Baş: Sabahattin Ali*, (Bak: Age, S. 137)

(31) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali’nin Özel Mektupları*, 1991, S. 99, 125

(32) Vedat Günyol, *Daldan Dala*, 1982, S. 325

lâzım. Hikâyeci olarak *doğruyu* görüp göstermekten başka bir emelin olmasın! İnsan olarak da bir dünya görüşüne sahip olman lâzım. Ancak o zaman büyük muharrir olabilirsin. Gelelim düzeltmen gereken taraflarına: Hikâyelerin kuruluşu ve yürütülüşü fena değilse de, bitişleri zorlama olmuş. Bir hikâyenin herhalde mühim bir hadise, bir ölüm (?) gibi şeylerle bitmesi şart değil. Eskiden benim de yaptığım bu hatadan sen çabuk kurtulmaya bak. Bir hayat parçası ver, buna zorla hadiseler, facialar ekleme.

Sonra şive taklidine pek yer verme. Kemal Bilbaşar'ın da yaptığı bu kusur(un) pek cazip değil. Meselâ, pek güzel başaramadığın Konya lehçesi taklidi 'Talih' hikâyesini çok zayıflatıyor. Ancak gördüğün, kafanda ve kalbinde yaşayan şeyleri tasvir et. 'Burada karakter, şurada tabiat tasvirleri herhalde lâzımdır' diyerek suniliğe ve edebiyata kaçma.

Dinin halkın konuştuğu, anladığı dil olsun. Bugün sade bazı soğuk ve yapmacık muharrirlerin kullandığı kelime, tabir, teşbihlerden sakın. (Söylenmesi lüzumlu hiçbir şeyi ihmal etmeden, fazla hiçbir şey ilâve etmeden hayatın hakikatlerini 'güzel' bir şekilde ortaya sermek) işte sanatın sırrı budur.

Hikâyelerini ve fikirlerini bana yazarsan sana elimden gelen yardımı yapmak borcumdur.

Gözlerinden öperim.”⁽³³⁾

Bu mektup, Sabahattin Ali'nin yazma sanatıyla ilgili önerilerinin yanında, sanat anlayışını da özetlemektedir.

SANAT ANLAYIŞI

Sabahattin Ali'nin hikâyeleri biçim yönünden küçük bir çeşitlilik göstermezler. İlk dönemin romantik ve son dönemin masalsı ürünleri sayılmazsa, hikâyeler, aşağı yukarı aynı biçimsel özellikleri taşırlar.

Bu özellikler geniş ölçüde Sabahattin Ali'nin sanat anlayışıyla belirlenmiştir. Bundan ötürü, biçimin yeterince aydınlatılması gerekmektedir.

SANAT VE TOPLUM

Sabahattin Ali'ye göre sanat bireysel olmaktan çok, toplumsal bir edimdir:

(33) Mehmet Işıksay, Sabahattin Ali Ve Çirkin Öyküsü, Cumhuriyet, 29.5.1976

“Artistin zaten bir tek vazifesi vardır: Eser vücuda getirerek muhtelif şekil ve suretle neşretmek, ifade etmek istediği şeylerin türlü kalıplara koyarak diğer insanlara uzatmak. Bu da tamamıyla sosyal bir iştir.”

Sanat gibi edebiyat da “tamamiyle sosyal bir iştir”. Aynı zamanda, “içinde yaşanan cemiyet şartlarının şuurlu veya şuursuz bir ifadesi”dir. Dolayısıyla, yaşamda olduğu gibi “burada da birtakım değişme, kendini idame prosesüsleri ile karşı karşıyayız. İleri hamleler ile geriye doğru çeken mürteci kuvvetler dövüş halindedir.” Gerçi, ideoloji alanında olduğu gibi edebiyat alanında da eski görüş ve biçimler ortadan kalkmazlar. Kendilerini doğuran toplumsal koşullar değiştikten sonra da –tutucu çevrelerin desteğine dayanarak ve aldatıcı örtülere bürünerek– bir süre daha yaşarlar. Ama bu, geçici ve temelsiz bir görünüştür: “Gitgide kuvvetlenen ileri cereyan, dünden kendilerini bir türlü ayıramayanları yenmekte daha fazla gecikmeyecektir.”⁽³⁴⁾

Sabahattin Ali sanatçıdan ileri akım içinde bilinçle yerini almasını bekler: “Hayatta her şey gibi sanat da bir hizmet ve mücadeledir.” Bir çeşit propagandadır. Onun için sanatçı, “hizmetinde bulunduğu sosyete-yi –hatta kudretine göre bütün insanlığı– *daha doğruya, daha iyiye ve daha güzele götürmek için çalışacak*, hitap ettiği kimselerde bu *doğru, iyi ve güzelin* hasretini uyandırmak ve bunlara gidilecek yolu işaret etmek isteyecektir.”⁽³⁵⁾

Elbette, böyle bir istek sanatçıyı edilgenlikten, biçimcilikten, “sanat için sanat” görüşünden uzaklaştırır; “fildişi kule”den ayırarak “toplum için sanat” görüşüne bağlar. Bireyciliğe kapılmasını, kendine kapanmasını önler sanatçının. Çevreyle etkin ve yoğun ilişkiler kurmasına yol açar.

“Bütün beşeriyeti ve kâinatı içine alacağı yerde kendi cılız ve âmâ [kör] benliğine saplanan bir edebiyatın, psikopatoloji etüdlerine mevzu olmaktan başka bir meziyeti yoktur.”⁽³⁶⁾

SANATIN AMACI VE KİTLE

Sanatın biricik amacı, “insanları daha iyiye, daha doğruya, daha gü-

(34) Yeni Adam, 21.9.1939

(35) Varlık, 15.3.1936

(36) Bak: M. Behçet Yazar, Edebiyatçılarımız Ve Türk Edebiyatı, 1938, S. 371-373

zele yükseltmek” olduğundan “indivüalizmden mümkün olduğu kadar hayata, muhite dönmek, muhitten birçok şeyler almak ve birçok şeyler vererek yazmak lâzımdır.”⁽³⁷⁾

Bu, sanatçının yaşamını da, çevreyi de iyi tanınması, eserine koyması ve kitleyle sıkı bağlar kurmasıyla sağlanabilir:

“Benim kanaatınce sanat insana insanı, hayatı ve bunların manasını öğretmekle muvazzaftır. Ancak bu takdirde geniş bir kitlede daha insanî olmak, daha iyi bir hayata varmak arzuları belirir.”⁽³⁸⁾ “Kitle ile beraber ıstırap çekmeyen, halkın sevinci ile yüzü gülüp onun isyanı ile şaha kalkmayan, nabzı kitlenin nabzı ile aynı tempoda atmayan adamın kitleye ‘sen’ diye hitap etmesi gülünçten de ileri bir şeydir.”⁽³⁹⁾

Sanatçı, yukarda belirtilen görevi başaraabilmek için sesini kitleye ulaştırmak, kitlece anlaşılmak zorundadır. Dolayısıyla, süslü ve oyunlu, karışık ve kapanık anlatımdan kaçınmasında yarar vardır. Çünkü, eseri –sanat düzeyini düşürmeden– ne denli kitleye yakın düşerse amacına da o denli çabuk erecektir. Yazık ki, günümüzde “edebiyatla okurlar arasında boşluk değil, uçurum vardır. Kabahat doğrudan doğruya, hiç noksansız edebiyatta, muharrirdedir. Ben bizim halkımızın okumaktan kaçmadığını yakından bilirim. Yalnız ona okuyacağı şey hâlâ verilmemiştir ve o hâlâ büyük bir inat ve sabırla okumaktan vazgeçmiyor. Asırlardan beri okuyabildiği şeyleri tekrar ediyor. Bir bayramda şehre inmiş olan birkaç köylünün kırkar kuruş vererek *Kerem ile Aslı*, *Hayber Kalesi* gibi kitaplar aldıklarını ve bunları köye hediye götürdüklerini gördüm. Kitap hediyesinin asilzadeler arasında bile moda olmadığı zamanda halkımızın kitaba para vermediğinden bahsetmek ayıptır.”

Bu önemli gerçeği göz önünde tutmak ve “ilim gibi, güzel sanatlar gibi kültür varlıklarını da yalnız muayyen bazı sınıfların veya zümrelerin istifade edebildikleri birer lüks olmaktan kurtarıp, bütün milletin malı haline getirmek gerekir.”⁽⁴⁰⁾

(37) Varlık, 15.3.1936

(38) M. Behçet Yazar, adı geçen eser.

(39) Varlık, 15.3.1936

(40) Tan, 11.2.1944

GERÇEKÇİLİK VE HALKÇILIK

Sözü geçen görevin başarılmasının bir başka koşulu da sanatçının “gerçekçi” olmasıdır. Ama bu, tümüyle romantizme sırt çeviren ve naturalizme yüz veren kuru, aldatıcı ve edilgen bir gerçekçilik değildir. Etkin, “namuslu ve samimî” bir gerçekçiliktir:

“Halkçı bir edebiyatın ancak realist olabileceği, izaha ihtiyaç göstermeyecek kadar açık bir hakikattir. Halk alelûmum realist olduğu ve tahriften hoşlanmadığı için, hakikatleri maksatlı veya maksatsız, şuurlu veya şuursuz değiştiren muharrirlerden de pek hoşlanmaz. Yalnız bu realizm, naturalizme pek benzeyen diğer realizm ile karıştırılmamalıdır. Realist olacağım diye hayatta vakıa halinde mevcut bulunan romantizmi inkâr etmek saflık olur. Zaten ben bu izm’lerden pek bir şey anlamam. Benim için sadece hayat ve insan vardır. (...) Muharrir realist mi? Şöyle mi, böyle mi diye araştıracağımıza namuslu mu yoksa yalancı ve tahrifçi mi? diye sormalıyız. Hakikî realizm samimî olmak, yalan söylememektir.”⁽⁴¹⁾

Gerçekçiliğin bir başka özelliği de ‘inandırıcı’ olmaktır. Sabahattin Ali buna aşırı özen gösterir. Arkadaşı Sevgi Sanlı’ya, “Bazı gerçek olayları gözlediği gibi yazamadığını, gerçek yaşamın öykülerden çok daha şaşırtıcı, çok daha akıl almaz olduğunu” söyler. Gerçeği inandırıcı kılmak için bazen onu yumuşatmak zorunda kaldığını açıklar.

ESKİLİK – YENİLİK

Sabahattin Ali sanatta eski-yeni ayrımını doğru bulmaz:

“Bence şiirin eskisi ve yenisi yoktur. İyi şiir muhakkak insana bir şey ilâve eder. Bu şey bazen tez olur. Kötü şiir ise içinde tez bulunsun bulunmasın, bizi ya güldürür, ya tiksindirir. (...) Bütün sanat, insanların hayrı için mevcut olduğuna göre; sarahaten ve şuurlu olarak şerre perestiş edenler bence hakikî manasıyla sanatkar dahi değildirler.”⁽⁴³⁾

Sanatta eski-yeni ikiliği yahut ileri-geri davası yoktur. “Sadece hakikî sanat, yani içinde geliştiği kitleye organik bağlarla bağlı olan ve bu kitleye bir şeyler vermek isteyen sanatla, kendi içine kapanıp gaflet uykusuna yatmış yalancı oyunlar davası vardır.”⁽⁴⁴⁾

(41) Yeni Edebiyat, 15.11.1940

(43) Varlık, 1.10.1938

(44) Ant, 1.7.1945

Şüphesiz, “kitleye bir şeyler vermek isteyen” ve onda “daha iyi bir hayata varmak arzuları” uyandıran sanat, bu temel görevini ilkel bir biçimde değil, gelişkin biçimde yerine getirecektir. Bunun için öncelikle çağdaş görüş, buluş ve tekniklerden yararlanacaktır. Çünkü, gerçekten halkçı olan sanat “halk kitlelerinin meselelerini en tesirli, en kuvvetli ifade şekilleriyle verebilen sanattır. Bu da ancak bugünün zevklerine uygun ve geniş ifade imkânları veren sanat formları ile mümkün olur.”⁽⁴⁵⁾

HALK EDEBİYATI

Gelgelelim, halkçı sanat yalnızca bugünün verilerinden değil, dünün yaşayan verilerinden de yararlanabilir. Sözgelimi, bu arada, halk edebiyatına başvurabilir. Ama bu, halk edebiyatı geleneğine geri dönmek ya da onu aynıyla sürdürmek yoluyla olmamalıdır:

“Halk edebiyatı halka varabilmek yollarını işaret edeceği için daha istifadelidir. Fakat bunu da olduğu gibi almak yanlıştır. Halk edebiyatının geri tarafları çoktur. Mahsullerinin ekserisi din ve tasavvuf karanlığının, derebeylik zihniyetinin tesirleri ile dopdoludur. Bu materyali kullanılacak olanlar ayıklamasını bilen insanlar olmalıdır.”⁽⁴⁶⁾

DİVAN EDEBİYATI

Halk edebiyatından, belirli bir ölçüde ve ayıklama yoluyla da olsa, yararlanabiliriz. Fakat Divan edebiyatı için böyle bir şey söz konusu olamaz:

“Sanat, olmuş ve olacak her şeyden faydalanır. Divan edebiyatı gibi kitle ile arasındaki köprüleri yakmış zümre edebiyatları ancak içtimaî tetkik mevzuları olur ve şair bunları ibretle gözden geçirir.”⁽⁴⁷⁾ “Eski edebiyat, her içtimaî hadise gibi, devrinin mahsulüdür. Kitleden uzak kaldığı için ölen o devirle beraber ölmüştür. Bizim gibi onunla düşüp kalkmış olanlar da yok olduktan sonra ancak filologlar bu edebiyatla meşgul olacaklardır.”⁽⁴⁸⁾

Divan edebiyatını iyi bilen Sabahattin Ali, 1929-31 yılında bir “Ter-kib-i Bend Risâlesi” ile “Mesnevi” biçiminde bir mektup ve birkaç “gazel” yahut “şarkı” kaleme almış⁽⁴⁹⁾, fakat arkasını getirmemiştir.

(45) Ant, 1.7.1945

(46) Varlık, 15.3.1936

(47) Varlık, 15.3.1936

(48) Yücel, 1.10.1935

(49) Bunlar için bakınız: Yeni A, 1.4.1973, 1.4.1974

Halk edebiyatından ise hikâyelerinde –sınırlı da olsa– yararlanmayı ihmal etmemiştir. Hatta, halk şiiri çizgisinde birtakım ürünler vermiş ve bunlardan bazılarını *Dağlar ve Rüzgâr* kitabında toplamıştır.

YABANCI EDEBİYATLAR

Yabancı edebiyata gelince... Sabahattin Ali çocukluğunda daha çok Fransız yazarlarını (Michel, Zevaco, Jules Verne, Alexandre Dumas, Piére, Victor Hugo vb.) okumuştur. Sonra Fransızların yanı sıra İngiliz (Bayron, Shakespeare, Oscar Wilde vb.), Rus (Gorki, Çehov, Dostoyevski, Turgenyev, Şolohov, Puşkin vb.), Alman (E.T.A. Hoffmann, Heinrich von Kleist, Theodor Strom, Albert von Chamisso, Reiner Maria Rilke, Goethe, Lessing, Dante vb.), İskandinav (İbsen, Knut Hamsun vb.) yazarlarını izlemiştir: “Yabancı edebiyatı oldukça yakından takip etmeye uğraşırım. Devirleri içinde mürteci olmamış eski ve yeni bütün sanatkârları severim. Bütün bilhassa Sovyet ve Amerikan muharirleri arasında severek ve düşünerek okuduğum romancılar vardır.”⁽⁵⁰⁾

Sabahattin Ali 1936’da yapılan bir soruşturmaya verdiği cevapta, “en çok sevdiği ve tekrar tekrar okuduğu beş kitap”ın adlarını açıklamıştır: *Klim Sangin* (Gorki), *Sakin Don* (Şolohov), *İnsanlığın Hali* (Malraux), *Idiot* (Dostoyevski), *Taranta Babu’ya Mektuplar* (Nâzım Hikmet).

SONUÇ

Edebiyat, hiçbir zaman yüksek ruhlu yazarların “gönül eğlencesi” değildir, bir “hizmet ve mücadeledir.” İnsanları “daha doğruya, daha iyiye, daha güzele götüren bir mücadeledir.”⁽⁵¹⁾ Bu “mücadele”nin hedefine ulaşması için “sanat bütün teferruatıyla hayatı ihtiva etmeli, insanda yaşamak, insan gibi yaşamak, daha iyiye, daha yükseğe, daha temize doğru koşarak yaşamak arzusunu, hatta ihtiyacını uyandırmalıdır.”⁽⁵²⁾

YAPI

Umran Nazif’le yaptığı bir konuşmada Sabahattin Ali hikâye anlayışı ile hikâyelerinin yapısı üstüne ufak bazı açıklamalarda bulunur:

(50) Yücel, 1.10.1935

(51) Varlık, 15.3.1936

(52) M. Behçet Yazar, Age

“Hikâye yazmak hayli güç bir iştir. Güçlüğü nisbetinde nankördür. Şiir insanda yarattığı lirik heyecanın derecesi kadar uzun ömürlü olur, fakat epik eserin hayatı yarattığı insanların hakikî bilgisine, canlılığa tâbidir. Hikâyede ise insan yaratmak pek zor, bazen imkânsızdır. Hikâyenin merkez-i sıkleti vaka (anekdot) olduğuna; ve vakalar pek çabuk aktüel olmaktan çıkacağına göre, hikâyelerin uzun ömürlüleri, parmakla gösterilecek kadar azdır... Garba bakarsanız, orada bile ayakta durabilenler Boccacio, Poe, biraz da Çehof'tur...”⁽⁵³⁾

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde “vaka, anekdot” önemli bir yer tutmaktadır. Gerçekten, hikâyelerinin genellikle *klasik* denecek bir yapısı vardır: Her hikâye bir konuyu işler; konu bir olaya dayanır; olay bir yerde geçer, bir sürece göre oluşur; süreç “giriş-gelişme-düğümleme-çözülme” sırasını izler.

Bu özellikleriyle Sabahattin Ali bir yerde Maupassant ve dolayısıyla Ömer Seyfettin çizgisine yakın düşer. Ama o çizgiyi tekrarlamaz: Geliştirip aşar. Nitekim, Ömer Seyfettin'in tersine o, Maupassant'dan çok Gorki'ye yönelir. Ömer Seyfettin'de sık sık görülen “sürpriz” yerine “süreç”i, “rastlantı”nın yerine “gerçeklik”i koyar. Ayrıca, insanları hem sınıfsal ilişkileri içinde, hem de gerçekçi bir yöntem ve halkçı anlayışla ele alır. Ömer Seyfettin ise Türkçülük-Turancılık akımına bağlıdır.

Sabahattin Ali bazı yanlarıyla Ömer Seyfettin'den çok, Memduh Şevket Esendal'a yakın görünür: Konuların yaşamdan alınması, dilin temizliği, anlatımın yalınlığı, abartma ve şaşırtmadan kaçınma, kadınları savunma, halkı sevmeye bu yakınlığın belirtisi sayılabilir. Belki de Sabahattin Ali, Esendal'dan birtakım etkiler almıştır. (Nitekim, arkadaşlarından Hayrullah Örs'e, Esendal'dan etkilendiğini söylemiş.) Ama benimsediği devrimci dünya görüşü ve sanat anlayışı ile ondan ayrılmıştır. Üstelik, Esendal acı gerçekler karşısında bile çoğunlukla iyimser, hoşgörülü ve gülümserdir. Sabahattin Ali ise ciddî, bağışlamasız ve buruktur.

Öte yandan, sözü geçen özellikleriyle Sabahattin Ali, Sait Faik'ten de ayrılır. Bilindiği gibi, Sait Faik'te izlenimler, duygular çokluk olayın üstüne çıkar; kişilerin iç yaşayışı çokluk dış yaşayıştan ağır basar; toplumsal gerçekler çokluk kişisel gerçeklerin altında kalır. Sabahattin Ali'de ise çokluk bunların tersi olur; olaylar, dış yaşayış, toplumsal ger-

çekler önde yürür; duygular, izlenimler, iç yaşayış, kişisel gerçekler arkadan gelir. Ayrıca, Sabahattin Ali ara sıra gereksizce kendinden söz açsa bile, çokluk anlattığı olayın dışında durur, araya pek girmez, bir gözlemci olarak olayı, gerçeği nesnelce, serinkanlılıkla, popülizme sapsmadan yansıtmaya çalışır. Saik Faik ise, onun tersine, çokluk hem olaya karışır, hem de onu olduğu gibi değil, gördüğü, düşündüğü gibi,⁽⁵⁴⁾ yani öznelce anlatır, duygularını da açığa vurmadan edemez. Gerçi bu davranış güçlü bir insancıl duyarlılıkla, adalet ve kardeşlik özlemiyle, halk sevgisiyle beslenir, ama bilimsel bir yöntem ve devrimci bir dünya görüşüyle birleşmez. Bundan ötürü, Sait Faik'in hikâyeleri hümanizm ile popülizm sınırlarını çokluk aşamaz.

Burada “çokluk” deyimini özellikle kullanıyorum. Çünkü, her iki yazarın bu özellikleri aşan hikâyeleri de olduğunu biliyorum.

Değirmen

Nitekim, Sabahattin Ali'nin başlangıç döneminde kaleme aldığı hikâyeler ayrı özellikler taşırlar. Yazar bunlar için *Değirmen*'in önsözünde şöyle der: “Şiir ve hikâyelerim arasında, yazmış olmaktan utanacağım kadar kötülerini olduğunu biliyorum. Bunların, çocuk denecek bir yaşta yazılmış olmaları bence bir mazeret değildir. (...) Bunların, benim sanat hayatımın gelişmesini göstermesi bakımından, sadece kendim için bir ehemmiyeti vardır...”

a) Romantizmin yakınında:

Birçoğu *Değirmen*'in “birinci kısım”ında yer alan bu hikâyeler (“Değirmen”, “Kurtarılamayan Şaheser”, “Viyolonsel”, “Birdenbire Sönen Kandilin Hikâyesi”) 1926-1929 yılları arasında yazılmışlardır. O yıllarda pek moda olan magazin hikâyelerini andırırlar. Çoğunlukla olağanüstü, düşsel birtakım olayları ya da durumları ele alırlar. Sabahattin Ali'nin o sıralar pek sevdiği bazı yabancı yazarlardan, özellikle Alman romantiklerinden⁽⁵⁵⁾ etkiler taşırlar. Nitekim, Maksim Gorki'nin kimi hikâyelerinde olduğu gibi duygusal ve romantik, E.T.A. Hoffmann'ın

(54) Adnan Binyazar, Sait Faik Üzerine Bir Deneme, Türk Dili, 1.7.1975

(55) Sabahattin Ali bunlardan H. Von Kleist, A.V. Chamisso ve E.T.A Hoffmann'dan. Üç Romantik Hikâye'yi dilimize çevirmiştir. (1934, Ankara, Maarif Vekâleti yayınları)

kimi hikâyelerinde olduğu gibi renkli ve fantastik, Guy de Maupassant ile Edgar Poe'nun kimi hikâyelerinde olduğu gibi esrarlı ve korkulu bir havaya bürünürler. Genellikle toplumsal çevreden soyutlanmışlardır. Buna karşılık doğal çevre yönünden oldukça zengin ve gerçeğe yakındırlar.

Toplumsal ve gerçekçi bir eğilim taşımayan bu hikâyelerde dil o günlere göre sadedir. Fakat anlatım şairane ve süslüdür. Benzetmeler bol, tasvirler kuvvetlidir. Buna karşılık hareket ve gerçeklik azdır, daha doğrusu, geri plana itilmiştir. Duygu ve hayal ağır basmaktadır. Tek boyutlu kişilere belirli bir "tutku" egemendir. Hikâyelerin örgüsü –Sabahattin Ali'nin söylediği ölçüde olmamakla birlikte– acemiliklerle doludur...

b) Gerçekçiliğe doğru:

Değirmen'in "ikinci kısım"ında bulunan "Bir Delikanlı Hikâyesi", "Bir Gemicinin Hikâyesi", "Bir Orman Hikâyesi", "Kazlar", "Bir Fırar", "Kanal", "Candarma Bekir", "Sarhoş" başlıklı hikâyeler ile "üçüncü kısım"da yer alan "Komiki Şehir" adlı hikâyede hayalden gerçeğe, kişiselden toplumsala, olağanüstünden olağana doğru bir "kayış" görülür. Bu kayış, 1930 yılına kadar yazılmış olanlarda –özellikle "üçüncü kısım"dakilerde –zayıftır, ama sonrakilerde güçlüdür. Nitekim, "üçüncü kısım"daki "Bir Cinayetin Sebebi", "Bir Siyah Fanila İçin" adlı 1927'lerden kalma hikâyeler çoğunlukla "birinci kısım"daki romantik hikâyelerin özelliklerini sürdürürler. Fakat, "ikinci kısım"dakiler yer yer "geçiş dönemi"ne özgü bazı tutarsızlıklar taşımalarına karşın, çoğunlukla yeni bir eğilimin belirtileriyle yüklüdürler: İşçi ve köylünün yaşamını gerçekçi bir tutumla yansıtmak...

Bu yansıtma işi çoğu hikâyelerde henüz bir deneme, yönelme durumundadır, ama "Komiki Şehir", "Bir Orman Hikâyesi", "Kazlar", "Bir Fırar", "Kanal" adlı örneklerde hiç de başarısız değildir. Gerçi bunlarda da hâlâ romantik bazı öğeler görünmektedir, ayrıca, "nesnel gerçekliğin bütününe ya da özünü kapsayıcı" ve okurları "tavır almaya götürücü" bir niteliğe ulaşamamıştır⁽⁵⁶⁾ ama, yazarın bunu düşündüğü, hatta o

(56) Mehmet Ergün, Sabahattin Ali'nin Gerçekçiliği, Türkiye Yazıları, Ağustos 1978

dönemin baskı ortamının elverdiği ölçüde uygulamaya giriştiği de gözden kaçmamaktadır. Nitekim, Ayşe Sıtkı'ya yazdığı 13 Şubat 1935 günlü mektubunda yalnızca yönetimden değil, yayımcıdan da baskı görüldüğü anlaşılmaktadır:

“Ben bugünlerde çıkmak üzere olan kitabımla meşgulüm. İki günde bir forma tashihleri geliyor. Yarım günümü alıyor. Bazı hikâyeleri tâbi (*basan*) tehlikeli buluyor, bunun üzerinde bir mektup münakaşası başlıyor ve ben nihayet boyun eğmeye, bazı yerleri değiştirmeye mecbur kalıyorum. Kitapta on altı hikâye var. Üç kısıma ayrılmış. Birinci kısımda yalnız romantik hikâyeler, ikinci de daha hayata yakın, doğrudan doğruya hayattan alınmış yazılar, memleket hikâyeleri, üçüncü kısımda yedi sekiz sene evvel eski hikâyeler var. Bence en ehemmiyetli ve kıymetli taraf ikinci kısımdır, maalesef en çok tırpana uğrayan da bu yazılar oldu.”⁽⁵⁷⁾

Sözü edilen hikâyelerde olaylar önemini sürdürür, ama konular kişiselliğin sınırlarını aşar. Daha doğrusu, kişilerin yaşayışı toplumsal bir çevre içinde gösterilmeye başlanır. Bundan olacak, toplum çevresi gitgide doğa çevresi karşısında genişler. Yaşam hayalin, olay duygunun, somut soyutun, dış gözlem iç gözlemin üstüne çıkar. Yalnızca “Bir Delikanlının Hikâyesi” ile “Bir Gemici Hikâyesi”nde ruhsal oluşumlar ağır basar. Dostoyevski'den bazı esintiler taşıyan birinci hikâyede bekâr bir gencin cinsel bunalımı, ikinci hikâyede ise bir ateşçinin bilinçlenme süreci verilir. Fakat, özellikle ikinci hikâye, şematik bir gerçekçiliğin katılığı altında ezilir.

Kağnı

Kağnı, 1932'de yayımlanan “Bir Skandal” sayılmazsa, 1935-1936 yılları arasında yazılmış hikâyeleri içine alır. Hikâyelerin çoğu köy ve hapishanelerde geçer, köylülerle işçilerin acı yaşayışını sergiler. *Değirmen*'deki acemilikler ve tutarsızlıklar *Kağnı*'da iyice azalır. Romantik eğilimler, masalsi özlemler, bireysel tutkular ortadan kalkar. Onların yerine toplumsal gerçekçi bir tutum geçer. Henrich von Kleist'i örnek alan yazarın süslü, şairane, hayalci anlatımdan ayrılarak “edebiyat yapmadan” yazmaya yöneldiği görülür.

(57) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları*, 1991, s. 123

Sabahattin Ali, bir soruşturmaya verdiği cevapta, bu dönemdeki sanat anlayışını şöyle açıklar:

“... İnsanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele yükseltmek, insanlarda bu yükselme arzusunu uyandırmak. Sanatın ve burada mevzuumuz edebiyat olduğuna göre edebiyatın, bu manada gelişmesini isterim. Bu takdirde de individualizmden mümkün olduğu kadar hayata, muhite birçok şeyler vererek yazmak lâzımdır. Bunun yapılabilmesinin birinci şartı ise, muharririne realist olmak müsaadesinin verilmesidir.”⁽⁵⁸⁾

Değirmen’de başlayan gerçekçilik eğilimi *Kağnı*’da gelişir. Özellikle “Kağnı”, “Apartman”, “Düşman” başlıklı hikâyelerde gözlemci gerçekçilikten toplumsal/ eleştirel gerçekçiliğe doğru ilerler. Bunlarda olayı ya da konuyu temelde “belirleyen” etmenlere, ekonomik/sınıfsal nedenlere işaret edilir.

Kağnı’da daha çok bir anıya, gözleme ya da konuşmaya yaslanan örneklerle de rastlanır, hatta bunlardan bazıları (“Bir Şaka”, “Duvar” gibi) tam bir hikâye örgüsüne kavuşamazlar, ama öteki hikâyeler genellikle yine bir olaya dayanırlar. Olayın gelişimi belirli bir yer ve süreç içinde sunulur. Gerçi, bu sunuş ara sıra yazarın kendinden söz açan gereksiz parçalarla (“Duvar”ın, “Arap Hayri”nin başındaki giriş kısmı) ve uzatıp yaymalarla (“Bir Skandal”daki bazı konuşmalar) yer yer ölçüden uzaklaşırsa da öbür hikâyelerin çokluk sağlam bir yapısı vardır. Sabahattin Ali hesaplı kitaplı bir yazardır; savrukluktan, uzun sözden hoşlanmaz, söyleyeceklerini ölçüp biçerek söyler. Bundan dolayı, hikâyeleri çoğunca yalın, kısa ve yoğundur; daha uygun bir deyimle, “özlü”dür, süsten arınmıştır. Onun için de etkileri hızlı ve sarsıcıdır. “Apartman”, “Kağnı”, “Düşman” hikâyeleri bunun en güzel örneklerdir.

Kağnı’da kişilerin iç dünyası ruhsal çözümlemelerle değil, daha çok dış yaşantılarla yani olaylara bağlı davranışlarla, konuşmalarla, tasvirlerle verilir. Sadece “Pazarıcı” ile “Düşman”da ise dış gözlemle iç gözlem birlikte yürütülür.

Ses

Ses’te 1936-1937 yıllarında yazılmış hikâyeler bulunur. Aşk konusunu işleyen “Köstence Güzellik Kraliçesi” bir yana, geri kalan dört

(58) Varlık, 15.3.1936

hikâye işçilerle, köy ve köylülerle ilgilidir.

“Köstence Güzellik Kraliçesi”nin başında, yazar, hiç gereği yokken, yine kendinden söz açar (bu, onun yenemediği bir eğilimi olup zaman zaman nüksederek bazı hikâyelerini yer yer uzatır), ancak beşinci sayfada asıl hikâyeye girer. Doğallıkla bu, onun temel tutumuna aykırıdır. Neyse ki, öbür hikâyelerde böyle bir aykırılık görülmez. Tersine, bir önceki kitabın ana özellikleri, daha da gelişerek ve incelererek sürerler. Nitekim “Ses”, “Köpek”, “Sıcak Su” ve Gorki’nin “Bir Kere Sonbaharda” hikâyesini anımsatan⁽⁵⁹⁾ “Mehtaplı Bir Gece” içerikçe olduğu kadar biçimce de söz götürmez bir ustalaşmayı gösterirler.

Bütün bu hikâyeler hiç azalmayan bir doğa sevgisiyle birlikte, üstten üste değilse de alttan alta, derin bir halk ve memleket sevgisine tanıklık ederler. Gerçi, yurdunun ezilen, acı çeken, yoksul ve cahil bırakılan insanlarını nasıl bilinçle, içtenlikle sevdiğini Sabahattin Ali, hikâyelerinde pek açığa vurmaz. Hatta şair yaratılışlı bir yazar olmasına karşın, duygularını saklamaya, salt bir gözlemciymiş, bir anlatıcıymış gibi davranmaya çalışır. Ama, dikkatli bir göz ve duyan bir yürek bu gizli sevgiyi sezmekte gecikmez. Yazarın, kendi kişisel sorunlarını unutarak hep Türkiye’nin çileli, çaresiz insanlarını hikâyelerinde konu yapması bu sevginin en somut belirtisidir. Sabahattin Ali de bir konuşmasında bunu itiraf eder:

“... Kitle ile beraber ıstırap çekmeyen, halkın sevinci ile yüzü gülüp onun isyanı ile şaha kalkmayan, nabızı kitlenin nabızı ile aynı tempoda atmayan adamın kitleye (sen) diye hitap etmesi gülünç hatta gülünçten de ileri bir şeydir. Hâlâ köylüyü Amerikalı bir seyyah gözüyle seyredip onda ya mistik, karanlık bir ruh veya iptidaî bir hayvan gören büyük muharrirlerimiz var...”⁽⁶⁰⁾

Şüphesiz, Sabahattin Ali bu çeşit “büyük muharrirler”den değildir. Anadolu’yu onlar gibi süsleyip püsleyerek, enikonu bir “köy cenneti” gibi anlatmaz. Bir “gerçekçi” gibi anlatır: Bütün dertleri ve çirkinlikleriyle...

Belki, halka ve memlekete beslediği aşırı sevgi, sözü geçen dertleri, çirkinlikleri biraz abartmasına, yaşamın hep üzücü, kötü yanlarını sergi-

(59) Ataol Behramoğlu, Sabahattin Ali’nin Hikâyeleri, Bilim ve Sanat dergisi, Mayıs 1981

(60) Varlık, 15.3.1936

lemesine yol açar, böylece –az da olsa– romantizme kayar, ama bu kayma da aslında gerçeği (egemen, temel ve genel gerçeği) daha iyi belirtmek dileğinden gelir.

Sabahattin Ali, hikâyelerini anlatırken genellikle araya girmez, yargıda bulunmaz, propaganda yapmaz. Fakat gerçeği öylesine çıplak, keskin çizgilerle yansıtır ki okuyanı sarsıp uyandırır, öfkelenendirip bilinçlendirir. Harekete iter.

Yeni Dünya

Yeni Dünya 1936-42 yılları arasında dergilerde yayımlanmış on üç hikâyeyi kucaklar. Bu eserinde yazarın iyiden iyiye ustalaştığı görülür. Gerçi o klasik yapı değişmez, ama hikâyeler uzar ve derinleşir. Eksik ve fazla yerler azalır. “Selâm”, “Sulfata”, “Isıtmak İçin”, “Bir Mesleğin Başlangıcı” adlı hikâyelerin giriş bölümündeki yine kendinden söz açan gereksiz uzatmalar bir yana bırakılırsa, kuruluş genellikle daha ölçülü ve sağlam, dil daha temiz ve işlek, anlatım daha yalın ve yoğun bir düzeye çıkar. İçerikle kaynaşan kuvvetli doğa tasvirleri çoğalır. Dış gözlemi iç gözlem daha bir besler. Toplumsallık ya da toplumculuk belirtileri koyulaşır. Böylece –bir hikâyeden çok, bir anıya benzeyen “Bir Mesleğin Başlangıcı” ile bir mizahî röportajı andıran “Bir Konferans” sayılmazsa– hikâyeler bütünüyle daha etkili ve dengeli, eskilerin deyişiyle, “dört başı mamur” bir kimlik kazanır.

Sabahattin Ali, “Hasanboğuldu” hikâyesinde yeni bir yol dener: Folklor verilerinden, halk şiir ve hikâyelerinden yararlanmak. Yazık ki bu başarılı yararlanma tek başına kalır: Yazar, bir daha aynı yolda yürümez. Oysa, “Hasanboğuldu” Sabahattin Ali’nin yalnızca folkloru ne kadar iyi kullandığını değil, şair kişiliğini –isterse– ne kadar iyi değerlendirebildiğini de ortaya koyar.

Yeni Dünya’nın bir özelliği de, Sabahattin Ali’nin gözleyici gerçekçilikten yavaş yavaş eleştirici gerçekçiliğe yönelmesidir. “Asfalt Yol”, “Bir Konferans” adlı hikâyeler bu yönelişin ürünleridir. Birinci hikâyede –konular bölümünde de açıklandığı gibi– köye asfalt yol yapılması için uğraşan bir öğretmen ilginç serüveni anlatılır. Anlatışa mizahla karışık ince bir taşlama eşlik eder. İkinci hikâyede ise köye konferans vermeye gelen halkevciler (CHP’li aydınlar) ile köylüler arasındaki

yabancılaşma yine aynı ironik anlatımla ortaya konur. Fakat, birininin biçimce taşıdığı olgunluğa karşılık, eskize yakın düşen ikinci hikâyeye zayıftır, röportaj sınırını güçlüklerle aşar.

Sırça Köşk

Sırça Köşk, 1944-1947 yıllarında basılmış hikâyeleri bir araya getirir. Hikâyelerden on üçü yine klasik biçimde, dördü ise masal biçiminde yazılmıştır. Klasik biçimlilerden “Çirkince” sayılmazsa, hikâyelerin konuları hep “kentte” geçer. Bu, Sabahattin Ali’nin evrim sürecinde bir değişimdir: Yazar gözlerini köy ve kasabadan artık kente çevirir. Özellikle hastaneler ve doktorlar üzerinde önemle durur. Hasta simsarlarının döndürdüğü dolaplar, hastanelerin bakımsızlığı, doktorların soygunculuğu karşısında yoksul halkın çektikleri ve bunun toplum düzeniyle ilişkisini ayrıntılarıyla işler. Bunu da yalnızca *gösterici* değil, *eleştirici* bir tutumla birlikte yürütür. Böylece, *Yeni Dünya*’da ancak birkaç hikâyede uyguladığı eleştirici yöntemi *Sırça Köşk*’te daha da geliştirmiş ve genişletmiş olur.

“Böbrek”, “Cankurtaran”, “Kurtla Kuzu”, “Portakal”, “Bahtiyar Köpek” bu gelişip genişlemenin kusursuz denecek örnekleridir. (Bunlardan “Böbrek”, toplumcu gerçekçiliğin şimdiye değin okuduğum en güzel hikâyelerinden biridir.) Öte yandan, yine giriş bölümünde gereksizce yazardan söz açan “Katil Osman”, anı/röportaj çizgisini aşamayan “Çirkince” ve gözlemi hikâyeye yapısına dönüştüremeyen “Cigara” ile doktorlar üzerine yazılmış bir yergiden öteye geçemeyen “Dekolman” –eleştirici gerçekçiliklerine karşın– genellikle güçsüz sayılabilecek eserlerdir.

Sırça Köşk’teki “masallar”a gelince, bunlar dört tanedir ve kitabın sonuna konulmuştur. Bunlardan “Bir Aşk Masalı”, adından da anlaşılacağı üzere, sevgi konusunu ele alır ve bir ucuyla *Değirmen*’deki masalsı hikâyelere bağlanır. Geri kalan üç masal ise, alegorik nitelikte toplumsal yergilerdir.

Esere adını veren “Sırça Köşk” masalı halka ve memlekete sırt çeviren, baskı, yolsuzluk ve sömürüye yaslanan bir yönetimin çürüklüğünü, yönetilenlerin bilinçlenmesiyle kolayca yıkılacağını ironik bir anlatımla göstermektedir. Yazarın “Sırça Köşk” deyiimiyle o yıllarda iyice haksızlaşan, yasaları çiğneyen CHP iktidarını kastettiği öne sürülebilir.

CHP'nin iktidardan düşmesiyle sonuçlanan 1950 seçimleri, bir bakıma, bu yorumu haklı da kılabilir. Bununla birlikte, "Sırça Köşk"ü bir tek yorumla sınırlamak doğru olmaz. "Sırça Köşk" aslında alegorik bir masaldır ve dolayısıyla başka yorumlara da açıktır: Dileyenler, CHP'nin yerine burada faşizmi, kapitalizmi yahut emperyalizmi de koyabilirler. Öbür iki toplumcu masal, "Devlerin Ölümü" ile "Koyun Masalı" için de aynı şeyler söylenebilir.

DİL VE ANLATIM

Bir yazarın konularını, eğilimlerini, sanat anlayışını, toplumsal çevresini, seslendiği okur kitlesini eserinde kullandığı dile ve uyguladığı anlatıma bakarak da çıkarabiliriz. Nitekim, Sabahattin Ali'nin hikâyeleri üzerinde yaptığım kaba bir tarama dahi bu yolda bize yararlı ipuçları vermiştir. Bunun için hikâyelerden belirli sayfalar seçilmiş, buralardaki sözcükler türlerine göre sınıflanıp sayılmış ve bütün içindeki oranları bulunmuştur. Böylece, hikâyelerin dil ve anlatım özellikleri –genel çizgileriyle– ortaya konulmuştur.

YERLİ YABANCI SÖZCÜKLER

Sabahattin Ali genellikle Türkçe'yle yazar. Yabancı sözcüklere pek başvurmaz. Kullanmak zorunda kaldığı yabancı sözcükler de, aşağı yukarı, halkın bildiği şu sözcüklerdir: Haber, malûmat, hafif, vücut, mektup, etraf, saat, kenar, ziyafet, eşkıya, cinayet, mahkeme, hapishane, kâğıt, kalem, çare, tesir vb.

Sabahattin Ali'nin bu davranışı aydınlardan, yüksek tabakadan çok, halka ve orta tabakalara seslenmek isteyişinin, bilgiçlikten ve gösterişten hoşlanmayışının belirtilerinden biridir. Ayrıca, dilde özleşme akımına karşı olmadığının da bir işaretidir. Nitekim, daha 1935 yılında, bir konuşmasında bunu doğrulamıştır: "Son dil cereyanını nasıl buluyorsunuz?" sorusunu şöyle karşılamıştır: "Kitle ile anlaşmak ve birleşmek için yapılan her hareket güzel ve doğrudur."⁽⁶¹⁾

Bu cevap, Sabahattin Ali'nin özleştirmeyi yalnızca Türkçe'den yabancı sözcükleri atmak için değil, kitleye yaklaşmak için, belki en çok bunun için gerekli saydığını göstermektedir. Demek ki, dili arındırma dileğinin temelinde, öncelikle onun halkçı dünya görüşü yatmaktadır.

(61) Yücel, 1.10.1935

Bu yüzden sadeleşme hareketini desteklemekle birlikte halkın, kökenini bilmediği, dolayısıyla anlamını kolayca çıkaramayacağı türetmeleri kullanmaktan, dili zorlamaktan sakınmıştır. Yazı dili yerine genelde konuşma diline yaslanmış, şive taklitlerine (köylülerle ilgili hikâyelerinde bile) başvuramamıştır.⁽⁶²⁾ Bundan ötürü, dili çağına göre hem sade, halka yakın bir nitelik taşımış, hem de yıldan yıla arınıp durulmuştur. Bunu görmek için, tarama yoluyla bulduğum aşağıdaki rakamlara bir bakmak yeter:

Eserin Adı	Sayılan Sözcük	Türkçe Sayı	Sözcük %
<i>Değirmen</i> (1935)	281	219	77
<i>Kağnı/Ses</i> (1937)	276	221	80
<i>Yeni Dünya</i> (1943)	392	326	83
<i>Sırça Köşk</i> (1947)	313	270	86
Toplam	1262	1036	82

Eserin Adı	Sayılan Sözcük	Yabancı Sayı	Sözcük %
<i>Değirmen</i> (1935)	281	62	22
<i>Kağnı/Ses</i> (1937)	276	55	20
<i>Yeni Dünya</i> (1943)	392	66	17
<i>Sırça Köşk</i> (1947)	313	43	14
Toplam	1262	226	18

Eserlerinde Türkçe sözcüklere Ahmet Rasim %43, Hüseyin Rahmi %50, Ömer Seyfettin %53, A. Şinasi Hisar %61, Peyami Safa %62, Refik Halit %64, Yakup Kadri Karaosmanoğlu %66, Sait Faik Abasıyanık %67, Reşat Nuri Güntekin %74 oranında yer vermişlerdir.⁽⁶³⁾ Yukarıdaki dökümle bu oranlar karşılaştırılırsa, Sabahattin Ali'nin arınma yolunda ne denli ileri gittiği daha iyi anlaşılır.

(62) Cevdet Kudret, *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*, III, 190, S. 59

(63) Bak: Ömer Asım Aksoy, *Gelişen Ve Özleşen Dilimiz*, 1968, S. 41-42

SOYUT – SOMUT SÖZCÜKLER

Sabahattin Ali, soyut-öznel sözcüklerden çok, hikâyelerinde somut-nesnel varlık, oluş ve edimlerle ilgili sözcüklere yer verir. Bu da onun içten çok, dışa çevrik bir gerçekçi yazar olduğunu gösterir. Önceki bölümlerde yapılan açıklamalar da bunu pekiştirmektedir: Sabahattin Ali iç gerçeklerden, düşünsel sorunlardan, ruhsal olaylardan da söz açmaktan geri durmaz, ama bunu bile dış dünyanın aracılığıyla yapar. Başka türlü söylersek: Kişilerin psikolojisini nesnel çevreye (doğaya, eşyaya) bağlı olarak beden hareketleri, görünüşleri ve konuşmalarıyla belirtilir. Bu belirtmede, yazarın tutkun olduğu doğa (ve onun somut tasviri) önemli yer tutar. Bundan dolayı hikâyelerinde uzun süre dış gözlem iç gözlemden ağır basar. İsimlerle fiilleri kapsayan aşağıdaki tarama bu durumu apaçık ortaya koymaktadır.

İsimler:

	Toplam	Somut	Soyut	%
<i>Değirmen</i>	104	80	24	23
<i>Kağnı/Ses</i>	96	80	16	17
<i>Yeni Dünya</i>	108	80	28	26
<i>Sırça Köşk</i>	94	80	14	15
Toplam	402	320	82	20

Fiiller:

	Toplam	Somut	Soyut	%
<i>Değirmen</i>	87	64	23	26
<i>Kağnı/Ses</i>	75	59	16	21
<i>Yeni Dünya</i>	84	58	26	31
<i>Sırça Köşk</i>	75	60	15	20
Toplam	321	241	80	25

Bu çizelgeden de anlaşılacağı üzere soyut sözcüklerin niceliği gençlikle düşüktür. *Değirmen*'de, "Birinci Kısım"da yer alan duygusal, romantik hikâyeler dolayısıyla soyut sözcüklerin sayısı yüksektir. *Kağnı-Ses*'te aşk konusundan köy ve köylü konusuna kayılması bu sayıyı düşürür. *Yeni Dünya*'da sevgi konusunun ağırlık kazanması ve "masallar" bölümünde doğanın, hayvanlar dünyasının işlenmesi sayıyı tekrar azaltır.

Görüldüğü gibi, bütün bu azalıp çoğalmalar konuya ya da içeriğe göre dikkatle ayarlanıyor. Yazar, sözcüklerini seçerken özün niteliğini hiç gözden kaçırmıyor. Onunla sözcükler arasında durmadan bir uyarlık sağlamaya çalışıyor ve bu çalışma çoğunlukla başarıyla sonuçlanıyor.

FİİLLER

Soyut-somut sözcüklerle ilgili yukarıdaki çizelgeye bakılırsa $320+82=402$ isme karşılık $241+80=321$ fiil bulunduğu görülür. Bu, azımsanmayacak bir rakamdır. Çünkü fiil bolluğu hareket bolluğu demektir. Uzun tasvirlerin, çözümlemelerin yerini olaylarla davranışlar almıştır. Bunun da etkisiyle hikâyeler genellikle sıkıcı ve durgun olmaktan kurtulmuş, çekici ve canlı bir kimliğe kavuşmuştur. Öte yandan, soyut edimlere bağlı fiillerin (80), somutlardan (241) az oluşu (oranı %25) hikâyelerde dış gerçeklerin üste çıktığını göstermektedir. Ayrıca, 321 fiilden 279'unun insanlarla ilgili oluşu da hikâyelerde insan konusunun baş köşeyi tuttuğunu açığa vurmaktadır.

SIFATLAR

Fiillerle isimlere oranla hikâyelerde sıfatlar az yer tutar. Taranmış parçalarda ancak 113 sıfat vardır. Bunların 67'si somut, 46'sı soyuttur; 58'i insanla, 27'si doğayla, 28'i eşyayla ilgilidir.

Sıfat çoğunluğuna genellikle tasvirici, süse düşkün ya da gerçeği değiştirici yazarlarda rastlanır. Sözelimi Refik Halit böyle bir yazardır. Hikâyelerinde renkli, süslü, abartıcı sıfatlar, sanatlı benzetmeler boldur. Sabahattin Ali ise, tersine, yalınlığı sever, süsten oyundan, "edebiyat yapmaktan" hoşlanmaz. Gerçeği "olduğu gibi" iletmeye çalışır. Anlatımın yalınlığı da biraz bundan, biraz da sanat anlayışından gelir.

Bu yalınlık onu süsten, oyundan karmaşıklıktan uzaklaştırmakla kalmaz, çokluk edebî sanatlardan da uzaklaştırır. Onun için, hikâyelerinde

böylesi sanatlara az rastlanır. Ancak, pek seyrek olarak, benzetme ve işretilme (teşbih ve istiare) gibi sanatlara da başvurduğu görülür.

Sabahattin Ali yalınlığa varmak için sıfatlarla sanatlardan kaçınmakla yetinmez. Açık seçiklikten ayrılmamaya ve elinden geldiğince duygularını gizlemeye, soğukkanlı davranmaya da çalışır. Aynı zamanda bir şair olduğu, yüreği halk ve memleket sevgisiyle dolup taşıdığı halde, kendini tutmaya yönelir. Çünkü, acı yurt ve insan gerçeklerinin bu yolla daha iyi belirtileceğini düşünür. Böylece, sözü edilen gerçekler daha çıplak ve çarpıcı bir biçimde gözler önüne serilmiş, okurlar daha kuvvetle sarsılmış, uyandırılmış, harekete itilmiş olurlar.

Hikâyelerde arada bir kendini gösteren dramlaştırma, sıkıştırılmış kişileri seçme, olayı üzüncü bir sonla (örneğin ölümle) bitirme eğiliminin de aynı amaçla beslendiğini sanıyorum.

TÜMCELER

Gerçeği sadakatle aktarma tasası, dili salt bir anlatım aracı olarak düşünmeye götürebilir insanı. Oysa, dilin bu araçlık dışında ya da onunla birlikte estetik bir yanı da vardır. Kimi yazarlar bu yan üzerinde önemle dururlar; dillerinin yalnızca *doğru* değil *güzel* olmasına da özen gösterirler.

Sabahattin Ali’de genellikle böyle bir özen bulunmadığı söylenebilir. O, dilinin gramere uygulandığını yeterli sayar. Anlatacağını en doğru, en kestirme yoldan söylemeye bakar. Bundan olacak, tümceleri (cümleleri) çoğunca kısa ve düzgündür. Durudur. Bunu bir örnekle gösterelim:

“Bir tarla meselesi yüzünden Savrukların Hüseyin, Arkbaşında Sarı Mehmedi vurdu.” (*Kağrı*, “Kağrı”).

İşte “Kağrı” hikâyesi böyle başlar ve aynı sade üslupla sürer.

Doğruluğun güzelliğe yeğ tutulması sözdiziminde bazen çirkinliklere yol açarsa da, bunlar seyrek, sayıdır. Sabahattin Ali’nin anlatımı çoğunlukla kurallara uygundur. Tümceleri uzun ve karmaşık değil, çoğunlukla kısa ve açık seçiktir, sağlamdır.

Tümceler sağlam oldukları kadar çoğunlukla yoğundurlar da. Öyle ki, yalınlık gibi, yoğunluk da onların iki temel özelliği sayılsa yeridir.

Örneğin “Çaydanlık” hikâyesine şu tümceyle girilir: “Hastanenin bodrum katındaki küçük ve pencereleri parmaklıklı odada beş kişi yatıyorduk.”

Görüldüğü üzere, bu özlü tümcede:

– Artık ya da eksik bir sözcük yoktur.

– Edebî sanatlara, süse ve oyuna başvurulmamıştır. Üstelik, tümce-
deki yoğunluk ve yalınlığın yanı sıra dikkate değer bir özellik de ayrıntı-
ların ölçülü ve yararlı bir biçimde kullanılmasıdır: Tutuklu hastaların
yattığı odanın “bodrum katında, küçük pencereleri parmaklıklı” oluşu,
“beş kişinin” balık istifi gibi oraya konuluşu anlamı yayıp dağıtmayan,
tersine, geliştirip bütünleyen ayrıntılardır. Aynı zamanda anlamı somut-
laştıran bu ayrıntılar hastaların sağlığına önem verilmediğini –uzun açık-
lamalara sapsmadan– bir çırpıda ortaya koymaktadır.

MİZAHTAN YARARLANMA

Sabahattin Ali’nin ilk ürünleri arasında okurları güldürmek, şaşırt-
mak üzere kaleme alınmış kısa mizah hikâyelerine de rastlanır. Gerçi
alaycı bir zekâyâ tanıklık eden ve 1926’da Akbaba dergisinde çıkan bu
fıkramsı hikâyelerin (“Yangın”, “Bekâr Kıracı”, “Telefon Olsaydı” vb.)
arkası gelmez. Ama mizahla ilişki de büsbütün kesilmez. Sonraları Sa-
bahattin Ali fırsat düştükçe mizahtan yararlanır. Toplumsal çelişkileri,
sınıfsal ayrımları, acı gerçekleri, gülünç terslikleri vurgulamak için yer
yer mizaha (taşlamaya, yergiye, alaya) başvurur. Gelgelelim, güldür-
mek amacıyla değil, içeriği daha iyi belirtmek ve okuru daha çok etkile-
mek, sarsmak amacıyla yapar bunu. Hatta, tümüyle mizaha yaslanan
hikâyelerde (örneğin “Bahtiyar Köpek”te) dahi bu amaçtan ayrılmaz.

“Kazlar”, “Kağrı”, “Ses”, “Asfalt Yol”, “Sulfata”, “Bir Konfe-
rans”, “Uyku”, “Hakkımızı Yedirmeyiz”, “Dekolman”, “Kafa Kâğıdı”,
“Katil Osman”, “Köpek”, “Fikir Arkadaşı”, “Millet Yutmuyor”, “Beyaz
Bir Gemi” mizah öğelerinin bu amaçla kullanıldığı hikâyelerdir.

SONUÇ

Yukarıda açıklanan ve alttan alta insancıl bir duyarlılıkla beslenen
bütün bu özellikler Sabahattin Ali’nin dil ve anlatımını çoğunlukla açık
ve duru, temiz ve akıcı, çıplak ve çarpıcı bir kimliğe kavuşturur.

ROMANLARI

KUYUCAKLI YUSUF

Beş hikâye kitabı yayımlanan ve daha çok bu türdeki ürünleriyle tanınan Sabahattin Ali'nin üç de romanı vardır: *Kuyucaklı Yusuf*, *İçimizdeki Şeytan*, *Kürk Mantolu Madonna*.

Bunlar yalnız konularının geçtiği yerlerle değil, kişileri ve içerikleriyle de birbirinden az çok ayrılan eserlerdir.

Kuyucaklı Yusuf, Sabahattin Ali'nin ilk romanıdır. Yazar, 1931'de Aydın Hapishanesi'nde romanın baş kişisiyle (Yusuf'la) tanışmış, çıktuktan sonra da ilişkisini sürdürmüştür. Eseri 1931 yaz tatili ile 1932 yaz tatili arasında hazırlamaya giriştiği sanılmaktadır.

Arkadaşı Cevdet Kudret'in bildirdiğine göre, Sabahattin Ali üç kitaplık bir dizi tasarlamaktaydı. Bunun birincisi *Kuyucaklı Yusuf* olacaktı. İkincisi *Çineli Kübra* adını taşıyacak ve dağa çıkan Yusuf'un eşkıyalık günlerini hikâye edecekti. Üçüncüsü ise Yusuf'un dağdan inerek göçebe yörükler arasında geçirdiği yaşamı anlatacaktı.⁽¹⁾

Yazık ki Sabahattin Ali üçlü diziden yalnızca birincisini yazabilmiştir. *Kuyucaklı Yusuf*, ilkin Konya'da 1932 yılında M. Hayrettin'in çıkardığı Yeni Anadolu gazetesinde on beş sayı kadar tefrika edilmiştir. Ücret konusunda doğan anlaşmazlık yüzünden tefrika yarıda kesilmiştir. Sonra, 1936'da Projektör dergisinin Mart sayısında çıkmaya başlamış, fakat derginin kapanması üzerine yarım kalmıştır. Ardından Varlık dergisinde (1.11.1936) bir parçası basılmış, en sonunda, bütünü 9 Kasım

KUYUCAKLI YUSUF

(1) Cevdet Kudret, Sabahattin Ali Üzerine Notlar II, Varlık, 1.2.1966, Pertev Naili Boratav'a ise Sabahattin Ali "üçüncü ciltte kişilerini Ankara'ya göçürmek suretiyle, başkentinin toplum yaşamını anlatmayı düşündüğünü" söylemiştir. (Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırınlı, Sabahattin Ali, 1979, S. 289)

1936'dan 21 Ocak 1937'ye kadar Tan gazetesinde yayımlanmıştır.

Nâzım Hikmet'in çıkışını "sabırsızlıkla ve güvençe, doğacak çocuğunu bekler gibi beklediği" ve gazetedeki yayımıyla okurların pek sevdiği *Kuyucaklı Yusuf*'un kitap halinde birinci basımını 1937'de Yeni Kitapçı, ikincisini 1943'te Akba Kitabevi, üçüncüsünü 1965'te Varlık yayınları, dördüncüsünü 1972'de Bilgi Yayınevi, beşincisi 1980'de Cem Yayınevi⁽²⁾ yapmıştır. 1988'de altıncı, 1989'da yedinci, 1991'de sekizinci basımlarını da aynı yayınevi gerçekleştirmiştir. Senaryosunu Feyzi Tuna'nın yazdığı roman, 1985'te filme çekilmiştir.

KONU

Kuyucaklı Yusuf'un konusu İkinci Meşrutiyet'in ilânından önce başlar ve Birinci Dünya Savaşı'nın ilânından sonra biter. İlle bir tarih söylemek gerekirse, 1903-1915 yılları öne sürülebilir. Nitekim, romana şu satırlarla girilir: "1903 senesi sonbaharında ve yağmurlu bir günde..." Sonra, kitabın değişik sayfalarında Meşrutiyet'ten, 1911 İtalyan ve 1912 Balkan Harplerinden, 1914 Birinci Dünya Savaşı'ndan ve Seferberlikten kısaca söz edilir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 23 Ekim 1914'te savaşa katıldığı Salâhattin Bey'in Seferberliğin ortasında öldüğü, ardından Yusuf'un bir süre tahsildarlık ettiği düşünülürse, romanın 1915 yılının ilk üç ayı içinde bittiği savunulabilir.

Kuyucaklı Yusuf'un konusunu sayılarıyla kısım kısım ve bölüm bölüm şöyle özetleyebiliriz.:

Birinci Kısım:

(1) Nazilli ilçesine bağlı Kuyucak köyünü 1903 yılında eşkıyalar basarlar. Bir karı kocayı öldürürler. Bunu haber alan kaymakam Salâhattin Bey, savcı ile doktoru yanına alarak köye gelir. Evde gereken inceleme yapılır. Bu sırada öldürülenlerin yaralı çocuğu Yusuf'u görürler. Kaymakam acıyarak çocuğu yanına alır. (2) Fakat karısı Şahinde Hanım bundan hiç memnun olmaz. Zaten basit, geçimsiz, dırdırcı bir kadındır. Kocasıyla aralarında büyük yaş ve kültür ayrımı vardır. Bir türlü anlaşamazlar. Bu yüzden Salâhattin Bey kendini içkiye vermiştir. (3) Yusuf durgun, soğukkanlı, içine kapanık bir çocuktur. Şahinde

(2) İncelememizde bu basım temel alınmıştır.

Hanım'ı sevmez, ama kızı Muazzez'e bayılır. Kardeş gibi birlikte büyürler. (4) Salâhattin Bey Edremit'e naklolur. Yusuf okula gider, fakat sıkılır. Okuyup yazma öğrendikten sonra okulu bırakır. (5,6) Çevreye ısınamaz. Çocukların oyunlarına pek katılmaz. Mahalleden ancak birkaç kişiyle arkadaş olur. (7,8) Yıllar geçer. Yusuf on altı, Muazzez on yaşına varır. Yusuf babasının zeytinliğiyle uğraşır. (9) Bir Ramazan bayramı Yusuf arkadaşı Ali ve Muazzez'le gezmeye çıkar. Ali'yle Muazzez salıncağa binerler. Şakir adlı delikanlı kardeşine söz atar. Yusuf onu yakalar ve döver. (10) Şakir, Edremit'in eşrafından fabrikatör Hilmi Bey'in oğludur. Şımarık, sarhoş ve hovardadır. Zenginliğine güvenerek her gün bir rezalet çıkarır. (11) Nitekim, evlerine hizmetçi aldıkları bir kadının kızını, Çineli Kübra'yı zorla kirletir. (12) Yusuf'a bir oyun oynamak ister. Bunun için babası Hilmi Bey'den yardım ister. Hilmi Bey, Salâhattin Bey'i sarhoşken kumarda hileyle yutar. 320 altın lira borca sokar. (13) Bu, büyük bir paradır, Salâhattin Bey'in ödemesi olanaksızdır. Hilmi Bey, bu borçtan yararlanarak Muazzez'i Şakir'e almayı kurmaktadır. Bu amaçla karısını kaymakamlara gönderir. Şahinde Hanım bu işe sevinir, ama kocası oralı olmaz. (14) Muazzez, Yusuf'a kendisini istediklerini anlatır. Yusuf kızar, Şakir gibi bir serseriyle evlenmemesini öğütler. (15,16) Salâhattin Bey Yusuf'a durumu açar. Yusuf, Kübra'nın başından geçenleri babasına anlatarak onu uyarır. Bunun üzerine Salâhattin Bey kızı vermeye yanaşmaz, ama borç yüzünden eli kolu bağlıdır.

İkinci Kısım:

(1) Yusuf, 320 altın lirayı bularak babalığının borcunu öder. Böylece Şakir'in planı bozulur. (2) Parayı okul arkadaşı bakkal Ali'den alır. Ali, Muazzez'e tutkundur. Evlenmelerine yardım etmesi dileğiyle parayı verir. (3) Muazzez olayı öğrenince üzülür, çünkü Yusuf'u sevmektedir. Bir akşam sevgisini açar. (4) Yusuf da onu sevdiğini anlar, ama elinden bir şey gelmez. Umarsızlık içinde kıvranır. Ali'nin annesi Muazzez'i istemeye gelir. (5) Çineli Kübra ile annesi hizmetçi olarak Salâhattin Bey'in evine girerler. (6) Yusuf'un arkadaşlarından İhsan evlenir. Düğünde sarhoş olan Şakir, Ali'yi vurur. (7) Şakir'i jandarmalar götürür. Fakat Şakir'in adamı Hacı Etem karakola gelir. Rüşvet vererek

tabancayı değiştirir. Tanıkları kandırarak ifadelerini ayarlar. (8) Bir hafta sonra şakir salıverilir. Muhakeme aklanmayla sonuçlanır. (9) Salâhattin Bey çektiği üzüntüden dolayı kalp krizi geçirir. (10) Ali'nin ölümü üzerine şahinde Hanım gene Hilmi Beylere yanaşır. Ne yapıp yaparak Muazzez'i şakir'e vermek niyetindedir. (11) Muazzez durumu Yusuf'a bildirir. (12) Bir gün Yusuf, analığının, kızıyla şakir'lere gittiğini öğrenir. (13) Bir araba tutarak o da onlara gider. Muazzez'i alıp kaçıır. Kozak taraflarında bir köye götürür. (14) Orada imam nikâhiyle evlenirler.

Üçüncü Kısım:

(1) şahinde Hanım ve kocası meraka düşerler. (2) Salâhattin Bey ortalığa jandarmalar salar. Yusuf bir haberci gönderir. Babalığı gelir. Yusuf olanları anlatır. Edremit'e dönmek istemez. Fakat Salâhattin Bey'in diretmesi üzerine razı olur. (3) Edremit'e dönölür. Yusuf'la Muazzez'in düğünü yapılır. Yeni evliler babalarının yanında kalırlar. Kübra ile annesi çekip giderler. (4) Yusuf işsizlikten sıkılır. Babalığı ona kaymakamlıkta bir iş bulur: Tahrirat kâtipliği. (5) Bu sırada seferberlik ilân edilir, Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Salâhattin Bey yeniden kriz geçirir ve ölür. (6) Büyük bir cenaze töreni yapılır. Kaymakamı sevdiklerinden bütün Edremitliler törene katılır. (7) Kaymakamlığa İzzet Bey adında biri gelir. Hemen eşrafla ilişki kurar. Bu arada Hilmi Beyle de tanışır. Bunu öğrenen Yusuf işkillenir. (8) Korktuğuna uğrar: Kaymakam onu yanına çağırır: "Sana gönlüne göre bir iş buldum," der. Kâtiplikten alarak tahsildarlığa verir. Yusuf önce üzölür, sonra düşününce sevinir. Çünkü eski işini sevmemektedir. (9) Bir at alarak hemen göreve başlar. Dört günlük bir ayrılıktan sonra döner. Evde geçim sıkıntısı başgöstermiştir. Analığıyla tartışırlar. Muazzez üzgündür. Yusuf sıkıntı içindedir. (10) Bir arkadaşından aldığı iki mecidiyeyi eve bırakarak tekrar köylere tahsilâta çıkar. On gün gelmez. Süse, eğlenceye ve yemeye düşkün olan şahinde Hanım niyeti bozar. Muazzez'i de kandırmaya koyulur. (11) Önce Hilmi Beylerle, sonra kaymakamla ilişki kurar. Kendisine karşı çıkan kızını yavaş yavaş yumuşatır. Çalgılı eğlenceler düzenlenmekte ve Muazzez'e rakı içirilmektedir. (12) Bir öğle üzeri Yusuf döner. Karısı hâlâ yataktadır. Rengi sararmış ve ağzı içki kokmaktadır. Yusuf durumu sezer. Analığına sorar. şahinde Hanım

olanları gizler, geçim sıkıntısı çektiklerini ve kaymakamın kendilerine yardım ettiğini söyler. (13) Yusuf pek inanmaz, ama elinden de bir şey gelmez. Yalnız analığına sıkı sıkı tembihte bulunmakla kalır. Bir hafta sonra köylere tahsilâta gider. Daha doğrusu kaymakam gönderir. (14) Yolda üşütür, hastalanır. Bir köyde dört gün yatar. Tam iyileşmeden kalkar. İcini kuşku kemirmektedir. Geceleyin Edremit'e döner. Sessizce eve girer. (15) Yukardan ud sesi gelmektedir. Odanın kapısını açar: Şakir, Hacı Etem, kaymakam İzzet Bey, Jandarma kumandanı Kadri Bey, Şahinde Hanım hepsi içerdedir. Kadri Bey Muazzez'i kucağına almış, öpmeye çalışmaktadır. Yusuf kamçıyla önüne gelene vurur. Kamçı lambaya çarparak söndürür. Bunun üzerine tabancasını çeker, her kımıltı olan yere ateş eder. Sonra Muazzez'i alarak kaçar. Muazzez yaralıdır. Ormanlık bir yerde dururlar. Yusuf geceleyin onu gocuğuyla sarar. Sabah olunca bakar, karısının ölmüş olduğunu görür. Bıçağıyla bir mezar kazar. Muazzez'i oraya gömer. Atını dağlara doğru sürer.

İÇERİK

Romanın içeriğini öğrenmek, kişilerini tanımak, örölüşünü bilmek amacıyla yapılan bu özetlemeden de anlaşılacağı üzere, *Kuyucaklı Yusuf* bir aşk hikâyesidir. Ne var ki bu, bir "eksen konu"dur. Onun çevresinde daha önemli "yan konu"lar yatmaktadır. Meşrutiyet döneminde Edremit'in görünümü, toplum yapısı, memurların yaşayışı, eşrafla yönetimin ilişkileri, halkın durumu... Ve bunlara bağlı olarak birtakım gerçekler: Çiftler arasında anlaşma ve eşitlik bulunmayan evlenmelerin çürüklüğü, sağlam bir ekonomik temele dayanmayan ailelerin çöküşü, yöneticiler ile yasaların eşraf/burjuvazi karşısındaki güçsüzlüğü, zenginlerin egemenliği ve halkın kimsesizliği...

Bütün bu konular ve gerçekler, birbirlerine geçmiş halkalar halinde, romanın içeriğini oluştururlar. Yazar, bu geniş içeriği –romanın kuruluşunu örselemeden– ustaca ortaya koyar. Herhalde, *Kuyucaklı Yusuf*'u başarılı ve değerli kılan nedenlerin başında bu "ortaya koyuş" gelmektedir.

AŞK

Kuyucaklı Yusuf'ta aşkın işlenişi bir yanda Sabahattin Ali'nin önceki bölümlerde incelenen gerçekçi hikâyelerini, öbür yandan da *Kerem*

ile Aslı, Ferhat ile Şirin, Leylâ ile Mecnun adlı halk hikâyelerini andırır. Onlardaki gibi *Kuyucaklı Yusuf* ta da aşkın oluşumu büyük engellerle karşılaşır. Esere dramatik bir hava veren bu engeller güçbelâ aşılır. Sevenlerin çektiği acılar ve katlandığı sıkıntılar sonunda mutluluk ele geçirilmiş sanılır. Fakat bu uzun sürmez. Art arda gelen yeni yıkımlar her şeyi kökünden silip süpürür. Yıkımların belli başlı iki kaynağı vardır: Birincisi öznedir, kişilerin yanlış davranışlarından gelir. Örneğin, Şakir'in kibir ve şımarıklığı ile Şahinde'nin gösteriş ve para düşkünlüğü özel durumlardır. Ama bunların altında yatan, "varlıklı olma ve kötü eğitim görme" nesnel sayılacak durumlardır. Eğer Şakir zengin ve sapık bir ailenin çocuğu olmasaydı Yusuf'un önünde bu kadar kuvvetli ve küstah olamayacaktı; eğer Şahinde'yi ailesi iyi yetiştirseydi ve uygun biriyle evlendirseydi Salâhattin Bey'in önünde bu kadar bencil ve hain olamayacaktı. Yahut, tersine, Yusuf halktan biri değil de eşraftan biri olsaydı, Şakir'le Şahinde'ye kolayca yenilmeyecek, belki Muazzez'le birleşecek ve ocağı yıkılmayacaktı. Sözün kısası, insanları birbirinden uzaklaştıran ekonomi, kültür, töre ve gelenek ayrılıkları olmasaydı aşk da bu kadar güçlüklerle karşılaşmazdı.

Demek ki aşk olgusu kişisel durumları aşarak gelip bir yerde sınıf ayrımları, eğitim sorunları, aile düzenleri gibi toplumsal durumlara bağlanıyor. Böylece, kişisel dram son çözümde toplumsal dramla birleşiyor. Başka bir deyişle, aşkın başarısızlığı giderek toplumun da başarısızlığı oluyor. Dolayısıyla, *Kuyucaklı Yusuf* salt bir aşk hikâyesi olmaktan sıyrılarak, arka planda, "kendiliğinden" bir çeşit toplum eleştirisine, sınıf çatışmasına dönüşüyor. Elbette, buna yol açan, yazarın böyle bir çatışma yaratmak ya da eleştiri yapmak güdüsü değildir, gerçeğe diyalektik gözle bakışıdır; varlığı, çok yanlı ve çatışmalı bir bütün ve süreç halinde ele alışındır. İşte, bu gerçekçi ele alıştır ki, hem aşkı soyut ve uyduruk bir oyun olmaktan kurtarmış, onu, belirli koşullar altında oluşan somut ve sâhici bir yaşantı düzeyine çıkarmış, hem de hikâyeye gerilimli, dramatik bir hava vermiştir.

EVLİLİK

Sabahattin Ali'ye göre evlenme yaşça, kafaca ve yaradılışça birbirine yakın kimseler arasında olmalıdır. Çiftler önceden birbirini görüp ta-

nımalı, sonra evlenmelidirler. Salt bir karı ya da koca bulmak amacıyla her önüne gelenle sevmeden evlenmek doğru değildir. Yoksa, evlenenler bir türlü mutlu olamazlar, ya aile çöker ya da bir cehennem haline gelir. Yazık ki Türkiye’de aileler çoğunlukla böyle bir cehennemde yanar dururlar.

Bunun en iyi örneği Salâhattin Bey’le Şahinde Hanım’ın evliliğidir:

“Salâhattin Bey, gençliğini deli gibi geçirdikten , hayatın tadılmadık zevkini bırakmadıktan sonra, birdenbire yorgunlaştığını, artık daha fazla koşacak kuvvet olmadığını görmüş, beş sene kadar evvel, bu kendisinden tam on beş yaş küçük kızla evlenmişti.” (S.27)

Anlaşıldığına göre, Salâhattin Bey ile Şahinde Hanım’a ilişkin birçok çizgiler, yazarın babası ile annesinin yaşamından alınmıştır. Nitekim, Sabahattin Ali çocukluk anılarında bu konuda önemli açıklamalar da bulunur:

“... Babamın mektepten çıktıktan sonra bekâr olarak on senelik bir hayatı vardır ki birçok kadın ve sefahat maceralarıyla geçmiştir. (...) Tam otuz yaşında ve yüzbaşı rütbesinde iken Edime’nin Eğridere kazasında bulunuyordu. Burada alaydan yetişme bir mülâzım olan Mehmet Ali Efendi isminde birisinin bir Rumeli muhaciri olan karısı ile izdivacından hasıl olan kızını gördü. Ufak muhitlerde bir parça, hatta biraz fazlaca güzel olan bu on dört yaşındaki kıza (...) eski bir çapkın olan babam macera yapmak istedi. (...) Bunun sonu izdivaca müncer oldu.”⁽³⁾Görüldüğü üzere, yazarın babasının (onun da adı Salâhattin’dir) evlenmesi ile romandaki Salâhattin Bey’in evlenmesi birbirine benzemektedir. Elbette bu, yanlış bir evlenmedir. Eşler hiçbir bakımdan birbirine uygun değildir: Aralarında –yaşın da dışında– önemli kültür, zevk ve yaradılış ayrımları vardır. Üstelik, Hüsniye Hanım (yazarın annesi) hem iyi eğitim görmemiştir, hem de isteri hastalığına tutulmuştur. Bundan dolayı sık sık kocasıyla atışır.

Romanda da Salâhattin Bey ile Şahinde Hanım, aşağı yukarı, aynı nedenlerle aynı yaşantıyı sürdürürler. Onların da arasında uygunsuzluklar bulunur. Salâhattin Bey de karısına göre yaşlı, yorgun ve kültürlüdür. Şahinde Hanım ise kocasına göre küçük, tutkulu ve bilgisizdir:

“Kapalı büyüyen ve bu şekilde bütün tabii arzu ve ihtiyaçlarını için-

(3) Bak: Asım Bezirci, Sabahattin Ali’nin Çocukluk Anıları, Gelecek dergisi, 1.10. 1971

de hapsetmeye mecbur olan genç kız, gayet tabîî olarak, sinirli ve manen bozuk bir mahlûktu. Anası onu gezmeye götürürken bir saat saçlarını düzeltmeye uğraştığı halde, ne anasının, ne babasının aklına bu kafanın içi ile de bir parça meşgul olmak düşüncesi gelmemişti. Onlar işportaya konan bir elma gibi onu süsleyip temizlemişler, parlatmışlar, sonra yağlı bir müşteriye okutmuşlardı. Kız yetiştirmekten de gaye bu değil miydi?" (1980, S.29)

Kuşkusuz, bu biçimde büyütülen bir kız evlenirken aşkı, anlaşmayı, birlik olmayı pek düşünmez; daha çok iyi satılmayı, yağlı bir koca bulmayı düşünür. Nitekim Şahinde Hanım'ın evlenmesi de böyle olmuştur:

"Bu evlenme herhangi bir müşterek hayattan ziyade erkek için evde bir kadının bulunması; kız için de 'münasipçe bir kısmet' varken kaçırılmaması düşünülmüştür. Bu izdivaç mikrobu evlendikten sonra faaliyeti-ne başlar: Evvelce birtakım emelleri olan, yükselmek, kendini göstermek, eser vermek isteyen adamlara bir kalenderlik, bir lâkaytlık gelir. Evde meram anlatmaya asla imkân olmayan, seviyesi, ahlâk telâkkisi, dünya görüşü ve itiyatları büsbütün ayrı bir mahlûkla daimî bir beraberlik insanı dış hayatta da bedbin yapar ve bütün insanlardan şüpheyi düşürür." (S.27-28)

Salâhattin Bey de aynı duruma düşer. Uçuruma yuvarlanmış bir insan gibi çırpınıp durur. Karısıyla uyuşmak için yıllarca çaba harcar. Fakat –temeldeki ayrılıklar yüzünden– bütün uğraşmaları boşa gider:

Karısına "evlât ve kardeş muamelesi yapacak oldu, çirkin bir alayla karşılandı; efendi ve hâkim muamelesi yapacak oldu, ya isyan yahut da daha ileri gidecek olursa, bayılma nöbetleriyle karşılaştı; en nihayet ona tam bir müsavat vermek isteyince de bir sürü yersiz taleplere, saçma hareketlere ve sonradan görme arzulara tahammül mecburiyetinde kaldı." (S.28-29)

Bu sürekli dayanma Salâhattin Bey'i gitgide yıpratır. Sonunda, bitkin ve bezgin, teselliye içkide arar. Gelgelelim, bu da bir kurtuluş değil kaçıştır, yalancı bir sığınaktır. Nitekim, karısının bitip tükenmeyen dır-dırı ve üst üste gelen üzücü olaylar Salâhattin Bey'i kalp hastası eder ve kırk altı yaşında götürür. İyice başıboş kalan Şahinde Hanım yavaş yavaş hem kendini hem de kızını yıkıma sürükler.

Bu yıkımın adım adım hazırlanışını çok güzel belirten Sabahattin

Ali, evliliğin ekonomik yanına da parmak basmaktan geri kalmaz. Evet, evlilik birbirine yaklaşan iki kişinin ortaklaşa kurduğu bir birliktir. Ama bu birlik, sınıflı toplumda, manevî kaygılardan çok maddî temellere dayanır. Sözelimi, Yusuf'la Muazzez -Salâhattin Bey'le Şahinde Hanım'ın tersine- birbirini seven, anlayan, destekleyen örnek bir çifttir. Fakat mutlu olmak, aileyi sürdürmek için bu yetmez. Yusuf'un ekonomik bakımdan zayıflığı bir sürü acı olayın çıkmasına yol açar. Daha doğrusu, onun da bu olaylara karşı koymasını güçleştirir. Öte yandan, salt zenginlik de aileyi bozulmaktan kurtarmaz. Örneğin fabrikatör Hilmi Bey metres tutar, karısını aldatır. Oğlu Şakir elindeki geniş olanakların dürtüsüyle kendini hovardalığa, ayyaşlığa ve serseriliğe kaptırır; temiz bir yuva kurmaya girişmez yahut girişse de başaramaz.

Gerçi yazar açıkça söylemiyor, ama sanıyorum ki bütün bu örneklerden şöyle bir sonuç çıkıyor: Paranın/çıkarın egemen olduğu toplumlarda öteki kurumlar gibi aile de sağlam temellere yaslanmaz, bozulmaya elverişli bir nitelik taşır, evlilere genellikle mutluluk getirmez.

Yorumum yanlış anlaşılmasın: Elbette, Sabahattin Ali aileye karşı değildir. Aileyi, hatta aşkı yozlaştıran toplumsal koşullara karşıdır ve onların düzeltilmesinden, insancıl temellere oturtulmasından yanadır. Bunun için de, her şeyden önce, evlilikte/ailede paranın, çıkar hesabının egemenliğini gidermek gerektiğini iyi bilmektedir.

ÇAĞIN OLAYLARI VE YÖNETİM

Kuyucaklı Yusuf'taki olaylar 1903-1915 yılları arasında geçer. Bilişildiği gibi, bu yıllar Osmanlı devletinin çökme dönemidir. İyice zayıflayan İmparatorluk bu dönemde gitgide parçalanır ve sömürgeleşir. Borçları gitgide artar, kaynakları yabancıların eline geçer. Emperyalist uluslara yeni ayrıcalıklar tanımak zorunda kalır. 1908'de Meşrutiyet'le iktidara gelen İttihat ve Terakki Fırkası ne gereken reformları yapabilir, ne de dış kapitalizmle başa çıkabilir. Tersine, 31 Mart ayaklanmasından sonra, memlekette beş yıl süren bir baskı dönemi kurar. Özgür düşüncüyü yasaklar, muhalefeti susturur. Köylünün, işçinin, esnafın dertlerine sırt çevirir. Buna karşılık, toprak ağalarını ve özellikle filizlenmekte olan burjuvaziye korur. Halk, geçmişte olduğu gibi, perişan ve çaresiz sürünüp durur.

Kuyucaklı Yusuf ta sözü geçen çağın siyasal olay ve kavgaları üzerinde pek durulmaz. Ancak, yeri geldikçe, bunlara şöyle değinilir:

“Hürriyetin ilânının, İtalyan, Balkan harplerinin tesirleri buraya muayyen bir müddet geçtikten sonra gelmiş, askerler sessizce gidip, ölmeyenler yine sessizce dönmüşlerdi.” (S.207)

İşte Meşrutiyet, İtalyan ve Balkan savaşları bu birkaç satırla verilir. Dünya Savaşı’yla seferberliği anlatan satırlar dahi iki üç sayfayı geçmez. Aşağıya, bu özetlemenin nasıl dar bir çerçeveye sıkıştırıldığını göstermek üzere, bir parça alıyorum:

“Davul, zurna, ey gaziler, sokaklarda kalabalık... Hem oynayan, hem bağırان, hem de yürüyen coşkun ve genç askerler... Kendilerini nasıl bir âkıbetin beklediğini bilmeyen ve ‘ya gazi ya şehit’ diye bağır-dıkları halde ölümü akıllarına bile getirmeyen zavallılar... Hayatın yek-nesaklığı içinde birdenbire beliriveren bu korkunç değişikliği gülerek kabul eden, ona koşan ve ne için, kimin için ölmeye gideceklerini, nerede ve nasıl öldürüleceklerini sormayı asla akıllarına getirmeyen kahra-manlar...

Yalnız kadınlar için fecaatini daha iyi görüyorlardı. Muhayyeleleri-nin kısırlığı bu korkunç şeyi yalancı cazibelerle süslemelerine mâni oluyor ve onlara, gelecek günlerin acılarını şimdiden düşündürüyordu.” (S.208)

Öte yandan, o günkü Osmanlı yönetiminin, halkın ve eşrafın durumu da “ayrıca” ele alınmaz. Ancak, hikâyenin evrimi içinde ve ona bağlı olarak bu durumdan birkaç satırla söz edilir. Neden derseniz, romanın konusu açıldıkça, kişilerin serüvenleri geliştikçe yönetimin, halkın ve eşrafın, burjuvanın hali de “kendiliğinden ve dolayısıyla” ortaya çıkar. Sözelimi, Şakir, Kübra’nın ırzına geçtiği halde ceza giymez. Ali’yi öldürdüğü halde yakayı kurtarır, Yusuf’u bıçaklattığı halde hesap vermez, yaşı geldiği halde askere gitmez. Niçin? Çünkü paralıdır, nüfuzlu bir ailedendir. Babası hem fabrika, hem toprak sahibidir. Her yerde eli kolu vardır. Devlet içinde ufak bir devlet gibidir. Bu yüzden, oğlu bütün belâlardan kolayca sıyrılmakta, yasalar çiğnenerek ya da kitabına uydu-rularak suçları cezasız kalmaktadır.

Hilmi Bey gibilerin gücü öylesine büyüktür ki Edremit kaymakamı ile onlardan korkmaktadır: “İlk zamanlarda rica ve kandırma yolunu

tutan bu adamların sözleri Salâhattin Bey'in mütemadi retleri karşısında yavaş yavaş bir tehdit kılığı alır oldular. Zavallı adam, işin bu şekle gireceğini düşünmemişti. Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymetli olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu bildiği için, vaziyetten tamamiyle ümidi kesmiş gibiydi.” (S.84-85)

Öte yandan, halkın hâli yürekler acısıdır. Güveneceği kimsesi yoktur. Yüzyıllardır aynı çileli yaşamı sürdürmektedir. 1908 Meşrutiyeti de “adalet, uhuvvet, müsavat, hürriyet” vaatlerine karşın bir şeyi değiştirmemiştir. Eskisi gibi halk gene ezilmekte, fakat sesini çıkaramamaktadır. Örneğin, Şakir önce Kübra'yı hileyle kirletmiş, sonra da işinden atmıştır. Öyleyken, kızcağız ona hiçbir şey yapamamıştır. Öbür köylüler ile işçilerin başından geçenler de Kübra'ninkinden ayrı değildir. Zeytin emekçilerinin durumu buna örnektir:

“... Bazı mal sahipleri, kadınların yanlarında getirdikleri emzikli çocuklarına meme vermelerine bile müsaade etmezlerken, Yusuf onların biraz yorulduğunu görür görmez derhal işi bıraktırırdı. Bu zavallıların halini mukadder telâkki etmekle beraber onlara çok acıyordu. Sabah karanlığında, soğuktan büzülmüş, kollarında ufak bir ekmek sepeti ve sırtlarında çocukları ile, gülünç bir ücret mukabinde çalışmak için kasabanın sokaklarında zeytinliklere akın eden bu sarı benizliler kafilesi, onun merakını çekiyordu.” (S.46)

Bu merak, romanında halkı temsil eden ve eşrafın sillesini yiyen Yusuf'u uzun uzun düşündürür. İşin içinde bir terslik olduğunu sezer, ama açık bir sonuca varamaz. Henüz bilgisiz ve bilinçsizdir. Gelgelelim, kendisi de halktan biri olduğu için, kuşku ve öfkeyle sormadan edemez:

“Sonra bu fakir işçilere bu köpek muamelesini yapmaya neden lüzum görüyorlardı? Evet, Allah onları bir kere fukara yaratmıştı, bunda kimsenin kabahati yoktu, fakat onlar böyle yaratılmışlar diye niçin tepelerine binmeli, onları adam yerine koymaktan niçin çekinmeliydi? Ya Allah bu ağaları ve ağazâdeleri de fukara yaratsaydı? Öyle ya, mademki hepsini Allah yapıyordu... O zaman kendilerine aynı muamelenin yapılmasını isteyecekler miydi?” (S.47)

Yusuf'un bu basit ama derin sözleri yalnızca o günkü Osmanlı düzeninin haksızlığını değil, toplumsal adalete dayanacak insancıl bir düzenin özlemini de dile getirmektedir.

Ne var ki bu özlem bir yerde, sadece Yusuf'un yukarıdaki sözlerinde açığa vurulur. Yazar bu çeşit sözler yerine gerçeği çelişik yönleriyle sergilemeyi yeğ görür. İyiyle kötünün, güzelle çirkinin, haklıyla haksızın kavgasını o kadar dürüstçe yansıtır ki sonunda okurun yüreği böyle bir özlemle dolar. Yazarın amacı da budur:

“Şu halde artist de hizmetinde bulunduğu sosyeteyi –hatta kudretine göre bütün insanlığı– *daha doğruya, daha iyiye ve daha güzele* götürmek için çalışacak, hitap ettiği kimselerde bu doğru, iyi ve güzelin hasretini uyandırmak ve bunlara gidilecek yolu işaret etmek isteyecektir.”⁽⁴⁾

Kuyucaklı Yusuf, bu isteğin başarılı bir ürünüdür.

KİŞİLER

Kuyucaklı Yusuf, konusu Anadolu'nun bir kasabasında (Edremit'te) geçen ve baş kişisi köylü, öbürleri kasabalı olan gerçekçi bir eserdir. Gerçi ondan önce Yakup Kadri'nin *Yaban* (1932) ve Reşat Nuri'nin *Yeşil Gece* (1938) adlı romanları da konularını Anadolu'dan alırlar. Ama her ikisinin de baş kişileri birer aydındır. *Yaban*'da İstanbullu ve paşa çocuğu olan yedek subay Ahmet Celâl'in Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bölük erlerinden Mehmet Ali'nin Porsuk Çayı yöresindeki köyünde geçirdiği serüven anlatılır. *Yeşil Gece*'de Somuncuoğlu Medresesi ile İstanbul Dar-ül Muallimin'ini bitiren öğretmen Şahin Efendi'nin Sarıova kasabasında softalarla savaşıması hikâye edilir. Yakup Kadri'nin amacı köylü ile aydın arasındaki yabancılaşmayı ortaya koymak, Reşat Nuri'nin amacı Cumhuriyet'in (dolayısıyla Atatürk'ün) din ve laiklikle ilgili görüşlerini yaymaktır. Sabahattin Ali'nin amacı ise, belirli bir çağ ve çevre içinde Anadolu insanının yaşamını toplumsal gerçekçi bir kavrayışla yansıtmaktır.

Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* (1931) romanı da aynı kavrayışla yazılmıştır. Fakat Sadri Ertem'in amacı Sabahattin Ali'ninkinden ayrılır: O, Avrupa sanayisi karşısında XIX. yüzyılda Osmanlı yerli sanayisinin

(4) Yeni Adam dergisi, 21.9.1939

çökmesiyle ortaya çıkan toplumsal kaynaşmaları, köylü hareketlerini belirtmek istemiştir. Nitekim, romanda, Avrupa'dan gelen ucuz fabrika dokumalarıyla rekabet edemeyen tezgâhların, çıkırıkların durması, bu yüzden Adakale'de Alevî köylülerin ayaklanması ve hükümet kuvvetlerine yenilmesi hikâye edilir. Gelgelelim yazar, çoğu hikâyelerinde olduğu gibi, bu romanında da kuramdan (teoriden) gerçeğe varmaya çalıştığı, köyün ve köylünün yaşamını yakından tanımadığı, gözlemin yerine hayali ve duygunun yerine olayı koyduğu için yansıttığı çevreler kadar kişiler de gereken somutluk ve canlılığa kavuşamamışlardır.

Yeşil Geceler'de kişiler de, *Çıkırıklar Durunca*'nın kişileri kadar olmasalar bile, aynı eksikliği taşırlar: "*Yeşil Gece*'deki hiçbir roman kişinin, Halit Ziya'nın deyişiyle 'hususî ve zatî bir hayat'ı yoktur. Reşat Nuri, başta Şahin Efendi olmak üzere, bütün kişileri birtakım fikirlerin hoparlörleri olarak kullanır. (...) Reşat Nuri, romanında sadece Atatürk'ün düşüncelerini yaymakla yetinmiş, Türk insanının iç dünyasına, bu iç dünyaya biçim veren tarihî, ekonomik, sosyal oluşuma yaklaşmak çabasını göstermemiştir ya da gösterememiştir."⁽⁵⁾

Kuyucaklı Yusuf bu kusurlardan kurtulmuştur. Onun için, 1955'te Nâzım Hikmet'in de dediği gibi Kuyucaklı Yusuf "bazı manasız romantizm elemanları ihtiva etmesine rağmen, Türk romanı tarihinde yeni bir merhale teşkil eder. Türk edebiyatında, bir Türk kasabacığının ve kısmen köylülerin hayatı, bu kadar büyük bir kuvvetle ilk defa olarak tasvir ediliyordu. Hatta mürteci münekkittler bile, eserin bedîî kıymetini itiraf etmek mecburiyetinde kaldılar."⁽⁶⁾

Kuyucaklı Yusuf'ta ki çevre gibi, kişiler de genellikle gerçeklikten çıkarılmışlardır. Örneğin, olayların geçtiği Edremit, yazarın kendi memleketidir. Eserin baş kişisi Yusuf'u, Sabahattin Ali, 1931'de Aydın Cezâevî'nde tanımıştır. Çocukluk anılarından öğrendiğimize göre, romandaki Salâhattin Bey çoğunlukla yazarın babasını, Şahinde Hanım ise annesini temsil etmektedir. Ayrıca, Ali (Demirel), Şakir, Hilmi Bey ve Hacı Etem de yaşadığı söylenen kişilerdendir.

Sabahattin Ali kişilerini yöresinden seçerken elbette onlarda bazı değişimler yapmıştır. Bir romancı için bu doğal, hatta gerekli bir davranış

(5) Fethi Naci, *Yeşil Gece*, Yeni Dergi, Kasım 1971/Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme, 1981, S. 190

(6) Yarına Doğru, Kasım 1975, Sayı 13/Nâzım Hikmet, Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil, Yazılar 1, 1991, S. 237, Adam Yayınları

niştir. Ancak, kahramanlarının adlarını (Yusuf, Salâhattin, Ali, Şakir, Hacı Etem, Hilmi Bey vb.) bile çokluk aslına uygun olarak kullandığı düşünülürse, sözü edilen değişmelerin pek de büyük olmadığı sanılabilir...

Kuyucaklı Yusuf’taki kişiler genellikle iyi canlandırılmış. Belki, ikinci derecede kişiler olduklarından, Hilmi Bey’le Hacı Etem ve Bakkal Ali yeterince işlenmemişler. Hatta Şakir’le Muazzez de tam anlamıyla belirlenmiş sayılmazlar, ama Yusuf’la Salâhattin Bey ve Şahinde Hanım’ın incelikle resmedildikleri inkâr edilemez. Özellikle Şahinde Hanım’ın eşine az rastlanır bir dikkatle çizildiğini söylemek gerekir.

Sabahattin Ali olumsuz tiplerin (Şakir’in, Hilmi Bey’in, Hacı Etem’in, Şahinde Hanım’ın) kötü yanlarını abartıyor. Onları, hemen hemen, salt kötü kişi diye tanıtıyor. Oysa, gerçekte onların da bazı iyi yanları olması gerekir, ama –herhalde bilerek– silik bırakıyor. Bu iki eksiklik sayılmazsa, *Kuyucaklı Yusuf*’taki kişilerin çoğunlukla gerçeğe uygun ve canlı oldukları öne sürülebilir.

Acaba bu canlılık nereden geliyor? Sanıyorum ki şurdan:

Sabahattin Ali kahramanlarının dış yaşayışını iç yaşayışıyla birlikte veriyor. Dış gözlemi iç gözlemle tamamlıyor. Kişileri yalnızca beden yapıları, hareketleri ve konuşmalarıyla değil, duyguları, düşünceleri ve inançlarıyla da canlandırıyor. Böylece, sözü edilen kişiler bir bütünlük kazanıyorlar.

Üstelik, bu bütünlük kişilerin çevre ve çağ içinde oturtulmasıyla daha da güçleniyor. Kahramanların belirli bir toplumsal, yerel ve doğal çevreye bağlanması, yaşantıların belirli bir ortam ve sürece dayanması kişileri soyutluktan kurtarıyor, somut bir kimliğe kavuşturuyor. Çünkü yazar, bireyin bir yandan çevresi (toplumu, sınıfı, tabakası, ailesi, mesleği), öbür yandan yöresi (yurdu, ili, köyü, mahallesi) ile sınırlandığını, ayrıca bir zaman ve doğa dilimi içinde hareket ettiğini unutmuyor.

Kahramanları canlı kılan bu nedenler aynı zamanda, onların hem kendi “özel” yaşamını yaşayan hem de toplumun “genel” yaşamını temsil eden birer tip olmalarını sağlıyor. Örneğin Yusuf, Salâhattin Bey, Şakir, Şahinde Hanım böyle tiplerdir.

Yusuf daha küçükken kasabaya getirilmiş bir köylü çocuğudur. Öyleyken kökenini bir türlü unutmamış, yeni çevresine uymamıştır. Bu yüzden, yalnız ve yabancı duymuştur hep kendini: “Hakikaten ne yapar-

sa yapsın, kimlerle arkadaş olursa olsun, alışamıyordu bu şehirliyle vesselâm... Kendisini mütemadiyen yabancı ve ayrı buluyordu. Onların işlerine akıl erdiremiyordu.” (S.47)

Kasabalıları gereğince anlayamadığı için bir türlü ısınamamıştır onlara: “Dudaklarında hep o lâkayt ve her şeyi bilen tebessüm vardı. Bir türlü anlayamadığı, bir türlü içlerine karışamadığı ve bunu zaten asla istemediği bu insanlarla arasında çelik bir duvar gibi yükselttiği bu tebessüm, onun müracaat ettiği son çaresiydi.” (S.100)

Sınıf ve yöre ayrılığı, çevresinden kopmuşluk, yerini bulamamışlık, desteksizlik gibi etkenler çoğun bağısız ve ilgisiz, sessiz ve içine kapalı, ama iradeli ve soğukkanlı, dirençli ve sabırlı bir insan haline getirmiştir onu: “... Tavrında bir kalenderlikten ziyade bir irade, birçok büyük ve düşünceli adamları gıptaya sevk edecek bir irade görünüyordu.” (S. 26). “Hasımlarını ürküten, onun kuvvet ve cesaretinden ziyade, hiç kaybolmayan sükûneti ve kendisine olan sonsuz emniyetinin her hareketinde görülen tezahürleri idi.” (S.34-35)

Gerçi donuk ve serttir, dik kafalıdır, onuruna düşkündür, ama ben-cil ve tutkulu değildir: “Hayatta hiçbir şey ona kıymetli görünmemiş, peşinden koşmak, erişmek, sahip olmak arzusunu vermemişti. Etrafına daima bir yabancı gözüyle bakmış, hiçbir yere bağlanmak arzusu duymamış, bu yalnızlığının gururu içinde, memnun olmaya çalışmıştı.” (S.116)

Gelgelelim, Muazzez’i sevmeye başlayınca, bu çalışma da aksamaya başlar: “Şimdi ilk defa bir şey istiyor, hem de korkunç bir şiddetle istiyor. Fakat niçin bu istek bir imkânsızlıkla beraber gelmişti?” (S.116)

Olanaksızdır, çünkü bir sürü bireysel ve toplumsal engel bu doğal isteği zincirlemiştir. Yusuf bu zincirleri kırmaya çabalarken zorlu bir trajedi yaşar. Gerçi yüzeyde kişisel, temelde toplumsal/sınıfsal olan bu çabasında yenilir, ama yavaş yavaş bilinç de kazanır. Manon Lescaut’yu çölde kılıcıyla kazdığı mezara gömen Des Grieux gibi o da Muazzez’i bıçağıyla açtığı çukura yatırır. Üzgün ve kızgın, atına atlar: “Bir kere daha dönüp geriye baktıktan ve ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru” sürer. (S.283)

Yusuf, Osmanlı toplumunda Türk romanının eşrafa ve bürokrasiye kafa tutmaya girişen ilk eşkıya tipidir. On sekiz yıl sonra Yaşar Kemal bu tipi *İnce Memet*'te yeniden işleyecek ve geliştirecektir.

Halktan gelen, onun bir parçası olan Yusuf'un geçirdiği bu evrim, gerçekte, ezilen halkın tepkisini, değişim isteğini dile getirmektedir. Çünkü Yusuf'un eşraf ve bürokrasiyle bireysel çatışması, aslında toplumsal/sınıfsal, çelişkinin bireydeki yansımasıdır. Bu bakımdan, Sabahattin Ali'nin romanında "diyalektiğin çelişki ilkesini görmezlikten geldiği" ve "toplumsal ilişkileri belirleyen yasaları insan praxis'i ile değiştirebileceği gerçeğini kavrayamadığı"⁽⁷⁾ yolunda Hilmi Yavuz'un yaptığı eleştirisi yersizdir.

Meşrutiyet yıllarında bürokrasiyi de yanına alan eşrafın ezici gücüne karşı Yusuf'un savaşımlarını sergilerken Sabahattin Ali hem söz konusu çelişkiye parmak basmış, hem de onun eylemle çözülebileceğine olan inancını belirtmiştir. Fakat, toplumun o dönemdeki geri kalmışlığını göz önünde tutarak gerçeği zorlamamış ve bu belirtme işinde fazla ileri gitmemiştir, gidememiştir.

Sabahattin Ali, Yusuf'u özel ve genel, iç ve dış yaşantılarıyla bir "bütün" olarak canlandırır. Bir yandan kişisel durumunu yansıtırken, öbür yandan toplumsal/sınıfsal konumunu da aydınlatır. Aşkını, geçim sıkıntılarını, memurluk yaşamını vermekle yetinmez, toplumsal ve doğal çevreyle ilişkilerini vermeye çalışır. Kişiliğini belirtmek için özellikle doğadan yararlanır.

Aslında, *Kuyucaklı Yusuf* ta doğa önemli bir yer tutar, hatta anlatımsal işlevler yüklenir. Ayrıntı gibi doğa da edilgen bir süs, ölü bir dekor değil, kahramanların psikolojisini, durumunu yansıtmaya yardım eden, olayları tamamlayan etkin bir öğedir. Doğrusu, Sabahattin Ali bu öğeyi iyi değerlendirir. Örneğin, Yusuf'un umarsızlığını (çaresizliğini) şöyle anlatır:

"Etrafı çevrilmiş bir geyik gibi kin ve yeis ile çırpınan ve bir çıkar yol arayan kafası mütemadiyen ağrıyordu. Bir aralık aklına Muazzez'i kaçırdığı gün, öğleyin eve gelirken çocukların kovaladıkları arı geldi. Bu anda kendini ona benzetti ki, gözleri yaşardı.

Tıpkı o arı gibi hem kuvvetli, hem zayıftı. Tıpkı onun gibi etrafını

(7) Hilmi Yavuz, *Felsefe Ve Ulusal Kültür*, 1975, S. 95

insafsız kimseler sarmıştı. Zehrini akıtmasına imkân vermeden onu kıs-kıvrak yakalıyorlar ve müdafaa vasıtalarını elinden alıyorlardı.” (S.265-266)

Yeri gelmişken söyleyelim: *Kuyucaklı Yusuf*’ta doğa yalnızca kişilerin psikolojisini belirtmeye yardım eden bir öge değil, kasabadaki (toplumdaki) kokuşmuşluğa karşı bozulmamışlığı simgeleyen bir varlık, hatta bir seçenektir.

Bilindiği gibi, Rousseau uygarlığa karşı doğayı savunmuştur. Doğanın iyi, temiz, güzel olduğunu, fakat toplumun/uygarlığın yozlaşmaya, yapaylaşmaya yol açtığını ve insanı bozduğunu ileri sürmüştür. Bu görüş daha sonra romantiklerce de benimsenip işlenmiştir.

Kuyucaklı Yusuf’ta da aynı görüşün bazı izlerine rastlanır. Sözgelişi, Yusuf ‘doğal insan’ın bir örneği olarak sunulur. Yaşadığı kasaba çoğu kişileri, kurumları ve değerleriyle ‘doğallığa aykırı’ bir ortamdır. Ne uyuşabilir onunla, ne de içinde mutlu olabilir. Bu yüzden canı sıkıldıkça kasabanın dışına çıkar, kırlarda dolaşır, içi açılır. Fakat sonunda, umarsızlığa düşerek, kirli Edremit’ten büsbütün ayrılmak, temiz doğaya sığınmak zorunda kalır: Karısını atının terkisine alarak kaçar.

Yusuf gibi Salâhattin Bey de içi daraldıkça kasabadan çıkar, doğa ile kucaklaşarak ferahlar:

“Salâhattin Bey vücudunun her tarafında kalbine doğru bir mayiin, genişletici, kuvvet verici bir şeyin koştüğünü hissetti. Ciğerinin en son köşesini şişirecek kadar geniş bir nefes aldı ve tabiatla beraber kendisinin de canlandığını zannetti. (...) Bu kadar geniş ve güzel bir tabiatın ortasında kendini şaşırmış gibiydi. Fakat gözlerini tekrar etrafta dolaştırırken, aşağıda mor bir duman tabakasıyla örtülmeye başlayan kasabayı gördü ve irkildi. Oraya, o küçük ve çukur yere gidip gömülmek mecburiyeti ona pek acı geldi.” (S.141-142)

“Kısacası, *Kuyucaklı Yusuf*, romantizmin doğal/yapay karşıtlığına indirgenebilecek bir değerler sistemi üzerinde temellendirilmiştir. Bundan ötürü metinde beliren kasaba/doğa, yozlaşmışlık/masumiyet, ölüm/yaşam ve yapay insan/doğal insan gibi ikili karşıtlıklar, bütünlüğü olan felsefî bir anlam üretirler.”⁽⁸⁾

(8) Berna Moran, *Kuyucaklı Yusuf’a Yeni Bir Bakış*, Düşün, Ocak 1986

BİÇİM

Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde görülen biçim özellikleri ile Kuyucaklı Yusuf'takiler arasında benzerlikler var. Gerçi hikâyeden romana geçerken bazı özellikler ister istemez değişiyor. Ama tür başkalığının getirdiği bu değişimler dışında bazı özellikler de olduğu gibi kalıyor. Bunlar, genel çizgileriyle, şöyle sıralanabilir:

YAPI

Hikâyeler gibi *Kuyucaklı Yusuf* da kuruluşça klasik bir özellik taşıyor: Olayların evrim süreci gene "başlama-gelişme-düğümlenme-çözülme" sırasını izliyor.

Örülüş genellikle sağlam. "Genellikle" diyorum; çünkü, ufak tefek de olsa, bazı ölçsüzlükler yok değil. Örneğin, kimi yerler gereksizce uzuyor: Edremit'in bayramları, düğünleri, mahallenin çocukları, Yusuf'un arkadaşları, Salâhattin Bey'in kır gezisi, Kübra'nın serüveni.⁽⁹⁾ Kimi yerler ise tersine, eksik bırakılıyor, gereğince işlenmiyor: Şakir'in iç dünyası, Muazzez'in kişiliği ve son bölümlerde üst üste yığılan, hızlanan olaylar...

Bu fazla ya da eksik parçalara karşın roman gene ölçülü. Nedenine gelince, bu parçalar bütüne oranla devede kulak kalıyor, göze batan bir dengesizlik doğurmuyor. Sabahattin Ali, hikâyelerinden gelen alışkanlıkla, romanında da ölçüden pek ayrılmıyor. Elinden geldiğince rastlantılardan kaçınmaya, dengeli bir bireşim kurmaya çalışıyor. Genellikle de amacına varıyor. Aşağı yukarı yoğun, dengeli denebilecek bir yapı meydana getiriyor.

Kuyucaklı Yusuf'ta, hikâyelerdeki gibi olaylar ağır basıyor. Ama çevre tasvirleri ile ruhsal çözümlemeler de ihmal edilmiyor. Dış gözlemle iç gözlem kol kola yürütülüyor. Bu arada sırası geldikçe Edremit'in doğal görünümü, toplumsal yaşayışı, yerel töre ve gelenekleri de belirtiyor. Böylece, hem kişiler bildik bir ortamda yaşamış, hem de olaylar somut bir çerçeveye yerleşmiş oluyor. Hepsinden önemlisi: Bütün bu çevre tasvirleri büyük bir çoğunlukla kahramanların ruhsal durumlarına ve olayların gelişmesine bağlı olarak yapılıyor, boşlukta kalmıyor. Bu

(9) Kübra ve annesinden Kuyucaklı Yusuf'ta söz açılmasa iyi olurdu. Romanda bunun konu bakımından organik bir işlevi yok. Anlaşılan, ikinci ciltte Kübra'nın serüvenini işleyeceği için, yazar ona da burada yer vermiş. Yazık ki Sabahattin Ali bu cildi yazamadan öldü, dolayısıyla bu yer de kitapta bir fazlalık olarak kaldı.

da sözü edilen durumların daha kuvvetle belirlenmesine, somutlaşmasına yardım ediyor.

Gelgelelim, konunun açılışına ayrılan ön bölümlerde, özellikle “birinci kısım”da hareket azlığı gözden kaçmıyor. Sözü geçen çözümlemeler, tasvirler, açıklamalar nerdeyse eylemin üstüne çıkıyor. Daha doğrusu, eylemin seyrekliği bunları açığa çıkarıyor. Bundan ötürü, romanın yürüyüş temposu başlarda oldukça yavaş. Neyse ki, bu konuyu “hazırlama” dönemi sona erince, Salâhatin Bey’in ölümü üzerine tempo hızlanıyor. Bu da, daha çok “üçüncü kısım”da bazı yerlerin eksik ya da silik kalmasına yol açıyor. Fakat konu o kadar çekici, olaylar da o kadar coşkulu bir hal alıyor ki bu yerleri göremiyoruz bile. Ayrıca, buna yukardan beri açıklanan iyi özellikler ile yazarın temiz dili ve yalın anlatımı da eklenince karşı durulmaz bir akıntıya kapılıyoruz. Üstelik, son bölümlerde çatışmaların gittikçe keskinleşmesi ve düğümlerin çözülmeye başlaması; anlatılanlara gerilimli, dramatik bir hava veriyor. Güzel tasvirlerle güçlü gözlemlerin de beslediği bu etkileyici havaya uyarak romanla birlikte biz de hızlanıyoruz: Kitabı bir solukta okuyup bitirmek istiyoruz.

DİL VE ANLATIM

Hikâyelerdeki dil ve anlatım özelliklerinden çoğu *Kuyucaklı Yusuf*’ta da sürüyor. Nitekim, hikâyelerde olduğu gibi, bu romanda da temiz bir Türkçe’yle karşılaşıyoruz. Yazar, yabancı sözcüklere pek az başvuruyor. Halkça bilinen sözcükleri çokluk aydınlarla yüksek tabakanın kullandıklarına yeğ tutuyor. Böyle yapmakla bir yerde dilde özleşme akımıyla birleşiyor. Ama bu, bir amaç değil, sonuç birleşmesidir. Çünkü Sabahattin Ali’nin amacı dili özleştirmekten çok, “kitleyle anlaşmak” ve ona “bir şeyler vermek”tir.⁽¹⁰⁾ Elbet, buna da yabancı sözcüklerden ayıklanmış açık ve anlaşılır bir dille varılabilir. Onun için *Kuyucaklı Yusuf*’un dili gününe göre epey sadedir.

Üstelik, bu sadelik yalnızca dilde kalmaz, anlatıma da sığar. Yazar süsü, oyunu, “edebiyat yapma”yı sevmez. Edebî sanatlarla bile çoğunca boşverir. Gerekirse, o da ara sıra, benzetmelerden yararlanır. Bunun dışında, genellikle yalın bir anlatıma yaslanır. Bu yalınlık çoğu kez onu yoğunluğa, söyleyeceğini az ve öz sözle söylemeye, rastlantıdan ve savrukluktan sakınmaya götürür. Bundan dolayı kimi yerler belki gereğinden çok yoğun olur, ama hiçbir yerde ayrıntının özü boğduğu yahut göl-

(10) Ant, 1.7.1945

gelediği görülmez. Tersine, *Kuyucaklı Yusuf*'ta ayrıntı, özü daha iyi belirtmeye yardım eder. Çünkü yazar ayrıntıya –içeriği ve yapıyı destekleyici– organik bir görev yükler. Ayrıntıyı gelişigüzel değil, yerinde ve ölçüyle kullanır. Keskin dikkatli, kuvvetli gözlemi ve şaşırtıcı belleği bu kullanışı pekiştirir. Anlatılanlara daha bir canlılık ve gerçeklik kazandırır.

Öte yandan, yoğunluk ve yalınlık, açıklık ve anlaşılabilirlik kaygısı sözdizimini de etkiler: Uzun ve karmaşık söyleyişten kaçılır, çoğunlukla kısa ve düzgün tümceler kullanılır. Bu yazış biçimi yazarın sanat anlayışına da uygun düşer: Romanda olayın, başka deyimle eylemin ağır basması, sık sık fiillere başvurulması kısa tümcelerle iyi bağdaşır.

SONUÇ

Yukarıda açıklanan bütün bu olumlu özellikler, *Kuyucaklı Yusuf*'u hem toplumsal, hem de estetik açıdan değerli bir eser haline getirir. Bu bakımdan onu, Türk romancılığının seçkin ve öncü ürünlerinden biri saymak yanlış olmaz.

İÇİMİZDEKİ ŞEYTAN

İçimizdeki Şeytan ilkin Ulus gazetesinde 3.4.1939-29.6.1939 tarihleri arasında tefrika edilmiştir. 87 sayı süren tefrika, 1940 yılında kitap haline getirilmiştir.⁽¹⁾ 1966'da kitabın ikinci,⁽²⁾ 1974'te üçüncü,⁽³⁾ 1982'de dördüncü⁽⁴⁾ basını yapılmıştır.

İçimizdeki Şeytan; faşistleri, ırkçı ve Turancıları çok kızdırmıştır. Nitekim, 1940'ta Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar* adıyla broşür yayımlayarak Sabahattin Ali'ye ağır saldırılarda bulunmuştur.

KONU

(1) Ömer'le Nihat, iki arkadaş, Kadıköy-Köprü vapuruna binmişlerdir. İkisi de üniversite öğrencisidir. Aralarında tartışırlar. (2) Bir ara Ömer'in gözleri birkaç sıra ötede oturan bir kıza takılır. Enikonu çarpılmıştır. Gidip konuşmak ister. Ayağa kalkar. Bir kadının kendisine seslendiğini işitir. Yaklaşır. Bu, akrabasından Emine Hanım'dır. Onu yanındaki kızla (Macide) tanıştırır ve evlerine çağırır. Ömer bu rastlantıya son derece sevinir.

(3) Macide güzel, zeki bir kızdır. Altı aydır Emine teyzesi ile Galip amcasının yanında kalmaktadır. Müziğe yetenek ve hevesi olduğu için teyzesi onu Balıkesir'den alarak İstanbul'a getirmiştir. Şimdi konservatuvara devam etmektedir. (4) Daha ilkokuldayken sesinin güzelliğiyle çevresinin dikkatini çekmiştir. İlkin müzik öğretmeni Necati, ardından Bedri onunla ilgilenmiştir. Bedriy'le aralarında duygusal bir yakınlaşma olmuş, fakat ikisi de bunu açığa vuramamışlardır. Bir süre sonra Bedri başka yere atanmıştır. (5) Ortaokulu bitirince, konukluğa gelen Emine

Sabahattin Ali

İÇİMİZDEKİ
ŞEYTAN

İstanbul
Remzi Kitabevi

(1) Sabahattin Ali, *İçimizdeki Şeytan*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1940, S. 302

(2) Varlık Yayınları, İstanbul, 1966, S. 394

(3) Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, S. 251

(4) Cem Yayınları, İstanbul, 1982, S. 323

teyze onu görmüş, müzik öğrenimi için İstanbul'a götürmeye ana babasını razı etmiştir.

(6) Ömer'le Nihat vapurdan inince, yürüyerek Babîâli'den Beyazıt'a gelir, bir kahveye otururlar. Paraları olmadığından, öğleyi bir simit bir çayla geçirirler. Biraz sonra yanlarına sağcı yazarlardan İsmet Şerif ile şair Emin Kâmil gelir. Bir süre tartışırlar, akşama doğru topluca meyhaneye giderler.

(7) Ömer meyhaneden çıkar. Teyzesine uğrar. Aileyi üzgün bulur. Çünkü, Macide babasının öldüğünü öğrenmiş ve odasına kapanmıştır. Ömer onu göremeden, kendisine ayrılan odada yatar. Macide'yi düşünerek uykuya dalar. (8) Sabahleyin kalkınca sofada onunla karşılaşır, selâmlaşırlar. Kahvaltıdan sonra birlikte çıkarlar. Konservatuvara kadar yürürler. Akşam buluşmak üzere ayrılırlar.

(9) Ömer postanedeki işine gider. Orada biraz oyalanır. (Bu, bir akrabasının kendisine bulduğu uydurma bir görevdir.) Öğleyn veznedar Hâfız'la yemek yer, konuşur. Sonra, yaya olarak Beyoğlu'na yollanır. (10) Okulda arayıp Macide'yi bulur. Evine kadar getirir. Yolda uzun ve romantik bir konuşma yapar, aşkını ilân eder. Macide sessizce, etkilenecek dinler. (11) Ertesi gün yeniden buluşurlar. Deniz kıyısında dolaşır, bol bol söyleşirler. Akşam da kayıkla mehtap gezisine çıkarlar. Macide gecikir, eve gelince teyzesinden azar işitir. Annesinden birkaç aydır para gelmediği için, amcası da memnuniyetsizliğini açığa vurur. Macide artık bu evde kalamayacağını anlar. Bavulunu alarak evden ayrılır. (12) Sokakta Ömer'le karşılaşır. Olanları anlatır. Ömer onu evine götürür. Geceyi birlikte geçirirler. Sabahleyin kalktıklarında ikisi de mutludurlar.

(13) Ömer postaneye gider. Veznedar Hâfız'a başından geçenleri bildirir. Akşam yemeğini bir meyhanede yerler. Hâfız, hapse düşen kayınbiraderini kefaletle tahliye için kasadan 200 lira çektiğini, fakat parayı geri alamadığı gibi yerine de koyamadığını itiraf eder. Ondak akıl danışır.

(14) Eve dönünce Ömer, arkadaşı Nihat ve profesör Hikmet'le karşılaşır. Konuşma sırasında veznedarın serüvenini açıklar. Ayrılırken profesör, Ömer'e on lira verir, evliliğini kutlar. Macide kendisine kötü gözlerle bakan bu konukları sevmez, ama duygularını belli etmez. (15) Ömer'in para sıkıntısı gitgide artar. (16) Aybaşında aldığı maaş birkaç

günde tükenir. Sağcı örgüt ve yayınlarla ilgisi bulunan Nihat da paraya ihtiyaçları olduğunu söyler ve ihbar tehdidiyle veznedardan bir şeyler koparmayı salık verir. Ömer öfkeyle reddeder.

(17) Profesör bir akşam Ömer'le eşini saza çağırır. Orada Nihat, İsmet Şerif, Emin Kâmil ve Hüseyin Beyle karşılaşır. Ayrıca, Bedri'ye de rastlarlar: Ablası hasta olduğu için İstanbul'a gelmiş, artık öğretmenlik yapmıyormuş, burada çalışıyormuş. (18) Ömer'in eski arkadaşı olan Bedri ara sıra onlara uğrar, paraca yardımında bulunur. Hâlâ Macide'yi sevdiğini sezer, fakat duygularını saklar. Bir süre sonra Ömer'le Macide'nin karşıt yaradılıştaki insanlar olduklarını anlar: Ömer iradesiz, uçar, taşkın, tembel, inançsız bir kişidir. Macide ise tam tersi... (19) Bir gün Bedri ile Macide odada oturmuş konuşmaktadırlar. Elektriği yakmayı unutmışlardır. Birden içeri Ömer girer. Kuşkuya kapılır. Bedri'yi azarlar ve kovar. Sonra, yaptığına pişman olur. Macide'nin de isteğiyle özür dilemek için Bedri'yi aramaya gider. Bu arada Bedri'nin hastalıklı ablası gelir. Macide'ye, kardeşini sömürdüklerini ileri sürerek çıkarır. Macide utanç ve üzüntüden bayılır.

(20) Çaresizlikten kıvranan Ömer, tehditle veznedardan 250 lira koparır. Fakat, biraz sonra yaptığından utanır. Parayı Nihat'a verir. (21) Nihat bazı günler ırkçı-turancı arkadaşlarını da yanına alarak Ömer'lere gelir. Bol bol konuşup tartışır. Ömer'i de aralarına çekmeye çalışır, ama başaramazlar.

(22) Profesör Hikmet'le Nihat, Ömer'leri bir hayır derneğinin müsameresine çağırırlar. Bedri de oradadır. Önce bir odada sanat tartışmaları yapılır. (23) Sonra salona geçilir. Acemi bir topluluk kötü bir eseri temsil eder. Macide sıkılır. Oyun bitince kalkmak isterse de Ömer bırakmaz. (24) Temsilden sonra dışarı çıkarlar. Biraz ilerde Bedri ayrılır. Ömer fakülte arkadaşlarından bir kızla (Ümit) konuşarak yürümektedir. Macide yalnız, arkadan gelmektedir. Eminönü'nden otomobile binilir, Beyoğlu'nda bir bara gidilir. İçerde Ömer Ümit'le, Macide ise kendisine yılışan profesörle oturur. (25) Bardan çıkınca Büyükdere'de bir gazi-noya gidilir. Orada da Ömer Macide'yle ilgilenmez, Ümit'le uğraşır. Macide bir ara tuvalete yönelir. Arkasından İsmet Şerif gelir, onu sıkıştırmaya çalışır. Macide güçlkle kendini kurtarır. Salona döner. Bu kez de profesör askıntı olur. Ömer ise hâlâ kızla konuşmaktadır. Macide üzgün ve bitkindir. Kocasına kırılır, yaptıklarından tiksindir.

(26) Sabaha doğru eve dönerler. Macide öğleyin kalkar, Ömer işe gitmiştir. Gece olanları düşünür. Ağlar. Bunun böyle süremeyeceği sonucuna varır. Oturup bir veda mektubu yazar. “Hiçbir tarafları birbirine benzemeyen iki insanın” uzun zaman birlikte yaşamayacağını, bu nedenle ayrılmaları gerektiğini açıklar. Mektubu bitirdiği sırada merdivenlerden sesler gelir. Kâğıtları saklar. (27) Telâşla Bedri içeri girer. Ömer’le Nihat’ın ve bazı arkadaşlarının tutuklandıklarını haber verir. Ayrıntılı bilgi toplamak üzere çıkar. Macide şaşırmıştır, merakla onu bekler. Bedri ertesi gün öğleye doğru gelir. Olanları hikâyeye eder. Ömer’in kurtulacağını söyler. Birlikte onu ziyarete giderler. Macide Ömer’le karşılaşınca heyecanlanır, ama söyleyecek bir şey bulamaz. Ömer de pek konuşmaz.

(28) Ömer tahliye edilir. Daha önce Bedri’yle uzun uzadıya konuşur. Kendisini şimdi suçlu bulmaktadır. Ama artık iş işten geçmiştir. Kişiliğini değiştirmeye niyetlidir, fakat bunun için yıllara ihtiyaç vardır. Macide’yi daha fazla üzmesi doğru değildir. Bundan ötürü ayrılmaya kesinlikle karar vermiştir. Bedri’den onu korumasını, gerekirse almasını rica eder. İkisine de mutluluklar diler.

Bedri Ömer’den ayrıldıktan sonra Macide’yi görür. Olanları kısaca anlatır. Onu evlerine çağırır. Macide kabul eder.

KURULUŞ

Konunun –kabaca da olsa– özeti şunu gösteriyor. *İçimizdeki Şeytan*, sevişerek evlenen ve görüşleri, yaradılışları birbirine uymadığı için anlaşamayarak ayrılan iki gencin hikâyesidir: Ömer’le Macide birbirlerini iyice tanıyamadan birleşir, fakat kişilik ayrımları ve geçim sıkıntıları dolayısıyla birbirinden uzaklaşmak zorunda kalırlar.

Toplulumumuzda sık sık görülen bir olaydır bu. Öyleyken, Sabahattin Ali bu tek boyutlu olaydan birkaç boyutlu geniş bir roman çıkarır: Aşk konusunu anlatırken onun altında/yanında Türkiye’de aydınların durumu ile iradesiz insan sorununa da el atar. Hakçası, sözü geçen olayı, Ömer’le Macide’nin serüvenini güzel hikâyeye eder. Olayın gelişim sürecini etkileyici, gerilimli bir biçimde belirtir. Fakat gerçekte yalın ve basit bin nitelik taşıyan temel konuyu onunla ilgisiz ya da az ilgili ek/yan konularla dallandırılıp budaklandırır. Olağan bir hikâyeye, güncel

siyasal bir yön vermek amacıyla yapıyı zorlar: Birtakım küçük burjuva aydınların, özellikle ırkçı-turancılardan içyüzünü ortaya koymak ister. Bunun için araya eklenti (episodique) bazı kişiler (Nihat, İsmet Şerif, Emin Kâmil, Profesör Hikmet vb.) sokar, onların çirkin yaşayışını, ahlâkça düşkünlüğünü eleştirici bir tutumla yansıtmaya çalışır. Doğrusu, bunda büyük bir başarıya ulaşır. Ama, temel konuya pamuk ipliğiyle tutturulmuş bu kişiler ve onların –eşine az rastlanır bir gerçeklikle sunulan– konuşmaları, davranışları, düşünceleri yer yer romanı şişirir, akışını köstekler, birliğini yaralar ve yoğunluğunu azaltır.

Kaldı ki, yoğunluğu azaltan yalnızca sağcılara, faşistlere ilişkin bölümler değildir. Onların dışında da boşuna uzayan parçalar vardır. Sözgelimi, Ömer'in iç ve dış konuşmalarına gereğinden çok yer verilmiştir. (1982 basımı, "S.12-13, 15-16, 80-81, 97-900, 108-109, 114-117, 128-131 ve 315-320'de yer alan konuşmalar buna birer örnektir.) Belki bunlar çenesi düşük bir tip olan Ömer'i ve psikolojisini daha iyi tanıtmamıza yardım etmektedirler, ama ölçüyü aştıkları, eylemle birleşmedikleri için de ilgimizin zayıflamasına yol açmaktadırlar. Nihat'ın (S.24-25), Hâfız'ın (S.87-89), Bedri'nin (S.250-254, 312-315) bazı konuşmaları bunun örnekleri sayılabilir.

Romanda göze batan bir nokta da "rastlantı bolluğu"dur. Ömer'in vapurda Emine teyzesiyle karşılaşması ve Macide'yle akraba çıkması, Macide'nin amcalarının evinden ayrıldığı gece sokakta Ömer'i bulması, yıllarca sonra bir gazinoda Bedri'yi görmesi ve Bedri'nin Ömer'le arkadaş olduğunu öğrenmesi vb. hep beklenmedik birer rastlantıdır. Üst üste gelen bu şaşırtıcı rastlantılar yer yer sürecin bütünlüğünü yaralar ve hikâyenin inandırıcılığını azaltırlar. Çünkü rastlantılar bir evrime, birikime bağlanmaz, birdenbire ortaya çıkarlar. Bu yüzden de romanın yapısı içinde yeterince erimezler. Öyleyken, zaman zaman, olayların doğal akışını, yönünü değiştirirler. Nitekim, Ömer bir yerde bunu şöyle açığa vurur: "Bu böyle devam edip gidecekti, fakat tesadüf karşıma Macide'yi çıkardı."

Oysa Ömer'in (dolayısıyla Macide'nin, hatta Bedri'nin) yaşamındaki bu değişimin, yalnızca bir rastlantıya değil, toplumsal çevreye, öbür bireylerle ilişkilere ve yaşamın nesnel koşullarına da bağlanması, başka bir deyişle, yazarca 'hazırlanma'sı gerekirdi.

ANLATIM

İçimizdeki Şeytan'ın dili, yazarın öbür romanlarındaki gibi, oldukça temiz, işlek ve akıcı, yabancı sözcükler az. Bundan ötürü eser olarak rahatlıkla okunuyor. Ancak kimi parçalarda konuşmaların gereksizce uzaması yahut eylemin yerini sözün alması ve düşüncelerin metin içinde yerince erimemesi bu rahatlığı biraz kaçırıyor. Buna karşılık, ayrıntıların iyi değerlendirilmesi, tasvirlerin yerinde kullanılması ve anlatıma çekici, dramatik bir hava verilmesi okuru hikâyeye bağlıyor. Ayrıca, iç ve dış gözlem ile iç ve dış konuşmanın yan yana sürdürülmesi, ruhsal çözümlemelerin gerçeklik ve derinlikle yapılması, kişilerin dikkat ve kuvvetle yaşatılması da bu bağlılığı artırıyor.

KİŞİLER

Yukarıda da belirtmiştim: *İçimizdeki Şeytan*'da asıl konuyla ilgisiz ya da az ilgili kişiler var: Sağcı, faşist aydınlar ile ırkçı ve Turancılar. Bunların sözleri, eylem ve düşünceleri eseri yayıp dağıtıyor, birlik ve yoğunluğu yaralıyor...

Bu organik kusur bir yana, sözü geçen kişiler kuvvetle canlandırılmıştır. Beden ve ruh yapıları, düşünüş ve davranışları dikkatle çizilmiştir. Bunun için de Sabahattin Ali iç ve dış gözlemi birlikte ve derinliğine yürütmüştür. Ayrıntıları ustaca değerlendirmiş, doğa ve dekor tasvirlerini –süs olarak değil– kişilerin psikolojisini belirtmede yardımcı ve bütünleyici bir öge olarak ustaca kullanmıştır. Daha da önemlisi, kişilerini hayalinden çıkarmamış, çokluk yaşamdan, çevresinden seçmiştir. Söylendiğine göre,⁽⁵⁾ romandaki Nihat, Nihal Atsız'ı; Profesör Hikmet, Mükrimin Halil'i; İsmet Şerif, Peyami Safa'yı; Hüseyin Bey, Zeki Velidi'yi (ya da Abdülkadir İnan'ı) temsil etmekte imiş. Bu söylenti ne kerte doğrudur bilinmez, ama böylesine ayrıntıyla canlandırıldığına bakılırsa, yazarın kişilerini yakından tanıdığı öne sürülebilir.

Ayrıca, onlara karşı beslediği tiksintinin şiddeti de bu yolda bir kanıt sayılabilir. Nitekim, bu tiksinti öylesine güçlüdür ki kişilerini en ince, en gizli, en keskin özellikleriyle yaşatmasına yardım eder. Aşağıya alınan parça bunu doğrulamaya yeter. Burada İsmet Şerif'in portresi çizilmektedir. İsmet Şerif içtikten sonra cıvıtmış, Macide'nin peşinden tuva-

(5) Atsız, *İçimizdeki Şeytanlar*, s. 13

lete girmiş, onu sıkıştırmaya kalkışmıştır. Yazar onun bu sıradaki görünümünü de şöyle tasvir etmektedir:

“...Dik durmaya çalışan eğri bir baş üzerinde, yandan ayrılmış, seyrek ve kır saçları vardı. Yirmi beş mumluk lambanın altında parlayan bu saçların dibinde, bir yara izi pembeliğinde kirli bir deri görünüyordu. Aynı derinin devamı gibi duran alın kısmında boydan boya uzanan buruşuklukların arasını kabarık ve yağlı etler dolduruyordu. Bal rengindeki gözleri dayak yemiş bir kedininkiler gibi ağır ağır kımlıyordu ve gayet açık, gayet hayvanca bir ifade ile bir şeyler istiyordu. Burnunun uç tarafındaki mesameler büyümüş ve bunlardan ince yağlar sızmıştı. Bu uzun ve küt burun, gözlerininine pek benzeyen hayvanca hareketlerle sanki uzayıp kısalıyordu. Bütün yüzü, çıkmaya başlayan sakallarının dibine kadar, haşlanmış gibi kırmızı ve pırl pırl yağlı idi. Bu yağlar dudaklarının kenarında meze bakiyeleriyle karışarak, daha iğrenç bir hal alıyordu. Üst dudağı titreye titreye burnuna doğru çekildikçe sarı ve uzun bir sıra diş ve dişetlerine yapışık birkaç maydanoz yaprağı görünüyor ve genç kızın yüzüne, rakı ile kutu sardalyasının ve mide usaresinin karışmasından hasil olan feci bir koku vuruyordu.” (S.279)

Görüldüğü gibi, Sabahattin Ali'nin İsmet Şerif'e duyduğu tiksinti burada aşırı iğrenmeye dönüşmüştür. Bu iğrenme, yeri gelince, iyice çoğalarak onu –seyrek de olsa– sanatçılıktan biraz ayırmış, nerdeyse fıkra yazarlığıyla birleştirmiştir. Bedri'nin adı geçen kişilere ilişkin uzun ve taşlayıcı konuşmaları buna örnektir. (Bakınız, 1982, S.250-254, 303-305, 312-315 vb.) Bundan da kötüsü var: Bahis konusu aşırı iğrenme, yazarı nesnellikten biraz saptırmış, sağcıları genellikle çirkin yönleriyle yansıtmaya yahut çirkin göstermeye itmiştir. Sözgelisi, Nihat'ın boyu kısa ve sinirleri bozuktur; İsmet Şerif'in boynu eğridir; Profesör Hikmet bücür ve suratsızdır. Üstelik, hepsi vücutça olduğu kadar huyca da düşkündür. Gerçi, yazar bu düşkünlüğün kişisel (başka deyimle, bedensel ve ruhsal) görünümelerini, kaynaklarını iyi aydınlatmıştır, fakat toplumsal (başka deyimle, sınıfsal ve düşünsel) görünümelerini, kaynaklarını, ekonomik-politik düzenle, egemen çevrelerle ilişkilerini biraz karanlıkta bırakmıştır. Dışarıda emperyalizmle ve içerde faşizmle ilişkilerine ise siyasal kısıtlamalardan ötürü yeterince dokunamamıştır. Onun için yarattığı sağcı kişiler (ırkçı-turancılar) –ne denli

keskinlikle canlandırılmış olurlarsa olsunlar– gerçekte eksik bir kavrayışın kalıplaşmış ürünleri olmaktan kurtulamamışlardır.

Sağcılarının dışında kalan kişilere gelince: Bunlar için de aynı sakıncalardan söz etmek haksızlık olur. Neden dersenez, yalnızca Ömer’le Macide gibi birincil kişiler değil, Bedri, Hâfız, Emine Teyze ve Galip Amca gibi ikincil kişiler de tümel bir kavrayışla işlenmişlerdir. Gerek kişisel, gerekse toplumsal kimlikleri iç gözlemle dış gözlemi ustaca kaynaştıran nesnel bir yöntemle sergilenmiştir. Özellikle Ömer’le Macide’nin kişiliklerinin, aşklarının geçirdiği oluşum süreci, ayrıntıları ve ruhsal dalgalanmaları gözden kaçırmayan bir incelik ve derinlikle ortaya konulmuştur.

DÜŞÜNCELER

Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*’ta “kasaba” ortamı içinde oluşan bir aşk serüvenini sergiliyordu. *İçimizdeki Şeytan*’da ise aynı serüveni “kent” ortamında ele alıyor. Dolayısıyla, kişiler de artık kasabadan kente geliyorlar. Bu ortam değişmesiyle birlikte ortaya konan sorunlar ve düşüncelerde de birtakım değişimler görülüyor.

İçimizdeki Şeytan’da yaşam, aşk, doğa, para, halk, aydın, faşizm, ahlâk, sanat, müzik, intihar üstüne romanın şurasına burasına serpiştirilmiş düşüncelere rastlanıyor. Bunlar romancıdan çok roman kahramanlarının düşünceleridir. Daha doğrusu, bu düşünceleri çoğunlukla kahramanlar bir konuşma ya da tartışma sırasında dışavuruyorlar. Bazen birinin öne sürdüğü düşüncenin öbürü tersini savunuyor. Gelgelelim, toplumun yapısıyla, sınıf, devlet ve üretim ilişkileriyle sıkı bir bağlantı kurulmadığı için bu düşünceler çoğu zaman ya gerçeküstü bir kimliğe bürünüyor ya da ancak bir iki yanıyla gerçeğe yaklaşıyor. Ne var ki, bu yaklaşma dahi çoğun kişisel yaşantılarla sınırlanıyor, onların belirlediği küçük doğruları aşarak bir genel geçerliğe ulaşamıyor.

Bunu görmek için kişilerin yaşam üstüne ileri sürdükleri düşüncelere bakmak yeter.

Sözgelişi, romanda kişiliği büyük bir başarıyla canlandırılan Macide akıllı, sağduyulu, temiz, ölçülü, tutarlı, yürekli bir kızdır. Ortaokulu bitirerek taşradan İstanbul’a okumaya gelmiştir. Toplumu, çevreyi tanımamaktadır. Yaşam üstüne de henüz kesinleşmiş bir görüşü yoktur.

Arayış içindedir. Yakın geleceğinin dahi nereye varacağını kestiremediğinden, yaşam konusunda şöyle düşünür: “Demek hayat böyle iki adım ilerisi bile görünmeyen sisli ve yalpalı bir denizdi. Tesadüflerin oynacağı olacak olduktan sonra ne diye bir irademiz vardı? Kullanamadıktan sonra göğsümüzü dolduran hisler ve kafamızda kımıldayan düşünceler neye yarardı? Yaşayışımıza ve etrafımıza şekil vermek arzusuyla dünyaya gelmekten ise hayatın ve muhitin verdiği şekli kolayca alacak kadar boş ve yumuşak olmak, daha rahat, daha makul değil miydi?” (S.47)

Veznedar Hâfız’ın yaşam görüşü; Macide’ninkinin tersine, aktif ve pratiktir. Daha doğrusu, gerçekçidir. Hâfız, acı tatlı birçok yaşantıdan sonra şuna varmıştır: “... Tekrar bir memuriyete kapaklandık, yeniden evlendik, çoluk ve çocuğa karıştık, sürüklenip gidiyoruz. Hayat dediğin başka nedir ki zaten? Ben şuna inanıyorum ki, üç buçuk günlük ömrümüzü kendimize zehir etmemek için ne mazideki hayatımıza ve kaçırdığımız fırsatlara, ne de istikbalin olmayacak hülyalarına kulak asmayarak bugünüme hapsolup yaşamalıyız. Her hadisenin insanı eğlendirecek bir tarafı vardır.” (S.88)

Soyca yoksullaşmış bir eşraf çocuğu olan Ömer ise, yaşamı anlamsız, hatta sıkıcı bulur. Fakat bu anlamsızlığın ve sıkıcılığın toplumsal kaynağını bilmediği ve araştırmadığı için onları ortadan kaldırmanın yolunu da bulamaz. Ona göre, “hayat herhalde bir katakulli değildi. Ama neydi? Bu hayatın bir manası olmak icap ederdi. İnsan dünyaya sadece yemek, içmek, koynuna birini alıp yatmak için gelmiş olamazdı! Daha büyük ve insanca bir sebep lâzımdı.” (S.236)

Ömer’in “tembelliğe alışmış olan kafası bunu bulamıyor, bulmak için uğraşmaya üşeniyor, yanlış ve bayağı olduğunu sezdiği şeyleri de kabul edemediği için selameti firarda” görüyor. Çünkü “her derin düşünceden, her üzüntülü nefis muhasebesinden kaçmayı itiyat edinmiştir.” (S.236-237)

Ömer bazı özellikleriyle Dostoyevski’nin Stavrogin’i (*Ecinniler*) ile Gonçarov’un Oblomov’unu akla getiren bir çeşit “Lüzumsuz Adam”dır. İnançsız, iradesiz, kararsız, aylak, kaytarmacı bir tip. Ona karşılık Nihat inançlı, kararlı ve kavgacıdır. Yaşam anlayışı da onunkinin tam tersidir. Ona bakılırsa, “yaşamak, herkesten daha iyi, herkesten daha

(6) Bu akrabalığın karşılaştırmalı örnekleri için bak: Hüseyin Altunya, *Sabahattin Ali Ve İlimizdeki Faşizm*, Vatan gazetesi, 1.3.1978 / 10.3.1978

üstün yaşamak, insanlara hâkim olarak, kuvvetli, belki de biraz zalim olarak yaşamak” gerekir. “Dünyada bundan başka istenecek ne vardır?” (S.58) “Hayatta kendine lâîk olan mevkî almak için her türlü çareye başvurmak meşrudur. Modası geçmiş ahlâk kaidelerini unutmak” suç değildir. (S.186) Çünkü “hayat bir katakulliden ibarettir.” (S.236)

Kuşkusuz, kendini bir “üstün insan” sayan Nihat’ın yaşam anlayışı salt bencillikle, çıkarıcılıkla yorumlanamaz. Bunun altında birtakım politik ve ideolojik etkiler de yatmaktadır. Nitekim, romanda bu etkilerin kökleri arada bir su yüzüne çıkmaktadır: “Yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, insanların zaaflarını mazur görmeye taraftar değilim. Kuvvetli olmak her şeyin fevkindedir... Kuvvet her hareketi mazur gösterebilir. Acizlere acıman ise sersemliktir.” (S.158) “Dünyaya bizim gibi insanlar kendi kafalarında tasavvur ettikleri şekli vermeli ve koyun sürüsünden farkı olmayan halk ise sadece tâbi olmalıdır.” (S.182)

Nihat’ın bu düşünceleri Adolf Hitler’in *Kavgam* kitabındaki şu sözlerden kaynaklanmaktadır: “Daha kuvvetli olanın rolü hükmetmektedir, daha zayıf olanla kaynaşmak değildir. Eğer böyle davranmazsa kendi büyüklüğünü feda etmiş olur. Bu kanunu ancak doğuştan zayıf olan yaratıklar zalimce bulurlar.”

Gerek Nihat’ın, gerekse romanındaki öbür sağcıların bu halk düşmanı, ahlâk ve insanlık dışı, gerici düşüncelerinin faşizmle, özellikle de Alman faşizmiyle (Nazizmle) akrabalığı ortadadır.⁽⁶⁾ Gerçekten de *İçimizdeki Şeytan*’ın yazıldığı yıllarda, yurdumuzdaki ırkçı ve Turancılar, dünyayı kan ve ateşe bulayan Nazizme yakınlık göstermişlerdir. İçerinin olduğu kadar dışarının da yardımıyla örgütlenmiş, dergiler, broşürler yayımlamış ve toplumculara, ilericilere, barışçılara, demokratlara karşı saldırıya geçmişlerdir.

Bunu vaktinde gören, hatta kendisi de sonradan onların hışmına uğrayarak işinden edilen Sabahattin Ali, Nihat ve arkadaşlarının kişiliğinde faşizmin zalim, kirli, zavallı yüzünü gün ışığına çıkarmak istemiştir.⁽⁷⁾

(6) Bu akrabalığın karşılaştırmalı örnekleri için bak: Hüseyin Altunya, *Sabahattin Ali Ve İçimizdeki Faşizm*, Vatan gazetesi, 1.3.1978 / 10.3.1978

(7) Yalçın Küçük aşağılayıcı, saldırgan bir üslupla yazdığı bir eleştiride bu görüşe şiddetle karşı çıkıyor: “Bu güzel romanı Nazım Hikmet dahil tüm ilerici sanat çevreleri antifaşist bir roman olarak niteliyorlar. Hiç alâkası yok. (...) Sanıldığının aksine, bu romanın, öyle bir ideolojik tezi yok. Dar anlamda ideolojisi yok. Antifaşist veya antiırkçı bir roman değil. (...) İçimizdeki Şeytan romanını ırkçılar hedef seçince bu roman antifaşist oluyor. Hele bir de Nazım böyle demişse artık bundan sonra gelenlerin işi papağanlık oluyor.”

(Bilim ve Edebiyat, 1985, s. 286, 291, 367/ Erkekçe, Mayıs 1988)

Romanın düşünce temeli, toplumsal düzenle ilişkileri gösterilmeyen ve genellikle kişisel planda yürütülen bu hesaplama, bu eleştirme isteğine dayanmıştır. (Yukarıda sözkonusu edilen öteki düşünceler de çoğunca aynı isteğin çevresinde oluşmuştur.)

Elbette, böyle bir isteği gerçekleştirmek özgürlüklerin kısıtlı olduğu ve faşistlerin ağır bastığı bir dönem ve ortamda oldukça güç, tehlikeli bir iştir. Bu yüzden Sabahattin Ali sağcılar, ırkçı ve Turancıları ideoloji ve politika açısından değil, sağduyu ve ahlâk açısından eleştirmeyi yeğ görmüştür. Bunu da toplumsal olmaktan çok, kişisel düzlemde cesaretle yerine getirmiştir. Ne var ki, yazarın düşünsel/siyasal yönden eksik ama yararlı sayılabilecek bu davranışı estetik yönden yeterince başarılı olmamıştır. Çünkü, sağcı aydınlarla ilişkin eleştirel düşünceler hem toplumsal düzene, hem de ana konuya bağlı olarak eylem içinde, eylemle birlikte belirtilmediğinden romanda çokluk birer yama gibi kalmışlardır. Bundan ötürü, Nihat'la çevresine yöneltilen eleştiriler –doğru da olsalar– zaman zaman ya nutka kaçmış ya da ufak birer makaleye benzemişlerdir. Metin içinde gereğince erimediklerinden yer yer romanın dengesini bozmuşlardır. Ömer'le Bedri'nin bazı konuşmaları buna örnektir. (Bakınız: 1982, S.250-254, 306-307, 312-315 vb.)

Kuşkusuz, romanın en çok üzerinde durulan kişisi “olumsuz” bir tip olan Ömer'dir. Ömer bazı yanlarıyla “Bir Skandal” hikâyesindeki öğretmen Nurullah'a, “Bir Siyah Fanila İçin” hikâyesindeki kaymakama ve *Kürk Mantolu Madonna* romanındaki Raif'e benzer. Nitekim, Nurullah gibi o da aylak bir küçük burjuva aydınıdır, çevresiyle çatışma halindedir. Halktan kopmuştur. Can sıkıntısından bunalır. Öyleyken bir edimde bulunmaz. Sorumsuz, kararsız ve iradasızdır. Güya içinde bir şeytan vardır. Bütün kabahati ona yükler: “Büsbütün başka bir hayat, daha az gülünç ve daha çok manalı bir hayat istiyorum. Belki bunu arayıp bulmak da mümkün... Fakat içimde öyle bir şeytan var ki... Bana her zaman istediğimden büsbütün başka şeyler yaptırıyor. Onun elinden kurtulmaya çalışmak boş... Yalnız ben değil, hepimiz onun elinde bir oyuncağız...” (S.55)

Anlaşılan, Yalçın Küçük İçimizdeki Şeytan'ı gereğince okumamış, yapılan araştırmalara da yeterince bakmamış. Oysa, yalnızca Hüseyin Altunya'nın bir önceki dipnotta anılan ayrıntılı incelemesi bile Yalçın Küçük'ün yanlışlığını kanıtlayacak güçtedir. Ayrıca, Bedri ile Ömer'in romanda yer alan bazı eleştirici konuşmaları ve yazarın ırkçıların ruh/beden çirkinliklerini belirten parçaları da bu kanıtlamayı pekiştirmektedir.

Birdenbire Macide'ye âşık olması, gitgide sağcı aydınların içyüzünü öğrenmesi, evlenince geçim sıkıntısına düşmesi, karısından ayrılmak zorunda kalması, başka bir deyimle, gerçeklikle yüz yüze gelmesi Ömer'in ruhunda derin yankılar yaratır. Sonunda, hapse girince, bu yankılar acımasız, uyarıcı bir özeleştiriyeye dönüşürler.

Bir yanıla tembel, iradesiz ve ülküsüz, öbür yanıla dürüst, zeki ve duygulu bir kişi olan Ömer zamanla kimliğinin bilincine varır. Hapishane, başından geçenleri uzun uzun düşünür. Kendini suçlu bulur ve düzeltmeye karar verir:

“... On günden beri kendi kendimle hesap görüyorum. Müthiş açığım çıktı... Alay etme... Gayet ciddi ve doğru söylüyorum. Otuza yaklaşmaktayım... Bugüne kadar ne yaptığımı düşündüm. Bir sıfırdan başka netice alamadım. Hayatta hiçbir şey yapmış olmamak gibi korkunç ve utandırıcı bir şey var mı? (...) İsteyip istemediğimi doğru dürüst bilmediğim, fakat neticesi aleyhime çıkarsa istemediğimi iddia ettiğim bu nevi söz ve fiillerimin daimî bir mesulünü bulmuştum: Buna içimdeki şeytan diyordum, müdafaasını üzerime almaktan korktuğum bütün hareketlerimi ona yüklüyor ve kendi suratıma tüküreceğim yerde, haksızlığa, tesadüfün cilvesine uğramış bir mazlum gibi nefsimi şefkat ve ihtimama lâıyk görüyordum. Halbuki ne şeytanı azizim, ne şeytan? Bu bizim gururumuzun, salaklığımızın uydurması... İçimizdeki şeytan yok... İçimizdeki aciz var. Tembellik var.. İradesizlik, bilgisizlik ve bunların hepsinden daha korkunç bir şey; hakikatleri görmekten kaçmak itiyadı var...” (S.316-318)

Bu parçada özetlenerek yer alan düşünceler *İçimizdeki Şeytan*'ın dayandığı ‘temel düşünce’yi dışavurmakta ve onun bir ‘tezli roman’ olduğunu göstermektedir.

Sabahattin Ali, Ömer'in kişiliğinde halktan kopmuş sağcılar arasına düşmüş sorumsuz ve inançsız bir “yarı aydının” durumunu nesnelce sergiler. Bu durumun kaynaklarını, kişisel ve toplumsal alandaki belirtilerini, acı sonuçlarını –bir aşk serüvenine bağlı olarak– ortaya koyar. Böylece, hem olumsuz bir tipin anlatımını, hem de eleştirisini –konuyu zorlamadan– gerçekleştirir.

Romanda Bedri –Ömer'e karşı– olumlu tipi temsil eder. İradeli, çalışkan, bilinçli, özgeci bir gençtir. Az konuşur, ama bildiğini iyi bilir. Sorumluluk yüklenmekten kaçınmaz. Emegiyle yaşar. Dürüsttür. Araştırcıdır.

Macide, Bedri'yi şöyle tanımlar: “Ne fevkalâde bir adam... Öyle ya,

başında ne kadar felâket varken kendini kaybetmemesi, Ömer gibi bir arkadaşının her haline, en dayanılmaz muamelelerine tahammülü, bana karşı aldığı vaziyet ve mukabilinde bir şey beklemeden gösterdiği alâka... Daha birçok şeyler onun nasıl düşünen, duyan ve bunları ölçüp biçtikten sonra verdiği kararlara göre hareket eden bir insan olduğunu gösteriyor.” (S. 299-300)

Bedri romanda sözü edilen sağcı aydınları tanır, ama düşüncelerine katılmaz, hatta fırsat düştükçe onları eleştirir: “Bu adamların hepsi büyük bir tezat ve ikilik içinde çırpınıyorlar. (...) Şahsiyetleri kırpıntı bohçası gibi. Her şeyleri iğreti, her vasıtaları, her kanaatleri iğreti... Basit bir insan, meselâ hiç okuması yazması olmayan bir köylü, bir amele, lâlettayin bir adam bunlardan çok daha mükemmel bir bütündür. (...) Hükümleri hayatın verdiği birkatım tecrübelerin neticesidir ve kendine göredir. (...) Fakat bu efendilerin hiçbirisi kendisi değildir. Fikir diye ortaya attıkları her şey kafalarına rastgele doldurdukları hazmedilmemiş, acayip, birbirine zıt bilgilerin tahrip edilmiş şekillerinden ibarettir...” (S.312)

Açıkça söylenmemekle birlikte, az buçuk solcu ya da sola yatkın olduğu anlaşılan Bedri, yalnızca sağcı aydınları değil, öteki aydınları, özellikle küçük burjuva aydınları da çoğunlukla beğenmez: “Çünkü hiçbirinde fikirler ve bilgiler şahsiyet haline gelmemiştir. (...) Onun için bu nevi insanlardan bahsedilirken boyuna birbirine uymaz sözler duyarız. (...) Bir garson, bir kayıkçı şahsî fikirleri olmak, gördüğü ve öğrendiği şeyleri kendine maletmek bakımından, bizim bu münevverlerin hepsinden üstün ve kıymetlidir. Konuşurken birçok şeyler öğrenirim ve karşımda bir *insan* görürüm, hazin ve geveze bir *kukla* değil...” (S.313-314)

Bu sözleriyle Bedri, yazarın çoğu aydınlarımıza duyduğu güvensizliği dışavurmaktadır. Sabahattin Ali’nin bazı hikâyelerinde de (örneğin “Fikir Arkadaşı”, “Düşman”, “Bir Skandal”, “Köpek”, “Bir Konferans”, “Beyaz Bir Gemi”, “Komiki Şehir”) bazı aydınlarımızı (öğretmenleri, bürokratları, doktorları vb.) yeri geldikçe taşıdığı unutulmamalıdır.

SONUÇ

Buraya değin yapılan çözümlemeler şöyle bir genel yargıya bağlanabilir: İdeolojik yönde taşıdığı olumlu özelliklere karşın, *İçimizdeki Şeytan*, estetik yönden yeteri kadar güçlü değildir.

YAZILIŞI VE YAYIMLANIŞI

Kürk Mantolu Madonna önce Hakikat gazetesinde 18 Aralık 1940/8 Şubat 1941 tarihleri arasında 48 sayı tefrika edilmiştir. Sonra 1943'te kitap halinde birinci basımı,⁽¹⁾ 1966'da ikinci,⁽²⁾ 1976'da üçüncü⁽³⁾ ve 1992'ye değin yedinci⁽⁴⁾ basımı yapılmıştır. Gazetede "büyük hikâye", kitabın ilk basımında "hikâye", ikinci basımında "roman" diye sunulmuştur.

Arkadaşlarından Azamet Arsever'in açıkladığına göre, Sabahattin Ali romanını Hakikat gazetesinin siparişi üzerine kaleme almış. Gazete ondan "siyasete karışmayan, sürükleyici bir aşk romanı" yazmasını istemiş. Hatta, roman tefrika edilirken bu yolda baskı bile yapmış. Paraya ihtiyacı olduğundan yazar sesini çıkarmamış, ama çok kızmış. Gazete parasını ödemekte güçlük çıkarınca, o da romanını kısa kesmiş.

Gazetenin sahibi Cemal Hakkı Selek'e Sabahattin Ali'nin 10 Kasım 1941'de gönderdiği bir mektup bu açıklamayı doğuruluyor:

"Romanım gazetenizde, benim gibi bu meselelerde hassas olan bir adamı deli etmek için olacak, mütemadiyen şekil değiştirirerek, kararsızlık içinde neşredildi. Evvelâ üç sütundan başlayıp sonra dört sütuna, sonra da yedi sütuna çıkarıldı.

Yazı hayatımda ilk defa olarak, yazımın tutmadığı suratıma çarpıldı. (...) Benim şimdiye kadar intişar etmiş bulunan eserlerim meydana olduğuna göre, benden gazeteniz için yazı isterken İskender Fahrettin, Esat Mahmut beylerden veya Peride Celâl, Kerime Nadir,

REMZİ KİTÂBEVİ İSTANBUL 1943

(1) Remzi Kitabevi, İstanbul, 1943, S. 177

(2) Varlık Yayınevi, İstanbul, 1966, S. 246

(3) Bilgi Yayınları, Ankara, 1976, S. 221

(4) Cem Yayınevi, İstanbul, 1981, 1988, 1989, 1991, s. 215

Mükerrem Kâmil hanımlardan beklenen neviden bir roman istemiş olamayacağınız aşikârdır. Akşam gazeteleri bu nevi yazıları tutuyorlarsa kabahat bende mi? (...)

Verdiğim sözde durmadım mı? Hastaneden, 39 derece ile hasta yataken evden, bir gün bile aksatmadan yazılarını gönderdim. Parasını alamayan her muharririn yapması mutad olan yazı göndermemek tehdidini, yazdığım halde yapamadım. Ve muhtaç olduğum, hak etmeş olduğum bir parayı istemek için, izzetinefsimi ayaklar altına alarak, üst üste, yalvarırcasına mektuplar yazdım. On mektubuma bir cevap ve bir vaat aldım. Onun da yerine getirilmediğini görünce, haddimiz olmadığı halde, asabileştim. (...)

Gazetenizin sürümünü temin edecek romanlar yazmak için yukarda ismi geçen yüksek muharrirler menzilesine varamadığımızdan ve kafamızın mahsullerinin bir kıymeti bulunduğunu ve hak edip bedelini istediğimizden dolayı tekrar tekrar affınızı rica ederim.”⁽⁵⁾

Kürk Mantolu Madonna’nın adı önce *Lüzumsuz Adam* imiş. Sabahattin Ali Z ve S sesleri arasındaki çatışmadan hoşlanmadığı için bu adı değiştirmiş. Ben on tefrikalı bölümünü gazeteye verdikten sonra, eserin geri kalanını günü gününe yazmış. 1948’de Saik Faik “Lüzumsuz Adam”ı kendi eserine ad yazmış.⁽⁶⁾

Kürk Mantolu Madonna, Pertev Naili Boratav’ın yazdığına⁽⁷⁾ göre, başlangıçta “Yirmi Sekiz” başlıklı bir hikâye taslağı imiş. Sabahattin Ali onu sonradan genişletmiş, belki de romana dönüştürmeyi tasarlamış. Fakat adı geçen gazete sahibiyle uyuşmazlığa düşünce, büyük hikâyeden öteye gidememiş ya da gitmekten vazgeçmiş. Böylece, büyük hikâyeye roman arası bir eser ortaya çıkmış...

Eserin yirmi sekiz yaşındaki kadın kahramanıyla yazarın Almanya’da tanıştığı sanılıyor.

Sabahattin Ali 1929’da yazdığı bir eski şiirinde –“Mesnevi”de– Almanya’daki yaşamını arkadaşı Mustafa Seyit Sütüven’e anlatırken sarı saçlı kadın dostlarından söz açar:

(5) Bak: Filiz Ali/Atilla Özkırmı, Sabahattin Ali, 1986, S. 206-207

(6) Cevdet Kudret, Sabahattin Ali Üzerine Notlar, Varlık, 1.2.1966

(7) Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırmı, Sabahattin Ali, 1979, S. 288

...
*Ünsiyet edince Avrupalıyla
Sarhoşluğa başladım birayla*

*Derya gibi raksa rağbet ettim
Kızlara temasa rağbet ettim
Bir bar köşesinde postumuz var
Birkaç sarı saçlı dostumuz var*

...

Romanın kahramanı Maria Puder'in de barda çalıştığı göz önünde tutulursa, Pertev Nahi Boratav ile Sabahattin Ali'nin söyledikleri arasında bir uygunluk olduğu görülür.

6 Mart 1933'te yazılmasına karşın, Sabahattin Ali'nin ancak 1991'de yayımlanan bir mektubu da bunu doğrulamaktadır:

"Almanya'da Frolayn Puder isminde bir hatuna ziyadesiyle âşıktım (bu kadın, arkadaşlar arasında 28 namıyla meşhurdur). O zamanlarda ise Berlin'de şu meşhur Deli Şarkıcı filmi oynamıştı ve oradaki Sonny Boy şarkısı herkesin ağzında idi. Şimdi bunu mırıldanınca sisli ve yağmurlu Teşrinievvel günlerinde 28 ile müzelere veya sinemaya gidişim aklıma gelir. Yolda mütemadiyen kızcağızın yüzüne dalar, önümü görmezdim, o da hafif bir tebessümle başını bana doğru çevirerek bu salaklığımı mazur gördüğünü anlatmak isterdi. Âşık olduğum kimseler arasında bana bu kadın kadar iyi muamele edeni olmamıştır. Parmağının ucunu bile koklatmadığı halde beni kırmaz, aramızda genişlemeyen ve daralmayan muayyen bir mesafe muhafaza etmesini gayet iyi bilirdi..."⁽⁸⁾

Öte yandan, Sabahattin Ali'nin arkadaşlarından Muvaffak Şeref bana bir başka açıklamada bulundu: "Eskiden Taksim'de Camlı Köşk'te bir Macar orkestrası vardı. Orkestra kadınlardan kurulu idi. Sabahattin bu kadınlardan biriyle arkadaş oldu. Kadın gri renkte bir kürk giyerdi. Sarışındı. Adı Lili. İyi keman çalardı. Liko Ammar onu konservatuvara almak istemişti. Sanıyorum ki Kürk Mandolu Madonna odur."

Sabahattin Ali'nin Almanya'daki öğrenim arkadaşlarından Melâhat Togar aynı konuda şunları söyledi: "İstanbul'a bir Macar orkestrası gelmişti. Toplulukta bir Yahudi kadın kemancı vardı. Sabahattin Ali onunla ilişki kurmuştu. *Kürk Mantolu Madonna*'nın kahramanının o kadın

(8) Ayşe Sıtkı-Doğan Akın, Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları, 1991, s. 93, 169

olduğunu bana sonradan açıkladı. Almanya’da iken Havel ırmağı kıyısında birlikte yaptığımız gezintilerden bazıları da romanda anlatılmıştır.”

Yazarın eşi Aliye Hanım (o da bir sarışındır) ise romandaki bazı konuşmaların kocasıyla kendisi arasında geçtiğini ve Raif Bey’in ailesinin Sabahattin Ali’nin dayısının karısı Müfide Hanım’ın ailesinden bazı izler taşıdığını ileri sürdü.

Sabahattin Ali’nin askerlik arkadaşlarından Niyazi Ağınaslı ise *Kürk Mantolu Madonna*’nın yazılışı konusunda şu açıklamayı yapıyor:

“Kâhtane’den Eyüp’e, baharda Büyükdere’ye intikal ettik ve bentler yolunda, kibrit fabrikasının karşısındaki çamlığa doğru çadırılı ordugâhımızı kurduk. (...) Sabahattin Ali *Kürk Mantolu Madonna*’yı bu çadırdaki yazmaya başladı. Bana ilk birkaç sayfalık müsveddelerini okumuştum. Kabul etmek gerekir ki, bu, Sabahattin’in en güzel yapıtı değil. Bir akşam geldiğinde Zekeriya Sertel’le görüştüğünü, iki üç gün içinde gazetede tefrika edilmeye başlanacağını söyledi. Çok şaşırdım ve telâşlandım. Tamamlamadan, ya da sona yaklaşmadan anlaşma yapmanın, kitabın tefrika edilmesinin yanlış olacağını söyledim. Teğmen maaşına kalmıştı. Eşini ve küçük Filiz’i besleyebilmek için bu zorunluydu. Doğrusu, ben bunu yine de içime sindiremezdim. Ankara’da Hacıbayram yolu üzerinde Ticaret Hanı’nın ilerisindeki köşede bir gazino vardı. İki Macar hanım burada şarkı söylerdi. Bu iki arkadaştan birisiyle de sonra da ben arkadaşlık etmiştim. Sabahattin’in *Kürk Mantolu Madonna*’da ilham kaynağı bu kadınlardan birisiydi. (...) Büyükdere’de ata binme, Belgrat Ormanlarına doğru at koşturma merakımız vardı. Sabahattin bir seferinde kol bileğini çatlatmıştı. Günlerce çadırdan çıkamadı. Bir tenekeyle su ısıtırlar, çadırına korlardı. O çatlamış şiş kolunu sıcak suya daldırır bir taraftan da *Kürk Mantolu Madonna* tefrikasını tek eliyle çiziktirmeye çalışırdı. Daha sonraları Tümen Çatalca, Kızılcaali-Örcünlü hattında görev aldı. Arabalı ekmekçi kolunu bu kez de Dursunköy’de yerleştirdik...”⁽⁹⁾

Birbirinden ayrı gibi görünen bu açıklamalar, aslında, birbirini tamamlar. Çünkü yazar hep gerçekliğe yaslandığı halde, çoğun, onu olduğu gibi vermez. Gerçekliğin çeşitli öğelerinden kimisini atar, kimisini değiştirir, kimisini ise başka öğelerle birleştirerek yeni ve daha etkili bir

(9) Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırmalı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 86-87

gerçekçilik elde eder. *Kürk Mantolu Madonna*'da da adı geçen her üç kadından gerekli gördüğü yanları almış, onları birleştirip yeni bir kişi yaratmıştır.

Romanın erkek kahramanı da aynı işleme uymuştur: Raif, gerçekte yazarın bir akrabasıdır. Sabahattin Ali onu da "olduğu gibi" vermemiş, ona kendi kişiliğinden bazı çizgiler katmış, bir "bireşim"e varmıştır.

KONU

Hikâyeyi anlatan yazar bir bankadaki küçük memuriyetinden çıkarılır. Uzun süre iş arar, bulamaz. Bir gün yolda eski okul arkadaşlarından Hamdi'ye rastlar. Durumunu açar. Hamdi bir şirkette müdür yardımcısıdır. Ona orada iş bulur.

Yazar, şirkette Raif Efendi'yle tanışır. Bu; sessiz, ilgisiz, çekimser, "kır saçlı, bağa gözlüklü" bir adamdır. Şirketin Almanca çevirmenidir. Bir gün hastalanır, işe gelmez. Yazar, evine ziyarete gider. Raif Efendi ile karısı (Mihriye), kızları (Nurten, Naciye), baldızı (Ferhunde) ve bacasığı (Nurettin) aynı evde oturmaktadırlar. Yükün çoğu onun omuzlarındadır, öyleyken herkes ondan şikâyetçidir.

Raif Efendi kısa zamanda toparlanır, işine döner. Fakat bir süre sonra yeniden hastalanır. Evden çıkamaz. Bürodaki birkaç eşyasını rica eder. Bunlar arasında bir de anı defteri vardır. Yazar merak eder, defteri okumak ister. Raif Efendi güçlkle razı olur. Ertesi gün de ölür.

Defterde Raif Efendi'nin yaşamı yazılıdır:

Raif Havranlıdır. Babası oranın zenginlerindendir. Mütareke sırasında oğlunu öğrenim için İstanbul'a gönderir. Raif bir süre Sanayi-i Nefise Mektebi'nde okur. Sonra, babasının isteğiyle, sabunculuk öğrenmek üzere Almanya'ya gider. Berlin'de bir pansiyona yerleşir. İlk vaktini dil öğrenmekle geçirir. Ardından bir sabun firmasına vaşvurur. Fakat düzenli olarak fabrikaya gitmez. İş biraz aylıklığa döker. Bol bol roman okumaya ve sergileri, müzeleri dolaşmaya başlar. Özellikle resme ilgi gösterir. Bir gün sergide kürk mantolu ve Maria Puder imzalı bir kadın portresi görür. Enikonu çarpılır, gözlerini portreden ayıramaz. Günlerce gidip gelip onu seyreder.

Bir akşam resimdeki kadına sokakta rastlar. Kadın hafifçe gülümseyerek yanından geçer. Raif ne yapacağını şaşırır. Bu arada kadın da gözden silinir. Ertesi gün Raif, onu görmek umuduyla, aynı yere gider.

Heyecanla bekler. Kadın yine çıkagelir. Raif gizlice onu izler. Atlantik adlı yere girdiğini öğrenir. O da içeri dalar. Burası şarkılı bir meyhanedir. Biraz sonra perde açılır, sahnede o kadın görünür. Kemanla şarkı söyleyerek salonu dolaşır. Raif'in yanına da uğrar, başıyla selâmlar, hatırını sorar. Raif şaşırır, kızarıp bozarır. Konuşunca, onun portrenin ressamı olduğunu ve kendisini tanıdığını anlar. Sözleşerek program bitince birlikte çıkarlar.

Yahudi asıllı Maria da Almanya'daki Raif gibi yalnızdır. Dürüst, açık yürekli, tok sözlüdür. Bu yüzden, tanışmaları kısa zamanda arkadaşlığa dönüşür. Sık sık buluşup konuşurlar, parkları, sergileri gezerler. Fakat sevişme ortamına giremezler. Çünkü Maria, Raif'in kendisinden bir şey istememesi koşuluyla arkadaşlığa razı olmuştur. Gerçi bu Raif için güç bir durumdur, ama sevgilisiyle görüşmek bile ona yetmektedir.

Yılbaşı gecesini bir gazinoda birlikte geçirirler. Yerler, içerler, dans ederler. Nedense Maria durgunlaşır. Bir ara gözden kaybolur. Raif her yanı arar, sonunda onu dışarıda bulur. Soğukta kar altında durmaktadır. Sarhoştur, üşümüştür. Alıp evine götürür. İlk kez birlikte yatarlar. Fakat, Maria sabahleyin üzgün kalkar. Umudu kalmamıştır: Raif'i bir türlü sevedemediğini itiraf eder. Artık görüşmemelerini diler.

Raif, yüreği kan ağlayarak ayrılır. Günlerce sevgilisinin evi yöresinde dolaşır, içeri girmeyi göze alamaz. Üzüntüden intiharı düşünür. Sonunda onun hastaneye kaldırıldığını öğrenir. Dayanamaz, ziyaretine gider. Bitkin halini görünce, Maria, onu anlayışla karşılar. Hastaneden çıkınca da bir evde kalırlar. İki hafta boyunca ona Raif bakar. İyileşmesi için elinden geleni esirgemez. Bu karşılıksız sevgi ve şefkat Maria'yi etkiler. Raif'i artık sevmeye başladığını, onsuz edemeyeceğini anlar. Yazık ki, bu sırada Türkiye'den bir telgraf gelir: Raif'in babası ölmüştür. Akrabaları acele memlekete dönmesini istemektedirler.

Maria, trenle annesinin yanına gider. Ayrılmazdan önce Raif'e, "Ne zaman çağırırsan gelirim" der. Dört gün sonra Raif yurduna döner. Eniştereleri malları bölüşmüşlerdir. Kendisine verimsiz birkaç parça toprakla babasının eski evi kalmıştır. Bir süre Maria ile mektuplaşır. İşleri yoluna koyunca onu da çağırarak niyetindedir. Maria, yakında çok sevindirici bir haber vereceğini yazar. Fakat birden mektupları kesilir,

Raif'in gönderdikleri de postaneden geri çevrilir.

Raif üzüncü bekler. Bir haber alamayınca derinden kırılır. Kötümserliğe kapılır. Geleceğe de, insanlara da inancını yitirir. "En sevdiği, en güvendiği insan bunu yaparsa, öbürleri ne yapmaz!" diye düşünür. Yöresine kuşkuyla bakar, ilgisiz davranır. Birkaç yıl sonra memuriyete atılır, evlenir, çocukları olur. Kendi deyimiyle, "bir nebat gibi, şikâyetsiz, şuursuz, iradesiz yaşayıp gider."

Aradan on yıl geçer. Ankara'da yolda bir gün Almanya'daki pansiyon sahibesiyle karşılaşır. Ondan, Maria'nın doğum sırasında öldüğünü ve kendisinden olan çocuğunun ise yaşadığını öğrenir. Raif yaptığı hak-sızlığı anlar, büyük bir pişmanlık ve utanç duyar. "Bir ölüye karşı duyulan hazin ve faydasız nedametle" kıvrınır.

Bir akşam soğuğa aldırmadan saatlerce sokaklarda dolaşır, üşüyüp hastalanır. Birkaç hafta evde yatar, tedavi görürse de iyileşmez. Artık yaşama direnci ve inancı da kalmamıştır. "Gene dün akşam anladım ki, hayatımdan o kadın çıktıktan sonra, her şey hakikiliğini kaybetmiş; ben onunla beraber, belki de daha evvel ölmüştüm."

Dediği çıkar: Çok geçmeden ölür.

KONUNUN GERİSİNDEKİ

Konunun özetinden kalkılarak *Kürk Mantolu Madonna*'nın katıksız bir "aşk hikâyesi" olduğu söylenebilir. Ama yazarın amacı yalnızca böyle bir hikâye anlatmakla sınırlanabilir mi? Acaba Sabahattin Ali'nin bunun yanında ya da gerisinde bir başka amacı yok mudur?

Doğrusu, bu soruyu kesinlikle cevaplandırmak güç. Ancak, aşağıdaki gibi bir yorum yapmak da –sanıyorum– pek yersiz değil:

Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*'nın bir parçasında şöyle der: "Dünyanın en basit, en zavallı, hatta en ahmak adamı bile, insanı hayretten hayrete düşürecek ne müthiş ve karışık bir ruha malikdir!.. Niçin bunu anlamaktan bu kadar kaçıyor ve insan dedikleri mahlûku anlaşılmaması ve hakkında hüküm verilmesi en kolay şeylerden biri zannediyoruz?" (1981 basımı, S.46)

Gerçi bu satırları Sabahattin Ali, çevresindekilerin Raif için verdikleri kesin ve ağır yargılar dolayısıyla yazar. Ama *Kürk Mantolu Madonna*'yı da bir bakıma bu satırlardaki tezini doğrulamak amacıyla yazdığı

düşünülebilir. Nitekim, kitabın sonunda, sözü geçen yargıların yüzeydenliği ve yanlışlığı ortaya konur. Bunun için kişilerin iç dünyası derinliği ve genişliğiyle sergilenir. Bundan ötürü eserde olaydan çok, ruhsal çözümlemeler ağır basar.

Çevresindekilerin dediklerine bakılırsa Raif “sessiz sedasız Allahlık bir adamdır” (S.21). “Hımbılın biridir” (S.23). “Manasız ve sıkıcı bir mahlûk”, “alâkasız bir insan”dır. (S.25). “Yavaş ve heyecansız”dır. (S.70). “Cansız bir makine” gibidir. (S.38).

Gelgelelim, Sabahattin Ali gün geçtikçe ve Raif’i yavaş yavaş tanıdıkça kuşkulandır: “... Dışarı çıkıp evin yolunu tuttuğum sırada düşünmeye daldım. Acaba Raif efendi hakikatten basit ve içerisi bomboş bir adam değil miydi?” (S. 45)

Bu soruyu ancak anı defterini okuduktan sonra çözer. Raif’in gördüğü gibi olmadığını, fakat başından geçen olaylarla bu kılığa girdiğini anlar. Raif gerçekte heyecanlı, duygulu, hayali geniş, iç dünyası zengin, sanatçı yaratılışlı, insan sever bir kişidir...

KURULUŞ

Kürk Mantolu Madonna romandan çok, uzun bir hikâye sayılabilir. Nitekim, kitap yalnızca perspektifiyle değil, kuruluşuyla da bir büyük hikâye görünümündedir. Üstelik, bazı yanlarıyla bir halk hikâyesini andırmaktadır: Raif’in bir sergide Maria’nın portresini görerek âşık olması, eski halk hikâyelerinde düşünce gördüğü resme âşık olan gençlerin durumuna benzemektedir. Ayrıca, ayrılık, gurbet ve ölüm motifleri ile rastlantıların çokluğu da bu benzerliği beslemektedir. Bu açıdan *Kürk Mantolu Madonna* “çağdaş bir halk hikâyesi” sayılabilir.⁽¹⁰⁾

Hikâyenin temel konusu, yukardaki özetlemeden de anlaşılacağı üzere, iki kişi arasındaki “aşk”tır. Bu aşkın süreci karmaşık ve olaylı bir yol izlemez. Konu genellikle düz ve durgun bir akışla yürür. Gelgelelim, Sabahattin Ali bu sınırlı konuyu yer yer ikincil konularla genişletir. Örneğin, eserin baştan on yedi sayfası yazarın işsiz kaldığı bir dönemin belirtilmesine ayrılmıştır. Kuşkusuz bunun, sözü geçen konuyla doğrudan doğruya bir ilgisi yoktur. Asıl konuya girmek için kendini araya sokmak, Sabahattin Ali’nin ara sıra başvurduğu yöntemlerden biridir.

(10) Atillâ Özkırmı, *Kürk Mantolu Madonna Üzerine*, (Sabahattin Ali, *Kürk Mantolu Madonna*, 1981, S. 8-9)

Kimi hikâyelerine de uyguladığı bu yöntem, çokluk anlatımın boşu boşuna şişmesine ve konunun dallanmasına yol açar. *Kürk Mantolu Madonna*'da da aynı sakınca görülmektedir.

Öte yandan, Raif efendinin otuz altı sayfa (1981, S.21-57) süren ayrıntılı büro ve aile yaşamının da asıl konuyla ilgisi azdır. Gerçi, bu uzun giriş, kahramanın daha iyi bilinmesine yardım etmektedir, ama hem hikâyeye bağlantısı gevşektir, hem de olayın gelişimine katılmayan bazı kişilerin (Nurettin, Ferhunde, Necla, Hamdi vb.) tanıtılmasını gerektirdiğinden hikâyenin dağılmasına yol açmaktadır.

Bundan olacak, Nâzım Hikmet de baş kesimin yarım bırakılarak konunun yol değiştirmesini 1943 tarihli bir mektubunda eleştirmiştir:

“*Kürk Mantolu Madonna*, ben bu kitabı hem sevdim, hem de kızdım. Evvela niçin kızdığımı söyleyeyim. Kitabın birinci kısmı bir harikadır. Bu kısmın kendi yolunda inkişafı yani bir küçük burjuva ailesinin iç yüzünü tahlili öyle bir haşmetle genişlemek istidadında ki, insan buradan ikinci kısma geçerken, elinde olmayarak: Yazık olmuş, bu çok orijinal, çok mükemmel başlangıç ve imkân boşuna harcanmış, keşke bu başlangıç harcanmasaydı, diyor. Ben başlangıcı okurken yani Berlin'e kadar olan pasajı, senin benim anladığım manadaki realizme hayran oldum. Beni dinlersen o başlangıcı almak ve kahramanın ölümünü kısaca tekrarlamak suretiyle o ailenin efradı ve eşhasının hayatları etrafında bir ikinci cilt, ayrı bir roman yapabilirsin, böylelikle de dinlemeye başladığımız harikalı musiki birdenbire kesilmiş olmaz.

Gelelim ikinci kısma, o kısım, başlı başına bir büyük hikâye olarak güzeldir ve böyle bir tecrübe gerek senin için, gerekse Türk edebiyatı için lâzımdı. Sen bu tecrübeyi başarıyla yaptın.”⁽¹¹⁾

Hikâyenin önündeki bu yayılmaya karşılık, ardındaki kesimlerde bir daralma görülmektedir. Raif'in Almanya'daki yaşayış ve psikolojisi çoğunlukla derinlemesine anlatıldığı halde, Türkiye'ye döndükten sonraki durumu çoğunlukla kısaca ve yüzeyden sunulmakta, konunun akışı birden hızlanmaktadır.

Bu ufak ve sınırlı dengesizliklerin dışında *Kürk Mantolu Madonna*'nın, oldukça sağlam ve tutarlı bir örgüsü vardır. Özellikle aşk serüveninin hikâye edildiği bölümler dengeli bir kuruluştadır. Eksik ya da

(11) Bak: Filiz Ali Laslo/Atilla Özkırmlı, *Sabahattin Ali*, 1979, S. 184-185

artık parçalar yok denecek kadar azdır. Öyle ki, hem ruhsal çözümlemeler incelikle yapılmış, hem ayrıntılar dikkatle değerlendirilmiş, hem de bütün bunlar yapıyı gevşetmeyen, tersine, pekiştiren bir ölçüyle gerçekleştirilmiştir.

ANLATIM

Konuyu özetlerken de görmüştük. *Kürk Mantolu Madonna*'da öyle coşkulu olaylar, göz yaşartıcı sahneler, sürükleyici serüvenler yok. İki kişinin daha çok ruhsal düzlemde oluşan bir aşk hikâyesi var. Bu bakımdan, *Kürk Mantolu Madonna*, eylemin çok geride kaldığı yalın ve sönük bir eser...

Öyleyken, başından sonuna dek ilgiyle okunuyor. Çünkü yazar hikâyesini başarılı bir anlatımla yürütüyor. Eylemsizliğin getirdiği durgunluğu anlatımın tatlılığıyla, çekiciliğiyle gideriyor. Bunun için, gününe göre oldukça temiz, somut, akıcı bir dil kullanıyor. Bu dili duyguculuğa (sentimentalizme) sapmayan bir duyarlılıkla, kokusuz bir içtenlikle besliyor. Ayrıca, hikâyeyi Raif'in ağzından anlatarak bir taşla iki kuş vuruyor: Öbür kişilerin bazı davranışlarının nedenini bir süre gölgede bırakarak ya da bazı ruhsal sorunların cevabını askıda tutarak hem okurun ilgisini bağlıyor, hem de içeriğe gerilimli bir hava sağlıyor. O kadar ki, kimi yerlerde bu hava enikonu dramatik bir görünüş kazanarak okuru etkiliyor.

Hepsinden önemlisi: Sabahattin Ali romantik sayılacak bir konuyu ve kişilerini gerçekçi bir tutumla ele alıyor. Bu tutum, yaşamla düş arasındaki çatışmayı sergilemeye elverişli düştüğü için, hikâyeye bir çeşit gerilim ve canlılık kazandırmakla kalmıyor, içeriğe belirli bir oranda inandırıcılık da kazandırıyor.

Öte yandan, yerinde ve ölçüyle kullanıldıklarından ötürü anlatımı güçlendiren tasvirlerin, ayrıntıların ve ruhsal çözümlemelerin de bu kazancı artırdıklarını söylemek doğru olur.

KİŞİLER

Kürk Mantolu Madonna'nın başlıca kişileri şunlardır: Raif, Maria, Mihriye, Nurettin, Ferhunde, Necla, Hamdi, Sabahattin Ali, Tiedemann, Döppke...

Bunlardan ilk ikisi (Raif ile Maria) baş, öbürleri yan kişilerdir.

Yukarda da açıkladığımız gibi Raif sessiz, silik, hayalci, bağısız, yalnız, kararsız, içine kapanık bir kişidir. Babasının geliriyle geçinen aylak bir erkektir. Maria ise, onun tersi bir kişilik taşır. Küçük yaşta yetim kalmış, baba baskısı görmeden büyümüş, evin geçimini üstlenmiş, enikonu erkekleşmiştir. *Kuyucaklı Yusuf*'un Muazzez'i ile *İçimizdeki Şeytan*'ın Macide'si gibi erkeğe ve çevreye bağımlı değildir. Bağımsız ve güçlü bir kişiliği vardır. Özgürlüğüne düşkündür.

Yan kişilerin çoğu, önce de belirtildiği üzere, asıl konuyla ilgisi bulunmayan ve hikâyenin yayılmasına yol açan gereksiz kimselerdir.

Öyle olmakla birlikte, baş kişiler gibi onlar da kuvvetle çizilmişlerdir. Bunun için yazar dış gözlem kadar, hatta ondan çok iç gözlemde de yararlanmıştır. Davranışlarla duygu ve düşünceler birlikte gösterilmiştir. Böylece, kişiler fizyolojik ve psikolojik görünüşleriyle bir bütün olarak resmedilmişlerdir.

Gelgelelim, kişilerin toplumla ilişkileri çokluk yeterince belirtilmemiştir. Oysa, bilindiği üzere, insanoğlu bağlandığı toplum, sınıf, tabaka, aile ve meslek çevresiyle tamamlanır. Hatta belirli bir ölçüde bu çevre içinde bir kimlik kazanır. Belki sırasında o da çevresini etkiler, ama çevrenin etkisi genellikle onunkinden daha geniş ve belirleyicidir.

Gerçi hikâyenin başlangıcında Raif'in aile ve büro çevresi az çok tanıtılmıştır. Fakat bu dar çevrenin pek dışına çıkılmamış, toplumun öbür kesimleriyle olan ilişkilere değinilmemiştir. Üstelik Türk toplumunun o çağdaki durumundan da hiç söz açılmamıştır.

Öte yandan, Raif'e oranla, Maria'nın çağı ve çevresiyle ilişkileri büsbütün gölgede bırakılmıştır. Ne aile ve iş çevresi, ne de ülkesi ve toplumu gereğince aydınlatılmıştır.

Başka türlü söylersek: Kişiler özneldeki nesneli yansıtan birer tip olarak ele alınmamış, çoğunlukla bireysel yanlarıyla ortaya konulmuşlardır. Doğrusu, bu ortaya koyuş ustalıklı gerçekleştirilmiştir, ama yazarın önceki eserleri ve bilinen tutumu göz önüne getirilirse, bunu, yine de bir eksiklik saymak yanlış olmayacaktır.

DÜŞÜNCELER

Kürk Mantolu Madonna'da toplumsal sorunlara, gerçeklere ve düşüncelere pek az yer verilir. Hikâyenin ekseni genellikle aşk yöresinde

döner. Bundan olacak, daha çok onunla ilgili sorunlar üzerinde durulur. Bu arada yaşam, insan, kadın, evlenme, yalnızlık, doğa, resim gibi temlere de kısaca değinilir.

Biliyoruz: Sabahattin Ali erkeklerce ya da toplumca ezilip aşağılanan, insanlık hakları çiğnenen kadınlara hep sevecenlikle bakar. Aşk konusunda hep eşitlik ve özgürlüğü savunur. Hikâye ve romanlarında fırsat düştüğçe bunu açığa vurur. *Kürk Mantolu Madonna*'da da aynı tutumu sürdürür. Nitekim, hikâyenin önde gelen kahramanlarından Maria, kişilikli bir kadındır: Hem sevişmede özgürlükten yana çıkar, hem de erkeklerin kadınlara hükmetmesine başkaldırır:

“...Bilhassa tahammül edemediği bir şey, kadının erkek karşısında her zaman pasif kalmaya mecbur oluşu... Neden? Niçin daima biz kaçacağız ve siz kovalayacaksınız? Niçin daima biz teslim olacağız ve siz teslim alacaksınız? Niçin sizin yalvarışlarınızda bir tahakküm, bizim reddedişlerimizde bile bir aciz bulunacak? Çocukluğumdan beri buna daima isyan ettim, bunu asla kabul etmedim...” (1981, S.120)

Maria kadınların da erkekler gibi birtakım istekleri olabileceğini ve bunların da erkeklerinki gibi saygıyla karşılanması gerektiğini öne sürer. Buna aldırmayan bencil ve ataerkil erkeklerden, zorba insanlardan tiksintiyle söz eder:

“...Kendilerini daima bir avcı, bizi zavallı birer av olarak düşünmekten asla vazgeçmiyorlar. Bizim vazifemiz sadece tâbi olmak, itaat etmek, istenilen şeyleri vermek... Biz istemeyiz, kendiliğimizden bir şey veremeyiz... Ben bu ahmakça ve küstahça erkek gururundan tiksiniyorum...” (S.102)

Maria'nın bu düşüncelerini haklı bulan Raif “ondan bir şey istemeden, onu tezlil etmeden” sevmeye çalışır. Ona göre, “içindeki hakikaten sevmek kabiliyeti olan bir insan hiçbir zaman bu sevgiyi bir kişiye inhisar ettiremez ve kimseden de böyle yapmasını bekleyemez. Ne kadar çok insanı seversek, asıl sevdiğimiz bir tek kişiyi de o kadar çok ve kuvvetli severiz. Aşk, dağıldıkça azalan bir şey değildir.” (S.133)

Aşkı, bir kişiyi kuvvetle sevmeyi, bütün insanları sevmekle birleştiren ve özdeşleştiren bu “insancı” görüş, yaşamı ve doğayı daha da sevmek, güzel görmek isteğiyle bütünlenir. Gönlünü Maria'ya kaptıran Raif bu yolda coşkuyla konuşur:

“... Bu karanlık ve sıkıntılı manzara ne kadar güzeldi! İçime çektiğim bu ıslak hava ne kadar tazeydi! Yaşamak, tabiatın en küçük kımlarını sezerek, hayatın sarsılmaz bir mantık ile akıp gidişini seyrederek yaşamak; herkesten daha çok, daha kuvvetli yaşadığını, bir âna bir ömür kadar çok hayat doldurduğunu bilerek yaşamak... Ve bilhassa bütün bunları anlatacak bir insanın mevcut olduğunu düşünerek, bekleyerek yaşamak.... Dünyada bundan daha ferah bir şey olabilir miydi.” (S.109)

Evlilik, “bütün bunları anlatacak biriyle beraber yaşamak” için seçilen bir yoldur. Çünkü “insanlar birbirinin maddî yardımlarına ve paralarına değil, sevgilerine ve alâkalarına muhtaçtırlar. Bu olmadıktan sonra, aile sahibi olmanın hakikî ismi ‘birtakım yabancılar beslemektir’ tir. Bunun bir an evvel sona ermesi gerekir.” (S.187)

Gelgelelim, bunu sağlamak, evlilik ilişkilerini koparmak güçtür. Nitekim, Raif de o kadar çok istemesine karşın aile bağlarından kurtulamaz: “Yavaş yavaş bütün hayatım, henüz pek uzak olan bu günü hasretle beklemek şeklini aldı. Âdeta gününün yetmesini bekleyen bir mahpus gibiydim.” (S.186) “Aradaki bütün bağlar, ruhlar beraber olmadıktan sonra, ne ifade ederler? Senelerden beri hiç kimseye bir tek kelime söylemedim. Halbuki konuşmaya, ne kadar muhtacım. Her şeyi içinde boğmaya mecbur olmak, dipdiri mezara kapanmaktan başka nedir?” (S.197)

Bu ve öteki düşünceler genellikle hikâyenin gelişimine bağlı olarak sergilenirler. Akışı bozmadıkları gibi, konuyu da dağıtmazlar. Tersine, yer yer, onlara destek olurlar.

YILDIZ KAYDIKTAN SONRA

Nicedir Sabahattin Ali üstüne çalışıyordum. Bir ara, edebiyatımızdaki yerini öğrenmek istedim. Cumhuriyetin ilânından bugüne değin çıkmış edebiyat tarihlerini taradım. İsmail Habip Sevük, Agâh Sırrı Levend, Mustafa Nihat Özön, Ahmet Hamdi Tanpınar, Sadettin Nüzhet, Abdurrahman Nisari, Vasfı Mahir Kocatürk, Behçet Kemal Çağlar, Ahmet Kabaklı, Mehmed Kaplan ve Rauf Mutluay'ın edebiyat tarihlerine baktım. Sonuncusu sayılmazsa, hiçbirince Sabahattin Ali'den söz edilmiyordu! Türk edebiyatının en başarılı birkaç kaleminden biri olan, bazı Fransız yazarlarınca "Türkiye'nin Gorki'si" sayılan ve bizce de "ulusal bir değer" sayılması gereken Sabahattin Ali, "resmi" edebiyat tarihçilerimiz için "YOK"tu!

Neden?

Devlete, düzene karşı bağışlanmaz bir suç mu işlemişti? Hayır!

Herhangi bir eserinden ötürü hüküm mü giymişti? Hayır!

Tüm kitapları sakıncalı sayılıp yasaklanmış mıydı? Hayır!

Aslında, gerçekten demokratik ülkelerde bunlar dahi önemli değildi. Çünkü oralarda "düşünce suçu" diye bir şey yoktu. Değeri olan her yazar edebiyat tarihine girebilirdi. Sözelimi, Fransa'da Aragon'suz, Almanya'da Brecht'siz, Yunanistan'da Ritsos'suz, Şili'de Neruda'sız, hatta faşist İspanya'da Lorca'sız bir tarih düşünülemezdi. Düşünülmüyordu.

Bizde ise işler tersine gidiyordu. Edebiyat tarihleri nesnel tutumla, demokratik anlayışla, bilimsel yöntemle yazılmıyordu. Sanatçılara egemen ideolojinin belirlediği bir gizli "sansür" uygulanıyordu. Sabahattin Ali'nin durumu bunun bir örneği idi. İstenirse, bu yolla utandıcı başka örnekler de gösterilebilirdi.

Evet, Batı'ya karşılık, bazı düşünceler suç sayılıyordu bizde. Gelgelelim, Sabahattin Ali böyle bir suç da işlemiş değildi.

Öyleyse, neydi suçu?

1948'de, Lorca gibi, genç yaşında canavarca öldürülmüş olması mıydı yoksa?

Ancak öldürenleri suçlu kılacak iğrenç bir olayın edebiyatla ne ilgisi vardı? (Nitekim, mahkeme dahi, milliyetçi geçinen silah hırsız katil Ali Ertekin'i cezaya çarptırmamış mıydı?) İkisi arasında zorla bir bağlantı kurulsa bile, 1948'den önce basılmış edebiyat tarihlerinde niçin adına rastlanmıyordu Sabahattin Ali'nin? Onların da dışında bırakılmak, Fransız'ların deyimiyle, bir çeşit "sessizlik kıyımı"na (conspiration de silence) uğramak için ne yapmıştı?

Ne yapacak, hikâyeciliğimizde çığır açmıştı: Yeni bir içerik, yeni bir görüş, yeni bir deyiş getirmişti. Bu çığır Orlan Kemal'den başlayarak Kemal Tahir, Samim Kocagöz, Cevdet Kudret, Fahri Erdinç, Yaşar Kemal, Mustafa Niyazi, Ahmet Naim, Fakir Baykurt, Talip Apaydın, Bekir Yıldız ve Osman Şahin'e kadar birçok yazarımızı etkilemişti. Aradan geçen yıllara karşın dipdiri yaşıyordu, eskimemişti. Hatta, birtakım yaşlı/genç yazarlarımızın söylediklerine göre, bazı örnekleri hâlâ aşılammıştı.⁽¹⁾

İyi ya, edebiyat tarihine girmek ve övgüyle, sevgiyle, saygıyla anılmak için bundan güzel gerekçe mi olurdu?

Elbette olmazdı. Ama Sabahattin Ali bu yeni görüş ve kendine özgü anlatışla çok sevdiği "çilekeş halkının", "cefakeş milletin ve memleketinin" durumunu yalın ve çarpıcı bir anlatımla, temiz ve duru bir dille yansıtmaya kalkışmıştı. Örtbas edilmeye çalışılan birtakım acı gerçekleri namusluca gün ışığına çıkarmış, yaralara cesaretle parmak basmıştı. Bunların iyileşmesi için okurları aracılığıyla toplumu etkilemek, uyar-mak istemişti. "İnsanları daha iyiye, daha doğruya, daha güzele" yönelt-meye girişmişti. Sözün kısası, çağına ve çevresine dürüstçe, yiğitçe, us-taca tanıklık etmişti.

İşte, açıklanmayan büyük suç buydu...

Gerçi günümüzde yazarın temel görevlerinden biriydi bu; üstelik, yasalara göre suç değildi, ama egemen çevrelere ve onlara bağlı çıkarıcı, korkak aydınlara göre ağır suçtu. Sözü geçen acı gerçeklerin ortaya ko-nulmasından hoşlanmıyordu onlar. Yurt sevgisiymiş, ulusal sorumlu-

(1) Bak: Yansıma dergisi, Mart 1973, S. 159, 190, 209

lukmuş, düşünce özgürlüğümüz, toplumsal adaletmiş, sanat saygısıymış... Umurlarında değildi!.. Bunlar, ancak söylev çekmek, kamuoyunu çelmek için kullanılan basamak sözcüklerdi. Onlara inanıyormuşçasına konuşulacak, ama uygulamasına geçilmeyecekti. Geçmeye girişenlere de izin verilmeyecek ve –nice değerli olurlarsa olsunlar– ya kişilikleri karalanacak, ya adları sessizliğe gömülecek ya da başları ezilecekti...

Sabahattin Ali 1947’de bir yazısında bu çirkin tutuma parmak basmıştı:

“Biz demişiz ki: Bu memleketin istiklâli her şeyden üstündür. Mille-tin oluk gibi kan akıtarak kazandığı bu istiklâli, siyasî oyunlara alet edip elden kaçırmayalım, sömürücü devletlerin elinde oyuncak olmayalım!..

Cevap vermişler: Hain, satılmış, Bolşevik ajanı!..

Biz demişiz ki: Yıllardan beri arkası gelmeyen dalavereler, arsa oyunları, memleket dışına para kaçırma rezaletleri, esrarı çözülmeyen cinayetler, millet malı soygunculukları alıp yürümüştür. Öte yanda, millet karasabanın arkasında donsuz didiniyor. Bu gidişatın sonu hayra çıkmaz.

Cevap vermişler: Müfsit, tesvirici, komünist!..

Biz bir fikir ortaya atmışız, onlar bize cevap yerine, küfür savurmuşlar...”(2)

Sabahattin Ali uğradığı bu saldırılara, kahırlara karşın inandığı yolda direndi, ulusunun bağımsızlık ve esenliğini, emekçi halkının özgürlük ve mutluluğunu savunmaktan geri durmadı:

“Namuslu olmak, ne zor şeymiş meğer? Bir gün Almanların pabucunu yalayan, ertesi gün İngilizlere takla atan, daha ertesi gün de Amerika’ya kavuk sallayan soysuzlar gibi olmak istemedik. Yalnız ve yalnız bir tek milletin önünde secdeye vardık. O da kendi cefakeş milletimizdir.

Meğer ne büyük günah işlemişiz! Kanunlu, kanunsuz baskılar altında ezile ezile pestile döndük. (...)

Çalmadan, çırpmadan, bize ekmeğimizi verenleri aç, bizi giydirenleri donsuz bırakmadan yaşamak istemek bu kadar güç, bu kadar mihnetli, hatta bu kadar tehlikeli mi olmalı idi?”(3)

(2) Merhum Paşa, 1.11.1947

(3) Ali Baba, 25.11.1947

KAYNAKÇA

(Resin: Faris Erkman)

SABAHATTİN ALİ'NİN KİTAPLARI

ŞİİRLER

Dağlar ve Rüzgâr:

- 1934, İstanbul, Türkiye Basımevi, 66 S.
- 1943, Ankara, Akba Kitabevi, (“Değirmen”le birlikte 172, S.)
- 1965, İstanbul, Varlık Yayınları, (“Değirmen”le birlikte, 324 S.)
- 1973, Ankara, Bilgi Yayınevi, (“Kurbağanın Serenadı” ve “Öteki Şiirler”le birlikte, 306 S.)
- 1983, 1988, 1990, İstanbul Cem Yayınevi, (“Kurbağanın Serenadı” ve “Öteki Şiirler”le birlikte, baskıya hazırlayan Atillâ Özkırımlı, 229 S.)

Kurbağanın Serenadı:

- 1973, Ankara, Bilgi Yayınevi, “Değirmen”, “Dağlar ve Rüzgâr” ve “Öteki Şiirler”le birlikte, 306 S.)
- 1983, İstanbul Cem Yayınevi, (“Dağlar ve Rüzgâr” ile “Kurbağanın Serenadı” bir arada, baskıya hazırlayan Atillâ Özkırımlı, 229 S.)

HİKÂYELER

Değirmen:

- 1935, İstanbul, Remzi Kitabevi, 220 S.
- 1943, Ankara, Akba Kitabevi, (“Dağlar ve Rüzgâr”la birlikte, 172 S.)
- 1965, İstanbul, Varlık Yayınları (“Dağlar ve Rüzgâr”la birlikte, 324 S.)
- 1973, Ankara, Bilgi Yayınevi, (“Dağlar ve Rüzgâr”, “Kurbağanın Serenadı” ve “Öteki Şiirler”le, 306 S.)

- 1983, İstanbul, Cem Yayınevi, baskıya hazırlayan Atilla Özkırmı, 176 S.

Kağrı:

- 1936, İstanbul, Yeni Kitapçı, 184 S.
- 1943, Ankara, Akba Kitabevi, (“Ses”le birlikte, 166 S.)
- 1965, İstanbul, Varlık Yayınları, (“Ses”le birlikte, 244 S.)
- 1972, Ankara, Bilgi Yayınevi, (“Ses”le birlikte, 239 S.)
- 1983, İstanbul, Cem Yayınevi, “Ses”le birlikte, baskıya hazırlayan Atilla Özkırmı, 200 S.

Ses:

- 1936, İstanbul, Yeni Kitapçı, 77 S.
- 1943, Ankara, Akba Kitabevi, (“Kağrı”yla birlikte, 166 S.)
- 1965, İstanbul, Varlık Yayınları, (“Kağrı”yla birlikte, 244 S.)
- 1972, Ankara, Bilgi Yayınevi, (“Kağrı”yla birlikte, 239 S.)
- 1983, İstanbul, Cem Yayınevi, “Kağrı”yla birlikte, baskıya hazırlayan Atilla Özkırmı, 200 S.

Yeni Dünya:

- 1943, İstanbul, Remzi Kitabevi, 136 S.
- 1966, İstanbul, Varlık Yayınları, 209 S.
- 1982, 1989, İstanbul, Cem Yayınevi, baskıya hazırlayan Atilla Özkırmı, 164 S.

Sırça Köşk:

- 1947, İstanbul, Remzi Kitabevi, 136 S.
- 1966, İstanbul, Varlık Yayınları, (“Son Hikâyeler-Esirler” adıyla “Sırça Köşk” hikâyesi kitaptan çıkarılmış, “Esirler” oyunu eklenmiştir. En sonra Sami N. Özerdim’in “Sabahattin Ali Bibliyografyası” vardır. 316 S.)
- 1975, Ankara, Bilgi Yayınevi, 233 S.
- 1987, 1989, İstanbul, Cem Yayınevi, 232 S.

ROMANLAR

Kuyucaklı Yusuf:

- 1937, İstanbul, Yeni Kitapçı, 290 S.
- 1943, Ankara, Akba Kitabevi, 230 S.

- 1965, İstanbul, Varlık Yayınları, 354 S.
- 1972, Ankara, Bilgi Yayınevi, 298 S.
- 1980, 1988, 1989, 1991, İstanbul, Cem Yayınevi, baskıya hazırlayan AtillâÖzkırmı, 304 S.

İçimizdeki Şeytan:

- 1940, İstanbul, Remzi Kitabevi, 302 S.
- 1966, İstanbul, Varlık Yayınları, 324 S.
- 1974, Ankara, Bilgi Yayınevi, 291 S.
- 1982, 1989, İstanbul, Cem Yayınevi, baskıya hazırlayan Atillâ Özkırmı, 324 S.

Kürk Mantolu Madonna:

- 1943, İstanbul, Remzi Kitabevi, 177 S.
- 1966, İstanbul, Varlık Yayınları, 246 S.
- 1976, Ankara, Bilgi Yayınevi, 221 S.
- 1981, 1988, 1989, İstanbul, Cem Yayınevi, baskıya hazırlayan Atillâ Özkırmı, 216 S.

OYUNLAR

Esirler:

- 1966, İstanbul, Varlık Yayınları, (“Son Hikâyeler”le birlikte, 246 S.)

Marko Paşa Yazıları ve Ötekiler:

- 1986, İstanbul, Cem Yayınevi, derleyen Hikmet Altınkaynak, 144 S.

MEKTUPLAR

Sabahattin Ali’nin Özel Mektupları,

“İki Gözüm Ayşe”:

- 1991, İstanbul, Atol Yayınları, yayına hazırlayanlar Ayşe Sıtkı-Doğan Akın

ÇEVİRİLER

Tarihte Garip Vakalar (Marx Memmerich):

- 1936, Ankara, Ulus Basımevi, 269 S.

Antigone (Sophokles):

– 1941, İstanbul, Maarif Vekilliği, 95 S.

– 1946, Ankara, M.E.B., XIII + 67 S.

Minna Von Barnhrhm (Lessing):

– 1942, İstanbul, Maarif Vekâleti, III + 155 S.

Üç Romantik Hikâye (H. Von Kleist - A.V. Chamisso - E.T.A. Hoffmann):

– 1943, Ankara, Maarif Vekilliği, XV + 232 S.

Fontamara (Ignazio Silone):

– 1943, Ankara, Akba Kitabevi, 173 S.

– 1966, Ankara, Toplum Yayınevi, 190 S.

– 1973, İstanbul, Ararat Yayınevi, 196 S.

– 1995, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, 1915.

SABAHATTİN ALİ İÇİN YAZILANLAR

SABAHATTİN ALİ ÜSTÜNE YAZILMIŞ KİTAPLAR^(*)

- Atsız, Nihal, *İçimizdeki Şeytanlar*, 1940
Bayram, Kemal, *Sabahattin Ali Olayı*, 1978
Bezirci, Asım, *Sabahattin Ali*, 1974, 1979, 1987, 1992, 1997
Ertüzün, Reşit Mazhar, *Sabahattin Ali Olayının Gerçeği*, 1985
Laslo Filiz Ali/Özkırımlı Atilla *Sabahattin Ali*, 1979, 1986
Kutlu, Mustafa, *Sabahattin Ali*, 1972
Sülker, Kemal, *Sabahattin Ali Dosyası*, 1968
Tatarlı, İbrahim, *Sabahattin Ali'nin Romancılığı* (Sabahattin Ali, Bütün Eserleri, Sofya, 1968, S.5-65)

SABAHATTİN ALİ'DEN SÖZ AÇAN KİTAPLAR^(*)

- Abidin, Nesimi, *Yılların İçinden*, 1977, s.87, 220, 226
Ahıskalı, Yusuf, *Duvar Ötesi*, "Ninni" (Şiir), 1975
Akbal, Oktay, *Günlerde*, 1968, s.88-89
Akbal, Oktay, *Dünyaya Açılmak*, 1982, s.173-178
Akbal, Oktay, *Yaşasın Edebiyat*, 1977, s.189-191
Birkiye, Atilla, '80'lerden '90'a, 1990, s.107-113
Aksel, Malik, *İstanbul'un Ortası*, 1977, s.249-255
Alangu, Tahir, *Yüz Ünlü Türk Eseri*, 1974 C.II, s. 1190-1211
Alangu, Tahir, "Sabahattin Ali Üzerine", (Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr, 1965, s.5-58
Behramoğlu, Ataol, *Mekanik Gözyaşları*, 1990, s.21-50
Bezirci, Asım, "Sabahattin Ali'nin Şiirleri", (Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr, 1973, s.218-222)
Bezirci, Asım, *Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru*, 1976, s. 251-253

(*) Antolojiler, ansiklopediler ve sözlükler ile edebiyat tarihleri kaynakçanın dışında bırakılmıştır.

- Bezirci, Asım, *Halk, Sosyalizm, Kültür ve Edebiyat*, 1979, s. 104-106
- Binyazar, Adnan, *Sabahattin Ali*, Varlık Yıllığı, 1975, s. 95
- Birkiye, Atilla, *Düşünceler, Sözler, Yazılar*, 1984, s. 103-113
- Birkiye, Atilla, '80'lerden '90'a, 1990, s. 107-113
- Çelik, Naci, *Romanda Hesaplaşma*, 1971, s. 60-61
- Darendelioğlu, İlhan, *Türkiye'de Komünist Hareketler*, 1961
- Dinamo, Hasan İzzettin, *Kutsal Barış*, 1976, C.III, s. 177-183
- Doğan, Mehmet H., *Birikime Dayanmak*, 1979, s. 82-95
- Erdoğan, Fahri, *On Türk Romanı*, 1971, s. 32-44
- Ertop, Konur, *Türk Edebiyatında Seks*, 1977, s. 291-293
- Eyuboğlu, Bedri Rahmi, *Kardeş Mektupları*, 1985, s. 277-279
- Fethi, Naci, *On Türk Romanı*, 1971, s. 32-44
- Fethi, Naci, *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, 1981, s. 499
- Günyol, Vedat, *Dile Gelseler*, 1966, s. 34-47
- Günyol, Vedat, *Çalakalem*, 1977, s. 150-152, 154-260
- Günyol, Vedat, *Daldan Dala*, 1982, s. 318-326
- İlgaz, Rifat, *Sarı Yazma*, 1976, s. 178-186, 276-281
- İlgaz, Rifat, *Yokuş Yukarı*, 1987, s. 44-45, 166-171
- Kudret, Cevdet, *Kalemin Ucu*, 1991, s. 106-133
- Kutlu, Şemsettin, *Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Romanları*, 1970, s. 142-146
- Küçük, Yalçın, *Bilim ve Edebiyat*, 1985, s. 269-304, 353-378
- Küçük, Yalçın, *Aydın Üzerine Tezler IV*, 1986, s. 135-145, 218-227, 353-360
- Kemal, Mehmed, *Acılı Kuşak*, 1977, s. 155-156, 223-224
- Moran, Berna, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, 1990, s. 17-35
- Mutluay, Rauf, *Bende Yaşayanlar*, 1977, s. 12-14, 139-141, 178 179, 229, 280
- Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, 1965
- Yaşar Nabi, *Dost Mektuplar*, 1972, s. 84-87
- Nâzım Hikmet, *İt Ürür Kervan Yürür*, 1965, s. 166-167
- Nâzım Hikmet, *Oğlum Canım Evlâdım Memedim*, 1968, s. 104
- Nâzım Hikmet, *Kemal Tahir'e Mahpushaneden Mektuplar*, 1968, s. 65-66
- Nâzım Hikmet, *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil*, 1987, s. 236-242
- Orhan Veli, *Edebiyat Dünyamız*, 1975, s. 14-15
- Önertoy, Olcay, *Cumhuriyet Dönemi, Türk Roman ve Öyküsü*, 1984, s. 45-47, 222-223
- Örik, Nahit Sırrı, *Hayat İle Kitaplar*, 1946, s. 20-24
- Özerdim, Sami N., *Sabahattin Ali Bibliyografyası*, (Son Hikâyeler

Esirler, 1966, s. 228-314

Sancar, Nejdet, *Komünizme ve Komünistlere Karşı Türk Basını*, 1966

Saygılan, Aclan, *Solun 94 Yılı*, 1968, s. 201-214

Sertel, Sabiha, *Roman Gibi*, 1969, s. 132-133, 240-243, 348-350

Sertel, M. Zekeriya, *Mavi Gözlü Dev*, 1969, s. 177

Sertel, M. Zekeriya, *Hatırladıklarım*, 1977, s. 275-278

Mayapulos, Stelyos, *Sabahattin Ali, Asfalt Yol*, Atina, 1972, Yunanca'ya çevirenin önsözüyle

Taner, Refika/Bezirci, Asım, *Seçme Romanlar*, 1997, s. 163-168

Taner, Refika/Bezirci, Asım, *Seçme Hikâyeler*, 1997, s. 95-101

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 1969, s. 126

Tatarlı, İbrahim/Mollof Rıza, *Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a Kadar Türk Romanı*, Sofya, 1968, s. 54-82 ("Marksist Açıdan Türk Romanı" adıyla İstanbul basımı, 1970)

Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, 1967, s. 606-623

Toprak, Ömer Faruk, *Duman ve Alev*, 1968, s. 105-110

Türkkan, Reha Oğuz, *Kızıl Faaliyet*, 1943, s. 34-43

Yavuz, Hilmi, *Felsefe ve Ulusal Kültür*, 1975, s. 91-96, 176-180

Yazar, Mehmet Behçet, *Genç Romancılarımız Ve Eserleri*, 1937, s. 122-124

Yazar, Mehmet Behçet, *Edebiyatçılarımız Ve Türk Edebiyatı*, 1938, s. 371-380

Yel, Esen, *Çağdaş Kompozisyon*, 1976, s. 108-113

Yetkin, Çetin, *Siyasal İktidar Sanata Karşı*, 1970, s. 97-100

Yılmaz, Durali, *Romanımız ve İnsanımız*, 1985, s. 154-165

DERGİLER İLE GAZETELERDE

ÇIKMIŞ YAZILAR(***)

Ababay, Dürin/San, Can, "Söyleşi: Ali Ertekin", *Nokta*, 23 Mart 1986

Abidin Nesimi, "SA", *Başdan*, 20.1.1949

Ada, Ahmet, "SA'nin Hikâyelerinde İçerik", *Yanna Doğru*, Mayıs 1974

Ahıskalı, Yusuf, "SA'nin Ölümü Münasebetiyle", *Başdan*, 18.1.1949

Ahıskalı, Yusuf, "Kürk Mantolu Madonna", *Ses*, 19.7.1943

Akay, İhsan, "Yeni Dünya", *Ulus*, 27.4.1943

Akbal, Oktay, "SA'yi Tanıyan Aranıyor", *Varlık*, 15.2.1966

Akbal, Oktay, "25 Yıl Sonra SA", *Cumhuriyet*, 5.3.1973

Akbal, Oktay, "Nöbet Tutanlar", *Cumhuriyet*, 16.6.1974

Akbal, Oktay, "SA İçin", *Cumhuriyet*, 20.4.1979

- Akbal, Oktay, "SA Üzerine", Cumhuriyet, 22.7.1979
- Akbal, Oktay, "SA'yi Okurken", Cumhuriyet, 18.1.1987
- Akbal, Oktay, "SA'yi 2 Nisan'da Anmayız", Cumhuriyet, 24.1.1988
- Akbal, Oktay, "Çözülmemiş Bir Cinayetin 40. Yılında", Cumhuriyet, 7.4.1988
- Akbal, Oktay, "İki Gözüm Ayşe", Cumhuriyet, 15.4.1991
- Akın, Doğan, "SA'nin Özel Mektupları", Cumhuriyet, 15 20.12.1990
- Akman, A. Haşim, "SA-Nihal Atsız", Yeni Düşün, Nisan 1987
- Akpak, Ünsal, "Sabah Yıldızı", Yansımaya, Mart 1973
- Akpak, Ünsal, "SA Üzerine Notlar", Yeni Ortam, 23.12.1973
- Akpak, Ünsal, "SA'nin Soyadı", Yeni Ortam, 8.1.1974
- Akpak, Ünsal, "Bürokrasi ve SA", Yeni Ortam, 16.1.1974
- Akpak, Ünsal, "Anılar", Yeni Ortam, 23.1.1974, 30.1.1974
- Aktunç, Hulki, "Orta Yerdeki Şeytan", Yansımaya, Mart 1973
- Aktunç, Hulki, "Cumhuriyet Hikâyesi Üzerine", Yeni Dergi, Haziran 1973
- Alangu, Tahir, "Demir Özlü'ye Cevap", Yeni Dergi, Nisan 1966
- Alangu, Tahir, "Cevdet Kudret'e Cevap", Varlık, 1.4.1966, 15.4.1966
- Alöç, Kâzım, "İfşa Ediyorum", Yeni Gazete, 15.5.1967, 16.5.1967
- Altan, Çetin, "Olaylar Önündeki Genel Çapsızlık", Milliyet, 9.8.1980
- Altınkaynak, Hikmet, "SA Üstüne", Yeni Ortam, 2.4.1973
- Altınkaynak, Hikmet, "SA'nin Dergi ve Gazete Yazarlığı", Edebiyat Cephesi, 15.4.1979
- Altunya, Hüseyin, "Düşman'a Gösterilen Dostluk", Vatan, 24.2.1978
- Altunya, Hüseyin, "SA Ve İçimizdeki Şeytan", Vatan, 1.3.1978-10.3.1978
- Altunya, H., "SA ve Bütün Bir Devlet", I-IV, Türkiye Yazıları, Nisan 1980 - Temmuz 1980
- Apaydın, Talip, "SA", Çağdaş Türk Dili, Nisan 1988
- Arpad, Burhan, "Sözün Gücü", Cumhuriyet, 6.2.1979
- Asilyazıcı, Hayati, "SA İçin", Yazko Somut, 15.4.1983
- Ataç, Nurullah, "Değirmen", Akşam, 21.9.1935
- Ataç, Nurullah, "Kağrı", Akşam, 4.7.1936
- Ateş, Cihan, "SA", Demokrat, 8.9.1980
- Ateş, Kemal, "SA'nin Eserlerinde Hapishane", Yansımaya, Mart 1973
- Ateş, Kemal, "Ölümünün 40. Yılında SA", Abece, Nisan 1988
- Atsız, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye İkinci Açık Mektup", Orhun,

1.4.1944

Ayda, Adile, "SA", Hisar, Nisan 1976

Ababay, Dürin-San, Can, "Söyleşi: Ali Ertekin", Nokta, 23.3.1986

Bağdallı, Saim, "Hocam SA", Başdan, 4.2.1949

Barkın, Oğuz Ahmet, "Gerçekçi Olmayan Bir Bardak Su Ve", Meydan, 17.5.1966

Başaran, Mehmet, "SA Hasanboğuldu'da", Yeni Ufuklar, Şubat 1970

Başaran, Mehmet, "SA Seksen Yaşanda", Milliyet Sanat, 15.8.1987

Bayrak, Mehmet, "SA, Edebiyat Üzerine Düşünceleri", Yeni Ufuklar, Mayıs 1973

Bayrak, Mehmet, "Köy/Köylü Sorunu Ve Edebiyatımızda Köy Ve Köylü", Yansıma, Kasım 1972, Aralık 1972

Bayrak, Mehmet, "SA: Edebiyatımız Üzerine Düşünceleri ve Sanat Anlayışı", Militan, Şubat 1976

Bayar, Zühtü, "Türk Hikâyeciliğinin Büyük Dönemeci: SA", Yansıma, Mart 1973

Bayar, Zühtü, "SA'yi Anmak", Türk Solu, 16.7.1968

Bayar, Zühtü, "SA-Sait Faik", Yeni Ortam, 2.4.1973

Bayar, Zühtü, "Türk Hikâyeciliğinin Büyük Dönemeci", Yeni Ortam, 28.9.1973, 5.11.1973

Baykurt, Fakir, "Öykücü SA", Abece, Mart 1987

Behramoğlu, Ataol, "İçimizdeki Şeytan", Politika, 25.2.1978, 4.3.1978

Behramoğlu, Ataol, "SA'nin Hikâyeleri", Bilim ve Sanat, Mayıs 1981

Behramoğlu, Ataol, "SA'yi Anlamak", Gösteri, Mayıs 1981

Behramoğlu, Ataol, "Kürk Mantolu Madonna", Gösteri, Ağustos 1981

Behramoğlu, Ataol, "SA'de Gerçekçilik ve Romantizm", Gösteri, Nisan 1988

Belge, Murat, "SA'nin Asfalt Yol Hikâyesi Üzerine", Yordam, Temmuz 1966

Benli, Hüsnü, "Yeni Dünya", Yürüyüş, Haziran 1943

Berkes, M., "Bir Köy Romanı", Yurt ve Dünya, 1.3.1944

Bezirci, Asım, "SA'nin Çocukluk Anıları", Gelecek, 1.10.1971

Bezirci, Asım, "SA'nin Hikâyelerinde Yapı", Yeni A, Mart 1973

Bezirci, Asım, "SA'nin Bilinmeyen İki Şiiri", Yeni A, Mart 1973

Bezirci, Asım, "Sessizlik Kırımı", Yeni Ortam, 2.4.1973

Bezirci, Asım, "Kürk Mantolu Madonna", Soyut, Temmuz 1973

Bezirci, Asım, "SA'nin Şiirleri", Yeni Ortam, 24.7.1973

Bezirci, Asım, "Edebiyat Tarihçilerimiz ve SA", Vatan, 2.4.1976

Bezirci, Asım, "SA'nin Bilinmeyen Bir Şiiri", Milliyet Sanat,

1.4.1977, sayı 255

Bezirci, Asım, "SA'nin Eskimezliği", Politika, 12.4.1978

Bezirci, Asım, "SA'nin Suçu", Sanat Emeği, Nisan 1978

Bezirci, Asım, "Kuyucaklı Yusuf", Milliyet Sanat, 15.11.1984

Bezirci, Asım, "Yıldız Kaydıktan Sonra", Milliyet Sanat, Nisan, 1988

Birkiye, Atilla, "Kürk Mantolu Madonna", Yazko Edebiyat, Mayıs 1982

Birkiye, Atilla, "İçimizdeki Şeytan", Yazko Edebiyat, Haziran 1982

Birkiye, Atilla, "Kuyucaklı Yusuf ve Diğerleri", Yazko Edebiyat, Mayıs 1983

Birkiye, Atilla, "Değirmen", Varlık, Mayıs 1983

Birkiye, Atilla, "Kağrı-Ses", Varlık, Temmuz 1983

Birkiye, Atilla, "Dağlar ve Rüzgâr, Kurbağanın Serenadı, Öteki Şiir-ler", Günümüzde Kitaplar, Şubat 1984

Birkiye, Atilla, "Öldürülmesinin 46. Yılında SA ve Bütün Eserleri", (Atilla Özkırımlı ile konuşma), Günümüzde Kitaplar, Nisan 1984

Birkiye, Atilla, "Romancı SA", Adam Sanat, Temmuz 1988

Boran, Behice S., "Kürk Mantolu Madonna", Adımlar, Mayıs 1943

Boratav, Pertev Naili, "SA'nin İki Yeni Eseri", Yurt Ve Dünya, Haziran 1943

Boyacı, Ender Kâmil, "SA'nin Masalları", Olgu, Eylül 1977

Boyacı, Ender Kâmil, "SA'nin Çocukları ve Masalları", Yazko Edebiyat, Haziran, 1982

Bozok, Hüsametdin, "Kuyucaklı Yusuf Münasebetiyle", Yeni Adam, 18.2.1937

Bozok, Hüsametdin, "Ses", Yeni Adam, 20.1.1938

Bozok, Hüsametdin, "Türk Edebiyatında Köylü", Ses, Eylül 1939

Bozok, Hüsametdin, "Türk Edebiyatında Köylü", Toprak (Samsun), 31.1.1941

Enis Bülent, "Kağrı", Gündüz, 15.7.1936

Bürün, Vecdi, "Kuyucaklı Yusuf", Çınaraltı, 17.10.1942

Burian, Orhan, "Kağrı", Yücel, 1.8.1936

Coşkun, Sakıp, "SA'nin Romanları", Yarnna Doğru, Nisan 1974

Çukurkavaklı, Kemal Bayram, "SA", Sanat Edebiyat 81, 1.12.1981

Çukurkavaklı, Kemal Bayram, "SA'yi Yeniden Öldürdüler", Tiyatro 80, 1980, Sayı 51

Demirci, Kenan Suphi, "Bir Öykü Ustasının İlk Öyküleri", Doğrultu, Eylül 1976

Derviş, Suat, "İçimizdeki Şeytan", Yeni Edebiyat, 1.12.1940

Dinamo, Hasan İzzettin, "SA", Yeni Ortam, 1.10.1974

Dinamo, Hasan İzzettin, "SA", Sanat Emeği, Nisan 1978, Sayı 2

Doğan, Mehmet, "Öykücü SA", Türk Dili, 1 Temmuz 1975

- Durak, Mustafa "SA'nin Öykülerinde Ölümle Gelen Anlam", Karşı, Ocak-Şubat 1990
- Ekmekçi, Mustafa, "SA'den Server Tanilli'ye", Cumhuriyet, 2.4.1979
- Ekmekçi, Mustafa, "SA Günleri", Cumhuriyet, 11.10.1987
- Ekmekçi, Mustafa, "İrene Melikoff'un Anlatımları", Cumhuriyet, 13.10.1987
- Erbil, Leylâ, "Bir Açıklama", Yeni Gündem, 1-15 Eylül 1985
- Ercan, Kenan, "SA Hikâyesi Üstüne Notlar", Militan, Şubat 1975
- Ercan, Kenan, "SA Hikâyesi Üstüne Notlar", Yeni Ortam, 13.11.1975
- Erdinç, Fahri, "SA", Öykü, Nisan 1976, Sayı 7
- Erdem, Faruk, "Bir Ceza Avukatının Anıları", Cumhuriyet, 11.9.1984
- Ergün, Mehmet, "Başkalaşan Köy Ve Edebiyat", Yansıma, Kasım 1972
- Ergün, Mehmet, "SA'nin Gerçekçiliği I-V", Türkiye Yazıları, Ağustos-Eylül 1978
- Ergün, Mehmet, "SA'nin Önemi", Yansıma, Nisan 1973
- Ergün, Mehmet, "İçimizdeki Şeytan Üzerine", Yeni Dergi, Nisan 1973
- Ergün, Mehmet, "Bir Öyküsüyle SA", Yürüyüş, 20.2.1979
- Ergün, Mehmet, "SA'nin Çocukları", Eleştiri, 1.5.1980
- Erkekli, Osman Serhat, "SA Ve Mizah", Yeni Ortam, 2.4.1973; Çağ, Eylül/Ekim 1977, Sayı 25-26
- Erkekli, Osman Serhat, "SA Konusunda", Yeni Ortam, 10.9.1973
- Erkekli, Osman Serhat, "SA'nin Gömütü Nerde?", Çağ, Eylül/Ekim 1977
- Ertem, Sadri, "Edebiyatımıza Taze Hava Getiren Beş Muharrir", Kurun, 18.1.1940
- Erkoca, Yurdagül, "SA Nereye Gömüldü?", Cumhuriyet, 2.6.1988
- Erkoca, Yurdagül, "SA Çatağında", Cumhuriyet, 1.8.1988
- Ertop, Konur, "Cumhuriyet Çağında Türk Romanı", Türk Dili, Temmuz 1964
- Ertop, Konur, "70. Doğum Yıldönümünde SA", Milliyet Sanat, 1.4.1977
- Ertop, Konur, "SA'nin Gerçekçiliği", I-II, Edebiyat Cephesi, 15.8.1980-31.8.1980
- Eyuboğlu, S./Günyol, V., "Çağdaş Türk Edebiyatı", Yeni Ufuklar, Aralık 1961
- Fethi, Naci, "Kuyucaklı Yusuf", Maya, Şubat 1960
- Fethi, Naci, "Modern Tragedya", Yeni Dergi, Kasım 1970
- Füruzan, "Hanende Melek'i Yeniden Okurken", Yansıma, Mart 1973
- Gezgin, Hakkı Suha, "SA, Değirmen ve Ses", Kurun, 2.12.1937

- Gezgin, Hakkı Suha, "SA", Yeni Mecmua, 9.8.1976
- Güler, Mehmet, "Kuyucaklı Yusuf'lar Aramızda", Öykü, Nisan 1976, Sayı 7
- Gümüştas, Hakkı, "Sırça Köşk", Yeni Ortam, 24.12.1975
- Günyol, Vedat, "SA'nin Hikâyeciliği Ve Romancılığı", Yücel, Mayıs 1945
- Günyol, Vedat, "SA'nin Sanatı", Haziran 1945
- Günyol, Vedat, "Kuyucaklı Yusuf", Milliyet Sanat, 15.11.1984
- Günyol, Vedat, "SA'nin Hikâyeciliği Ve Romancılığı", Varlık, Nisan 1988
- Gürkan, Turhan, "Kuyucaklı Yusuf Sinemada", Cumhuriyet, 5.2.1985
- H.Y.Ş., "Kağrı", Yücel, Ağustos 1936
- Gürkan, Turhan, "SA'nin İlk Romanı", Cumhuriyet, 7.1.1991
- Hasan Hüseyin, "Nasılsınız", Yeni Gün, 18.7.1973
- Hasan Hüseyin, "SA Olayı'nı Okurken", Sesimiz, Aralık 1978
- Hatipoğlu, Aydın, "Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler", Yansıma, Haziran 1972
- Hızlan, Doğan, "Bir Yazarın Kişiliği", Cumhuriyet, 24.5.1979
- Hüseyin Cahit, "Birkaç Şiir", Fikir Hareketleri, 17.5.1934
- Hüseyin Cahit, "Değirmen", Fikir Hareketleri, 10.8.1935
- Ilgaz, Rıfat, "SA Öldürüldü", Başdan, 18.1.1949
- Ilgaz, Rıfat, "SA", Türk Solu, 9.4.1968
- Ilgaz, Rıfat, "25 Yıl Sonra", Yansıma, Mart 1973
- Ilgaz, Rıfat, "Ucundan Kıyısından", Demokrat, 31.8.1980
- Irgat, Cahit, "Çok Yaşasın Ölüler", Akşam, 11/12.7.1968
- Işıksoy, Mehmet, "SA ve Çirkince Öyküsü", Cumhuriyet, 29.5.1976
- İleri, Selim, "SA'nin Hikâyeleri", Yeni Dergi, Şubat 1969
- İleri, Selim, "SA'yi Tekrar Okurken", Yeni Dergi, Aralık 1972
- İleri, Selim, "Sırça Köşk", Politika, 22.10.1975
- İleri, Selim, "SA Üzerine", Politika, 27.4.1976
- İleri, Selim, "SA'de Kadın", Politika, 14.1.1976
- İleri, Selim, "SA Üzerine", Dünya, 26.12.1978
- İleri, Rasih Nuri, "SA Nasıl Öldürüldü?", Vatan, 13.3.1978, 14.3.1978
- İleri, Rasih Nuri, "SA Sınırdan Değil Sorguda Öldü", Yazko Somut, 4.5.1984
- İleri, Rasih Nuri, "İstemeye İstemeye", Yeni Gündem, 1-15 Ağustos 1985
- İleri, Rasih Nuri, "Bir YÖK Asistanı", Yeni Gündem, 1-15.9.1985 sayı 29

İlhami Emin, "Sırça Köşk", Sesler dergisi (Üsküp), 1967/II, sayı 13
 İşyar, İbrahim, "Gramofon Avrat ile Ayten'in Düşündürdükleri", Yansıma, Mayıs 1973
 Kafli, Kadircan, "Komünizm Mikrobu Ve Bir Ölüm", Yeni Sabah, 14.1.1949
 Kansu, Ceyhun Atuf, "Şiirin Demirci Ustası", Yansıma, Mart 1973
 Karabudak, M.Faik, "SA", Başdan, 20.1.1949
 Kaya, İ. Güven, "SA'nin Romanları, I, II, III", Varlık, Aralık 1978, Ocak 1979, Şubat 1979
 Kaya, İ. Güven, "İçimizdeki Şeytan ve SA", Dönemeç, Kasım 1979
 Kaya, İ. Güven, "SA'nin Romanlarındaki İnsanlar", Çevren (Priştine), Haziran 1982, Sayı 30
 Kemal Bekir, "SA'yi Anarken", Oluşum, Eylül 1977
 Kerim Sadi, "Değirmen ve Kağı", Yeni Adam 24.12.1936
 Korcan, Kerim, "Batsın Bu Dünya", Yansıma, Mart 1973
 Köksal, Mehmetcan, "Bir Süreç Bir Yazar", Yansıma, Mart 1973
 Kökden, Uğur, "SA Ağaç'ta", Adam Sanat, Aralık 1988
 Kudret, Cevdet, "SA Üzerine Notlar", Varlık, 15.1.1966, 1.2.1966
 Kurdakul, Şükran, "SA Ve Varlık Dergisi", Yansıma, Mart 1973
 Kurdakul, Şükran, "SA'nin Öykülerine Bakışlar", Yazın Dergisi, Temmuz 1981
 Kurdakul, Şükran, "SA'nin Öykü ve Romanları", Çağdaş Eleştiri., Ocak 1984
 Kurt, Şaziye Berin, "Bir Tahlil", Varlık, 15.7.1936
 Kutlu, Ayla, "Merhaba SA", Cumhuriyet, 2.4.1988
 Kutlu, Mustafa, "SA'de Anadolu", Adımlar (Erzurum), 15 Mart 1972
 Küçük, Yalçın, "SA ve Ölümü", Edebiyat Cephesi, 1-31 Temmuz 1980
 Küçük, Yalçın, "Bir Estetik Kuramı", Yazko Edebiyat, Şubat 1982
 Küçük, Yalçın, "SA Bir Ajan mıydı?" Erkekçe, Mayıs 1988
 Kültür, İsmet, "Yeni Dünya", Kültür (İzmir), 1.4.1943
 M.C., "Yeni Dünya", Türk Sözü (Adana), Nisan 1943
 M.M.K., "Kuyucaklı Yusuf", Yücel, Haziran 1937
 Mehmed Kemal, "Bir Yıldız Kayarken", Cumhuriyet, 4.2.1979
 Mehmed Kemal, "SA Ve Geçmişi Anmak", Cumhuriyet, 13.5.1979
 Mehmed Kemal, "Eski Öğretmenler", Cumhuriyet, 2.12.1980
 Mehmed Kemal, "SA Üstüne", Cumhuriyet, 27.7.1980
 Mehmed Kemal, "Gizli Kalmasın", Cumhuriyet, 15.5.1991
 Veysel, Mehmet, "SA'de Masal", Yansıma, Mart 1973
 Mert, Necati, "SA'nin Önemi", Yansıma, Mart 1973
 Moran, Berna, "Kuyucaklı Yusuf'a Yeni Bir Bakış", Düşün, Ocak 1986

- Mumcu, Uğur, “40’ların Cadı Kazanı”, Cumhuriyet, 15.2.1990-24.2.1990
- Mutluay, Rauf, “Bende Yaşayanlar: Yusuf (Kuyucaklı)”, Dost, Mayıs 1962
- Mutluay, Rauf, “Acı Son”, Cumhuriyet, 24.4.1970
- Nahit Sırrı, “Kuyucaklı Yusuf”, Varlık, 15.5.1937
- Nahit Sırrı, “Ses”, Tan, 5.12.1938
- Nâzım Hikmet, “İki Kitap”, Akşam, 29.9.1935
- Nâzım Hikmet, “Kağrı”, Akşam, 17.6.1936
- Nâzım Hikmet, “Memleket Hikâyeleri”, Akşam, 24.7.1936
- Nâzım Hikmet, “Oğluma Mektuplar”, Yeni Dergi, Ağustos 1967
- Nâzım Hikmet, “Nâzım Hikmet’in Mektubu”, Türk Solu, 9.4.1968/ Sanat Emeği, Nisan 1978, Sayı 2
- Nâzım Hikmet, “SA Üstüne”, Yarına Doğru, Aralık 1975. Sayı 14/ Sanat Emeği, Nisan 1978, Sayı 2
- Nâzım Hikmet, “Mücahit Ve Muharir SA”, Yarına Doğru, Kasım 1975
- Nâzım Hikmet, “Savaş Eri ve Yazar SA”, Ürün, Mayıs 1978. Sayı 47
- Nâzım Hikmet, “SA Niye Öldürüldü?”, Politika, 1.4.1978
- Nesin, Aziz, “Dost SA”, Başdan, 18.1.1949
- Nesin, Aziz, “Son Anı”, Yansıma, Mart 1973
- Nesin, Aziz, “SA’yi Unutturmamak”, Cumhuriyet, 14.2.1976
- Nesin, Aziz, “Dünyanın En Borçlu İnsanı”, Edebiyat Cephesi, 15.8.1980
- Orhan Selim, “SA”, Çorum Haber, 25.1.1988
- Orhan Şaik, “Değirmen”, Varlık, 1.6.1935
- Orhan Veli, “Tanıdığım Meşhurlar”, Papirüs, Ocak 1967
- Oker, Celil, “SA”, Politika, 18 Şubat 1976
- Osman Serhat, “SA Üstüne Notlar”, Çağ, Eylül/Ekim 1977, Sayı 25-26
- Osman Serhat, “SA (Şiir)”, Çağ, Eylül/Ekim 1977
- Ozansoy, Gazi, “Kuyucaklı Yusuf”, Servet-i Fünun, 13.5.1937
- Ozansoy, Munis Faik, “Okuduğumuz Kitaplar: Kağrı”, Marmara, Ağustos 1936, Sayı 4
- Oymak, Rıfat, “Kayan Bir Yıldız SA”, Erde, Ağustos 1990
- Öner, Ferdi, “SA’yi Öldüren Adam Bize Hadiseyi Anlattı”, Cumhuriyet, 13.1.1949
- Öz, Erdal, “SA / Sait Faik Konulu Tartışma”, Milliyet Sanat, 18.6.1976
- Özcan, Mustafa, “SA’nin Hikâyelerinde Musiki”, Oluşum, 1987 Kış Dönemi

- Özkan, Erol, "Oktay Akbal ile SA'nin Mekânlarında", Cumhuriyet Dergi, 10.4.1988
- Özkırmı, Atillâ, "Öldürülüşünün 30. Yılında SA", Birikim, Nisan 1978
- Özkırmı, Atillâ, "SA Yaşıyor", Cumhuriyet, 31.3.1979
- Özkırmı, Atillâ, "İçimizdeki Şeytan Üzerine", Yazko Edebiyat, Şubat 1981
- Özkırmı, Atillâ, "İçimizdeki Şeytan Olayı", I-IV, Gösteri, Ekim 1984 Ocak 1985
- Özkırmı, Atillâ, "Yargılamaya Varan Bir Anı Kitabı", Cumhuriyet, 4.4.1985
- Özkırmı, Atillâ, "Sertel, Ölümünün 38. Yılında SA'yi Anlatıyor", Cumhuriyet, 2.4.1986
- Özkırmı, Atillâ, "SA'nin Gerçekçiliği", Yeni Düşün, Nisan 1987
- Özkırmı, Atillâ, "Dosya Yeniden Açılmalı", Cumhuriyet, 2.4.1988
- Özkırmı, Atillâ, "Yalçın Küçük Yalan Söylüyor", Yeni Düşün, Haziran 1988
- Özlu, Demir, "Değirmen, Dağlar ve Rüzgâr", Yeni Dergi, Ocak 1966
- Özlu, Demir, "SA İçin Bir Önsöz", Yeni dergi, Şubat 1966
- Özlu, Demir, "SA İçin", Yeni Dergi, Haziran 1966
- Özlu, Demir, "Kağrı-Ses", Yeni Dergi, Temmuz 1966
- Özlu, Demir, "Toplumsal Çelişki Ve SA", Cumhuriyet, 8.4.1978
- Özlu, Demir, "SA ve Acı Çeken Bilinç", Gösteri, Nisan 1988
- Peyami Safa, "SA ve Benzerleri", Ulus, 19.1.1949
- Sansal, Erşen, "SA Olayı", Yürüyüş, 13.3.1979
- Savaşçı, Fethi, "SA", Politika, 24.11.1976
- Selimoğlu, Zeyyat, "Bir Mistik ve Sosyalist Olarak SA", Günümüzdeki Kitaplar, Nisan 1986
- Semerci, Bekir, "SA", Kıyı, Temmuz 1991
- Sevük, İsmail Habip, "Kuyucaklı Yusuf", Cumhuriyet, 29.7.1942
- Sevük, İsmail Habip, "İçimizdeki Şeytan", Cumhuriyet, 22.8.1942
- Seyda, Mehmet, "Edebiyatımızda SA / Sait Faik İnkilemi Ya da Ekmek mi, Pasta mı Sorunu", Yansıma, Mart 1973
- Soran, Sabri, "Tesellimiz (şiir)", Başdan, 18.1.1949; Çağ, Eylül/Ekim 1977
- Soytürk, Talayhan, "SA'nin Öykücülüğüne Bir Değinme", Yeni Ufuklar, Nisan 1969
- Sönmez, Tekin, "Sınıflı Toplumlarda Analık Hukuku, Ayrar ve Kağrı", Yasıma, Mart 1973
- Sönmez, Tekin, "SA ve Gelenek", Cumhuriyet, 10.4.1976
- Spies, Otto, "Modern Türk Edebiyatı Aynasında Türkiye", Çev. Bedii

- Ambarcı, Yeni Ufuklar, Şubat 1961
- Sülker, Kemal, "Yeni Dünya", Ses, 26.7.1943
- Sülker, Kemal, "Doğum Tarihleri Açısından Nâzım Hikmet ve SA", Militan, Nisan 1976, Sayı 16
- Sülker, Kemal, "Bir Darbe, Bir Darbe, Sonra Bir Darbe Daha", Cumhuriyet, 3.4.1976
- Sülker, Kemal, "Bir Yazarın Sonu", Yarın, Şubat 1984
- Sülker, Kemal, "Ölümünün 36'ncı Yılında SA", Yazko Somut, 4.5.1984
- Sümer, Talat, "SA'ye Açık Mektup", Atom, 5.3.1948
- Süzal, Nurcan, "Sorgulayan Yazılar", Yeni Gündem, 16-31.8.1985
- Şahap Sıtkı, "İçimizdeki Şeytan", Varlık, 15.6.1943
- Şardağ, Rüşdü, "Yeni Dünya", Varlık, 15.6.1943
- Tamtürk, Talât, "SA Ve Hikâyeleri", 19 Mayıs (Samsun), Aralık 1936
- Taşan, Berin, "SA Sinop'ta", Soyut, Ocak 1976, Sayı 87
- Taşan, Berin, "Bir Şehir, Üç İnsan", Soyut, Ocak 1977, Sayı 99 / Politika, 19.1.1977
- Tatarlı, İbrahim, "SA ve Batı Edebiyatı", Türkiye Defteri, Şubat 1975, Sayı 16
- Tatarlı, İbrahim, "SA Üstüne Bir Konuşma", Edebiyat Cephesi, 15.8.1980
- Telli, Ahmet, "SA", Türkiye Yazıları, Nisan 1980
- Toker, Metin, "La Modenne au Manteau de Fourrure", İstanbul, 23.3.1944
- Toprak, Ömer Faruk, "Yeni Neslin Hikâyecileri", Yürüyüş, 5.12.1942
- Toprak, Ömer Faruk, "On Türk Romanı", Yürüyüş, 5.11.1942
- Toprak, Ömer Faruk, "SA Ve Sait Faik", Devrim, 23.6.1970
- Toprak, Ömer Faruk, "Şubat Günlüğü", Yeni Ufuklar, Kasım 1970
- Toprak, Ömer Faruk, "SA 60 Yaşında", Yön, 11.2.1966
- Toprak, Ömer Faruk, "Usta", Yansıma, Mart 1973
- Toprak, Ömer Faruk, "Sait Faik, SA Arasında", Güney, Nisan 1973
- Tural, Yavuz, "SA Yaşıyor", Tavır, Nisan 1980
- Tümay, Safder Melih, "Genç Nesil Antolojisi, SA, I-V", Vakit, 8.6.1942-13.6.1942
- Türkkan, Reha Oğuz, "İçimizdeki Şeytan", Bozkurt, Mayıs-Haziran 1940
- Uykusuz, M., "Sırça Köşkünde Rahat Uyu", Başdan, 18.1.1949
- Ütük, Etem, "Markopaşa Yazıları ve Ötekiler", Çağdaş Türk Dili, Nisan 1988
- Y. A., "Kürk Mantolu Madonna", Ses, 19.7.1943
- Yalçın, İrfan, "Türk Hikâyeciliği Üstüne Düşünceler", Yansıma, Hazi-

ran 1972

Yalçın, İrfan, "Kuyucaklı Yusuf", Yeni Adımlar, Haziran 1973

Yaşar Nabi, "Kuyucaklı Yusuf", Varlık, 15.5.1937

Yaşar Nabi, "Dağlar ve Rüzgâr", Hakimiyeti Milliye, 2.4.1934

Yaşar Nabi, "Değirmen", Hakimiyeti Milliye, 2.4.1935

Y. N., "Kuyucaklı Yusuf", Ulus, 10.4.1937

Yavuz, Hilmi, "Gerçekçiliğin Felsefi Temelleri", Yeni A, Temmuz 1972

Yavuz, Hilmi, "SA", Milliyet Sanat, 2.8.1974

Yazar, M. Behçet, "SA", Yedigün, 17.9.1940

Yıldırım, Nâzım, "SA'nin Öykülerine Eleştirel Yaklaşım", Varlık, Nisan 1987

Yıldırım, Nâzım, "SA", Sanat Emeği, Mayıs 1978

Yıldız, Bekir, "SA Üstüne", Birikim, Temmuz 1975

Yurttaş, Salih, "SA Gerçekçiliğine Giriş", Yansıma, Mart 1973

Yurttaş, Salih, "Yazı Yazmanız Yasaktır Beyim", Militan, Mayıs 1976

Yücel, Can, "Kafacılar", Birikim, Ekim 1975, Sayı 8

(...) "Bugünün İstidadı Ve Yarının Kuvveti", Resimli Ay, Eylül 1930

(...) "Kağrı", Yedigün, 8.7.1936

(...) "Bize Gelen Kitaplar", Yedigün, 24.3.1937

(...) "Kuyucaklı Yusuf", Yedigün, 24.3.1937

(...) "Kürk Mantolu Madonna", Yürüyüş, 29.4.1943

(...) "SA'nin Biyografisi", Gelincik, 1949, Sayı 2

(...) "SA Meselesi, Başdan, 20.1.1949

(...) "SA Niçin Ve Nasıl Öldürüldü?", Gerçek, 15.2.1950, 22.2.1950, 1.3.1950

(...) "Kürk Mantolu Madonna", Varlık, 1.4.1943

(...) "Yeni Dünya", Varlık, 1.4.1943

(...) "SA İş", Büyük Doğu, 15.7.1949

(...) "SA'nin Katili Anlatıyor", Yeni Sabah, 13.1.1949

(...) "SA Nasıl Öldürüldü?", Yeni Sabah, 14.1.1949

(...) "SA", Yelken, 1.8.1963

(...) "SA'nin Bilinmeyen Bir Eseri Bulundu", Yeni Ortam, 23.7.1973

(...) "SA'nin 70. Doğum Yıldönümünü Kutladık", Politika, 14.2.1976

(...) "SA'nin Tanıkları", Edebiyat Cephesi, 15.4.1979

(...) "SA", Gökkuşluğu, Nisan 1988

KONUŞMALAR, SORUŞTURMALAR

Aygün, İlhan, "Gençler Diyor ki, Beşinci Cevap: SA", Yücel, Ekim 1935

Muzaffer Reşit, "SA İle Bir Konuşma", Varlık, 15.3.1936

- Umran Nazif, "SA İle Bir Konuşma", Varlık, 1.1.1938
- (...) "Anketimiz: En Çok Sevdiğiniz Ve Tekrar Tekrar Okuduğunuz Beş Kitap? 'Sabahattin Ali", Yücel, Eylül 1936
- (...) "Türk Muharrirleri Yeni Adam İçin Ne Diyorlar?", Yeni Adam, 6.1.1938
- (...) "Edebiyat Anketi: SA'nin Cevabı", Yeni Adam, 21.9.1939
- (...) "SA İle Şiir Üstüne Bir Görüşme", Akşam, 23.9.1940
- (...) "Halkçı Edebiyat ve Realizm, SA Diyor ki", Yeni Edebiyat, 15.11.1940
- (...) "Anket: SA Cevap Veriyor", Ant, 1.7.1945
- (...) Yansıma dergisinin Soruşturması, Mart 1973 (Cevaplayanlar: Ahmet Köksal, Muzaffer Hacıhasanoğlu, Talip Apaydın, Fakir Baykurt, Selim İleri, Hüsamettin Bozok, Ömer Faruk Toprak, Hayati Asilyazıcı, Tarık Dursun K., R. İnanc, Eray Canberk, Zühtü Bayar, Burhan Günel, Hulki Aktunç, Taylan Altuğ, Necati Güngör, Celâl Özcan).
- (...) "SA Yaşıyor", Politika, 1.4.1978
- (...) "SA'yi Anıyoruz", İlerici Yurtsever Gençlik Gazetesi, 11.4.1977, Sayı 35
- (...) "SA'nin Kişiliği Ve Yaşamı Üzerine Karikatürist Mim Uykusuz'la Konuşma", Edebiyat Cephesi, 15.4.1979
- (...) "SA Yaşıyor", Politika, 1.4.1978
- (...) "Mezarsız Bir Ölü: SA", Konuşanlar: Oktay Akbal, Filiz Ali, Asım Bezirci, Atillâ Özkırımlı; Erkekçe dergisi, Nisan 1988

HASAN İZZETTİN DİNAMO

Son kerte sabırlı, ince, parlak bir zekâ sahibi olan eleştirmen Asım Bezirci, birçok kalburüstü toplumcu düşünür, sanatçı gibi, bugünkü Türk toplumuna ters düşen bir devrimcidir. Bu yüzden Türk toplumunun birçok hükûmet sanatçısı, şairi ve düşünürüyle takışmış, toplumun gereğini sanatın kalıplarına dökerek bir şeyler söylemek, doğruları söylemek isteyen gerçekçi sanatçıları unutuluşun kül yığınları altından çekip çıkarmaya çalışmış, bunu da başarmıştır. (...)

Şimdiye dek, ilk toplumcu hikâyecimiz olan Sabahattin Ali üstüne birçok bilir bilmez yazı yazıldıysa da, Asım Bezirci o şaşmaz yeteneği, ölçüsü, gücüyle Sabahattin Ali gerçeğine el atınca birdenbire geçmişle gelecek arasında bir altın asma köprü kurulmuş oldu. "*Sabahattin Ali*" kitabının başında kırk sayfalık bir yazı vardır. Bu yazı acıklı bir roman gibi okunabilir. İki yüz otuz sayfayı aşkın kitapta geri kalan sayfalarda yazar, ustanın hikâyeye kitaplarıyla romanlarını incelemekte, irdelemektedir. Bu kitap da yazarın varlığını, yaşayan gerçeğini meydana çıkarmamışsa başka hiçbir çaba onu diriltemez.

(Yeni Ortam, 1.10.1974)

OKTAY AKBAL

Asım Bezirci'nin "*Sabahattin Ali*"sini dikkatle çizerek, notlar alarak okudum. Bezirci edebiyatımızın sayılı araştırmacılarından biridir. En yararlı bir işi yapıyor o. Birbiri ardına çıkarıyor yararlı yapıtlarını. Yarıncı edebiyat tarihçileri çağımız edebiyatı konusunda en yetkili tanıklığı Bezirci'de bulacaklar. (...) Bugüne dek yayımladığı "*Ahmet Haşim*", "*Abdülhak Hamit*", "*Orhan Veli*", "*Nurullah Ataç*", "*Metin Eloğlu*", en sonra da "*Sabahattin Ali*" adlı kitapları değerli birer belge, birer araş-

tırma, çağ üzerine birer yargılama olarak gün geçtikçe değer kazanacak...

Her bakımdan yararlı bir kitaptır Bezirci'nin yapıtı. Sabahattin Ali'nin tüm yapıtlarının yanı sıra konacak bir değerli araştıma.

Bezirci'nin başarısı yalnızca dikkatli, titiz, beğenili bir araştırmacı olmasında gelmiyor, açık yazan, ne dediği kolaylıkla anlaşılan, kafasındaki düşüncüyü okuruna rahatlıkla ileten bir yazar. Ayrıca, sağlam bir toplumcu anlayışa, sağlam bir düşünceye sahip. Sabahattin Ali'yi, bu kırk bir yaşında bir cinayete kurban giden yazarımızı sevenler "Sabahattin Ali, Hayatı, Hikâyeleri, Romanları" adlı kitabı da seveceklerdir.

(Cumhuriyet, 16.6.1974)

RAUF MUTLUAY

Asım Bezirci'nin yararlı incelemesi: *Sabahattin Ali*. (...) Bir dönemde ad ve eseri üzerine gereksiz yere koyu bir karanlık örtülen Sabahattin Ali, sözlü ve yazılı tanıkların ayrıntıları ve eserlerini çözümleyen bir eleştirinin değerlendirilişyle ışığa çıkıyor. Daha önce Ahmet Haşım, Ohan Veli'nin üzerinde de dikkatli çalışmalar yapmış olan Bezirci, Sabahattin Ali'nin kahramanlarını, konuların, çevrelerini, düşüncelerini, anlatım ve biçim özelliklerini metinlere dayalı bir inceleme yöntemiyle belirtiyor. Hemen hemen eksiksiz bir kaynakça de vererek.

(Cumhuriyet, 4.7.1974)

HİLMİ YAVUZ

Asım Bezirci'nin son yıllara kadar resmî edebiyat tarihçilerinin Nâzım Hikmet'le birlikte yok saydıkları bu Türk hikâyecisinin bütünsel bir değerlendirmesini yapıyor. Bezirci, bu büyük yazarımızın hayatını, hikâyeleri ve romanlarını ayrı ayrı ele aldığı üç büyük bölümde inceliyor. (...)

Asım Bezirci, Sabahattin Ali üzerine yaptığı bu çalışmayla gerçekten önemli bir işi gerçekleştirmiş oluyor. Bu kitap, Sabahattin Ali üzerine olduğu kadar, bir Türk yazarı üzerine yapılmış en ciddî birkaç incelemeden biri olma niteliğini taşımaktadır. Türk edebiyatında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yahya Kemal*, *Mehmet Kaplan*'ın *Namık Kemal*, *Tahir Alangu'nun Ömer Seyfettin*'e ilişkin çalışmalarından sonra Bezirci'nin *Sabahattin Ali*'si bu doğrultudaki örnek çalışmalardan biridir.

(Milliyet Sanat, 2.8.1974)

HİKMET ALTINKAYNAK

Edebiyatımızda nesnel/bilimsel eleştirisiyle ad yapan bir eleştirmendir Asım Bezirci. Hazırladığı kitaplar, yazdığı yazılar bu anlayışın ışığında geleceğe kalacak sağlam birer belgedir. (...)

Sabahattin Ali incelenmesinin en önemli bir boşluğu doldurduğu kanasındayım. Hikâye ve romanla uğraşanlara, bir yazarın çektiği çileleri bilmenin yazar olacıklara, kendisini özgür düşüncenin savunucusu görenlere, yazarlığı saygıyla karşılayanlara, kesinlikle almaların salık veririm bu kitabı: Türk hikâyecilerinin büyük doruklarından biri olan Sabahattin Ali'yi daha iyi tanımaları için..

(*Yeni Ortam*, 8.7.1974)

ADNAN BİNYAZAR

Asım Bezirci büyük inanç duyduğu Sabahattin Ali'yle ilgili ne varsa değerlendirerek yaşamı, öyküleri ve romanları üzerine geniş kapsamlı bir inceleme yazdı.

Öykü kitaplarının ve romanlarının bir bir ele alındığı bu incelemede söz konusu yapıtlar genellikle, içerik, kuruluş, düşünce, dil ve anlatım yönlerinden değerlendiriliyor. Öykü ve roman kişilerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi, Sabahattin Ali'nin yöneldiği toplum kesimini vurgulaması yönünden yaralı oluyor. Böylece, onun köylüye, işçiye bakışıyla küçük burjuvaları değerlendirişi arasındaki düşünsel amaç beliriyor. (...) Bu nedenle de Sabahattin Ali'yi, dolayısıyla da Sabahattin Ali öyküsünü yaratan toplumsal koşulların neler olduğunu özellikle belirlemeye çalışmaktadır Bezirci. (...)

Sabahattin Ali'nin yaşamı ile ilgili birtakım gerçekleri de açığa çıkarmayı başardığı için Bezirci'nin bu eleştirisi daha bir önem kazanmaktadır. Yorumlamalarda bulunmaktan çok bir "metin tahlili" yöntemi uygulayan Bezirci, bir yazarın yarattığı ile yaşamı arasındaki bağı da kuruyor. Toplumsal bir değişim süreci içinde bulunan toplum için de önemlidir bu. Bezirci'nin, incelemesinde bunu gözettiği özellikle ilgiyi çekmektedir.

(*Varlık Yıllığı*, 1975)

NAZIM USTA

Asım Bezirci, Sabahattin Ali'yi zaman sıralamasıyla inceliyor. Ki-

taplarını tek tek ele alarak evrimi içinde gelişen, değişen yönlerini ortaya koyuyor, eleştiriyor. Sabahattin Ali'nin toplumsal-tarihsel süreçteki yerini, konumunu ortamı içinde değerlendiriyor. Hangi yazarlardan etkilendiğini, aldığı etkileri devrimci bir bilinçle özümleyip nasıl aştığını ve etkilediği yazarları belirtiyor.

Kitap açık, yalın bir anlatım ve nesnel tutumlarla yazılmış. (...)

Asım Bezirci'nin kitabı büyük bir boşluğu dolduruyor. Gazetelerin, dergilerin solmuş yaprakları arasında kalmış değerli yazarımıza sahip çıkmış. (...) Daha önce başkalarının yapması gerekeni kendisi yapmış. Sabahattin Ali'yi içinde yaşadığı toplumsal koşullarla birlikte, her yönüyle bilmek isteyenlerin başvuracakları temel kitap "Sabahattin Ali" incelemesi.

(Sanat Emeği, Mayıs 1978)

AHMET TELLİ

Asım Bezirci öbür kitaplarında olduğu gibi bu kitabında da ele aldığı yazı siyasal, toplumsal, sanatsal vb. olguların bütünlüğü içinde değerlendirilmektedir.

Kitap, dört ana bölümden oluşuyor: Birinci bölümde Sabahattin Ali'nin "Hayatı", ikinci bölümde "Hikâyeleri", üçüncü bölümde "Romanları" incelenerek dördüncü bölümde de "Kaynakça" yer alıyor.

Sabahattin Ali'nin hayati resmî edebiyat tarihçilerinin yapıtlarında görülen kalıplaşmış anlatımdan uzaktır. Bezirci, burada adeta her ayrıntının sonuçta yazarın ürünlerine yansısıındaki ipuçlarını aramaktadır. (...) Hikâyelerin ele alındığı bölümde ürünler yayımı, konusu, içeriği ve biçimiyle irdelenerek yerlerine konuluyor. Romanlar da hemen aynı yöntemle irdelenmektedir.

Son bölümde verilen kaynakça ise, yapıtın değerini gerçekten artıran bir çalışma. Bu tür çalışmalar birde pek azdır, özellikle edebiyat alanında...

(Türkiye Yazıları, Nisan 1980)

LEYLA ALKAYEVA

Tahir Alangu'nun önyargılarla dolu incelemelerine karşı, Asım Bezirci'nin kitabı çok sevindiricidir. Bu monografinin olumlu yanları konusunda çok şey söylenebilir. Temelinde yatan çok zengün somut bilgilere ek olarak, incelemede Sabahattin Ali'nin yazarlığını ve kişiliğini

aydınlatan yeni ve taze bilgiler vardır. Burada yazarın yapıtalarının çok iyi düşünölmüş, ayrıntılı bir incelemesinden söz edebiliriz. Ama incelemesinde kullanılan çok nesnel yaklaşımdır. Genellikle Asım Bezirci çok yerinde eleştirel açıklamalardan uzaklaşmadan durumun doğru bir açıklamasını yapmıştır. Bir yandan, yazar ve sanatçı olarak Sabahattin Ali'yi hak ettiğı gibi överken, öte yandan onun hümanist ve demokrat bir insan olarak iç portresini çizmiştir.

Bu çok soylu başarısından dolayı Asım Bezirci'ye selâm!*

AFŞAR TIMUÇIN

Asım Bezirci, *Sabahattin Ali* adlı kitabında Sabahattin Ali'nin yaşamı ve yapıtları üzerinde bir araştırma ve eleştirme çalışması ortaya koyuyor. Bu çalışmasında Sabahattin Ali'nin çocukluk yıllarına kadar iniyor. (...) Bunu yazarın yapıtlarıyla ilgili geniş bir araştırma izliyor. Ondan sonra öldürölmesi olayı ayrıntılı bir biçimde veriliyor. Sonraki bölümde hikâyeleri konu ve biçim açısından inceleniyor. Bunu romanlarıyla ilgili araştırma izliyor.

Asım Bezirci'nin bu kitabı Sabahattin Ali'ye bütün olarak bir açıklık getirmektedir.

(*Yazko Edebiyat, Şubat 1981*)

OKTAY AKBAL

Asım Bezirci'nin bu kitabı daha önce iki kez basılmıştı. Bu üçüncüsü. Ama Bezirci kitabını nerdeyse yeniden yazmış; yeni araştırmalar, yeni incelemelerle sunuyor üçüncü basıyı. Bu yeni basımda yer alan önsöz her bakımdan önemli. (...)

Bezirci'nin kitabı böze Sabahattin Ali'yi 'insan' ve 'yazar' niteliğiyle tanıtıyor. Öyküleri ve romanlarını ayrı ayrı tanıtıyor. Başarılı bir inceleme... Daha önce de dedeğim gibi, Sabahattin Ali'nin Bütün Yapıtları yanında yer almaya değır belgesel bir çalışma.

(*Cumhuriyet, 24.1.1988*)

SÜLEYMAN EKİM

Yok sayma ve edebiyat tarihinde adını silme girişimlerine karşın, en çok beğenilen yazarların başında Sabahattin Ali gelir.

Resmî çevrelerin tutumu, Asım Bezirci'nin incelenmesini daha gere-

kil kılmaktadır. Sabahattin Ali'yi okumadan önce onun üzerine yazılmış bir kitabı okumak kaçınılmazdır. Hele bu kitap Bezirci abimizin elinden çıkmışsa. (...)

Bezirci abimizin yapıtı, özellikle öykü yazarlar için gerekli. Sabahattin Ali'nin eksiklerine bakarak eksiklerimizi görebilir, olumlu yönlerine bakarak daha nitelikli öyküler yazabiliriz. Yapıt, öykü yazmayı iş edinen herkesin işine yarayacaktır.

Bezirci abimiz nesnellikten ayrılmadığından, eleştirirken eleştirilen durumuna düşmüyor. Birçok eleştirmenimizde eksik olan işte budur.

İnsanlarımızı okurluktan bilinçli okurluğa yükseltmek böylesi incelemelerle olasıdır.

(Çorum Haber, 25.1.1988)

İÇİNDEKİLER

YAŞAMI

Kayan Bir Yıldız Gibi

Ana-baba	9
Çocukluk	10
Öğrencilik	14
Aşk ve Öğretmenlik	20
Almanya'da	23
Dergilerde	28
Cezaevinde	33
Öğretmenliğe Dönüş	41
Evlenme	44
Gazetelerde	58
Baskılar, Sıkıntılar	60
Kaçış ve Ölüm	65

HIKÂYELERİ

<i>Hikâyelerin Yazılışı ve Yayımlanışı</i>	79
<i>Hikâyelerde Konu</i>	83
Aşk	83
Düşkün Kadınlar	92
Köy ve Köylüler	94
İşçiler	104
Doktorlar ve Hastaneler	108
Mahpuslar ve Cezaevleri	110
Aydınlar	113
Çocuklar	118
Öteki Konular	120
Konuların Genel Özellikleri	124
<i>Hikâyelerde İçerik</i>	127
Gerçekler	127
Temler	138
<i>Hikâyelerde Biçim</i>	146

Yazış Biçimi	146
Yazma Sanatı	146
Sanat Anlayışı	148
Yapı	153
Dil ve Anlatım	162

ROMANLARI

Kuyucaklı Yusuf

Konu	172
İçerik	175
Kişiler	182
Biçim	188

İçimizdeki Şeytan

Konu	192
Kuruluş	194
Kişiler	196
Düşünceler	198

Kürk Mantolu Madonna

Yazılışı ve Yayımlanışı	204
Konu	208
Konunun Gerisindeki	210
Kuruluş	211
Anlatım	213
Kişiler	213
Düşünceler	214

SONSÖZ GİBİ

<i>Yıldız Kaydıktan Sonra</i>	217
-------------------------------------	-----

KAYNAKÇA

<i>Sabahattin Ali'nin Kitapları</i>	223
<i>Sabahattin Ali İçin Yazılanlar</i>	227
<i>Basında Yankılar</i>	243

Asım Bezirci Bütün Eserleri

Asım Bezirci edebiyat tarihçisi, eleştirmen, denemeci ve çevirmen. 1927'de Erzincan'da doğdu. İlkokulu Erzincan'da, ortaokulu ve liseyi parasız yatılı olarak Erzurum'da okudu. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun oldu. Aynı yıl, Gerçek gazetesinde yazarlığa başlayan Bezirci, 26 yıl boyunca muhasebecilik yapmak zorunda kalmasına karşın örnek bir çalışkanlıkla çok sayıda ürün verdi. Ataç'ın öznел/izlenimsel eleştiri anlayışına karşı nesnel/bilimsel eleştiri çığırının açılması için büyük çaba sarfetti. Başta Nâzım Hikmet olmak üzere tanınmış birçok yazarın eserlerini derleyip yayına hazırladı. 2 Temmuz 1993'te Sivas toplukiyimında 34 ilerici aydın ve sanatçıyla birlikte katledildi. Bezirci'nin bütün eserleri yayınevimizce yayınlanmaktadır.

Kuyucaklı Yusuf ile Kürk Mantolu Madonna gibi iki dev eserin yazarı Sabahattin Ali, edebiyatımızda bir dönüm noktasıdır. 30'lu yıllarda kent ve kır yaşamındaki çelişkileri derin bir sezgiyle kaleme aldığı eserlerinde gerçekçiliği ve lirizmi ustalıkla birleştirir. Onun sıradanın içindeki kahramanı, gösterişin içindeki yalınlığı, yalnızlığın içindeki kalabalığı, sabrın içindeki başkaldırını bir dantel gibi işlediği öykü ve romanları bize bugün de eşsiz tatlar verir, ufkumuzu genişletir. Çeşitli dergilerde ve özellikle Marko Paşa'da yazdığı yazılar yüzünden sürekli iktidarın hismine uğrayan Sabahattin Ali'nin yükselttiği onurlu sese uzun süre tahammül edilemedi. Ülkede soluk almasının zorlaştığı bir zamanda yurtdışına çıkmak üzereyken çok genç yaşında öldürüldü. Sabahattin Ali monografisinde, bu büyük halk yazarının yaşamı, kişiliği, sanatı, hikâyeleri ve romanları derinlemesine incelenip değerlendiriliyor. Ayrıca kitabın sonunda geniş bir kaynakça veriliyor.

